

RADOZNALOST I MAŠTOVITOST U APULEJEVU ROMANU

U dva se pojma možda ne mogu iscrpiti temeljne komponente psihološke i kompoziciono-stilske Apulejevih *Metamorfoza* (Zlatnog magarca). Nema ipak sumnje da radoznalost jest *movens* glavnog junaka Lucija, neutaživa radoznalost kojom otvorenih očiju i ušiju, kao magarac s ljudskim razumom, prati zbivanja i promatra ljude među koje ga je sudbina u grotesknom kovitlacu bacila. Nema također sumnje da maštovitost jest ona stilska odrednica kojoj su podloženi tok i ritam radnje u romanu.

O toj radoznalosti, o neizmjerne želji da upozna sve što je rijetko i čudno, govori i sam Lucije, na primjer u knjizi II, pogl. 6 (*At ego curiosus alioquin ... — Ali ja sam po naravi bio znatiželjan...*), govori Lucije-magarac u IX 42 (*Qua con-tentione et clamoso strepitu cognito curiosus alioquin et in-quieti procacitate praeditus asinus ... — Slušajući tu suadu i viku, ja po svojoj urođenoj znatiželji i drzovitosti koja mi nije davala mira...*), govori u posljednjoj, XI knjizi romana, svećenik Luciju od magarca ponovno pretvorenom u čovjeka

V

(... *curiositatis inprosperae sinistrum praemium reportasti...* — pa te tvoja nesretna znatiželja skupo koštala). Oko tog motiva radoznalosti i radosti prijetvorbe — neka mi je dopuštena ova digresija — izgradio je prije više od deset godina H. J. Mette zanimljivu paralelu između Apulejeva Lucija i Felixa Krulla u istoimenom romanu *Thomasa Manna*.

Naziv Zlatni magarac (*Asinus aureus*) nalazimo već od 4. st. n. e., kad su ga upotrijebili Augustin i Fulgen-cije, a izvorni je Apulejev naslov *Metamorphoseon libri XI*, (Prijetvorbe, 11 knjiga). Svu radnju romana pripovijeda u prvom licu glavni junak Lucije, Grk iz Korinta, koji se nije mogao sustegnuti da ne okuša djelovanje čarolija: nauživši se ljubavnih slasti s Fotidom, sluškinjom svoje domaćice Pamfile u tesalskom gradu Hipati, nagovori draganu da mu otkrije nešto iz radionice svoje gospodarice — čarob-nice. Fotida mu je zabunom iz škrinje dala krivu bočicu, pa se Lucije, kad se namazao čarobnom mašću, umjesto u pticu pretvorio u — magarca (fcnj. III, pogl. 24—26). Nije se mogao dokopati ruža, a samo bi mu one pomogle da vrati svoj ljudski lik; provalile uto razbojnici u kuću, ugrabile i Lucija-magarca, odvedoše ga u pećinu, gdje je slušao i bajku o Amoru i Psihi, koju je starica, sluškinja razbojnika, za utjehu pripovijedala ugrabljenoj djevojci. Sve do VII knjige bio je •magarac u vlasti razbojnika, no kad je spašen od njih, morao je teško raditi na selu; pobjegne, uhvate ga; bi prodan nekom svećeničkom zboru Kibelinom, s kojima je koješta doživio i promatrao njihov razvratni život. Zatim ga kupi mlinar (IX), pa vrtlar, vojnik, slastičar čiji je gospodar magarca vodio uokolo, pokazivao i iznajmljivao razvratnoj dami (X 19). Magarac pobjegne i iz Korinta, gdje su ga upravo htjeli prikazati na javnoj predstavi, stigne u grad Kenhreju na Saronskom zaljevu, legne na morskoj obali i zaspi. U XI knjizi, koje u Apulejevu grčkom uzoru nije bilo, opisuje magarac kako mu se u snu javila božica Izida i dala mu upute za spasenje. Poslušavši božicu, sutradan ujutro magarac pristupi svečanom ophodu, održanom u čast Izidinu, zgrabi iz svećenikovih ruku vijenac ruža, proždere ih i — zadobije ponovno svoj ljudski lik (XI 13). Nakon toga Lucije se sav preda u službu Izidinu, bi posvećen u njezine i, zatim u Rimu, u Ozirisove misterije te napokon i primljen u vrhovni svećenički kolegij. Spomenuo sam Apulejev grčki uzor. *Metamorfoze* (Zlatni magarac) u bitnim se crtama naime slažu s pripovi-

VI

jetkom Luk i j e ili magarac (*Lukios e čnos*) koju su u starini krivo smatrali djelom Lukijana, grčkog satiričara iz Samosate i suvremenika Apulejeva. Čini se ipak da je i jednom i drugom piscu bio uzorom neki zajednički predložak. A dalji poticaji, u stilskim postupcima i brojnim motivima, svakako potječu iz najznamenitijeg, nesačuvanog djela helenističke ljubavne književnosti, iz Aristidovih Miletskih priča (*Milesiaka*, ofco god. 100. prije n. e.), koje će — nizanjem pustolovnih i ljubavnih epizoda — ostaviti traga i u Petronijeve *Satirama* (1. st. n. e.) i u kasnogrčkom ljubavnom romanu (npr. Longov *Dafnis i Hloja* iz 3/2 st. n. e.), i time biti izvorištem evropskoga romana u početnom razvojnom stadiju.

Upravo to što je Apulej, najvjerojatnije mimo sve svoje uzore, dodao XI knjigu u kojoj se glavni junak jasno identificira s autorom djela, Apulejem — govori donekle i o autobiografskoj i alegorijsko-mističkoj namjeni romana. Pjesnik i filozof, učenjak, retor i mag, Apulej (rođen oko 125. n. e. u sjevernoafričkom gradu Madauru) upio je duh koji je vladao širokim prostranstvima Rimskog carstva za vladavine Anto-nina. Ugađao je ujedno svojoj publici. Ne samo u Africi, već i u Rimu, uz tradicionalnu olimpsku religiju isprepletali su se utjecaji orijentalnih kultova Mitre, Izide i Ozirisa, židovstva, kršćanstva. Domaći misteriji i orfička religija prožimali su se s novopitagorovskim učenjem i platonskim spiritualiz-mom. Apulej se ponosio počasnim nazivom *philosophus Platicus*. A za mističare, osobito za platoničare, magarac predstavlja najniže strasti, on je slika čovjeka ispunjenog pohotom. Patnje Lucijeve označavale bi put samog autora do spasenja u Izidinoj misterijskoj religiji. Dakle: pravu sreću neće čovjek naći u strastima, simboliziranima magarcem, nego u religiji, misteriju, snu. Inače, prvih deset knjiga *Metamorfoza* posvema je lišeno alegorijske interpretacije: one su doista u cjelini usmjerene na to da čitaoca zaokupe raznolikošću zbivanja, napetim situacijama, raznovrsnim prikazom ljudi i događaja, sjajnim opisima ljubavi, strasti i opscenosti — usmjerene su isključivo na zabavu.

Među brojnim umetnutim pričama što ih sadrže *Metamorfoze*, najveća je i najljepša bajka O Amoru i Psihi, koja je kao uokvirena pripovijest smještena u sredinu romana i obuhvaća trećinu njegova teksta (od IV 28 do VI 24). Amo

r

VII

na latinskom znači ljubav (češće se u ovoj bajci, prevodeći, uzima to ime boga ljubavi, umjesto C upi d o »ljubavna želja, ljubav«, kako je u izvornom Apulejevu tekstu), a Psiha (grčki psykhē) znači d u sa. U bajci Psiha, nagovorena od zavidnih sestara, pokušava ubiti dragoga kojega nije smjela vidjeti; kad ga je po noći, dok je spavala, ugledala u caru mladenačke i božanske ljepote, srh vječne ljubavi prožme je svu, ali se on probudi od vrele kapi ulja iz Psihine svjetiljke i gnjevan pobjegne. Neizmjerne patnje morala je trudna Psiha podnijeti, izvršiti nekoliko preteških zadataka po nalogu ljubomorne Amorove majke Venere, dok po zagovoru Jupi-terovu nije primljena među božanstva i vjenčanjem se okrunila njezina i Amorova ljubav. Dijete koje je rodila nazvano je Voluptas (Naslada). Očit je paralelizam alegorijskog značenja priče o Luciju i priče o Psihi, kakau posebno ističu i nali autori Budimir i Flašar: Psiha, ljudska duša, nakon sagrađenja, patnji i lutanja nalazi Amora, božansku ljubav, i postaje besmrtna. I Lucije, kad ga prema XI knjizi alegorijski tumačimo, prošao je sličan put do otkrivanja prave istine. I još nešto: Psihu je također neutaživa radoznalost navela da prekrši zabranu i da svojim očima vidi muža, Amora.

Bez obzira na alegorijska tumačenja, kojeg začetke nalazimo već u antici, treba napomenuti da je ova čudesno lijepa bajka živjela, i prije Apuleja, u grčkoj narodnoj predaji, da ona u svojoj motivskoj jezgri živi u narodnoj književnosti modernih naroda, pa i naših, kako je poznato. Neobično su bogati odjeci te bajke u umjetničkoj evropskoj književnosti, od renesanse kad je Boiardo na talijanski preveo cijeli Apulejev roman, pa u obradbama La Fontaineovim i po njemu ruskim, zatim Moliereovim i Corneilleovim, doprijevši prijevodom Molièreove P s y c h e, iz pera Dubrovčanina Franatice Sorkočevića, i u stariju hrvatsku književnost. Utjecaj na likovne umjetnosti, spomenimo samo Rafaela i Rubensa, Canovu, Thorvaldsena i Rodina, i u glazbi, npr. Lully, nisu ništa manje značajni.

Vječna čovjekova težnja za srećom živi u ovoj bajci kao zajedničko dobro evropskih naroda.

U Apuleja je rimski jezik od ozbiljne, časne matrone postao javna bludnica.

Sto znači ta Nordenova tvrdnja, izrečena prije osamdesetak godina?

VIII

Ona se, u prvom redu, ne tiče podjednako svih Apulejevih djela. Već su humanisti naime zapazili da je naš pisac u svakom, spisu umio pisati drugim stilom, dakle se umješno služio tradicijom retoričkog oblikovanja, tj.

prilagođivanja stila obrađenom predmetu. Od humanista, uostalom, potječe ironički naziv Africitas, tumor Africus (afrikanstvo, afrička osobitost, odnosno afrička nabujalost) kao temeljna značajka stila 2. i djelomice kasnijih stoljeća n. e., stila kojemu je najvažniji zastupnik Apulej.

Kao što su u 1. stoljeću n. e. Hispanci, tako su u 2. i idućima pretežnu ulogu u rimskoj književnosti imali Afrikanci. No, pridavati prvenstvenu ili čak isključivu važnost Apulejevu stilskom »afrikanizmu« nije opravdano. Mnoga svojstva njegova izraza vuku korijene iz daleke retoričke prošlosti, čak od majstora govornišтва iz 5. st. prije n. e. Gorgije, Hipije i dr., koja se tradicija uporno održavala, ne samo u literaturi po namjeni retoričkoj, nego i poslije u Rimu osobito 2. stoljeća doživljavala je puni cvat. Helenistička struja u to doba tzv. druge sofistike bila je neobično snažna u širim razmjerima oko Sredozemnog mora, tako da i najstarija tradicija i suvremena grčka nalaze znatnih odjeka u strukturi Apulejeva izraza. Ne samo sklonost prema govorničkim figurama, osobito npr. antitezama, igrama riječi i jednakim članovima rečenice sa srokom, nego nabujalost i neka afektirana drazost osobine su stila Apulejeva doba i Apuleja samog. Potpuno prožimanje proznoga i pjesničkog izraza — kojemu prve začetke nalazimo u Rimu npr. u poeziji pri samom koncu. 1. stoljeća prije n. e. (Ovidije), a u jačem zamahu u 1. st. naše ere, (Seneka) — standardna je značajka proze tog doba. Uporno se unose kovanice u jezik, s povremenim primjesama arhaj-skih riječi. Udio narodnog izraza također ima nemalu ulogu u stilu Apulejevih Metamorfoza gdje je u velikoj mjeri sadržan jezični fond koji se u narodu upotrebljavao, i to ne samo u Africi već u cijelom Carstvu.

Pripovjedačka umijeće Apuleja, toga »najvirtuoznijeg žonglera riječima što ga je ikad bilo« (Norden), ostvaruje se jezično u bravuroznosti zvukovnih figura rafiniranih kombinacija, u rastu i padu dvočlanih i tročlanih dijelova rečenice, deminutivima. Umjesto klasičnih rečeničnih perioda većinom upotrebljava jednostavnu paralaksu i time dikciju blisku svakodnevnoj. Uz stalnu nazočnost pučkog — retorička rafiniranost!

IX

Jezičkom je tu ostvarena i samostalna funkcija i povezanost s bujnošću, šarolikošću prikazana svijeta kojim Lucije-magarac luta. U prvoj funkciji: jezik koji često biva sam sebi svrhom, u preljevima zvučnih boja i igara riječi, rafinirana položaja riječi u rečenici, u drugoj: jezik kao odraz mijene scenerije, stalnih iznenađenja. Taj je jezik daleko, uistinu, odmakao od klasične odmjerene latinskog izraza prethodnih stoljeća, 1. st. prije n. e. osobito. Ali koliko su tek tematika, slika života, vođenje radnje razmakli u Zlatnom magarcu okvire standardnoga i decentnoga! Ta nisu li ovdje na okupu, u grotesknoj freski, razbojnici i trgovci, žene lijepe i strasne i čedne, poštenu građani i lopovi?! I svi su oni poneseni nekim svojim ritmom i zanosom, mnogi su jezično majstorski karakterizirani — bilo detaljima dikcije, koja odgovara staležu i psihologiji, bilo Sirom stilskom intonacijom i aluzijama.

Mijene stilskih registara nisu slučajna osobina Apulejeva romana, iako je dojam koji ostavlja — osobito kad ga površnije doživljavamo u općim koordinatama »afrikanstva«, — retorički afektivan, nabujao, otvoren poglavito zvukovnoj vanjštini riječi.

Skokovi i sudari glasovnih i stilskih odsječaka jednako su traženi, koliko su, u mnogim primjerima barem, i funkcionalno srasli s uskovitlanom mijenom scenerije i raspoloženja. U kolikoj mjeri koegzistiraju u istom djelu vrlo raznoliki tonaliteti, neka pokažu samo ovi primjeri:

Početak poglavlja 4. u V knjizi decentna je scena, iako puna sustezljive napetosti u kojoj Psiha očekuje nepoznata muža:

»Finitis voluptatibus vespera suadente concedit Psj/che cubitum. lamgue provecta nocte clemens guidam sonus aures eius accedit. Tune virginitati suae pro tanta solitudine me-tuens et pavet et horrescit et guovis malo plus timet quod ignorat. lamgue aderat ignobilis maritus et torum inscenderat et uccorem šibi Psychen fecerat et ante lučiš exortum propere discesserat.«

(»Kad su sve te naslade bile prikraju, Psiha vidje da se bliži večer i pode na spalo. Ali duboko u noć ču neki umiljati glas. U tolikoj samoći ona se uplaši za svoje djevičanstvo i bojala se viSe nego ikakve nesreće onoga što nije poznavala.

X

A evo, već je nepoznat muž bio kod nje, pope se na krevet, učini Psihu svojom ženom, i prije sunčeva osvita naglo nestane.«)

Neka se s tim početkom usporedi, samo dva poglavlja dalje, isječak u kojem Psiha rječnikom razbudene ženstvenosti nagovara muža, isječak obilato proSaran retoričkim »cvijećem«:

»... Et imprimens oscula suasoria et ingerens verba mul-centia et inserens membra cohibentia haec etiam blanditiis astruit: 'Mi mellite, mi marite, tuae Psj/chaee dulcis anima.'« (»... pa cjelujući ga zavodnički, opijajući ga nježnim riječima i grleći ga, uz milovanja i ovako mu polaska:

»Dragi moj, mužu moj, slatka đūžo tvoje Psihe.'«).

Uz jednostavni, čisti ton narodne bajke kojim započinje epizoda o Amoru i Psihi (Erant in quadam civitate rex et re-gtna — U nekom građu bijahu kralj i kraljica), na sasvim su suprotnom polu ponesena stilizacija Lucijeve molitve i Jzidina govora i opći mistično-svečani ugođaj XI knjige romana.

Iz temeljnog motiva Metamor/ozā — čudesne prije-tvorbe čovjeka u magarca, izvire satirička intonacija cijelog djela. Ti elementi satire i parodije, tako prisna srasli s razvojem radnje, nisu samo preuzeti iz grčkog uzora: Apulej ih je bogato proSirio nizom većih epizoda i neiscrpnim obiljem detalja. Fabulativni su okviri nadaleko razrasli početni predložak i funkcionalno sudjeluju u igri maSte.

Ironija, iako je ima, i to vrlo uspjele, podređena je općem satiričko-parodističkom tonu. Takav ton, uostalom, karakterističan je i za djelo Apulejeva grčkog suvremenika Lufcijana. Takav ton ima sjajnih prethodnika u rimskoj književnosti 1. st. n. e.: u Senekinoj Prijetvorbi božanskog Klaudi-ja u tikvu (Apocolocyntosis) i u Petronijevim Satirama.

Opsesivna radoznalost, kojom je opijen pomagarčeni čovjek Lucije, i satiričnost, što se prelijeva romanom, stapaju se — rekao bih — u jedinstveni zbir autorove tvarne mašte. U Širem se stilskom planu sva radnja romana zbiva u međusobnoj igri uzleta mašte i krute realnosti. Iz sudara tih strukturalnih elemenata opstoji djelo u cjelini. Stoga nije Apulej nadahnuo samo Boccaccia da preuzme novelu o ljubavniku skrivenom u bačvi (IX 5—7, u Dekameronu: VII 2) ili o mlinaru, njegovoj ženi i ljubavniku što se odaje kihanjem (IX 14

XI

i d., Dekameron: V 10), nego će i Baudelaire uz Petronija neobično cijeliti i Apulejev jezik. Jer da je prilagodljivost Apu-lejeva jezika obrađenom predmetu vrlo uspjela, vidljivo je na svakoj stranici. Stil je ovdje doista — čovjek, autor, Apulej sam! Polazeći od te specifične jedinstvenosti, neće biti nategnuto ustvrditi (Biokel) fcafcō se u našeg autora prvi put javlja faustovsko životno osjećanje srednjega vijeka: znanost i filozofija bivaju u Apuleja prevladani poezijom!

Pazi, čitatelju, neće ti biti dosadno — Lector, int en-de:laetaberis!

VLADIMIR VRATOVIĆ

r

PRVA KNJIGA

r

U ovoj miletskoj pripovijesti ispričovjetit ću ti sva- 1 kojake zgođe i tvoje ću uši na najugodniji način draškati, naravno ako ti se ne čini nedostojnim svrnuti pogled na egipatski papirus ispisan zabavnim nilskim perom: vidjet ćeš začuđen kako se ljudska bića prd-metnu u druga i kako se poslije naizmjenice ponovno vraćaju u svoj prvotni lik. Počet ću odmah.

Tko sam ja? Evo me u dva slova^

Atički Himet, i efirski Istam, i spartanski Tenar, te sretne zemlje kojima je vječnost osigurana još sretnijim spisima, stara su kolijevka moga roda. Tamo sam u nježnoj mladosti naučio atički jezik. Poslije sam otišao u latinski grad (Rim), počeo studirati i uz golem trud i napor stekao sam znanje domaćega jezika Kviričana, jer nisam imao nikakva učitelja koji bi me naputio. I zato , unaprijed molim za ispriku ako učinim poneku pogrešku, kao stranac u ovom stranom jeziku, jeziku uznositu.-Uostalom, i sam prijelaz s jednoga govora na drugi odgovara, sasvim onoj vrsti koju ja njegujem, onoj pravoj igri cirkuskog umijeća. A priča je iz Grčke. Pazi, čitatelju,. neće ti biti dosadno.

Otišap__jam_U., Tesaliju* — jer odanle vuče lozu, s majčine strane, obitelj u koju ubrajamo slavnoga Plu-tarha i njegova nečaka filozofa Seksta. U Tesaliju sam, dakle, pošao poslom1. Prešao sam preko strmih planina, vlažnih dolina, svježih livada i preko neravnih polja, i moj domaći bijelac na kojem sam jahao, bio je prilično umoran. I sam bijah natruđen od sjedenja pa sam želio da mi mine umor, te skočih s konja, obrisah mu znoj lišćem, pažljivo mu istrljah čelo, pogladih uši, skinuh uzde i povedoh ga laganim korakom kako bi mu običnim i prirodnim putovima laknulo. I dok je on, prolazeći pokraj livada, okrećao glavu u stranu i saginjao je za travom, ja dostigoh dvojicu putnika koji su slučajno išli ispred _mene. Dok sam osluškivao što oni razgovaraju, najednom jedan od njih prasnu u smijeh i glasno reče: »Prestani, molim te, s tim tako glupim i pretjeranim lažima!«

I kad sam to čuo, rekoh, inače uvijek željan nešto novo čuti: »Recite mi što je to, bogamu; nisam, doduše, znatiželjan, ali želim znati sve, ili bar što je više moguće. A uz ugodan razgovor neće nam biti teško uspeti se na ovo brdo ovdje što je pred nama.« «

I onaj koji je otpočeo, reče: »Laži, dabome, i to tako istinite kao što bi bilo istinito tvrditi da se s pomoću nekakvih čaranja i hokusppkusa mogu brze rijeke vratiti u izvor, ili mirno more okovati, ili uspavati vjetrove, zadržati sunce, skinuti pjenu s Mjeseca, skinuti zvijezde s neba, ukinuti dan i zadržati noć.«

A ja rekoh malo sigurnijim glasom: »Ded, kad si već prvi počeo, neka ti ne bude mrsko nastaviti priču. A glede tebe, obra tih se drugomu, te'bi tvoja tvrdoglavost zatvara uši da ne čuješ istinita kazivanja. A, tako mi boga, to ti nije dobro: samo zabluda i predrasuda vide laž u tomu što nismo pripravnici čuti niti pak željni vidjeti ono što se čini da prelazi moć ljudskoga shvaćanja. A ako malo bolje pogledaš, uvjerit ćeš se da stvari ne samo što su posve istinite nego se vrlo lako mogu i urediti. Eto, ja sam, na primjer, sinoć, kad sam se htio podičiti pred svojim drugovima pri gozbi za stolom, pokušao progutati neki kolač od sira, malo veći nego obično i umalo se ne uguših jer mi je ona ljepljiva masa ostala u grlu i tako me zagušila te se nije htjelo puno da bih umro. A nekidan sam svojim očima vidio u Ateni, ispred Pekila,

nekoga cirkusanta-lutalicu kako je progutao oštar konjički mač, i to s oštricom okrenutom naprijed! Zatim je, uz nagradu od nekoliko groša, uzeo čak i dugačko lovačko koplje i gurnuo ga u svoju utrobu. I na gvozdu od koplja, na mjestu gdje kopljača izlazi iz drška, pojavio se mlad dječak, divan kao kakva djevojka, i stao plesati tako okretno i tako se savijajući kao da je bez članaka i bez kostiju. Svi mi koji smo bili tu, divili smo se i čudili: čovjek bi rekao da je to zmija koja se uvija oko čvorasta štapa s dopola sasječenim grančicama, koji nosi bog-za-štitnik liječnika. A sad, molim te, nastavi priču koju si počeo. Ja ću vjerovati i za se i za nj, i u prvoj gostionici u koju budemo svratili podijeliti ću ručak s tobom. Eto, to ti je dobitak koji te čeka.«

A on će nato: »Slažem se s tim što mi obećaješ. Nastavit ću priču koju sam počeo. A prije svega zaklet ću ti se ovim suncem koje sve vidi, da govorim samo ono što je istinito i provjereno, i vi nećete nijednom više posumnjati dočim stignete u najbliže mjesto u Tesaliji, gdje se sve to javno dogodilo i gdje se o tomu priča svuda među ljudima. Ali najprvo Jreba da znate tko sam : i odakle sam. Zovem se ^jStomecui rodod sam s Egin. Treba da znate i čime se Bavim: putujući po Tesaliji, Etoliji i Beotiji trgujem medom, sirom i drugom robom koja se troši po krčmama.

Saznao sam da se u Hipati, najvažnijem tesalskom gradu, prodaje svjež vrlo ukusan sir po niskoj cijeni i požurio sam se tamo da otkupim svu zalihu. Ali kao što često biva, valja da sam pošao na put lijevom nogom, jer mi je izmakao posao i zarada na koju sam računao. Dan prije moga dolaska trgovac naveliko, Lupo, odnio je sve. Umoran od te zaludne utrke, krenem predvečer u kupelj i gle, koga vidim? Moga prijatelja Sokrata. Sjedio je na zemlji, ogrnut napola poderanim ogrtačem; blijed'kao krpa i sasvim unakažon od mršavosti gotovo nimalo nije nalikovao sebi: jednom riječju, posve je sličio onomu ološu koji na raskršćima prosi. Videći ga ovakva, prišao sam mu oklijevajući, makar mi je bio dobar prijatelj i dobro sam ga poznavao. Hej, Sokrate, rekoh, što je to s tobom? Što radiš? Kakva je to sramota? Kod kuće su te već proglasili mrtvim i oplakali te a tvojoj su djeci odlukom pokrajinskoga suca određeni skrbnici. Tvoja ti je žena iskazala sve zadnje

časti i zbog tebe je dugo plakala i tugovala, tako da je gotovo oslijepila od suza i onda su je njezini roditelji prisilili da svoje tužno udovištvo zamijeni radostima novoga braka. A evo, sada te vidim ovdje na ovom mjestu, na najveću sramotu svih nas, kao neku prikazu.«

»Aristomene«, odgovori on, »vidi se da ne poznaš nestalnost i promjenljivost sreće, njezina iznenađenja i iznenadne preokrete!« I govoreći tako, pokrio je krpama lice koje je bilo crveno od stida, ogolivši tako svoje tijelo od pupka do donjega dijela trbuha. Ja nisam više mogao podnijeti bijedni izgled tolikoga jada, pružio sam mu ruku i kušao ga podići.

A on ostade umotana lica i reče: »Ostavi me, ostavi me, neka sudbina i dalje uživa u trofeju koji je sama zadobila.« Nagnao sam ga da pođe sa mnom. S vučem svoj gornji kaput i obučem mu ga, ili bolje rečeno, pokrijem ga te ga odmah povedem u kupaonicu, iznesem ulje i ručnike za trljanje i trljanjem skinem s njega debeo sloj prljav-štine što ga je prekrila. I kad sam ga što sam mogao bolje dotjerao, i sam umoran odvedem ga s teškom mukom, pridržavajući ga, u svoj hotel. Tu mu dam krevet da se odmori i vrati snagu, nahranim ga i napojim da bih ga razvedrio i pričah mu priče da bih ga osokolio. I već smo bili u dobrom raspoloženju, stao je pričati i pomalo me peckati, kad najednom uzdahnu iz dubine duše, steže šaku i udari se srdito po čelu te uzviknu:

»Teško meni nesretniku koji sam upao u ovaj jad i nevolju samo zbog proklete želje svoje da vidim borbu gladijatora o kojoj se mnogo govorilo! Kao što znaš, ja sam zaista išao u Macedoniju radi svojih trgovačkih poslova. Kad sam se desetoga mjeseca vraćao s punom kesom novaca, opkoliše me razbojnici blizu Larise (htio sam

u prolazu pribivati toj prokletoj predstavi) u nekoj udaljenoj i dubokoj dolini; uzeli su mi sve, ali sam im ipak uspio umaći. U toj nevolji svratih kod jedne stare krčmarice, neke Meroje, vrlo valjane žene premda bijaše stara. Ispričam joj sve o uzrocima svoga dugotrajnog putovanja, o tegobama na povratku domu i kako su mi opljačkali sve. Žena me najprvo njegovala što je mogla pomnije, davala mi dobru hranu i naposljetku me, obuzeta strašću, dovela i u svoj krevet. I to je bila moja nesreća! Samo sam jednu noć proveo s njom i od toga se rodila

6

dugotrajna i odvratna veza, tako da sam i one prnje koje su mi razbojnici bili ostavili da se mogu pokriti, poklonio njoj skupa sa svim što sam mogao zaraditi torbarenjem. Napokon, ta dobra žena i zla sudbina dognali su me dovlje, do stanja u kojem si me maloprvo vidio.«

»Bogami«, rekoh ja, »zaslužio si još gore, ako ima što gore od ovoga, kad si zbog ljubavne naslade i zbog neke ostarjele kurve žrtvovao svoje domaće ognjište i svoju djecu!«

A on je stavio prst na usta i rekao kao iznenađen od čuda:

»Pst! Pst!« — pogleda uplašeno oko sebe može li govoriti bez pogibelji i nastavi, »pazi, molim te, to je žena s nadnaravnim osobinama; pazi na svoj jezik da ti se ne dogodi nešto strašno ako preveć govoriš.«

»Je li istina?« upitah. »Što je to s tvojom krčmaricom? Je li tako moćna ta kraljica krčmi?«

»Vještica i proročica koja može nebo spustiti i zemlju podići, izvore pretvoriti u kamen, rastvoriti planine, izvući pokojnika iz pakla a bogove tamo baciti, ugasiti zvijezde i sam Tartar rasvijetliti.«

»Preklinjem te«, rekoh — »spusti taj zastor tragedije, savij tu scensku zavjesu i govori kao svaki pametan čovjek.«

»Hoćeš li da znaš jedan ili dva od njezinih podviga? Hoćeš li da ih saznaš mnogo? Njoj je to samo sitnica i posve beznačajna stvar što čini da se u nju zaljubljuju ne samo oni ljudi koji žive u ovoj zemlji nego i u Indiji, u obje Etiopije, pa čak i antipode. Ali slušaj što je uradila pred mnogim svjedocima.

Nekoga svog ljubavnika jednom je riječju pretvorila u dabra zato što joj je bio nevjeran. To je učinila da bi imao sudbu te divlje životinje koja, od straha da je ne uhvate, sama sebi otkida spolovilo kako bi se oslobodila gonitelja. Nekoga krčmara u susjedstvu, koji joj je konkurirao, pretvorila je u žabu. I sad starac pliva u bačvici vina i roneći po droždi promuklim kreketanjem doziva svoje negdašnje mušterije. Nekoga drugog čovjeka, odvjetnika, pretvorila je u ovna jer je govorio protiv nje, i sad taj ovna odvjetnikuje! Žena njezina ljubavnika brbljala je i govorila o njoj nešto ružno. Ta je žena bila zbabna i ona je zatvorila plod u njezinu utrobu, usporila mu razvoj i tako je osudila na vječnu trudnoću. I evo

10

već osam godina, kao što svi računaju, kako nesretnica nosi svoj plod, a trbuh joj se rastegao kao da će roditi slona. Kako su mnogi bili njezine žrtve, podiglo se među pukom nezadovoljstvo i odluče joj se sutradan osvetiti na najstrašnji način: da je kamenuju. Ali ih je ona omela snagom svoga čaranja. I kao što je Mede ja tijekom jednoga dana koji joj je ostavio Kreont sažgala i palaču skupa s kćerkom i starim ocem s pomoću plamena iz jednoga vijenca, tako je i ta u jednoj jedinoj noći (kao što je nedavno u pijanu stanju i sama pričala) s pomoću strašnih, na grobu stvorenih čari sve žitelje ovoga grada, bez razlike, tako čvrsto zatvorila u njihove domove da puna dva dana nisu mogli slomiti zasne niti izvaliti vrata ili probiti zidove; sve dok nisu uz uzajamno poticanje stali uglas vikati i zaklinjati se najsvetijom zakletvom da nitko od njih neće na nju podići ruku i da će ona naći pomoć i zaštitu kod njih ako bi netko nešto drugo naumio. I tako se ona smilovala i oslobodila cio grad. A začetnike je te pobune jedne tamne noći skupa s cijelom kućom, onako zatvorenom kao što je bila, to jest sa zidovima, samim zemljištem i temeljem, prenijela na sto milja odavle, u neki drugi grad koji leži na vrhu brdskog okomka i koji zbog toga nema vode. Ali kako su tamo kuće bile tako sabijene da nije bilo mjesta za došljaka, bacila je kuću pred gradske dveri i otišla.«

»To što mi ti pričaš, dragi moj Sokrate«, rekoh ja, »čudnovato je ali i strašno. I mene samoga prilično si zabrinuo, bogami i uplašio: kao da si na me bacio ne trn, nego šiljak koplja. Da ne bi ta baba, služeći se nekakvim božanskim snagama kao i onda, oćutjela što smo razgovarali, daj da brzo legnemo i, nakon okrepe u snu, mi ćemo još prije zore klisnuti što možemo dalje odavle.«

Još dok sam ja dijelio te savjete, moj je valjani Sokrat nenaviknut na vino i zbog duga umaranja bio zaspao i glasno hrkao. Dobro sam zatvorio vrata i dobro ih zaključao, dovukao svoj krevet, radi veće sigurnosti, sasvim uz dovratak i opružio se. Od straha sam neko vrijeme bio budan; napokon oko treće straže (oko ponoći) sklopim oči. Tek što sam zaspao, kad se vrata najedanput otvoriše od udarca snažnijeg nego što bi bio onaj koji bi se mogao pripisati razbojnicima, upravo njih izbaciše naprijed, a dovraci su bili istrgnuti i izletješe

8

iz svojih ležaja. Krevet koji je inače bio malen, bez jedne noge i truo, srušio se od snažna udarca. Ja iskočih iz kreveta i izbačen padoh na zemlju, a krevet se okrenu i pokri me posve.

Tada sam ćutio da se stanovita uzbuđenja oćutuju suprotnim efektima. Vrlo se često događa da čovjek lije suze radosnice: tako i ja u ovomu groznom strahu nisam mogao a da se ne nasmijem kad vidjeh da sam od Aristo-mena postao kornjača. Ali kako sam, savijen u blatu izvirivao zaštićen svojim krevetom, zirnulo sam u stranu čekajući što će se zbiti. Primijetio sam dvije žene, obje prilično stare. Jedna je u rukama nosila užganu svjetiljku, a druga spužvu i mač. Ovako opremljene stajale su oko Sokrata koji je spavao dubokim snom, i jedna je progovorila:

»Evo ga, Pantijo, sestro moja, ovoga dragog Endimi-ona, evo moga Ganimeda koji se i danju i noću zabavljao s

mladošću i koji sad prezire moju ljubav i nije mu dosta što me kleveće, nego se sprema još i pobjeći. A ja, nova Kalipsa, napuštena od ovoga prepređenog Odiseja, plakat ću vječno osamljena.« I zatim, upirući prstom na me i pokazujući me svojoj sestri Pantiji, reče:

»A glede ovoga valjanog savjetodavca, Aristomena, komu je došlo na um da pobjegnem i koji sad u smrtnoj pogibelji ispružen na zemlji pod svojim krevetom sve ovo promatra, on misli da će me nekažnjeno vrijeđati. Polako samo; ne, ne, odmah, u trenuće oka želim da se pokaje za svoje prijašnje ruganje i sadašnje znatiželje.« Kad sam čuo te riječi, oblio me jadnika studen znoj po cijelomu tijelu i tako sam drhtao da je i krevet na mojim leđima podrhtavao i poskakivao od moga drhtanja. A Pantija odvrati:

»Sto veliš, sestro, hoćemo li ga najprvo rastrgnuti kao što rade bakhantice ili ga svezati i odsjeći mu ud?«

»Ne, ne«, reče Meroja (jer to je, vidio sam, bila ona koju je Sokrat spomenuo u svojoj priči), »neka ostane da barem zemljom zaspe tijelo ovoga nesretnika.«

I tad obrnu Sokratovu glavu u stranu i zabode mu mač sve do balčaka u lijevu stranu grla, prinese jednu malenu mješinu i tako spretno uhvati krv koja je curila da se nijedna kap nigdje nije mogla vidjeti. Sve to smo-trih svojim očima. I da joj nijedan običaj ne promakne pri žrtvovanju, čini mi se, Meroja je uvukla desnicu u

9

14

15

ranu, tražila po utrobi i izvadila srce moga jadnog druga, dok je on od udarca mača koji mu je presjekao grlo puštao neki šištav glas iz rane i skupa s krvlju ispustio svoju dušu. A Pantija je spužvom začepila ranu gdje je najviše zjala, govoreći: »spužvo, rođena u moru, čuvaj se da ne prijeđeš rijeku!« Nakon toga odgurnule su krevet i pošle, a zatim su čučnule i raširenih nogu istočile mjehur nada mnom i ostavile me svega obličena mokraćom.

Tek što-su prekoračile prag a vrata se ponovno podigoše i vratiše na svoje mjesto; dovraci su se postavili i vratili u svoje ležaje, šarke se vratiše vratima, zasuni odoše iznova na svoja mjesta. A ja sam ostao na mjestu, bačen na zemlju, bez daha, gol golcat, ukočen, mokr baš kao da sam izašao iz utrobe matere, polumrtav, nad-živio sam sebe, nastavak samoga sebe i zacijelo kandidat da me razapnu na već pripremljeni križ.

»Što će biti sa mnom«, govorio sam samomu sebi, »kad sutra ujutro nađu čovjeka s naklanim grlom? I da kažem istinu, tko će to vjerovati? Mogao si barem zvati upomoć, ako se već nisi mogao, ovakav čovjek, suprotstaviti jednoj ženi! Pred tvojim očima kolju čovjeka a ti šutiš? A zašto ti nisi poginuo od slična zločina? Zašto ta krvožedna, okrutna vještica nije ubila tebe, svjedoka toga zločina, od straha da se zločin ne otkrije. Kada te minula smrt, sad umri!«

Tako sam sveudilj razmišljao o sebi a noć se pretvorila u dan. Činilo mi se najuputnijim da šmignem ta-jom, još prije zore, i da klisnem pa makar nesigurnim korakom. Uzmem dakle sa sobom što sam imao, uvučem ključ i okrenem ga u bravi. Ali prokleta vrata koja su se noću sama od sebe otvorila, nisu se mogla otvoriti i trebalo je uvlačiti i izvlačiti ključ dok nije brava konačno popustila.

»Hej ti, gdje si? Otvori vrata od krčme, hoću da pođem prije zore!« A vratar koji je spavao na tlu iza ulaza, reče mi još napola sanjiv: »Pa zar ne znaš da su putovi nesigurni zbog razbojnika? Zar ćeš poći na put sada, u ovo doba noći? Ako imaš kakav grijeh na duši koji te goni u smrt, ja nemam tikvu mjesto glave da bih umro za te.«

»Dan se već bliži«, rekoh ja. »Uostalom, što mogu razbojnici putniku koji nema ništa osim svoje sirotinje? Zar ti ne znaš, budalo, da ni deset bandita ne mogu oplja-

10

čkati gola čovjeka?« A vratar, pospan, obrnu se na drugu stranu i reče: »Otkud mogu znati da nisi možda ugušio svoga druga suputnika s kojim si sinoć došao ovamo prenoćiti, i da se možda ne kaniš spasiti bijegom?*

U tom trenu, sjećam se da se zemlja rastvorila i kao da mi se sam pakao pokazao skupa s Kerberom koji me bio priravan progutati. Tek mi je sad palo na um kako me ona valjana Meroja nije poštedjela da me ne zakolje od milosrđa, nego od okrutnosti, jer me ostavila da me raspnu na križ. Vratio sam se, dakle, u sobu i stao razmišljati kako bih najbrže dokrajčio sa sobom. Ali Sudbina mi nije ostavila nijedno drugo smrtonosno oružje osim 1B kreveta. »Krevetiću — rekoh — najmiliji moj, ti koji si toliko muka pretrpio skupa sa mnom, koji si vidio sve što se noćas ovdje zbilo, jedini svjedoče moje nedužnosti, na kojega se mogu pozvati kad me svi ostali optuže: žurim se u smrt, daj mi spasonosno oružje za moj put na onaj svijet.« Zatim razvežem konopac kojim je krevet bio prepleten. Jedan kraj čvrsto svežem oko grede koja je stršila s jedne strane ispod prozora, a drugi kraj zauzlam u čvrst čvor. Onda se popnem na krevet, propnem se kako bih se objesio i nataknem omču preko glave, oko vrata. A kako sam tada nogom odgurnuo potporanj pod sobom, da bih svojom vlastitom težinom povukao konop, dobro ga nategao i sustavio dah, star i nagnjio konopac prekinuo se najednom i ja padoh ravno na Sokrata koji je spavao uza me i zajedno se s njim prevalih na pod. U tom tre- " nutku bane vratar vičući na sav glas: »Gdje si ti što si toliko želio usred noći pobjeći a sad hrčeš umotan u pokrivače?«

Sokrat koji se probudio, ili od moga pada ili od zaglušne vike vratareve, ustade prvi i reče: »Bogami, nije bez razloga što svi putnici psuju ove krčmare. Taj znatiželjnik koji ovako unevrijeme upada ovamo — mislim kako traži nešto da nam zdipi — toliko više da me je već ionako umorna, probudio iz najdubljeg sna.«

Ja se, dakle, dignem sav radostan od ove neočekivane sreće. Eto ti, mudri vrataru, evo ti moga prijatelja, moga brata, a ti si me optuživao u pijanstvu da sam ga noćas ubio. I još dok sam govorio, zagrlio sam Sokrata i svega ga

izljubio. A on, oćutivši vonj od onoga mirisa kojim su me one vještrice Lamije polile, dreknu: »Nosi se«, i odgurnu me silom, »smrdiš po zahodu.« Zatim me pitao

11

18

19

sa zanimanjem kako sam se ovako namirisao. U toj neprilici izmislio sam najednom neku šalu da bih svrnuo pažnju na neku drugu stvar. Stavio sam mu ruku na rame i rekao: »Sto još čekamo? Pođimo i uživajmo u jutarnjem putovanju!«

Tako uzmem torbu na leđa, platim krčmaru dug, i onda krenemo na put.

Već smo bili prilično odmakli kad je sunce izašlo i sve obasjalo svojim zrakama. Ja sam vrlo pomno promatrao vrat svoga druga na mjestu gdje sam vidio da ulazi mač i govorio sam samomu sebi: »Budalo jedna, ti si pio, i te si gluposti sanjao zbog mnogih čaša vina koje si popio. Evo Sokrata zdrava i čitovata, bez i najmanje ogrebotine.

Gdje je rana? A gdje spužva? Gdje je, naposljetku, onaj duboki i svježi ožiljak?« I obratim se njemu: »Liječnici kojima se mora vjerovati«, rekoh, »tvrde da želudac pun jela i pića stvara teške snove. I ja sam sinoć pio malo više i proveo sam strašnu noć, koja mi je donijela sa sobom slike groze i straha toliko da još i sad mislim kako sam poprskan i umrljan ljudskom krvlju.«

»Krvlju?« upita Sokrat smijući se, »prije bih pomislio mokraćom; i meni se u snu učinilo kao da me kolju. Rezali su mi grlo. Tu me je boljelo, u grlu. Činilo mi se da mi vade srce i još ni sad nemani daha i koljena mi podrta-vaju, korak mi nije posve siguran i ćutim želju da nešto pojedem kako bih opet malo živnuo.«

»Stani malo, evo ti tvoga doručka«, rekoh ja, spustih dvanjke s ramena i požurih se da mu pružim malo sira s kruhom. »Hajdemo sjesti pod ovaj platan!«

Nakon toga uzmem ja nešto od istoga jela. Dok smo ovako sjedili, promatrajući svoga druga koji je pohlepno jeo, primijetim da je poblijedio kao krpa i da mu snage slabe. Boja mu se lica toliko izmijenila da mi je od straha (jer mi se činilo kao da ponovno gledam pred sobom one noćasnje Srde) prvi zalogaj kruha zastao u grlu, ma kako da je bio malen, i nije mogao ni naprijed ni natrag. A što me još više plašilo, to je malen broj ovdašnjih prolaznika. Jer tko bi mogao vjerovati da je jedan od dvojice drugova ubio drugoga ni zbog čega? A Sokrata, kako je dovoljno jela poieo, obuzela je neodoljiva žeđa. Poieo je, naime, veliku količinu izvrsna sira, a blizu korijena platana, kao nekakav miran ribniak, tekla je polagano rijeka, po boji nalik srebru ili staklu.

12

»Pa dobro«, rekoh ja, »napij se mliječne vode ovoga vrela.« On se diže i neko vrijeme iskaše pokraj rijeke neko mjesto koje bi bilo na istoj razini s vodom, zatim savi koljena, saže se i željno se približi da pije. Još nije ni dodirnuo ustima površinu vode, kad na njegovu vratu zazja otvorena duboka rana, spužva utren ispade uz posve neznan mlaz krvi, a njegovo bi mrtvo tijelo palo naglavce u rijeku da ga nisam uhvatio za nogu i s teškom mukom izvukao na obalu. Tu sam oplakao svoga nesretnog druga koliko su mi prilike dopuštale i za vi jeke ga pokrio riječnom zemljom pjeskuljom. A ja sam, pun nespokojstva i straha za svoju vlastitu sudbinu, utekao stranputicom i neprohodnom pustinjom. Kao da nosim smrt jednoga čovjeka na duši, pobjegao sam iz domovine i sa svoga doma: kao dobrovoljan prognanik živim sad u Etoliji, gdje sam se ponovno oženio.«

To je bila Aristomenova priča. A njegov drug koji 20 je od samoga početka bio nepovjerljiv i nije je htio ćuti, reče: »Nema ničesa ne vjerojatnijeg od te priče, i ničesa glupljeg od te laži.« Zatim se okrenu prema meni i reče: »A ti, ćije držanje i postupci pokazuju da si obrazovan ćovjek, ti slušaš tu priću?«

»Glede sebe«, odgovorih ja, »mislim da ništa nije nemoguće: kako je sudbina odlučila, tako se smrtnim ljudima i događa. I tebi i meni i ma komu drugomu zbudu se neobićne stvari kakvih gotovo nikad nije ni bilo: a ako ih isprićamo ćovjeku koji ih ne zna, neće im nikako ni vjerovati. I zato ja vjerujem, tako mi Herkula, ovomu tu i zahvalan sam mu što nas je tom divnom pričom tako lijepo zabavljao, jer sam bez po muke i nevolje stigao na kraj ovoga tegobna i duga penjanja. A i moje je kljuse u tomu uživalo, jer sam neoćekivano, bez napora mu stigao do velikih vrata ovoga grada, nošen ne njegovim leđima, nego njegovim ušima.«

Tu je svršio naš razgovor, a i naš zajednićki put. 21 Oba moja druga pođoše ulijevo k najbližoj kućici. Ja sam se sustavio pred prvom krćmom na koju sam nabasao i odmah upitah staru ženu koja ju je držala:

»Je li ovaj grad Hipata?« Kimnula je glavom. »Poznaš li nekoga Milona, jednoga od prvih ljudi u gradu?« Ona se nasmija i reče: »O, Milon se s pravom može nazivati prvi ovdje, jer on stanuje ispred gradskih be-

13

22

23

dema, na samomu ulazu u grad.« — »Bez šale, majko, recite mi, molim vas, kakav je to ćovjek i u kojoj kući živi?« — »Vidiš li one prozore tamo dolje okrenute vani prema gradu, a s druge su strane vrata okrenuta maloj ulićici preko puta? Eto, tu stanuje Milon, ćovjek koji ima para i vrlo je bogat, ali je na zlu glasu da je strahovito škrt i odvratn starac. Zatvoren u jednu tijesnu odaju, on tamo živi i razjeda ga strast, sa ženom koja mu je drugarica u tom bijednom životu. Ima svega jednu sluškinjicu i ide obućen kao kakav prosjak.«

Na te rijeći nasmijan se i rekoh: »Moj prijatelj De-meja bđio je nada mnom s velikom pomnjom kad mi je na polasku na ovaj put dao preporuku za tog i takvog ćovjeka, domaćina kod koga neću trebati da se bojim ni dima ni

kuhinjskog mirisa.«

Govoreći tako učinih još nekoliko koraka i, stigavši do ulaza u kuću koja je bila čvrsto zaključana, stanem kucati i dozivati. Napokon se pojavi neka mala i mlada djevojka.

»Hej«, reče ona, »ti što tako jako tučeš u vrata, na kakav zalog želiš pozajmiti? Ili možda ti jedini ne znaš da mi kao jamstvo primamo samo zlato i srebro?«

»Pogađaj samo«, rekoah ja, »bolje bi bilo da mi kažeš hoću li naći tvoga gospodara doma.«

»Da«, odgovori ona, »ali čemu to pitanje?«

»Donosim mu pismo od Demeje iz Korinta.«

»Prijavit ću te«, reče ona, »ostani tu gdje jesi i počekaj me.« I ponovno je zaključala vrata i ušla u kuću. Trenutak poslije ona opet dođe, otvori mi vrata i reče: »On te moli da uđeš.«

Uđem i zateknem ga u trenutku kad je kanio večerati i htio leći na nekakav posve malen krevetac. Pokraj njegovih nogu sjedila je njegova žena. Stol je bio prazan i on mi ga pokaza i reče: »Eto što mogu ponuditi svojim gostima.«

»Vrlo dobro«, rekoah, i odmah mu predam De-mejino pismo. Pošto ga je brzo pročitao, reče: »Zahvalan sam svomu prijatelju Demeji što me povezao s ovako otmjenim gostom.«

Nakon tih riječi on zovne svoju ženu da mi ustupi mjesto i reče mi da sjednem tu na njezino. Kako sam se od uljudnosti još malo nećkao, on me uhvati za rub ogrtača i privuče me k sebi: »Sjedi pokraj mene«, reče.

14

»Jer strah od razbojnika ne dopušta mi da nabavim namještaj ni stolice koje bi odgovarale mojim potrebama.«

I kako sam slušao, nastavi: »Otmjenost koju na tebi vidim, spojena sa zaista djevojačkom skromnošću, i sama bi me posve sigurno navela na to da naslutim otmjenost tvoga podrijetla. A i moj prijatelj Demeja isto mi to javlja. Molim te da ne potcijeniš našu skromnu kućicu. Ova sobica ovdje uz nas primit će te ugodno. Izvoli samo ostati kod nas, jer će čast koju ti budeš iskazao našoj kući, ovu učiniti uglednijom, a ujedno ćeš steći slavu time što ćeš, zadovoljan skromnom i tijesnom sobicom, nasljedovati vrline Tezeja, eponima tvoje domovine, komu se nije činilo sramotnim da se koristi skromnom gostolju-bivošću Hekalinom.« A zatim dozva sluškinjicu i reče: »Fotido, uzmi torbu od gosta i spremi je na sigurno mjesto u tu sobicu. Onda brzo donesi ulja iz ormara da se gost namaze, ručnik da se istrlja i sve drugo što je potrebno, pa odvedi moga gosta u najbližu kupelj, valja da je umoran od duga i teška puta.«

Kad sam to čuo, sjetio sam se Milona i njegove škrto- 24 sti, i kako sam htio steći njegovo povjerenje i ljubav, rekoah mu: »Ništa mi nije potrebno. Sve to stalno nosim sa sobom na putovanjima, a nakon kupanja već ću se i sam snaći. A ti, Fotido, uzmi ovaj novac i kupi sijena i ječma za moga konja koji me ovako dobro nosio dovle, jer je to za me važnije od svega.«

Kako smo sve ovo udesili i kako su moje dvanjke bile u sobi, krenuo sam u kupelj, ali sam išao preko trga da bih se pobrigao za ručak. Tamo sam vidio mnogo krasnih riba i raspitao sam se o cijeni. Sto sestercija. Ne htjedoh kupiti, pogađah se i kupih za dvadeset denara. I baš kad sam se otuda vraćao, sretnem Pitiju, svoga školskog druga iz Atene. On me prepoznao i veoma se obradovao nakon toliko vremena, zagrlio me i izljubio, te reкао:

»Dragi Lucije, već je čitava vječnost prošla otkako se nismo vidjeli. Bogami, otkako smo ostavili našega dragog učitelja Klitija. A kakva te je to sreća dovela u ovu zemlju?« — «

»Saznat ćeš sutra«, odgovorili ja. »A što je to? Čestitam: vidim te sa slugama, sa snopićima pruća i sa svim znacima što odgovaraju činovniku koji je na vlasti.«

»Ja sam upravitelj skladišta i obavljam zadaću edila, i ako si voljan nešto kupiti, stojim ti na usluzi.«

15

25

26

Zahvalio sam mu jer su mi već ribe bile dostatne za ručak. Ali je Piti ja primijetio što imam u košarici, prevrnuo je ribe da bi ih bolje vidio i upitao me: »Koliko si platio za ove trice?« »Namućio sam se da to izvučem od ribara za dvadeset denara.«

Kad je to čuo, uhvatio me odmah za ruku i odveo ponovno na trg odakle sam bio došao. »Od koga si kupio to smeće?« — upita me. Pokažem mu nekoga sitnog starca koji je sjedio u kutu. Ovaj odmah dreknu na nj na temelju svoje edilske vlasti: »Pa vi već ni našega prijatelja ne štedite, a kamoli stranca! Ribe bez ikakve vrijednosti prodajete za ovako skupe pare, i od ovoga grada, cvijeta Tesalije, zbog skupoće živeža pravite pustinju i golu stijenu. Ali to neće proći nekažnjeno i ja ću vam pokazati kako pod mojom upravom nevaljalci moraju biti kažnjeni!« Tad je sve moje ribe istresao iz košarice na ulicu i naredio stražaru da ih izgazi i sve do zadnje uništi. A zatim me moj prijatelj Pitija, zadovoljan svojim strogim postupkom, svjetova da pođem i reče: »Za me je dovoljno, Lucije, što sam tomu sitnom starcu nanio ovu uvredu.« Veoma zaprepašten i iznenađen tim prizorom pošao sam u kupelj. Odlučnost moga mudrog školskog druga lišila me i novca i večere. Pošto sam se okupao, vratio sam se odmah u kuću svoga domaćina Milona i ušao u svoju sobu.

Dobro bane služavka Fotida. »Tvoj domaćin moli te da dođeš«, reče. Ali kako sam dobro znao sve o skromnosti Milonovoj, ispričah se uljudno; rekao sam da mi je prije nuždan san negoli hrana, da bih se odmorio od zamorna puta. Kad je to čuo, Milon sam dođe po me, nježno položi ruku na moje rame i kuša me povesti. Ali videći da se izmičem i da se iz skromnosti protivim, reče mi: »Ja neću otići dok ti ne pođeš sa mnom«, i to je potvrdio još i

zakletvom. Njegova me upornost na koncu prisili da pođem i on me odvede do svoga malog kreveta. Rekao mi je da sjednem i onda je počeo: »Kako je moj prijatelj Demeja? Žena njegova, i djeca? i njegova posluga kod kuće?« Ja sam mu sve lijepo po redu ispričao. Zatim je želio saznati točan cilj moga putovanja. I kad sam mu sve to rekao, stao me ispitivati o mojoj domovini, o njezinim glavarima, njezinom guverneru i naposljetku mi počeo postavljati sasvim opširna pitanja. A kad se uvjerio da se

16

umoru od teška puta pridružilo još i ovo dugotrajno raspravljanje, da sam zaspao posred riječi i da nisam mogao više jasno govoriti, nego sam samo nejasno mrmljao, dopustio je da odem zaspati. Tako se konačno oslobodih toga dosadnog, brbljavog i nezasićenog starca, i težak od sna, a ne od jela, budući da sam večerao samo priče, vratih se u svoju sobu i predadoh se snu koji mi je bio toliko potreban.

2 Zlatni magarac

DRUGA KNJIGA

T

Novorođeno sunce otjeralo je noć i dovelo dan, probudio sam se i napustio postelju zabrinut i pun želje da razgledam zanimljivosti i čuda ovoga grada. Pomislih da se nalazim u srcu Tesalije, u zemlji koju cio svijet jednodušno slavi kao kolijevku čarobnjačkih umijeća i uroka. I priča onoga mog valjanog druga Ari-stomena počela je ovdje u ovom gradu, te sam tako i inače pun želje i nestrpljivosti, svaki predmet promatrao začuđenim očima.

U cijelomu gradu nije bilo ničesa što bih držao da je zbilja ono što jest: sve je bilo čarolijama pretvoreno u drugi neki lik. Čak i kamenje na koje sam nailazio držao sam za ljude koji su bili pretvoreni u kamen; a kad bih čuo neku pticu, mišljah da je i to čovjek komu je niklo perje; tako se isto prekrilo lišćem drveće koje je raslo pred gradskim zidinama i voda vrelica navirala je od ljudskih tijela pretvorenih u vodu. Zamišljao sam da se kipovi i likovi kreću, zidovi govore, goveda i druga stoka da proriču budućnost i da će čak s neba i iz sjajna sunčevog kolobara odjednom doći kakvo proročanstvo.

Obuzet takvim predodžbama, rekao bih, i zahvaćen željom koja me mučila, lutao sam svuda, a da nisam mogao otkriti ni početak ni kraj svega što sam tako želio.

21

I dok sam tako lutao od vrata do vrata kao pijanac, nađoh se najednom, i ne primijetivši, na trgu sa živim namirnicama. U tom je trenutku prolazila neka dama s velikom pratnjom sluškinja. Pohrlim da bih je stigao. Zlato na dragom kamenju i na haljini gdje je bilo utkano, pokazivalo je dičnu damu. Sa strane, uza nju, išao je čovjek dosta star i čim me je primijetio, uzviknuo je: »Tako mi boga, ovo je Lucije!«

Istodobno me i poljubio i zatim prošaptao onoj gospođi nekoliko nerazgovjetnih riječi. »Zar nećeš sam prići i pozdraviti svoju mater?« »Ne usuđujem se«, odgovorih ja, »jer ne poznam ovu gospođu.« Pocrvenjeo sam, oborio glavu i ostao na tomu mjestu kao ukopan. A ona reče: »To je plemenita skromnost vrle Salvije, njegove matere. Naprosto je nevjerovatno kako ona živi u cijeloj njegovoj osobi: dugo tijelo bez ikakve nepravilnosti, obična visina, svježa vitkost, prava crvena boja, plava i nedotjerana kosa, zelenkaste ali žive oči kojih pogled sjeća na orla, korak pun ljupkosti i bez ikakve neprirodnosti!« Zatim dometne:

»Ja sam te, Lucije, odnjegovala ovim svojim rukama. Nikakvo čudo, jer sam s tvojom majkom bila povezana dvostrukom vezom krvi i zajedničkoga odgoja. Obje vučemo lozu od Plutarhove obitelji, a dojene smo zajedno istim mlijekom iste dojilje i odrasle smo kao sestre u uskoj povezanosti. Samo u našem društvenom položaju postoji razlika: tvoja se mati udala za odličnika, a ja za obična privatnika. Ja sam ta Birena i možda se sjećaš da si često čuo njezino ime među onima koji su te odgojili. Ne boj se sada primiti moju gostoljubivost, ili bolje dođi u kuću koja će odsad biti tvoja.«

Za toga razgovora moje je crvenilo imalo dosta vremena da nestane. Odgovorio sam:

»Majko, zasad ne mogu ni pomisliti da napustim svoga domaćina Milona, jer se nemam zašto na nj potužiti. Ali ću se truditi da učinim sve što se može uraditi bez neuljudnosti. I kad me god put ovuda nanese, neću propustiti da ne odsjednem kod tebe.«

Kad smo izmijenili ovakve ljubaznosti, pošli smo još nekoliko koraka i stigli do Birenine kuće.

Predvorje je bilo veličanstveno. Sa svake strane, u četiri kuta, dizao se po jedan stup na kojemu je stajao kip Pobjede. Božica raširenih krila nije bila u pokretu:

22

jednom ružičastom nogom dodirivala je nestalnu točku neke pokretne kugle i oslanjala se na nju tako da ju je jedva doticala, pa se činilo kanda hoće poletjeti. Jedan komad parskog mramora koji je predstavljao Dijanu bio je nasred dvorane i dijelio je na dva sukladna dijela. Re-mek-djelo bez ikakve mane, božica kojoj je haljina lebdjela na vjetru, činila se kao da se u brzom pokretu pojavljuje pred očima onoga koji ulazi i svojom veličanstvenošću ulijevala nam je strahopoštovanje. 3 desne i s lijeve strane bili su psi, također učinjeni od kamena; njihove oči bile su pune prijete, uši načulene, nozdrve raširene, a usta spremna ujesti: da je gdje u blizini odjeknuo lavež pasa, čovjek bi mogao pomisliti da to dolazi iz njihovih mramornih grla. Ali je izvrsni umjetnik nadmašio samoga sebe tek u stavu tih životinja: psi su imali uzdignute grudi i stražnje su noge počivale, a prednje su bile kao u trku. Iza božice dizala se stijena u obliku pećine, s mahovinom, travom, lišćem, savitljivim granama; tu je bila loza, tamo

žbunje — cijelo biljno carstvo koje je izlazilo iz kamena. A sjenka kipa bila je u unutrašnjosti pećine osvjetljena odbljescima mramora. Nad samim ulazom u pećinu visilo je voće i grozdovi, a sve je bilo tako savršeno urađeno da je umjetnost, natječući se s prirodom, uspjela svemu dati izgled zbilje. Reklo bi se da bi ih za berbe, kad ih dah jesenskog vjetrova pozlati i učini zrelima, čovjek mogao otkinuti i pojesti. I kad bi se nagnuo i promatrao vrelo koje je ugodno žuboreći teklo pod nogama božice, imao bi tlapnju kako su ti grozdovi koji vise u prirodi toliko živi da se miču. Ispod lišća virio je Akteon napravljen od kamena i motrio božicu znatiželjnim pogledom. Gotovo već pretvoren u životinju u obliku jelena, mogao se vidjeti istodobno i na stijeni i na vodi kako promatra božicu na kupanju.

Nisam se mogao nagledati toga prizora i beskrajno sam uživao u njemu. »Sve to što vidiš«, reče mi Birena, »tvoje je!« I u isto vrijeme otpusti sve nazočne da bismo mogli razgovarati udvoje. Kad su se svi udaljili, rekla je: »Ove mi božice, Luci je, plašim se za te i htjela bih se brigati za tvoju sigurnost jer te ljubim kano sina. Čuvaj se, čuvaj se dobro opasnih umijeća i zločinačkih zavoda te Pamfile, žene toga Milona za koga kažeš da je tvoj domaćin. Ona slovi za vješticu prvoga reda, vještu u svim čarima crnoga čarobnjaštva. Ona zna puhanjem u ča-

23

robni štapić ili kamenčić, ili druge sitne predmete, svu svjetlost ovoga zvjezdanog svijeta zaroniti u dubine Tar-tara i staroga kaosa. Primijeti li kakva mladića osobite ljepote, odmah je svu obuzme ljubav i od toga trenu ne skida više s njega ni misli ni oči. Dugo ga mami svojim milovanjima, obuzme njegov duh i za vječna vremena okuje ga u verige nezaitne ljubavi. One koji ne pokazuju ljubaznost i koji svojim prezirom izazovu njezinu mržnju, smjesta pretvara u kamenje, ovnovne ili kakve bilo životinje, a da ne govorimo o onima koje je jednostavno poslala na onaj svijet. Eto zašto se bojim za te i mislim kako bi trebao da se čuvaš! Jer ona je sveder gonjena strašću, a ti, tvoja mladost i tvoje obličje mogu izazvati strasti u nje.«

Tako mi je zabrinuto govorila Birena.

Ali ja sam po naravi bio znatiželjan i čim sam čuo da se spominje čaranje koje sam oduvijek žudio, ne misleći da se čuvam Pamfile zbog toga, poželio sam nestrpljiv da i sam naučim nešto takova, makar što me to stajalo, i da se survam ravno u bezdan. Brzao sam kao lud, oslobodio sam se njezine ruke kao lanca, brzo rekao zbogom i što sam brže mogao potrčao prema kući svoga domaćina. Hrleći kao lud govorio sam samomu sebi: »Sad, Lucije, samo pomno! Budi sabran! Došla je zgoda o kojoj si sanjao. Tvoja je davna želja ispunjena i moći ćeš napojiti dušu divnim i neobičnim pričama. Otkloni svaki djetinjski strah, pristupi cijeloj stvari otvoreno i iskreno. Uzdrži se od svake ljubavne veze sa svojom domaćicom, i poštu bračnu postelju Milonovu. A glede Fotide, možeš joj prići odvažno. Djevojka je lijepa, voli se smijati, a nije ni nepristupačna. Barem sinoć, kad si išao na spalo, ona te lijepo odvela u sobu, položila te u postelju šaleći se, nježno te pokrila, okrećala se i pokazivala (to joj se moglo čitati na licu) da joj je žao što odlazi. Naposljetku je nekoliko puta zastala i okrenula se da te pogleda. Neka ti je sa srećom i pokušaj sreću s Fotidom, pa makar se dogodilo i nešto neugodno.«

Govoreći tako sam sa sobom, došao sam do Milonove kuće i, kako se to kaže, bio sam se u sebi već odlučio. Kod kuće ne nađem ni Milona ni njegovu ženu, nego samo moju dragu Fotidu. Pripravljala je za svoje gospodare neko jelo od kosanoga mesa, nekakve kobasice, što li,

24

i nekakav paprikaš od pašeta, veoma ukusan, kao što se moglo naslutiti po mirisu. Obučena je bila vrlo koketno u haljinu od platna; prsluk žive crvene boje stezao joj je stas pod samim grudima; svojim malašnim ručicama okrećala je tavu, i dok je brzim pokretima pratila ovo kretanje, njezini su udovi gipko podrhtavali, a njegovani bokovi lako su treperili i pokrećali savitljivu kralješnicu koja se ljupko izvijala.

Taj me prizor posve zanio i gotovo sam se ukočio od divljenja i iznenađenja, a tijelo mi se uzбудilo i u onim dijelovima koji su maloprvo bili mirni. Rekoh joj napokon:

»Eh, moja draga Fotido, kako su divni pokreti tvoje stražnjice dok okrećeš tu tavu! Kako spravljaš odabran paprikaš. Sretan li je, i još više nego sretan, čovjek komu dopustiš da tu umoči svoj prst!«

A lijepa i vragolasta djevojka odgovori: »Idi, nesretnice, i nosi se od moga ognjišta! Jer ako te i najmanji plamen takne, sagorjet ćeš do srži i nitko osim mene više neće moći ugaziti taj žar. A ja dobro poznam sve recepte i razumijem se u okretanju i tava i postelje.«

Govoreći tako, okrenula je glavu prema meni i nasmijala se. A ja sam, prije nego što sam pošao, polako razgledao sve pojedinosti na njoj. Zašto bih govorio o drugim stvarima, kad su glava i kosa bile oduvijek jedini predmet moga zanimanja? Na ulici se trudim da te stvari najprije razgledam i u tom uživam i poslije kad se vratim kući. A razlog za to jest ovaj:

Taj dio tijela prvi je očima, jer se nalazi na najvidljivijem mjestu i nepokriven, a što je za udove živa boja divne haljine, to je za glavu njezina naravna ljepota. I upamtite: mnoge žene odbacuju svaku odjeću da bi istakle svoju osobnu dražest i žele pokazati svoju голу ljepotu, jer misle da će se više dopasti sa svježine svoje kože nego zbog zlata na njihovim haljinama. A ako — grehota je to i izgovoriti i neka se nigda ne čuje za nešto tako strašno — ako, velim, ženi najveće ljepote skinemo njezinu kosu, i lice lišimo njegova prirodnog ukrasa, onda da je pala sa samoga neba ili da se rodila iz mora, da su je odgojili morski vali, ili da to bude i sama Venera koja nam urešena svojini pojasom, mirišući na cimet i okupana mirisnim esencijama prilazi praćena svim Gracijama i cijelim skupom Amora: ako je ćelava, neće se dopasti ni

svomu Vulkanu. A što bih kazao za kosu čija divna sjajna boja bljeska na suncu ili se samo blago presijeva, ih' se prelijeva u suprotnim tonovima? Ponekad se sjaji kao zlato, i polako prelazi u tamniju boju meda, ponekad je opet gavran crne boje, a ponekad plavičasta i nalik perju oko golubinjeg vrata. A kad se namirisana arapskim esencijama, nježno razdijeljena zupcem oštra češlja i skupljena straga, pruža očima ljubavnika, onda mu, kao zrcalo, vraća još ljepšu sliku.

I što bih, naposljetku, kazao za onu kosu koja skupljena u teškim pletenicama stoji na tjemenu kao kruna, ili se rastire niz leđa?

Ukratko, toliko je dostojanstvo kose, da se žena može pojaviti sva urešena zlatom i lijepim haljinama, i dragim kamenjem i cijelom spremom koja tvori njezinu privlačnost, a ipak je nitko neće držati ženom koja se umije uljepšati ako se nije pobrigala urediti svoje vlasi.

A u moje je Fotide njezina oprava koja nije bila dotjerana s mnogo truda, nego malo površno, samo pridonijela njezinoj ljupkosti. Bujna joj kosa, lagano bačena unatrag, padala na zatiljak, širila se po vratu, a zatim se lagano uvijena zadržavala na rubu njezine haljine, prikupljena na krajevima i povezana u čvor na glavi.

Nisam mogao izdržati da me strast toliko muči, nego sam se naslonio na nju i poljubio je na onomu mjestu gdje kosa počinje, ondje odakle vodi k tjemenu, a moj je poljubac bio sladak kao med. Ona je savila vrat, pogledala me iskosa i lukavo namigujući rekla:

»Hej, ti, đaće, voće koje kradeš slatko je, ali mu je okus gorak. Čuvaj se da taj slatki med u tvojim ustima zasvaga ne dobije okus žuči.«

»Zašto mi to govoriš, draga, kad znaš da sam nakan za jedan jedini c jelov koji će mi dati život, dopustiti da me peku ispružena na ovoj žeravi?« Govoreći tako, stegao sam je rukama i stao je ljubiti. Tad me zagrlila gonjena istim čuvstvima kao što je bilo moje i kao ja čeznući i žudeći, i tad sam udisao njezin kao cimet mirisan dah i pio nektar s njezina jezika koji se našao s mojim, a ona se sva predala i prepustila strastima. »Umrijet ću«, rekoh, »ili, bolje rečeno, već sam umro ako se ne smiluješ.« A ona mi uz još jedan poljubac, reče: »Budi hrabar! Tvoji su osjećaji i moji. Ja sam tvoja robinja i naša strast uskoro će biti zadovoljena. Čim se upale zublje, eto me u tvojoj

26

sobi. Idi i pripremi se jer se hoću valjati cijele noći i s užitkom se s tobom boriti.«

Ovako slatke riječi izrekli smo jedno drugomu i ra- u stali se.

Bilo je podne i od Birene su mi kao dar za dobrodošlicu donijeli vrlo debela prašćića, pet pilića i krčag stara i fina vina. Pozvao sam Fotidu i rekao joj: »Evo, i Bakho dolazi da osobno podrži Venerinu hrabrost i da joj donese njezino oružje. Svekoliko ovo vino treba da popijemo danas do zadnje kaplje, neka nam ono udavi svaki kukavički stid i neka našim ćutilima dade snagu i strast. Samo ovakva hrana potrebna je Venerinu brodiću da bi se provela noć bez sna, ako u svjetiljci ima dosta ulja i u čaši vina.«

Ostatak dana posvetili smo kupanju i večeri. Na poziv čestitoga Milona zauzeo sam mjesto za njegovim stočićem. Kako sam imao na umu opomenu Bireninu, izbjegavao sam što sam više mogao poglede njegove žene, a kad bih je ipak ponekad pogledao, bilo je to sa strahom kao da sam gledao u sam pakao. Ali sam se neprestance okrećao Fotidi koja je posluživala i taj je pogled poticao moju odvažnost. Kad se snoćalo, Pamfila, gledajući u svjetiljku, proslovi: »Kakvu ćemo kišu sutra imati!« Pošto je muž upita kako ona to zna, odgovori da joj je to svjetiljka prorokla. Na te riječi Milon prasne u smijeh i reče: »Može "biti da mi u toj svjetiljci imamo neku glasovitu proročicu, koja s visoka motrilišta svijećnjaka promatra sve što se događa na nebu, pa i samo sunce!«

Tad ja prihvatih i rekoh: »To su prvi pokušaji ova- 12 kva proricanja. Nije nikakvo čudo ako ovaj plamen, ma kako skroman i neznatan bio, iako je stvoren ljudskom rukom, ipak čuva uspomenu na onu drugu vatru, na mnogo veći, nebeski plamen, kao na oca od koga vodi podrijetlo. I zato ne samo što po tajanstvenim slutnjama unaprijed zna za promjene u visokom eteru, nego nam ih može i proroci. I mi u Korintu imamo sad nekoga Kaldejca koji sav grad zbunjuje svojim neobičnim odgovorima i ljudima javno za novac proriče tajne sudbine: on točno zna koji je dan najbolji za ženidbe, koji osigurava za vječna vremena temelje gradskih zidina, koji je pogodan za trgovca, koji je sretan za putnika, a koji opet povoljan za plovidbu. I meni osobno, kad sam ga pitao o tomu što će mi se dogoditi na ovom putu, prorokao

27

je mnoge stvari vrlo neobične i vrlo raznovrsne: da ću steći veliku slavu, da ću, s druge strane, doživjeti neku veliku, nevjerojatnu dogodovštinu i da ću napisati mnoge knjige.«

13 Na te se riječi Milon nasmija: »A kako izgleda taj Kaldejac i kako se zove?«

»To je visok i crnomanjast čovjek«, odgovorim mu ja, »a zove se Diofan.«

»Jest, jest, on je to i nitko drugi«, reče Milon. »Bio je i tu u nas: mnogima je kazivao ista proročanstva i tako pokupio dosta para, da ne kažem samo malene dare, kad ga je, je li glupošću ili okrutnošću sudbine, ne znam što je točnije, stala goniti nesreća.

Jednoga dana stajao je okružen skupinom ljudi i proricao im, kad mu najedanput priđe neki trgovac po imenu Kerdon koji je želio od njega saznati najpovoljniji dan za svoj put. Diofan mu odabere jedan dan, a moj ti trgovac već izvuče kesu, istrese novac iz nje i odbroji sto denara kao plaću za njegovo proricanje, kad se neki mladić iz

najotmjerenijega svijeta progura i povuče Diofana za kaput. Kad se ovaj obrne, on ga zagrlji i stane ga ljubiti. Diofan ga i sam ljubazno dočeka, naloži mu da sjedne kraj njega i iznenađen i zaprepašten ovim nepredviđenim susretom zaboravi na posao kojim se u tom trenutku bavio, pa mu reče: »Kako mi je milo što te opet vidim! Kad si stigao?« A ovaj mu odgovori: »Sinoć u suton. Ali pričaj mi brate, kako si prošao na svomu putovanju po kopnu i po moru nakon tvoga tako iznenadna odlaska s otoka Eubeje!«

14 Nato će divni Kaldejac Diofan, koji se još nije mogao sabrati: »Svima svojim neprijateljima i onima koji mi hoće zlo želim da imaju tako strašan put; gorega ni sam Odisej nije mogao imati. Gonjena olujom i vjetrovima lađa kojom smo putovali, izgubila je obje krme i naposljetku je bila izbačena na suprotnu obalu i nasukala se. Mi smo izgubili sve i jedva smo plivajući spasili gole živote. Sve što smo dobili od milosrdnih ljudi koje nismo ni poznavali, ili dobrotom svojih prijatelja, otela nam je banda razbojnika, a moga jadnog i jedinog brata Arignota koji se borio s njima, ubili su pred mojim očima.«

Još on nije ni svršio svoju tužnu priču, kad onaj trgovac Kerdon pokupi novac određen kao nagradu za
28

proročanstvo i klisnu. Tek se tada Diofan probudi oda sna i osvijesti se kakvu je glupost učinio, jer je vidio kako se slatko smijemo svi koji smo ga okruživali.

Ali ja želim, gospodine Lucije, da ti je taj Kaldejac rekao istinu. Budi sretan i nastavi sretno put!«

Za vrijeme toga dugog Milonova naklapanja tiho 15 sam uzdisao i ljutio se na samoga sebe što sam na tako nezgodan način otpočeo razgovor o tomu, te sam izgubio jedan dobar dio večeri i slatka uživanja. Napokon sam svladao stid i rekao Milonu:

»Ostavimo Diofana njegovoj sudbini i neka mu more i zemlja opet oduzmu sve što je oteo ljudima. A meni dopusti da nešto ranije odem na spavanje, jer sam još vazda loman od svoga jučerašnjeg umora.« Nakon tih riječi povukao sam se u svoju sobu i tamo nađoh sve vrlo lijepo pripravljeno za gozbu. I krevet služinčadi bio je iznijet iz sobe i ostavljen na podu podalje u kutu, bez sumnje zato da bi se otklonili svjedoci naše noćne zabave. "Uz moju postelju bio je dobro postavljen stol sa svima đakonijama, dvije čaše već napola pune, i još je samo trebalo dodati vodu da bi se pomiješala s vinom. Pokraj stola stajala je otvorena boca sa širokim grljom da bi se lakše iz nje dolilo: ukratko, sve je bilo spravno za ljubavnu borbu.

Tek što sam legao, a moja draga Fotida koja je već 1S poslala svoju gospodaricu na spavanje, prišla mi je nasmišana, ukrašena vijencima ruža i s ružom na svojim bujnim grudima. Poljubila me nježno, ovjencala mi glavu vijencima i posula me cvijećem, uzela čašu, nalila tople vode u nju i pružila mi da pijem. Ali prije nego što sam sve ispio, uzela ju je ponovno, usnama malo srknula i, gledajući me, malenim gutljajima ispila ostatak. Zatim je došla još jedna čaša, pa treća, a nakon njih redale su se druge. Vino mi je ubrzo ušlo u glavu. I duša i tijelo podjednako su mi i s istom nestrpljivošću žudjeli za ljubavnom nasladom. Sav zanijet strašću i željom podigao sam košulju do bedara i pokazao Fotidi svoju nestrpljivost. »Smiluj se«, rekoh, »i pomoz mi na vrijeme! Spreman sam se boriti u bici koju si mi objavila bez objave feci-jala. Čim sam osjetio prvu strijelu okrutnoga Amora kako mi se zabija u srce, zategao sam i ja svoj luk tako silno da se bojim da će tetiva puknuti jer se previše na-

29

teglu. Ali ako mi želiš posve ispuniti želju, raspusti svoju kosu nek se slobodno lelija i ovako se prepusti momu milovanju.«

17 I odmah uklonismo sve zdjele i sude. Fotida je s vukla sve što je imala na sebi, rasplela kosu za divno uživanje i učinila mi se kao Venera koja preobražena izlazi iz morskih valova i, kao i ona, sakrivala je ružičastim prstima glatku bjelinu svoga pupka, više od dra-žesti nego zbog stida.

»Počni«, reče, »i hrabro zametni boj. Neću se povući i neću ti okrenuti leđa. Naprijed ako si junak! Licem u lice. Napadaj junački i ubijaj kao junak koji treba da umre! U današnjoj borbi nema milosti!«

Govoreći tako ona se pope na postelju, opkoračivši me sjede na me polako, pa stane pokretati svoja vitka leđa brzim pokretima punim pohotljivosti i zasiti me darovima Venerinim ljuljajući se na meni sve do trenutka kad smo se, na kraju snage i mlitavih udova, zadihani srušili jedno drugomu u ruke. To su bile borbe koje su nas držale budnima sve do jutra. Od vremena do vremena tražili smo od vina da nam oživi umor, da potakne našu žud i obnovi nam uživanje. I još mnoge noći učinili smo nalik toj noći.

18 Jednoga dana navali Birena na me da dođem u nje na ručak. Kušao sam se ispričati, ali ona ne htjede ni čuti. Ne preosta mi ništa drugo nego otići u Fotide da iz njezinih očiju, kao iz ptičjeg leta, zaištem savjet. Nije joj bilo drago da se udaljim ni na prst razmaka, ali mi je rado dopustila kratku odsutnost s ljubavna polja. Rekla je: »Pazi samo da se ranije vratiš s večere, jer ima ovdje neka banda mladih luđaka iz najboljih kuća, koja dovodi u opasnost javni red. Vidjet ćeš ovdje-ondje na ulici pobijene ljude, a redarstvene čete namjesnikove prilično su daleko odavle da bi mogle osloboditi grad te šibe. Tebi bi tvoja sjajna sreća i prezir koji ovdje čute prema strancima, mogli stvoriti kakvu zasjedu.«

»Ne brigaj se, molim te, draga moja Fotido«, odgovorih ja. »Kako bih i inače više volio nasladu s tobom nego biti u gostima kod drugih, ja ću te osloboditi straha tako da ću se brzo vratiti. Ali neću ići bez pratnje. Opasat ću vjerni mač i nositi ga sobom da branim svoj život.«

Tako sam se spremio i pošao na gozbu.

30

Tamo sam zatekao množiju gostiju, i kako se to ra-žurnije samo sobom, kod jedne tako dične gospoje, cvijet grada. Sjali su se raskošni stolovi od slonovače, ležaljke su bile prekrivene zlatom izvezenim tkaninama, velike čaše bile su različne ljepotom, ali podjednako skupocjene; tu je bilo stakla s raznim reljefima, a tamo, malo dalje, blistao je kristal; s druge strane, opet, presijevalo se srebro ili je bliještalo zlato. Divno izdubljen jantar i drago kamenje mamilo je usta da iz njih piju. Ukratko, tu je bilo svega, pa čak i nevidenih stvari. Više ljudi, određenih da poslužuju meso, obučenih u sjajne halje, okretno je dijelilo zdjele vješto i bogato opremljene. Dječaci s lijepim kovrčicama i u divnim haljama sveudilj su nudili staro vino u čašama napravljenim od dragoga kamena. Donesoše svjetiljke i dvorana se ispuni razgovorom, smijeh odjeknu sa svih strana, a ponegdje nastade šala i duhovito bockanje.

Tad se Birena obrati meni i reče: »Jesi li zadovoljan boravkom u našoj domovini? Koliko mi je poznato, mi se posve ističemo nad bilo kojim gradom ljepotom svojih hramova, kupalištima i ostalim javnim zgradama. I divnog pokućstva imamo dostatno. Tu se svakako živi slobodno i po svojoj želji: stranac tu ima buran život kao u Rimu, a miran gost miran život kao na selu; jednom riječju, ovamo dolazi iz cijele pokrajine svatko komu se mili uživati.« »Slažem se«, rekoh ja, »i ne vjerujem da sam igdje na svijetu bio ovoliko slobodan kao što sam tu. Ali se ipak veoma bojim nevidljivih i neizbježivih zamki čarobnjač-koga umijeća. Kažu da ovdje čak ni grobovi mrtvih nisu sigurni; s humaka i lomača skupljaju se otpaci i komadi leševa da bi se time na živima zazvala nesreća. A stare vještice u času samoga sprovoda stižu velikom brzinom i ometu pokop.«

Na te moje riječi netko dodade: »Štoviše, možeš reći da se ni sa živima ovdje ne postupa bolje. Znam nekoga koji to~može svjedočiti, jer ga je snašla jedna takva nesreća i sad je potpuno nagrđen.«

Nato se cijelo društvo grohotom nasmije, lica se i pogledi svih okrenu prema nekome čovjeku koji je ležao po strani u kutu dvorane. Taj se zbuni kad vidje da o njemu govore, progundā nešto i ustade da ode. Ali mu Birena reče: »Ostani malo Telifrone, i ispričaj nam sa

31

21

svojom uobičajenom Ijubaznošću još jednom svoju priču, da bi i moj sin Lucije mogao uživati u ljepoti tvojih riječi.«

A on odvrati: »Ti si uvijek ista, gospodo, puna dobrote i finoće. Ali ima ljudi čiju drskost ne mogu podnijeti.« Bio je veoma uzbuđen. Ali je Birena navaljivala, molila ga da priča i preklinjala ga svojim životom, tako da je naposljetku popustio.

Telifron je, dakle, skupio prostirač na kojem je ležao, naslonio se rukom na nj, uspravio se napola na otomanu, podigao ruku kano govornici, stegao oba donja prsta na ruci a ostale spružio s izvučenim palcem i naćeo kazivati: »Bijah jošte maloljetan kad krenuh iz Mileta u Olim-piju na natjecanje, i kako sam želio posjetiti sva mjesta slavne pokrajine, prošao sam svu Tesaliju uzduž i poprijeko, dok napokon, vođen zlom sudbinom, ne stigoh do Larise. Moja se popudbina posve smanjila, i lutao sam gradom ne bih li našao nešto čime bih olakšao svoju nevolju. Tad opazim nasred trga nekoga starca visoka rasta. Stajao je na kamenu i glasno govorio: »Želi li netko čuvati mrtvacu, nek se javi i zaište pristojbinu.« Onda se ja obratim nekome prolazniku: »Sto to čujem? Zar mrtvi ovdje u vas bježe?« »Šuti«, odgovori mi on. »Vidi se da si još dijete i neiskusna kad ne znaš da si u Tesaliji, zemlji gdje nije nikakva rijetkost da vještice svojim zubima mrtvacima odgrizu lice, jer im je potrebno za kojekakve čarolije.« »A u čemu se sastoji to čuvanje mrtvacu?« upitah ja. »Reci mi molim te.« »Prije svega«, odgovori mi taj čovjek, »valja bdjeti svu bogovetnu noć, oči držati neprestano otvorene i upravljene na les, ne svratiti pogled ni na što, niti pak svrnuti pogled u stranu. Jer kad ova strašna čudovišta koja imaju moć da se prometnu u životinje, uzmu na se oblik bilo koje od njih, uvlaće se tako tajanstveno da bi bez po muke mogle prevariti i oči samoga Sunca i Pravice. One na se uzimlju lik ptica, ili pasa ili miševa, pa čak i muha. A onda na čovjeka koji čuva stražu svojim paklenim čarolijama bace težak san. Jednom riječju, nemoguće je ispričati kakvim se sve sredstvima i putovima služe za svoje naslade. Pa ipak, za tako opasan posao ne daju veću plaću od četiri ili šest zlatnika. Ah,

32

a ovo sam skoro zaboravio; ako se ujutro les ne preda nedirnut, onda sve što je s njega bilo skinuto ili odneseno mora se isjeći i nadoknaditi sa čuvara lica.«

Kad sam to čuo, ohrabrim se i pođem pravo onomu 23 čovjeku koji je vikao.

»Prestani s vikom«, rekoh, »evo, spravan sam stra-žariti, daj mi nagradu!« »Tisuću sestercija«, reče on, »iznos je koji ću ti ostaviti za nagradu. Ali, pazi, mladi čovječe: to je sin jednoga od naših prvih građana i pazi da valjano čuvaš njegov les od ovih zlokobnih Harpija.«

»Sve su to tričarije«, rekoh, »i šala za me. Moraš znati da sam ja čovjek kao od čelika, i koji ne zna za san. Jednom riječju, sav sam oko, s prodornijim vidom nego sam Linkej ili Arj.«

Tek što sam dorekao, a on me odvede u neku kuću kojoj je glavni ulaz bio zatvoren. Pozva me da pođem za njim kroz neka malena vrata iza kuće. Uđoh u jednu sobu sa spuštenim kopcima, polumračnu, i on mi pokaza neku ženu svu u crnu, sustavi se pred njom i reče joj: »Evo čovjeka koji se obvezao da će dobro čuvati tvoga muža«. A ona prikupi kosu koja joj je padala na lice, pokaza lice koje je i u tuzi bilo divno, pogleda me i reče: »Molim te, obavi svoj posao vrlo pomno.« »Ne brigaj se«, rekoh ja, »samo gledaj spremi dobru napojnicu!«

Tako se dogovorismo i ona ustade i povede me u 24 drugu sobu gdje se nalazio les pokriven sjajnim tkaninama.

Uvevši sedam osoba kao svjedoke, otkri pokrov, otplaka neko vrijeme nad pokojnim i naposljetku pozva nazočne kao svjedoke i pokaza točno jedan ud za drugim, a jedan od prisutnih pribilježi sve potanko na tablice. »Eto«, reče ona, »nos je čitav, oči su cijele, uši neozlijeđene, usta neoštećena, brada bez greške. O tom posvjedočite, poštovani Kvirićani.« A zatim potpisaše zapisnik i oni odu iz sobe.

Tad ja rekoh: »Gospodo, naložite da mi se donese sve što je potrebno za moj posao.« »A što to?« »Jednu prilično veliku svjetiljku, ulja u dostatnoj količini da mogu gorjeti svjetlo do jutra, tople vode s vrčevima vina, čašu i zdjelu s ostacima gozbe.«

Ona odmahnu glavom i reče: »Nemoj, molim te, ti nisi pametan. Kako možeš iskati ostatke od jela u kući žalosti, gdje se toliko dana ni dim nije mogao vidjeti? Misliš li da si došao ovamo blagovati? Bolje, ponašaj se

3 Zlatni magarac 33

onako kako odgovara mjestu, plači i tuguj!« Zatim se okrenu svojoj služavci i reče* »Mirino, požuri se donijeti svjetiljku i ulja, a zatim zatvori čuvara u sobu i odmah iz nje izađi.«

25 I tako sam ostadoh praviti društvo pokojniku. Trljao sam oči da ne zaspem i pjevao sam da se ohrabrim. Međutim se smrklo, pala je noć, zatim mrklina i trenuci kad sve živo spava, a napokon doba u kojem sve zamukne. Počeh čutjeti strah, kad gle! najednom se uvuče u sobu lasica, stade preda me i pogleda me tako oštrini pogledom da me tolika drskost te malene životinje gotovo sasvim uznemirila. Na kraju joj podviknem: »Gubi se, gadni stvore, i sakrij se kod miševa i sebi ravnih, jer ćeš se inače zlo provesti. Hoćeš li se maknuti?«

Ona mi okrenu leđa i kao munja pobježe iz sobe. Trenutak zatim obuzme me dubok san tako da ni sam delfijski bog ne bi mogao odrediti tko je od nas dvojice što smo ležali u sobi bio više mrtav, neosjetljiv toliko da mi je i samomu bio potreban čuvar; nisam više, tako reći, bio nazočan.

26 Kad je napokon kroz noćnu tišinu odjeknulo kuku-rijekanje pijevaca, probudio sam se. Obuzet grozom potrčah prema lesu, prinesem svjetiljku, otkrijem njegovo lice i počnem podrobno prigledavati svaku pojedinost o kojoj smo se bili sporazumjeli, kad najednom sva uplakana uletje žena praćena svjedocima, baci se uplašena na les i dugo ga ljubljaje i pri svjetlosti svijetle razgledaše sve naponase. Zatim se okrenu upitavši nešto svoga nastojnika Filodespota i naredi mu da odmah isplati ovomu dobrom čuvaru iznos za koji su se pogodili. To bude odmah učinjeno, i ona reče: »Mi smo ti najdublje zahvalni, mladi čovječe, i u znak priznanja, tako mi Herkula, uvijek ću te zbog ove usluge ubrajati među svoje prijatelje.«

Radostan što sam neočekivano sve to zaradio i zanesen sjajem zlatnika kojima sam sveudilj zveckao u rukama, rekao sam: »Gospodo, računajte me kao jednog od svojih slugu i samo zapovjedite kad god vam opet uredba neka moja usluga.«

Tek što sam proslovio te riječi, zgrabiše me ukućani, držeći za zlokobno proricanje i prignuše me dohvaćajući sve što im je došlo pod ruku: jedan me stane dobro pljuscati, drugi me laktom podbijati u ramena, treći me stegnutom pešču šakati pod rebra. Tukli su me

34

nogama, vukli za kosu, parali mi odijelo. I tako me kao ohologa sina beotskoga (Penteja) ili pjevača, sina pimplej-ske Muze (Orfeja), izgrebaše, raskomadaše i izbacije van.

Dok sam u nekoj sporednoj ulici kušao doći k sebi 27 i, na žalost, preveć kasno razmišljao o svojini nesretnim riječima, dok sam samomu sebi priznavao da sam zapravo još i više batina zaslužio, dotle su pokojnika već bili iznijeli iz kuće, oplakavši ga već i uputivši mu zadnji pozdrav. Kako je to bio neki od glavara, sprovod se prema staromu običaju kretao preko foruma. Tad mu dođe u susret čovjek u crnu, tužan i obliven suzama, čupajući svoju sijedu kosu. Starac se približi nosilima, uhvati ih objema rukama i glasno, premda neprestano jecajući, reče:

»Zaklinjem vas, Kvirićani, i pozivam se javno na vašu ljubav prema gradu! Osvetite ubojstvo jednoga od vaših ljudi i odredite najstrašnju kaznu za ovu užasnu i bezbožnu ženu. Jer je ona, i nitko drugi, otrovala ovoga jadnog mladića, moga sestrića, i iz ljubavi prema ljubavniku i od želje da se dočepa nasljedstva.«

Tako je starac išao od jednog do drugog, plakao i tužio. Ljudi su počeli bjesnjeti jer ih je vjerojatnost te klevete učinila lakovjernima. Stanu vičući iskati zublje, tražili su kamenje, i pobunili dječake da ubiju ženu. A žena je, lijući lažne suze, i prizivajući sve bogove kao svjedoke svime što je najsvetije, tvrdila da nije izvršila takav zločin. »Onda pustimo«, reče starac, »da božja providnost 2« dokaže istinu. Ovdje je među nama Zathlas, prorok prvoga reda, Egipćanin, koji se za vrlo veliku plaću već pogodio sa mnom da za jedan trenutak izvede iz pakla pokojnikovu dušu, i da za jedan časak ponovno oživi ovo mrtvo tijelo.«

S tim riječima dovede pred mnoštvo nekoga mladića obučena u platnenu odoru, sa sandalama od palme na nogama i potpuno očišane glave. Dugo mu je ljubio ruke i grlio koljena, pa naposljetku reče:

»Smiluj se, svećenice, smiluj se, tako ti vječnih zvijezda, tako ti sila donjega svijeta, počela prirode, noćne tišine, hramova Kopta, rasta Nila, tajni Memfisa i čegr-taljki Fara, smiluj se! Dopusti da se samo malo vrati svjetlost sunca, i u ove navijeke sklopljene oči ulij ponovno malo svjetlosti! Mi se ne borimo protiv onoga što je neizbježivo, mi ne uskraćujemo zemlji ono što je nje-

35

29

30

zino: samo da bismo smirili osvetu, molimo da nam dadeš kratak trenutak života.«

Na takve molbe prorok je na usta pokojnikova stavio neku travu a na njegove grudi neku drugu biljku. Zatim se obrnuo k istoku i zazivajući tihom molitvom veličanstveno sunce koje se rađalo, tim je svečanim pripremama sve više mamio pomnju nazočnih na čudo koje će se zgoditi.

Odmah se umiješah među ljude, zauzeh mjesto iza samih nosila na jednom malo većem kamenu, i radoznalo počeh motriti sve što se zbivalo. I gle, prsi se stanu nadimati i dizati, žila zakuca, les se podiže i mladi čovjek prozbori:

»Zašto me, molim te, pozivlješ, pošto sam već ispio čašu vode iz Lete i plovio stigijskom barom, zašto me pozivlješ da živim samo tren? Ostavi me, molim te, ostavi me i ne smetaj mi u momu miru!«

To su bile riječi koje je pokojnik izgovorio. A prorok Ijutito reče:

»Odmah objavi ovim ljudima ovdje sve što se dogodilo i objasni tajnu svoje smrti! Zar misliš kako moje čarolije nisu moćne dozvati Srde da tvoje namučene udove udare na muke?«

Tada pokojnik koji je ležao na nosilima duboko uzdahnu i prozbori ljudima:

»Licemjerstvo žene koju sam nedavno uzeo krivo je za moju smrt. Otrov koji mi je lijevala u čašu učinio je da svoju bračnu postelju još posve toplu ostavim bra-kolomcu.«

Ali tad ova izvrsna žena prikupi svu snagu i stane se na najbezbožniji način svađati s mužem. Podijeljeni u dva tabora ljudi se uzbjesne. Jedni zahtijevaju da se ova izrod-žena odmah zajedno s mužem živa pokopa, a drugi su opet tvrdili kako iskazima nekoga mrtvaca nikako ne valja vjerovati.

Ali pokojnikove riječi kojima je nastavio, prekinule su sva kolebanja. Još je dublje uzdahnuo i poče:

»Dat ću vam, da, ja ću vam dati jasan dokaz da govorim živu istinu, jer ću vam otkriti ono što nitko i ne sluti.«

Tad pokaza prstom na me i produži:

»Noćas, kad me taj moj vjerni čuvar baš najbolje čuvar, došle su stare vještice koje su tražile moje tijelo

36

i za tu se nakanu različito preobražavale. Kad su nekoliko puta zaludno kušale omesti njegovu pomnju, prostrle su oko njega oblak sna i kad je duboko usnuo, nisu me prestale zvati po imenu dokle god se moji hladni i ukočeni udovi nisu polako i sporo pripremali da popuste pred čaranjem. A taj čovjek koji je, istina, bio živ i bio mrtav samo zbog dubokoga sna, slučajno je moj imenjak: kad je čuo svoje ime, ustao je a da nije ni znao i nesvjesno je hodao kao sjenka bez života. Vrata su bila pažljivo zaključana, ali mu kroz rupu najprije odsjekoše nos, zatim uši, i on je mjesto mene sve to prepatio. Zatim su, da bi prikrije prijevaru, prema njegovim odsječenim ušima učinile uši od voska i namjestile ih točno onako kao što su bile, a isto tako i nos. I sad taj jadnik stoji ovdje, a plaća koju je dobio nije nagrada za njegov trud, nego za njegovu osakaćenost.«

Uplašen tim riječima pokušah se uvjeriti u svoj lik: stavih ruku na nos, i on mi ostade u rukama; pipnuh uši, i one se odvojile; svi koji su tu bili upirali su prstom, podgurkivali se, smijali, a mene je oblio studen znoj i ja umakoh iz gomile.

Nakon toga, ovako osakaćen i smiješan nisam se mogao više vratiti svojoj kući. Raščešljao sam kosu nadesno i nalijevo i prikrio rane svojih ušiju. A glede nosa, ja sam tu bruku sakrio prilijepivši preko njega ovoj.«

Čim je Telifron završio svoju priču, gosti zagrijani 31 vinom stadoše se smijati, i dok su tražili svoje čaše da ih iskape u zdravlje Smijeha kao što je običaj, Birena mi reče ovako:

»Sutrašnji je dan obljetnica osnutka ovoga grada. Toga dana jedino mi među svima ljudima prizivamo naklonost čestitoga boga Smijeha .veselim i svečanim običajima. Tvoja nazočnost učinit će nam taj dan dvostruko ugodnim. Želimo da sam izmisliš nešto čime ćeš počastiti božanstvo, nešto što će biti veselo i što će još povećati naš dar ovomu božanstvu.«

»Dobro«, odgovorih ja, »bit će sve onako kako želiš. Bit ću sretan ako mi padne na um nešto što će tako veliku božanstvu pružiti obilje.«

Moj me sluga sjeti da je već noć i ja odmah ustanem jer mi se želudac već naduo od pića, pozdravim se s Bi-renom i teturajući odoh kući.

37

Ali u prvoj ulici u koju smo svrnuli, vjetar puhnu i ugasi nam svjetiljku što nam je svijetlila u tami. Bilo je mrklo kao u rogu, i na veliku muku, iscrpljeni od umora, vratismo se momu domaćinu, prstiju obijenih o kamenje. Već smo bili blizu kuće kad primijetismo tri ljudeskare, okretne i snažne, kako svim silama navaljuju na naše dveri. Naš im dolazak nimalo nije smetao; štoviše, još su jače navaljivali i još snažnije se među sobom natjecali. Mislili smo, osobito ja, i to s pravom, da su to razbojnici i upravo najpomamniji.

Odmah isučem mač koji ponesoh sa sobom zbog takvih slučajeva, i koji bješe skriven u odori. Bacim se na razbojnike i kako na koga naiđoh zabodoh mač u svakoga koji mi se usprotivio, dok napokon sva trojica izbodena množim i dubokim ranama ne izdahnuše pred mojim nogama.

Ta je bitka probudila Fotidu, jer su vrata bila otvorena. Ušao sam unutra teško dišući i sav znojjan. Borba s trojicom razbojnika umorila me kao da sam ubio tro-tijelnoga Geriona. Bacio sam se na krevet i zaspao u trenuće oka.

38

TREĆA KNJIGA

Otrgnuv me iz slatka sna, noć me predala danu baš t kad se Zora uspinjala na nebo kolima koja su vukli konji s crvenim opršnjacima. Sjećanje na sinoćnji događaj ulilo mi je strah i trepet u srce. Prekrižio sam noge, skupio ruke i ovio prstima koljena, pa sam se šćućurio na krevetu i gorko plakao. U duhu sam već stajao pred sudom, na trgu, i

vidio presudu, pa čak i samoga krvnika.

Hoću li se namjeriti na nekoga blagog i milostivog suca, koji će me osloboditi premda sam umrljan krvlju trostruka ubojstva i obliven krvlju tolikih građana? Eto slavnog puta koji mi je s tolikom sigurnošću proricao Kaldejac Diofan.

Ovako sam neprestano razgovarao sam sa sobom i glasno kukao nad svojom sudbinom.

Uto se kod dveri ču velika buka, a zatim lupa i vika. 2 Ne bi zadugo, u kuću kroz otvorena vrata provališe uhode, njihove sluge i gomila svakojakih ljudi. Prema naređenju vlasti, odmah me zgrabiše dva zbira i odvukoše me ne nailazeći pri tom — to mi možete vjerovati — ni na kakav otpor. Tek što smo ušli u prvu uličicu, a već se sav gradić bio ustumarao i pošao za nama u neobično velikom broju.

41

Premda sam išao očiju tužno oborenih k zemlji — kao da sam išao u pakao — primijetih, kad sam svrnuo pogled u stranu, nešto što me posve iznenadilo. U cijeloj povorci ljudi koji su bili oko mene, nije bilo nijednoga koji nije pucao od smijeha! Tako smo prošli svim mogućim ulicama. Kao žrtvu koju vode s jednoga mjesta na drugo da bi obredima čišćenja i prinošenja pokajničkih žrtava otklonili opasna proricanja, mene su vukli s kraja na kraj grada i proveli me kroza sve zakutke gradića do na trg pred suca. Kad je sav magistrat zauzeo mjesta na povišenu podiju i činovnik naložio tišinu, odjednom svi nazočni iznenada povikaše: »Zbor je preveć velik, gužva pogibeljna i ovako važno suđenje valja obaviti u kazalištu.«

Svijet se odmah razmilje na sve strane da zauzme mjesta pričuvana za promatrače. Sjedala, hodnici, ulaz, pa čak i krov bijaše dupkom pun: jedni su se uzverali na stupove, drugi visili na kipovima, poneke si mogao vidjeti previnute kroz prozore i otvore potkrovlja, a nitko nije vodio računa o životnoj opasnosti, jer su svi željeli vidjeti. Tada me gradske uhode provedoše preko pozornice kao žrtvenu životinju i smjestiše me usred orkestra.

Objavljiivač tad ponovno viknu i pozva tužitelje. Postariji čovjek ustade. Pošto su u neku probušenu posudu u obliku lijevka s uskim otvorom ulili vode da bi mogla otjecati kap po kap — time se određivalo koliko vremena netko može govoriti — on se obrati nazočnima ovim riječima:

»Stvar o kojoj se ovdje radi od velike je važnosti, poštovani Kvirićani. Tu je u pitanju mir svega grada i ova presuda treba da posluži kao strog i koristan primjer. Baš stoga valja da se poradi javna ugleda svi vi pobri-gate da tog bezočnog ubojicu ne mimoide kazna zbog tolikih krvavih ubojstava koja je učinio. Nemojte misliti da me vodi osobna mržnja i da podnosim ovako oštru tužbu. Ja sam zapovjednik noćne straže i mislim da me zahvaljujući mojoj budnoj revnosti dosad još nitko nije mogao tužiti. A sad hoću uzeti stvar onako kako se dogodila prošle noći, potpuno vjerno.

Bilo je oko ponoći: obilazio sam grad i pažljivo razgledao od vrata do vrata. Tad primijetih ovoga okrutnog mladića kako golim mačem bijesno maše oko sebe. Njegova okrutnost već je bila izazvala smrt trojice, koji su

42

još dišući ležali mu pred nogama i valjali se u potocima krvi. Tad je on, svjestan velika zločina i s pravom uznemiren zbog toga, uhvatio maglu i okriljen mrakom uma-kao u neku kuću gdje se cijele noći krio. Božja providnost, pako, ne da da zločin ostane skriven, i prije nego što je mogao tajom umaći, ja sam ga uvrebao jutros u zoru i priveo pred ovaj poštovani sud. Sad, eto, pred sobom imate optuženoga uprljana tolikim ubojstvima, krivca koji je na licu mjesta uhvaćen, i koji je pored svega toga još i stranac! Sudite, dakle, od važno tom strancu za zločin zbog kojega biste čak i svoga sugrađanina strogo osudili.«

Tako je oštro govorio tužitelj, a zatim se njegov strašan glas stišao. Odmah me objavljiivač pozva da odgovorim ako imam što na to kazati. A ja sam mogao samo plakati i, to moram kazati, manje zbog te strašne optužbe a više zbog svoje savjesti koja me mučila. Napokon mi je ipak došla hrabrost s neba i ovako sam odvratio:

»Odveć dobro ćutim kako je teško uz leševe trojice građana, zbog ubojstva kojih sam tužen, uvjeriti toliku množinu svijeta da sam nevin, pa makar govorio istinu i čak priznao djelo. A ipak, ako poklonite malo pažnje mojim riječima, građani, meni neće biti teško dokazati vam da se u ovoj životnoj pogibelji ne nalazim svojom krivnjom, nego da je samo jedan nesretan slučaj opravdane ljutnje uzrok što sam počinio zločin za koji nisam kriv. Sinoć sam se malo okasno vraćao s večere pripit (tu svoju krivnju neću poricati), i pred samim kućnim vratima — a stanujem kod vašega čestitog građanina Milona — vidjeh tri strašna razbojnika kako kušaju ući i silom provaliti vrata. Već su izvukli zasune koji su bili dobro učvršćeni i vijećali hoće li pobiti ukućane. Jedan od njih, odvažniji od ostalih a najsnažniji, sokolio ih je ovim riječima: »Hajdemo ih, drugovi, napasti hrabro i brzo dok spavaju.

Kukavičluku i oklijevanju nema mjesta u našim srcima i neka smrt s isukanim mačem zađe po kući. Tko god spava, ubijte ga, a tko se pokušava braniti, treba ga dotući. Mi ćemo odavle izaći čitovati samo ako nikoga u ovoj kući ne ostavimo živa.« Priznajem vam, Kvirićani, da sam držao kako ispunjam dužnost dobra građanina ako se borim protiv tih najodvratnijih razbojnika, navlastito što sam se plašio za svoje domaćine i za se. Naoružan mačem koji sam sobom nosio ako se zgode ovakve pogibli, počeh ih plašiti i goniti. Ali ti divljaci

43

i zlikovci nisu uopće mislili bježati i premda su vidjeli da imam mač u ruci, ipak su se hrabro oduprli. Ustroj i-smo dakle borben red. Vođa bande i harambaša njezin baci se svom snagom na me, uhvati me rukama za kosu i povuče mi glavu unatrag s očiglednom nakanom da me ubije kamenom. Dok je tražio da mu dodadu kamen, ja ga probodena sigurnom rukom i oborim ga sretno na zemlju. Drugi razbojnik uhvati me za noge i ugrize me, a ja ga

dobro odmjerenim udarcem ruknuh u ramena, pa udarivši ga dobro u grudi ubih i trećega koji je nepažnjom naletio na me. Pošto sam ovako uspostavio red i mir i zaštitio kuću svojih domaćina, mislio sam da ću dobiti javno priznanje, a ne da ću biti za to kažnjen. Nikad još nisam imao nikakva posla sa sudom, naprotiv, u mojoj domovini uvijek su me držali čovjekom koji svoju čednost cijeni više od ikakva probitka. Ne mogu shvatiti kako sam danas optužen zbog ove svoje opravdane osvete nad odvratnim razbojnicima. Nitko ne može dokazati da je prije između ovih razbojnika i mene postojalo ikakvo osobno neprijateljstvo ili da sam ih makar samo i poznavao. Ili da mi se barem pokaže kakva stvar za koju bi se moglo povjerovati da sam učinio takav zločin želeći je prisvojiti.«
To rekoh, i ponovno me obliše suze. Pružao sam ruke i tužno molio čas jedne u ime čovjekoljublja, čas opet druge u ime njihove djece. Kad sam mislio da je već svačije srce dirnuto čovjekoljubljem i dosta pripravno na suze, prizvao sam oči Sunca i Pravice za svjedoke i svoj slučaj preporučio božjoj promisli. Tad sam malo podigao svoj pogled i vidio kako se sav svijet ludo smije; među njima je bio i moj domaćin Milon, koji samo što nije pukao od smijeha.

»Eto ti prijateljstva i zahvalnosti!« rekao sam tiho sam sebi. Da bih spasio svoga domaćina, ja sam postao razbojnik i ubojica i osuđuju me na smrt, a on se ne zadovoljava time što mi nije pružio ni utjehu ni pomoć, nego se pored svega toga još i smije mojoj propasti.

Uto kroz kazalište protrča neka žena, sva uplakana i u suzama, obučena u crno i s malenim djetetom u naručaju. Za njom je isto tako naričući išla starica pokrivena strašnim krpama. Obje su držale maslinove grančice u rukama. Stadoše pokraj odra na kojem su bili pokri-

44

veni leševi pokojnika i počеше tužno plakati i naricati.

»Tako vam milosrđa i općeg prava čovjekoljublja, smilujte se mladićima nevino ubijenim i pružite nama osamljenim udovicama utjehu osvete! Pomozite bar ovomu djetetu, ostavljenju bez zaštite u prvim godinama života! Prelijte krv toga razbojnika i prinesite je na žrtvu vašim zakonima i javnom redu.«

Tad se diže najstariji od činovnika i obrati se puku ovim riječima:

»Ni sam krivac ne može poreći zločin koji treba strogo kazniti. Ostaje nam samo još jedna stvar; da pronademo sudionike u tom velikom zločinu. Zaista se ne može vjerovati da je sam čovjek mogao ubiti trojicu tako snažnih ljudi. Istinu, dakle, moramo saznati mučenjem. Rob koji je pratio ovoga čovjeka pobjegao je taj om, i nema nikakva drugog načina nego da optuženoga nag-namo da nam oda sudionike u svomu zločinu: tek tako moći ćemo iz korijena istrijebiti tu prokletu bandu i osloboditi se straha od nje.«

Po grčkom običaju donesoše odmah vatru, točak i bičeve svake vrsti. Moja tuga što nemam čak ni to pravo da umrem neosakaćen, naraste, upravo, udvostruči se. A starica, čija je kuknjava izazvala toliko uzbuđenje, govorila je ovako:

»Građani, prije nego što raspnete na križ ovog razbojnika koji je ubio moju dragu djecu, dopustite da se otkriju leševi ubijenih, kako biste promatrajući njihovu ljepotu i njihovu mladost, i tako ponovno budeći svoj opravdani gnjev, mogli odmjeriti strogost koja je razmjerna s ovim zločinom.«

Ljudi zapljeskaše na te riječi i onaj mi odbornik odmah naredi da otkrijem leševe koji su bili položeni na odru. Bunio sam se i dugo nisam htio ovim pokazivanjem ubijenih još više izazvati svijet protiv sebe. Ali me po nalogu vlasti stražari odmah dohvate, izvuku mi ruku koja je bila opuštena niz tijelo i silom je ispružiše prema odru i leševima. Napokon, pobijeden silom, pristanem iako protiv svoje volje, i povučem pokrov koji ih je sakrivao. Svemoćni bogovi! Što vidjeh? Kakvo čudo? Kakva iznenadna promjena u mojoj sreći! Već su me ubrajali u plijen Prozerpine i Orkove obitelji, kad se sve posve okrene, ostavljajući me ukočena i zaprepaštena od čuda! Nemam riječi da opišem tu novu sliku.

45

10

11

12

Leševi tih ubijenih ljudi bile su tri napuhane mje-šine, s rupama ponedje, i one su kao što sam se točno sjećao odgovarale ranama koje sam zadao razbojnicima.

Najednom izbi i proširi se među narodom smijeh, koji su neki vragolasto htjeli prikriti. Neki su mi u pretjeranoj radosti čestitali, neki su se držali za želudac da bi se smirili, a svi su napuštali kazalište vrlo zadovoljni, stalno se okrećući i motreći me.

Ja sam stajao ukočen u stavu u kojem sam dohvatio pokrov, hladan i nepomičan kao kipovi ili kazališni stupovi. Došao sam k sebi tek onda kad mi se moj prijatelj i domaćin Milon približio, i stavio mi ruku na rame. Premda sam se branio, premda su mi suze uz jecaje ponovno stale teći niz obraze, on me nježno povukao i poveo u svoj dom, vodeći pri tom računa da me stranputicom i pustim putima dovede do kuće. Pokušavao me na sve moguće načine utješiti riječima, ali je sve bilo uzalud. Nikako nije mogao ublažiti moj gnjev koji sam ćutio zbog uvrede tako duboko usađene mi u srce.

I gle, odmah dođoše u našu kuću i činovnici sa svojim oznakama i pokušavahu me utješiti ovim riječima:

»Mi vrlo dobro znamo, gospodaru Lucije, i tvoj stalež i podrijetlo, jer se glas tvoje slavne obitelji širi po cijeloj pokrajini. To što ti se sada dogodilo i što te tako boli, sigurno nismo uradili zato da te uvrijedimo. Odbaci dakle iz

srca svu svoju tugu i istjeraj žalost iz svoje duše. Ovo veselje koje svake godine javno i svečano proslavljamo-u čast dragoga boga Smijeha, sveder traži nešto novo. Ti si bio i vreo i oruđe smijeha, pa će te bog blagonaklono svuda pratiti i štiti i nikad neće dopustiti da tvoje srce oćuti kakvu bol, nego će vječno razvedravati tvoje ćelo veseljem i radoću. U znak priznanja za sve što ti duguje, sav ti je grad odredio osobite ćasti. Nazvao te svojim zaštitnikom i odlučio ti podići bronćani kip.«

Na te rijeći odvratih:

»Graćani najslavnijeg i jedinstvenoga grada Tesali je, zahvaljujem vam na svim tim ćastima, a savjetujem vam da kípove i slike ostavite zaslućnijim i većim ljudima nego što sam ja.«

Nakon te skromne ljubaznosti trudio sam se nasmijana lica da izgledam što zadovoljniji, i pozdravili se uljudno sa ćinovnicima koji su odlazili. Odmah zatim dotrća u kuću sluga i reće: »Tvoja mati Birena moli te

46

da dođeš i da se sjetiš kako se bliži vrijeme večere na koju si obećao doći.« Ja se zgrozih pri samoj pomisli na tu kuću i otpovrćem: »Kako bih želio da se pokorim tvojoj želji, majko, ali ne mogu pogaziti zadanu rijeć. Moj me domaćin Milon zakleo boćanstvom — zaštitnikom današnjega dana — da danas večeram u njega. On me ne pušta i neće me pustiti. Ostavimo, dakle, to obećanje za drugi put!«

Još nisam ni dorekao, kad me Milon ćvrsto uhvati za ruku i, narećujući da za nama ponesu pribor za kupanje, sam me odvede u najbližu kupelj. Ja sam se odvrćao od pogleda prolaznika, nisam se izlagao ruganju koje sam bio izazvao, i išao sam uza nj kućajući se sakriti. Ne znam kako sam se okupao, kako istr ljao i kako sam se vratio kući: stid koji sam ćutio učinio je da sve to zaboravim; svi su na me pokazivali bilo pogledom, bilo namigivanjem ili prstom, tako da sam bio sav izvan sebe.

Kad sam napokon brzo do jeo Milonov jadan rućak, 13: poćeo sam se pretvarati kako me od sveudilj na proljevanja suza strašno boli glava, i lako mi je dopustio da poćem spavati. Bacio sam se na postelju i tužno razmišljao o svemu što mi se dogodilo, kad evo naposljetku moje Fo-tide koja je svoju gospodaricu bila odvela na lijeo. Ali ona je sad bila posve drukćija. Nije imala više ono veselo lice niti se šalila. Mraćna i naborana ćela ušla je u moju sobu.

Napokon je skanjivo i zaplašeno progovorila:

»Drage volje priznajem da sam ja osobno kriva za sve tvoje neprilike«, pa izvuće iz njedara nekakav remen i pruži mi ga.

»Eto, uzmi to, molim te, i osveti se nevjernoj ženi. Ili možda znaćeš neku još strasniju kaznu? Ali, molim te, nemoj misliti da sam ti tu nevolju učinila po svojoj volji. Bolje da umrem nego da ti zbog mene prepaćiš i najmanje zlo. Kad bi svojom krvlju mogla iskupiti neku nesreću koja prijeti tvojoj glavi, ja bih to uradila! Ali ono što sam učinila po naredbi i zbog nećega sasvim drugoga, to je moja zla sudbina na te prebacila.«

Ja odmah ćutjeh kako se u meni budi stara znatiželja. 1* Gorio sam od želje da saznam tajne uzroke svemu tomu.

»Prije bih ovaj odvratni i grubi remen koji si mi dala da te njime šibam, rasjekao i iskidao na tisuću komada nego što bih njime dodirnuo tvoju koću njećnu kao pero

47

15

16

i bijelu kao mlijeko. Ali mi reci iskreno: što si to učinila da je sudbina tako zlokobno prometnula u moju propast? Kunem se tvojom glavom koja mi je toliko draga te nema na svijetu rijeći koja bi me, ćak i kad bi je ti izgovorila, mogla uvjeriti da si me snovala upropastiti. Nesretan ishod nekoga ćina što je zamišljen kao dobronamjeran, nikoga ne krivi.«

Nakon tih rijeći žudno sam pritisnuo ć jelov na vlaćne, drhtave, pune žudnje i napola otvorene oći moje Fotide.

Fotida se sada ponovno razvedrila i rekla:

»Dopusti, molim te, da najprvo dobro zatvorim vrata ove sobe kako se ne bi ćuo razgovor te ne bih s ne-pomnje izazvala kakvo zlo.

Bojim se i drhtim od same pomisli da ću ti oćkriti što ova kuća krije i kakve su tajne moje gospodarice. Ali ja imam najbolje mišljenje o tebi i o tvomu odgoju, a da ne kaćem o otmjenosti tvoga podrijetla i o tvomu uzvišenu duhu; osim toga, ti si posvećen u tolike svete tajne da svakako znaš za svete zakone šutnje. Što god budem, dakle, sada povjerila svetom skrovištu tvoga srca, molim te, da tamo navi jek ćuvaš zatvoreno, a nagradi me za iskrenost u mojim oćkrićima upornim šućenjem. U pitanju su stvari koje na svijetu znam jedino ja, ali me ljubav kojom sam za te vezana nagoni da ti ih oćkrijem. Ti ćeš saznati što je ova kuća, oćkrit ćeš ćudnovate tajne moje gospodarice kojima ona podrećuje duše pokojnika, ometa kretanje zvijezda, zapovijeda boćanstvima, i zbog kojih joj sluće sva poćela. A nikad se tako rado ne slući silnom snagom svoga umijeća kao kad se zaljubi u kakva mladića, što se obićno ćesto dogaća.

Sad je do ušiju zaljubljenja u nekoga veoma lijepa mladića iz Beotije i zbog njega je pokrenula sav ustroj svoga znanja i umijeća. Ćula sam je sinoć, svojim sam je ušima ćula, kako je prijetila suncu da će ga zaviti u mrak i vjećnu tamu, zato što nije dosta brzo projurilo nebom i ustupilo mjesto nćići kako bi mogla ćiniti svoje ćarolije. A kad se jućer vraćala iz kupelji, slućajno je vidjela toga mladića kako sjedi u brijaćnici. Odmah mi je naloćila da odem i taj om joj donesem njegovu kosu koja se već rastrla ostrićena. Dok sam je ja paćljivo i krijući se skupljala,

bane briač. Kako smo već svuda razglašeni zbog toga štetna umijeća, uhvati me i strogo izgrdi: »Zar ti, nevaljalice, nikad nećeš prestati krasti kosu naših lijepih

48

mladića? Ako već jednom ne prestaneš s tim, predat ću te bez milosti redarstvu.«

Kako reče, tako i učini. Stao me pretraživati, zavuče mi ruku u njedra i sav bijesan iznese kosu koju sam tamo sakrila. To me vrlo ražalostilo, jer sam dobro poznavala svoju gospodaricu koju takav neuspjeh može toliko razbjesniti da me strahovito istuče. Htjela sam već umaći, ali me pomisao na te sustavi.

Kad sam se praznih ruku vraćala kući, primijetih " nekoga čovjeka koji je nožicama strigao kozje mjehove. Vidjela sam ih kako vise lijepo svezani i napuhani. Po zemlji je ležala dlaka plave boje, veoma slična kosi onoga Beočanina, i ja pokupih nekoliko pramenova s tla i od-nesoh ih svojoj gospodarici ta jeci istinu.

Kad pade noć, moja se Pamfila, još prije nego što si se ti vratio s večere, kao luda pope s druge strane kuće na shodić pokriven daskama, izložen vjetru i s kojega se nazire sav istok, a s druge sve nebeske strane. To je mjesto danasve prikladno za njezina čaranja i ona se taj om tu prikučuje.

Najprvo je tu paklenu radionicu opremila svim mogućim odvratnim priborom. Tu je bilo svakojakih mirisa, pločica pokrivenih nepoznatim znacima, krma brodova koji su potonuli, udova mrtvih, već napola sagnjilih i sahranjenih pokojnika; bilo je tu nosova, prstiju, čavala od vješala s komadima mesa, tu se nalazila krv ubijenih koju je bila sačuvala, a tamo opet osakaćene lubanje istrgnute iz čeljusti divljih zvijeri.

Zatim je nad utrobom koja je još podrhtavala, izgo- 18 varala čarolije i radi sretnog proricanja zalijevala drob napored: vodom vrelicom, kravljim mlijekom, gorskim medom, i naposljetku medovinom. Nakon toga splela je kosu o kojoj sam ti pričala, napravila od nje čvorove i zajedno s mnogim mirisima bacila je na žeravu da izgori. U tomu trenutku neodoljivom su snagom njezina čarolij-skoga umijeća i tajanstvenom silom duhova koji joj služe, tijela onih čija se kosa dimila i gorjela dobila ljudski lik. Počela su ćutjeti, kušati hodati, i vođena vonj em osmu-đenih vlasi, krenula su mjesto mladog Beočanina prema našoj kući i kušala ući kroz vrata. Baš u tom trenu naišao si ti i, ugrijan pićem a zavarano mrklinom, isukao mač i kao bijesni Ajaks navalio. Ali dok je Ajaks poklao cijela stada, ti si, jači od njega, ubio tri napuhane kozje mješine

4 Zlatni magarac 4Q

tako da te sad, nakon pobjede nad neprijateljima, mogu poljubiti ne kao ubojicu ljudi nego mjehova.«

19 Slatko sam se nasmijao toj Fotidinoj duhovitoj priči i da joj ne bih ostao dužan, rekoah ovo:

»Bogami, mogao bih ovu prvu svoju slavnu pobjedu usporediti s dvanaest radova Herkulovih, ako tri ubijena mijeha usporedim sa tri tijela Geriona ili s troglavim Kerberom! Ali ako želiš da ti od srca i iskreno oprostim za grešku kojom si me dovela do tolikih nevolja, onda mi ispuni to što te sad usrdno molim: Pokaži mi jedanput svoju gospodaricu kad je na poslu sa svojim čarolijama, kad doziva bogove, ili dopusti da je vidim kad se preo-brazuje. Gorim od želje da svojim očima vidim čaranja. Uostalom, i ti kao da nisi posve nevjesta i bez iskustva u tim stvarima. Ja to znam i sasvim sam toga svjestan. Uvijek sam mrzio ljubav otmjenih gospođa, ali tvoje blistave oči, crveni obrazi, sjajna kosa, požudni poljupci i mirisave grudi sasvim su me privezale za te i od mene učinile tvoga vjernog roba. Ja više ne ištem povratak domu niti se spremam na put u domovinu, i nema stvari koju bih više cijenio od jedne noći provedene s tobom.«

Tada ona otpovrže:

20 »Kako bih željela, Lucije moj, da ti učinim to što uželje. Ali se ona uz to što je jalna po naravi, sveder osamljuje da bi obavljala te tajanstvene poslove. Ipak ću tvoju želju više cijiniti nego vlastitu pogibao: tražit ću pogodan trenutak i potruditi se da te zadovoljim, pod uvjetom, naravno, da tako važna stvar ostane tajna potpuno, kao što sam ti već ispočetka kazala.«

Dok smo ovako raspredali, uzajamna strast obuzme i naše duše i tijela. Svukli smo sve sa sebe i goli se predali ljubavnu zanosu. Kad sam se umorio, Fotida je darežljivo stvorila nov izvor naslada. Naposljetku se dubok san spustio na naše oči umorne od nesna, i snivasmo ujutro do kasna.

21 Nekoliko noći prošlo je u takvim slastima.

Jednoga dana Fotida dotrča sva uzbuđena i javi mi da će njezina gospodarica iduće noći obući ptičje perje i tako poletjeti svomu draganu, sad joj druga umijeća više ne pomažu u ljubavi. »Spremi se«, reče mi, »da oprezno motrimo taj veliki događaj.«

Dočim se smračilo, oko prve noćne straže, odvela me na prstima i bez ikakva šuma, sama gore na shodić,

50

i rekla mi da promatram kroza zidnu pukotinu. Evo što vid j eh:

Najprvo se Pamfila posve svukla a zatim je otvorila iadicu i izvukla nekoliko bočica. Jednu je otčepila i iz nje istegla nekakvu mast. Dugo se trljala rukama, zatim se namazala po svemu tijelu od glave do pete. Nakon toga dugo je razgovarala sa svojom svjetiljkom i počela se tresti i trzati udovima. Dok joj se udovi tako trzahu, probi paperje, pa stane rasti jako perje, nos joj posta tvrd i uvi se, a nokti se pretvore u čaporke.

Od Pamfile posta sova.

Tad pusti oštar krik, odskoči malo od zemlje da bi okušala, i napokon se podiže i poletje pravo van.

Tako se Pamfila zahvaljujući svomu umijeću čaranja 22 voljno pretvorila u sovu. Ja nisam bio urećen, ali sam iznenađen takvim zbivanjem stajao kao ukopan. Činilo mi se da sam sve drugo samo ne Lucije: tako sam bio

iznenađen i zapanjen da sam, premda budan, mislio kako sanjam. Dugo sam trljao oči i pitao se ne spavam li zacijelo.

Kad sam se napoljetku osvijestio i vidio što se zbilo, uzeh Fotidinu ruku, prinesoh je svojim očima i rekoh: »Molim te, daj mi sad dočim se pruži prilika jasan i nepobitan dokaz svoje ljubavi. Vlastitim očima, koje su i tvoje, zaklinjem te draga, daj mi malo od te masti; obvezi svoga roba za vječna vremena tim djelom koje se ne može nikad platiti. Učini da budem uza te kao kri-lati Amor pokraj Venere.«

»Zar tako? Baš si prepreden, mili, kad me hoćeš navesti da sama sebi iskopam jamuj. I ovako nenaoružanoga jedva te mogu sačuvati od tesalskih djevojaka; a ako te učinim pticom, gdje bih te onda tražila i kad bih te opet vidjela?«

»Neka me bogovi sačuvaju od toga grijeha«, — od- 23 vratih. »Kad se na orlovskim krilima podignem i preletim nebeske prostore kao vjeran glasnik vladara Jupitera i nosač njegovih munja, znat ću ipak nakon takva dostojanstvena leta sletjeti ovamo u svoje gnjezdašce. Kunem ti se kovrčicama tvoje divne kose kojom si mi zarobila srce, da nijednu drugu djevojku ne volim više od svoje Fotide. Ali mi sad, dok razmišljam o tomu, i ovo pada na um: kad jednom s pomoću te masti postanem ptica,

51

24

25

morat ću bježati daleko od svake kuće. Divan je to i galantan ljubavnik za ženu. Sova? Zar ne znaš da odmah love te noćne ptice netom ulete u kuću, i zakivaju ih na vratima tako da ispaštaju za sve nesreće koje je njihov let proricao obitelji? Ali, gotovo sam te zaboravio upitati. Što treba da uradim ili da kažem nakon toga, da bih skinuo perje i ponovno postao Lucije?«

»Glede toga možeš biti posvema spokojan«, — odgovori mi Fotida. — »Moja mi je gospodarica pokazala način na koji se nakon svake takve promjene opet može vratiti u ljudski lik. Nemoj misliti da je to učinila zato što je duševna, ne, nego da bih joj na povratku pružila sredstvo koje u tom spašava. Pogledaj, uostalom, kako su proste i jednostavne trave koje stvaraju takvo čudo. Malo mirodije u bistroj vodi i lovorova lišća, i eto ti i kupelji i pića.«

Opetovala je ta uvjeravanja svederno i drhteći od straha ušla u sobicu te izvukla jednu bočicu iz kovčežića. Uzeh bočicu a nju poljubim zamoliv je da mi podari sretan let kroz uzduh. Zatim brzo svukoh svoje odijelo, željno zavučem ruku u tu mast, uzmem priličnu količinu i dobro istrlljam sve dijelove svoga tijela. Počeh oponašati pticu kušajući naizmjenice podizati i spuštati ruke. Međutim, ni traga od paperja, niti od perja. Ali se moje dlake zadebljaše i postadoše čekinjke, a moja nježna koža očvrstnu kao kora; prsti na nogama i rukama pretvoriše se u kopita a ispod kralješnice poraste mi dugačak rep. Lice postade bezlično i ružno i sve se više širilo, usta se izdužiše, nozdrve rastaviše, usne se otoboliše, a uši postadoše nestvarno velike i pokrivene dlakom. To je bio nesretni preobražaj koji mi je mjesto svake druge utjehe, kako više nisam mogao grliti svoju Fotidu, još razbujao organ za šesto ćutilo!

Nisam imao nikakvo sredstvo s pomoću kojeg bih se spasio, i promatrajući svoje tijelo sa svih strana vidio sam da sam mjesto ptice postao magarac. Proklinjao sam Fotidu zbog toga. Ali nisam više imao ni stav, ni glas, ni pokret čovječji, i bio sam prisiljen, kako ništa drugo nisam mogao učiniti, da je otoboljenih i vlažnih očiju i usana iskosa motrim i nijemo je prekoravam za to sve. Čim me je takva ugledala, Fotida se počeo objema rukama udarati po licu i vikati:

52

»Teško meni nesretnici! U strahu i brzini učinila sam pogrešku jer me prevarila sličnost posudica. Sva sreća što je lako naći sredstvo da se preobražaj ponovno obavi: dosta je da se naždereš ruža, pa ćeš izgubiti lik magarca i opet postati moj Lucije. Ah, da sam samo kao obično i sinoć spremila za nas vijence, ne bi morao nijednu noć čekati! Ali dočim svane, lijek će biti odmah tu.«

Tako se Fotida tješila. A ja sam prem sam vanjšti- 2S nom bio potpun i pravi magarac, i mjesto Lucija postao životinjom, sačuvao ipak svoj ljudski razum i dugo sam tako razmišljao o sebi ne bih li udarcima nogu ubio tu prokletu i zlobnu vješticu ili bih je izujedao do smrti. Neka bolja misao odvrtila me od nepromišljena postupka, jer da sam je tada za kaznu ubio, lišio bih sebe svake mogućnosti i pomoći da se opet prometnem u čovjeka. Oborio sam, dakle, glavu, progutao sramotu koja mi je bila nanesena i prilagođujući se teškom položaju u kojem sam se našao, ušao sam u staju gdje je bio moj vjerni konj i još jedan magarac mogao bivšega domaćina Milona. Mislio sam: ako nijeme životinje imaju iole šutljive nagonске sklonosti, konj će me prepoznati i sažaliti se, primit će me kao gosta pokraj sebe i pružiti mi lijepu gostoljubivost. Ali, ah Jupiteru, zaštitnice gostiju, i ti, sveta Pravico! Taj moj divni konj i magarac, vjerojatno u strahu za svoj obrok hrane, približiše jedno drugomu glavu i sporazumijevahu se kako bi me upropastili, čim sam se približio jaslama, oboriše uši, počеше me bijesno udarati kopitima i otjeraše me od ječma koji sam, još sinoć, vlastitim rukama nasuo svojoj zahvalnoj životinji. Tako zlostavljan i odbačen, sklonio sam se u kut 27 pojate. Dok sam razmišljao o bezobraznosti svojih drugova i o tomu kako ću se sutradan, kad s pomoću vijenaca ponovno postanem Lucije, osvetiti svomu nevjernom konju, okrenuh se i primijetih negdje po sredini stupa koji je potpirao staju, usred neke udubine, lijepo ukrašen vijencima svetih ruža, lik božice Epone, zaštitnice staja.

Čim sam ugledao to spasonosno sredstvo, okrenuh se pun nade da ću ga se dokopati. Popeh se prednjim nogama uza stup i što sam više mogao ispružih vrat i gubicu da dohvatim vijenac od ruža. Ali jao! Na moju veliku nesreću,

primijeti to moj sluga, koji se sveudilj brigao o konju, diže se s loga i viknu:

53

28

29

»Dokle ćemo trpjeti ovoga magarca! Najprvo je htio proždrijeti hranu životinjama, a sad napada čak i slike bogova! Čekaj samo, prokleta stoko, prebit ću ti i noge i leđa!«

Tražeci neku toljagu, on nađe cio snop batina, izabra najveću i najkvrjaviju i stade me tući nemilosrdno. Ne presta me udarati sve dok ne ču kako netko snažno i dugo lupa na vrata i kako svi susjedi viču: »Držite lopova!« To ga uplaši te pobježe.

Ne potraj a dugo a vrata se silom rastvore. Uđe gomila razbojnika. Jedni su pretraživali svaki kut u kući, a drugi su se razletjeli da se odupru ljudima koji su sa svih strana hrlili upomoć. Svi su razbojnici imali luči i mačeve te rasvjetljavali mrklinu, a plamen zublji i sjaj mačeva bljeskali su kao sunce koje se rađa. Usred dvorišta bilo je neko sa svih strana zatvoreno i dobro zasu-njeno skladište, od vrha do dna ispunjeno Milonovim blagom. Razbojnici navališe na nj, razbiše ga i otvoriše snažnim udarcima sjekira i pokupiše sve blago, napraviše svežnjeve, povezaše ih i podij elise među sobom. Ali je robe bilo više negoli nosača.

Ne znajući što će s tolikim blagom, izvukoše me iz staje zajedno s onim drugim magarcem i mojim konjem, natpaše na nas što su više mogli najtežega tereta i prijeteći nam batinama istjeraše nas iz kuće, koja je sad bila prazna. Zatim ostaviše u gradu jednoga razbojnika kao izvidnika da ih može obavijestiti ako bi ih gonili, a nas brzo pod kišom batina potjeraše preko besputnih planina.

Težak teret koji sam nosio, i strmo penjanje uzbrdo, i dugo putovanje umrtvi me potpuno. Tada mi, doduše malo kasno, ali sasvim ozbiljno pade na um da se priklonim sredstvu koje svakom građaninu stoji na raspolaganju i da se oslobodim svoje bijede dozivanjem svetoga imena careva.

Već se dobro razdanilo kad smo prolazili kroz neko bogato trgovačko naselje, gdje se mnogo svijeta skupilo na sajam. Kad smo bili u najvećoj gužvi među Grcima, pokušao sam na jeziku Rimljana izgovoriti sveto ime Ce-zarevo.

Ali sasvim jasno i snažno izgovorio sam samo O, a ostalo, Cezarevo ime, nisam mogao prozboriti. Razbojnicima se nije svidio neskladan glas koji sam pustio, i tako

54

su me izdevetali sa svih strana i izrešetalu kožu da više nije valjala ni za sito.

Napokon mi veliki Jupiter posvema nenadno ukaza spas. Kako prođosmo pokraj mnogih vila i velikih kuća, primijetili prilično lijepu bašticu u kojoj su u jutarnjoj zori i veličanstvenoj ljepoti cvjetale, uz ostalo krasno cvijeće, i ruže.

Pun žudnje za njima i potaknut željom za spasom, približih im se sav radostan i već sam ih bio gotovo dohvatio svojom gubicom, kad mi sretna misao pade na um: kakvoj se pogibli izlažem ako se ponovno pretvorim u čovjeka; sigurno će me ubiti ovi razbojnici, koji će posumnjati da se bavim čaranjem i optužiti me da ću ih, prije ili poslije, odati.

Tako sam se morao uzdržati, i nisam se dotakao ruža. Pomiren sa svojom zlom sudbinom, počeo sam, kao svaki dobar magarac, jesti sijeno.

55

ČETVRTA KNJIGA

Oko podne, kad je sunce počelo pržiti, svratili smo u selo kod nekih starih ljudi koji su razbojnicima bili dobri poznanici. Makar koliko bijah magarac, ipak to mogoh primijetiti još na dolasku po dugu razgovoru koji su međusobno vodili i po tomu kako su se ljubili. Razbojnici su skinuli s mojih leđa neke stvari i poklonili im, i činilo mi se da im došaptavaju kako su to zaradili na svom pljačkaškom pohodu.

Zatim skidoše tovar s naših leđa i ostaviše nas da slobodno pasemo na najbližoj livadi. Ali ja nisam mogao pasti u društvu s magarcem i mojim konjem, jer se još ne navikoh na travu.

Odmah iza naše staje primijetih neki vrtić, pa se umirući od gladi uvukoh u nj i dobro napunih želudac, makar i sirovim povrćem. Molio sam se svima bogovima i gledao na sve strane ne bih li gdje u susjedstvu ugledao kakav grm cvjetnih ruža. Mjesto je bilo potpuno osamljeno i to mi je ulijevalo nadu da negdje iza žbunja neprimijećen mogu pojesti svoj spasonosni lijek, ostaviti hod četvoro-nožne životinje i ponovno se uspraviti i biti u čovječjoj spodobu.

59

Dok sam, dakle, plivao u moru takvih misli, primijetih nešto podalje sjenovitu dolinu punu lisnata žbunja, a sred raznih trava i rascvjetana grmlja bljeskala je purpurna boja ruža.

Mom srcu koje još nije bilo posve životinjsko, učinilo se da pred sobom gleda gaj Venere i Gracija u čijoj gustoj sjeni taj plemeniti cvijet sja u svom kraljevskom sjaju.

Odmah se pomolim Uspjehu, bogu sretnih podviga, i tako sam brzo trknuo da sam toga trenutka vjerovao kako više nisam magarac nego trkaći konj. Ali sva okretnost i veličanstveni napor ipak nisu bili u stanju preteći moju nesretnu sudbinu. Kad sam se sasvim približio, nisam vidio one nježne i divne ruže, vlažne od nebeske rose i nektara, koje se rađaju na ružinu grmu i blagoslovljenu trnu. Nisam našao nigdje ni dolinu, nego samo strmu obalu

neke rijeke obraslu gustim drvećem. To drveće kojega bujno lišće sjeća na lovor, plodi cvjetove bez mirisa s duguljastim i blijedocrvenim čaškama, i neuki seljaci nazivaju ga lijepim imenom: lovorna ruža. Ali za stoku koja ga jede ono je smrtonosno.

Kad me sudbina tako obmanula, proklinjao sam svoj život i bio nakan ovaj put najesti se i otrovnih ruža. Dok sam im oklijevajući prilazio da ih otkinem, naiđe neki mladić za koga mislim da je bio vrtlar komu sam povrće onako upropastio, a to je primijetio i naoružan velikom batinom dotrčao za mnom, uhvati me i tako premlati te bi mi i život bio u pogibelji da se napokon ne sjetih kako ću sam sebi pomoći. Uspravih se i počeh se objema nogama tako ritati da mu je to bilo posve dostatno i ostao je ležeći podno brda dok sam se ja spašavao bijegom.

Uto neka žena, očito njegova, primijeti s vrha brda kako on leži na zemlji polumrtav i baci se na nj kukajući i lelećući, želeći izazvati sućut seljaka kako bi me upropastili. Uzbunjeni njezinim plačem seljaci zaista odmah dozovu pse, i nahuškaju ih na me goneći ih da me u svojoj pomami rastrgnu. Sad više nisam sumnjao da mi je smrt blizu, jer sam vidio kako su nahuškani na me mnogi golemi psi, koji bi bili dobri i za borbu s medvjedima ili lavovima. Svjestan toga u kakvu se položaju nalazim, odlučih ne bježati, nego se brzo vratiti u staju gdje smo bili smješteni. Onda me ljudi koji su jedva zadržali pse,

60

uhvatiše, privežu nekakvim remenom za neki prsten i udarci stadoše pljuštati tako te bi me sigurno dotukli da se moj od sirova povrća naduti trbuh, koji se od silnih batina bio skupio, pod jakim proljevom ne otvori i izbaci cio vodokok pogani, tako da su me gonitelji, poštrapani tekućom nečišću i otjerani strašnim smradom, ostavili na miru i slomljenih rebara.

Ubrzo zatim, budući da je podne već minulo i sunce se spustilo k zapadu, razbojnici nas ponovno natovariše, mene najviše, i izvedoše nas iz staje.

Prošli smo bili dobar dio puta, kad smo umorni i iscrpljeni dugim putovanjem, savijeni pod teretom i šuštali pod batinama, šepajući i spotičući se jer su nam se kopita bila izlizala, stigli do nekoga potočića kojega je voda lagano vijugala. Pomislih kako tu valja iskoristiti zgodnu priliku koja mi se pruža i treba da se svalim naprijed, da padnem u vodu vješto podvivši noge i odlučan da ne ustanem i ne maknem se dalje, makar koliko me tukli; moram biti spreman, ako treba, i da umrem pod batinama ili pod sabljom. »Ovako iscrpljen i nemoćan«, kazivah u sebi, »imam pravo na častan otpust iz službe.« U tom slučaju, mišljah, razbojnici će od nestprljenja ili od straha da ne popostanu ili u hitnji da sebi osiguraju bijeg, sigurno natovariti teret na leđa drugih dviju životinja, a mene će, mjesto neke druge, teže osvete, ostaviti vucima i jastrebima za plijen.

Ali mi je prokleta sudba omela i taj lijepi naum.

Onaj drugi magarac naslutio je što ja mislim, pretekao me i potajavši se da je umoran, svalio se skupa s teretom prvo nego što je itko to mogao primijetiti, i ostao ležeći kao mrtav. Ni batine ni badalj ne pomože, vukoše ga sa svih strana ne bi li ga podigli, za rep, za uši, za noge, ali nijedan pokušaj ne uspije. Zamoreni tim i bez nade da će uspjeti, da ne bi bez potrebe dulje ostali pokraj crknute, ili točnije, okamenjene životinje, održaše razbojnici savjet, podij elise njegov teret, na me i na konja, a zatim izvukoše mačeve, otsjekoše mu noge, odvu-koše ga malo u stranu uz put i, još napola živa, sunovrate ga s visoke litice duboko dolje u bezdan.

Sudba moga nesretnog druga navela me na razmišljanje. Odlučih se okaniti svake pretvornosti i lukavosti, te ću se prema svojim gospodarima ponašati kao besprijekoran magarac. Načuo sam, naime, kako među sobom raz-

61

govaraju da ćemo se uskoro zaustaviti i odmoriti se, jer će to biti kraj putu budući da je tu njihovo prebivalište.

I zaista, nakon blaga uspona stigismo na rečeno mjesto.

Odmah poskidaše sa nas sve stvari i skloniše ih na sigurno. Oslobođen tereta, i da se odmorim, mjesto da se kupam, počeh se valjati po prašini.

Na ovom mjestu hoću opisati okoliš i pećinu u kojoj su razbojnici živjeli. Tako ću moći iskušati svoju nadarenost, a time ću i vama omogućiti da točno prosudite jesam li tada bio magarac i po duši i po tijelu.

To je bila divlja planina, mračna od šume i lišća, i neobično visoka. Njezini vrletni okomci bjehu obrubljeni, oštrim i nedostupnim stijenama, a strme klisure, obrasle trnjem i gmljem i sa svih strana odvojene pretvarale su je u prirodnu tvrđavu.

Od vrha gore tekla je voda izdašna vrela u mlazovima, i njezina srebrna pjena prsila se preko stijena. Rasteklo na nekoliko potoka, vrelo je natapalo tihom vodom doline postavši zatvoreno jezero ili spora rijeka. Iznad pećine, tamo gdje prestaju litice, dizala se visoka kula. Jake pregrade prikladne za tor i napravljene od čvrsta prapora, pružale se usporedno s jedne strane na drugu i kao zid štatile uzak prilazni hodnik.

Odmah se moglo vidjeti da je to predvorje razbojničkoga doma. Daleko unaokolo nije se moglo ugledati ništa osim malene kolibe nasumce pokrivene trstikom, u kojoj su, kako sam poslije saznao, čuvali stražu oni razbojnici koji su ždrijebom bili za to određeni.

Tu su se, pognuti, uvukli jedan za drugim. Nas su čvrstim remenom svezali ispred ulaza. Tu je bila i neka baba, pogurena od godina, jedina, čini se, koja je imala voditi brigu o blagostanju i njezi tolikoga broja mladih ljudi. Oni je osloviše ovako grubo:

»Hej, stara mrcino, odvratna babetino i ruglo živih, jedini stvore koji bi se i paklu gadio, dokle ćeš uživati i kao prebijena se vući po kući! Zar nam u ovo kasno doba nećeš ponuditi nešto što će nas okrijepiti i učiniti da zabo-

ravimo teške i opasne napore? Ni noću ni danju ništa drugo ne radiš osim što proždrljivo nalijevaš vino u tu tvoju želučinu!«

Drščući i slabačkim glasićem uplašena im žena ot-povrne:

62

»Eh, dragi, i dobri moji mladići, vjerni moji zaštitnici, sve je lijepo za vas spravljeno, dobro skuhamo i sočno; kruha ima koliko vam duša želi, a vino je natočeno u čiste vrčeve. I tople sam vode pripravila, kao obično, pa vam svakoga trena stoji na raspolaganju za kupanje.«

Netom je starica završila, svukoše se svi i izložili svoja tijela osvježavajućoj toplini velika ognja, preliše se toplom vodom i istrljaše uljem, a zatim sjedoše za stol prepun jela.

Tek što se smjestiše, kad stiže još puno veći broj mladih ljudi, na kojima se odmah moglo vidjeti da su isto tako razbojnici. I oni su donijeli sobom plijen: zlatan i srebrn novac, posuđe i svilene i zlatom protkane haljine.

I oni se okupaše i osvježiše na isti način, zatim se razmjestiše za stolom između ostalih, a oni koje je ždrijeb odredio za to, posluživali su za stolom.

Sad poče gozba. Jelo se donosilo gomilama, kruh brdima, a vrčevi jedan za drugim. Skričali su i zabavljali se, pjevali vičući, peckali se i smijali. Kao da je to bila gozba Lapita, napola životinja, i kentaura, napola ljudi!

Naposljedku jedan od njih, koji se snagom isticao među svima, uzme riječ:

»Mi koji smo hrabro osvojili kuću Hipatinca Milona, i uz to što smo donijeli sobom golem plijen koji smo osvojili svojom hlabrošču, i što smo svi na broju stigli u ovo naše gnijezdo, vratili smo se, ako to nešto znači, bogatiji za osam nogu. A vi koji ste imali za cilj gradove u Beotiji, izgubili ste svoga valjanog vođu Lamaha i vratili se u malenu broju. A ja bih sve te prnje koje ste sobom donijeli, rado dao za jednoga takvog čovjeka. Ali on je umro kao junak i pao je kao žrtva svoje prevelike hlabrosti. Uspomena na nj slavit će se kao što se slave kraljevi i vojskovođe. A vi što ste zadovoljni sitnim krađama, njuškate po kupaonicama i sobicama starih ženetina, vi, izrodi razbojnički, obavljate posao glasnika!«

Tad jedan iz druge skupine odgovori ovako:

»Zar ti jedini ne znaš da je najlakše opljačkati velike kuće? Iako u prostranim odajama živi velik broj posluge, ipak svatko gleda da prije spasi sebe negoli gospodarevo blago. A čestiti ljudi koji žive osamljeno, ako imaju nešto "blaga, bilo ono malo ili veliko, čuvaju ga bolje i brane Sak i po cijenu života.

63

Neka činjenice pokažu je li istinito što vam kazujem.

Tek što stigismo do sedmovrate Tebe, počesmo se pomno raspitivati o najimućnijim ljudima, jer je to prva stvar koju treba da znamo u našem zanatu. Tako pro-nađosmo nekoga Hrizera, bankara i vrlo bogata čovjeka. Taj je iz straha od javnih poslova i od časti vrlo vješto prikrivao svoje veliko bogatstvo. Živio je sam i vrlo povučeno, obučen u krpe i prnje i, prljav izvana, spavao na vrećama punini zlata. Mi odlučismo najprvo navaliti na nj, jer smo računali da obrana jednoga jedinog čovjeka neće biti jaka, i mislili smo da ćemo lako i potanko pokupiti sve što posjeduje.

10 Dočim se snočalo, dođosmo pred njegova vrata. Nismo ih kanili izvaliti ili probiti, plašeći se da lupa ne probudi sve susjede pa tako nastradamo. Zato je Lamah, naš valjani predvodnik, uzdajući se u svoju već iskušanu hlabrost, polako uvukao ruku kroz ključanicu i kušao iznutra povući zasun. Ali je taj Hrizer, najodvratniji od svih dvonožaca, već dulje vremena bio budan i pratio svaki naš pokret. Na prstima se došuljao posve nečujno i onda najednom svom snagom probio ruku našega vođe velikim čavlom i što je mogao čvršće pribio je na vrata. Tako ga je ostavio kao raspeta na križu, popeo se brzo na krov svoje kolibe i odanle na sav glas udari u viku: »Vatra, razbojnici! Razbojnici! Vatra!« Svakoga je susjeda zvao po imenu i vikao da mu se najednom zapalila kuća. Tako su svi odreda, u strahu od tako blize opasnosti, dotrčali odmah upomoć.

11 U toj opasnoj nedoumici, ili da svi zajedno propad-nemo ili da napustimo svoga druga, mi, uz pristanak svoga vođe, i da bismo se spasili, odlučismo ovako. Dobro udešenim zamahom odsječemo našem zapovjedniku ruku u ramenu, ostavimo ruku tamo, a ranu mu previjemo mekim krpama da nam krv koja je iz rane curila ne bi odala trag, pa onda povedemo Lamaha što brže možemo. Tako uplašeni čutjeli smo da nas gone, i strah od buduće opasnosti još više je ubrzao naš bijeg. Tada nam Lamah, taj velikodušni i hrabri čovjek koji nije mogao dosta brzo ići za nama niti se zadržati bez pogibelji po život, stane govoriti i preklinjati nas najdirljivijim riječima zaklinjući nas desnicom Marsovom, zakletvom kojom smo međusobno povezani, da ga kao dobra druga oslobodimo svih muka i ropstva. Jer zašto da takav

64

hrabri razbojnik živi dulje nego njegova ruka bez koje ne može pljačkati i ubijati? I smatrao se zaista sretnim što može dragovoljno poginuti od prijateljske ruke. Kako nikoga od nas nije mogao privoliti za to ubojstvo, zgrabio je mač rukom koja mu je još ostala i duboko i snažno zario ga u svoje grudi. A mi smo, diveći se hlabrosti toga velikog čovjeka, pomno umotali njegovo tijelo u plahtu i bacili ga u more. Naš dragi Lamah sad leži sahranjen u samom početku.

Tako je Lamah završio život dostojno svojoj hlabro- 12 sti.

A glede Alkima, usprkos svojim domišljatim proračunima, nije mogao steći istu naklonost okrutne Sudbine.

Provalio je u kućicu neke stare ženice kad je spavala, popeo se na gornji kat i, umjesto da je počne gušiti, kao što je

trebalo, držao je kako je bolje da nam kroz neki prilično širok otvor izbacijednu za drugom sve stvari iz sobe da bismo ih mogli redom ponijeti sa sobom. Nije bio lijen i brzo je pokupio sve, pa nije htio ostaviti ni slamnice na kojoj je baba ležala; izbacio ju je, dakle, iz postelje i htio je izvući i biljac. Ali ta prokleta babe-tina pade na koljena i poče ga moliti: »Smiluj se, sine, i nemoj ove nevoljne dronjke i prnje jedne nesretne jarice pokloniti bogatim susjedima u dvorište kojih je ovaj prozor okrenut.«

Prevaren tim riječima i lukavošću, Alkim pomisli da mu baba govori istinu. U strahu da sve ono što je već bio izbacio kroz prozor i ono što je još kanio izbaciti, ne padne u ruke drugima a ne njegovim družima, nagnu se kroz prozor da sve dobro promotri, a osobito da vidi susjednu kuću o bogatstvu koje je stara kazivala. To je bio smion, ali i neoprezan pokušaj. Jer dok se on sve više naginjao kroz prozor i, zanesen onim što je htio nazreti, s mukom održavao ravnotežu, ona ga vještica slabačkom rukom, ali brzim i neočekivanim pokretom gurnu naglavce u dubinu. Uza sve što je pao s tolike visine, udario je o neki golemi kamen i polomio prsni koš i sva rebra, a potok krvi mlaznuo mu je iz grudi na usta i na nos. Nije se dugo mučio. Ispričao nam je što se dogodilo i umro. I njega smo sahranili kao i Lamaha, čiji je dostojni nasljednik on bio.

Pod težinom toga dvostrukog gubitka, ostavismo svoj ispothvat u Tebi i pođosmo u najbliži gradić Plateju. Tu 5 Zlatni magarac g g

smo čuli o nekom Demoharu koji je baš trebao da upriliči gladijatorsku borbu. Taj je čovjek bio iz otmjene obitelji, veoma bogat i neobično darežljiv, a pripremao je pučku zabavu uza sjaj koji je odgovarao njegovu bogatstvu. Tko bi bio toliko sposoban i toliko rječit da odgovarajućim izrazima opiše mnogobrojne i raznolike pripreme? Tu su bili gladijatori, glasoviti po snazi svojih ruku, i lovci poznati po svojoj okretnosti; s druge strane nesretnici koji su sada, jer su izgubili svaku nadu, uzimali hranu samo zato da tove divlje zvijeri; tu su bile i naprave vrlo vješto zglobijene od lazila, pa onda pokretne daš-čane kule nalik kućama, branjevine određene za lov, i sve ukrašeno divnim slikama. A koliko je bilo samo zvijeri, i kakvih! Demohar se pobrigao da ti živi grobovi ljudi osuđenih na smrt budu dovedeni iz stranih zemalja. A uz ostale pripreme za to sjajno slavlje nakupovao je i velik broj golemih medvjeda, na koje je, čini se, potrošio svu svoju očevinu. Uz one koje je sam uhvatio u lovu ili koje je nabavio uz golemu cijenu, bilo je i medvjeda njegovih prijatelja koji su se upravo natjecali poklanjajući ih njemu. Sve te zvijeri on je hranio i dobro čuvao s velikim troškom.

Ali te tako sjajne i skupe pripreme za javnu zabavu, nisu mogle izbjeći nenavidnim pogledima Zavisti. Među zvijerima iscrpljenim od života u ropstvu i sustalih od ljetne vrućine, otromljenih od nerada i poćivanja, najednom je izbila neka bolest i one su gotovo sve do jedne uginule. Na svakom koraku mogao si ih vidjeti kako leže kao ostaci nekoga brodoloma. A prost svijet koji u svojoj bijedi ne bira hranu i koga siromaštvo goni da skuplja prljavo jelo koje je besplatno, samo da bi napunio prazan želudac, navali na tu gozbu koje je bilo svuda po ulicama.

Ta okolnost navela je ovoga Eubula ovdje i mene na smišljen pothvat.

Jednoga medvjeda, najvećega i najtežega, odnesemo u naše skrovište tobože da spremimo ručak, lijepo ga ode-remo i odvojimo meso, a sačuvamo pandže i glavu cjelcatu sve do vrata. Kožu dobro istružemo i pospemo pepelom, te je ostavimo na suncu da se osuši. Dok se koža sušila pod užarenim zrakama sunca, mi se lijepo pogosti-smo mesom, i pod zakletvom se dogovorismo o svom slijedećem podvigu: složismo se da jedan od nas, jak

ne

66 samo tjelesnom snagom nego i srcem, dragovoljno obuče ovo medvjede krzno; njega ćemo prurušena u medvjeda odvesti u Demoharovu kuću, a on će nam u noćnoj tišini omogućiti da bez po muke uđemo kroz dveri.

U mnogih iz našega hrabrog društva izazvao je ovako 15 duhovit naum želju da se late takvoga zadatka. Ali je družina jednogrlice odabrala između svih Trazileona, i on se sav radostan prihvati toga opasnog posla. Blistao je od radosti i odmah obukao meko krzno koje mu je lijepo prillego uz tijelo. Zatim smo rubove dobro zašili i šav što smo bolje mogli sakrili ispod gustih čuperaka dlake. S malo napora provučemo Trazileonovu glavu kroza samo grlo, tamo gdje je životinja bila zaklana, i probušimo malene rupice kraj nosa i očiju da može disati i gledati. Tada svoga valjanog druga preobražena tako u divlju zvijer, stavismo u kavez koji smo kupili za male pare, a on se i sam odlučio i bez straha ušao u nj.

Nakon tih priprema pristupili smo izvršenju svoga lukavog pothvata.

Saznali smo za ime nekoga Nikahora, Traćanina pod- ls rijetlom, koji je bio bliski prijatelj Demoharov. U njegovo ime napisasmo pismo kanda on, Nikanor, kao dobar prijatelj poklanja prvinu svoga lova da bi se uveličao sjaj priredbe.

Uto se spustila noć i mi zaštićeni mrakom odnesemo Demoharu kavez zajedno s lažnim pismom. On se divio veličini zvijeri i oduševljen što mu je prijatelj baš sad učinio takav poklon, naloži da nam se odmah iz blagajne isplati deset zlatnika kao ljudima za koje je mislio da su mu donijeli nešto što ga je toliko obradovalo. Kako sve što je neobično vazda privlači jer utječe na ljudsku dušu, svijet je navalio diviti se zvijeri. Trazileon je međutim dobro pazio i čim bi se netko odveć približio, navalio bi na nj prijetnjama i odbio ga.

Ljudi su jednodušno slavili Demohara tvrdeći da je sretan što se nakon velike nesreće, zbog gubitka nekih zvijeri, dolaskom novih ipak odupro udarcima sudbine. A on je naredio da medvjeda odmah i s najvećom pom-njom odnesu u njegov zvjerinjak.

Onda mu ja kažem: »Gospodaru, medvjed je šuštao 1T od sunčeve žege i duga puta, pa ga nemoj slati među ostale

zvijeri koje, kako čujem, nisu baš sasvim zdrave. Zar ne bi bilo bolje da .mu, ako je ikako moguće, nađeš
67

neko otvoreno i zračno mjesto negdje u svojoj kući, pokraj nekoga bazena u kojemu bi se mogao osvježiti? Zar ne znaš da ovakvi medvjedi uvijek žive u krajevima gdje ima drveća, u vlažnim pećinama i uza svježja vrela?»
Te moje zamjedbe utjecale su na Demohara i on se, misleći na velik broj zvjerinja koje mu je uginulo, rado složi s mojim napatkom i dopusti nam da smjestimo kavez na zgodno mjesto.

»S vašim dopuštanjem«, rekoh ja ponovno, »mi ćemo stražariti ispred kaveza, kako bismo ovu jadnu životinju, sustalu s vrućine i zamorna nošenja, u određeno doba mogli nahraniti i napojiti.«

»Ta nam vaša pomoć nije potrebna«, odgovori on. »Gotovo sva moja posluga dugim je radom već naučila kako se medvjedi hrane.«

18 Nakon toga pozdravimo se i odosmo. Izađemo kroz gradske dveri i nedaleko, uza cestu, primijetimo na nekome udaljenom i skrivenom mjestu nekakav nadgrobni spomenik. Tu otvorimo lijesove, da bismo sakrili i sklonili plijen koji ćemo steći. Oni su se od truleži i starosti bili gotovo raspali i u njima se nalazio još samo pepeo i prah umrlih. Vjerni zakonu koji je među nama vrijedio, mi onda sačekasmo da se spusti noć bez mjesečine i da prvi san naiđe i svlada ljude.

Tad krenu cijela družina dobro naoružana mačevima, i kako smo se dogovorili, o pljački, stadosmo pred Demoharove dveri.

Ali se i Trazileon okoristi trenom prikladnim za noćne pljačke: izvuče se iz kaveza, poubija svojim mačem sve dojednoga čuvara koji su uza nj bili zaspali, zatim i vratara, pa uzme ključ i širom nam otvori vrata. Odmah dotrčasmo i stvorismo se nasred kuće. On nam pokaza jednu odaju u koju su, kako je njegovo budno oko vidjelo, sinoć zatvorili množinu srebrnoga posuđa. Svi se latismo posla i silom provalismo u odaju. Svakom od naših drugova naredio sam da ponese koliko god može zlata i srebra, da ga brzo sakrije u prebivalištu naših vjernih prijatelja pokojnika, tih nepodmitljivih stražara, i da se trčeći vrati po novu robu. Samo sam ja, u općem probitku, stajao na pragu kuće da bih dobro pazio što će se dogoditi dok se oni ne vrate. Računao sam i na medvjeda da trčkara ovamo-onamo po kući ne bi li zaplašio robove ako bi se neki od njih slučajno probudio. Jer koji čovjek, makar koliko hrabar, ne bi kad se nađe pred takvom strašnom zvijeri, osobito noću, uhvatio maglu, i drščući od straha zatvorio se u svoju sobu, navukavši prije toga zasun?

Ali, usprkos tako divnu i pametnu rasporedu, moralo 19 se ipak sve završiti naopako. Dok sam ja načuleni ušiju očekivao da se vrate moji drugovi, dotle se jedan rob, ako nije imao neko božansko nadahnuće, morao probuditi oda sna zbog ove buke, i kad je primijetio zvijer kako slobodno trči amo-tamo po kući, tiho i na prstima vratio se u sobu kod ostalih i svima ispričao što je vidio.

Za tren oka sva je kuća bila puna posluge. Zublje, fenjeri, svjetiljke, svijeće, lojanice i svjetiljke svih vrsta začas odagnaše mrak.

Svi se naoružase: jedan toljagom, drugi kopljem, treći isukanim mačem i tako zauzeše vrata. Usto nahuškaše pse, one lovačke pse, s uspravnim ušima i nakostriješenom dlakom da svladaju medvjeda.

Kako je vika bivala sve veća, ja se polako povukoh 20 i udaljih od kuće. Sakrio sam se iza nekih vrata i gledao kako se Trazileon divno borio sa psima. Premda je bio u životnoj pogibelji, nije zaboravio ni sebe, ni nas, ni svoju negdašnju hrabrost i borio se, iako je već bio u čeljusti samoga Kerbera. Do zadnjega daha igrao je ulogu koju je sam preuzeo: čas je bježao, čas se odupirao mijenjajući položaj i pokrete i napokon je umakao iz kuće. Ali i kad je na ulici dospio na slobodu, nije se mogao spasiti bijegom. Svi psi iz susjedne ulice, koliko pomamni toliko i mnogobrojni, bili su se pomiješali s čoporom lovačkih pasa koji su baš izlazili iz kuće i svi ga pognase. Gledao sam strašan i tužan prizor: naš je Trazileon bio opkoljen čoporom pomamnih pasa i sav je, jadnik, bio rastrgnut i raskomadano.

Nisam mogao više izdržati od boli, pomiješao sam se u svjetinu oko sebe, i pokušao jedino sredstvo da pomognem svomu dobrom drugu a da se ne izdam; dovik-nuh ljudima koji su ga gonili:

»Sramota je i bruka kojoj nema jednake da ovako izgubismo ovu divnu i zaista skupocjenu zvijer!«

Ali ni ta moja domišljatost ni riječi ne pomognu 21 jadnom mladiću. Jedan velik i snažan klipani koji je istrčao iz kuće zabio je medvjedu koplje pravo u grudi, drugi se jedan ugledao na nj, a zatim je to učinila sva gomila.

Strah je bio nestao i tko je god mogao oteti od nekoga oružje, dolazio je i udarao. A Trazileon kome nije bilo jednaka i koji je bio divna slika naše družine, prije je izgubio dušu dostojnu besmrtnosti nego izdržljivost: ni jednom riječju tuženja ni plača nije pogazio svoju zakletvu. Rastrgnut ujedima pasa i raskomadano mačevima i kopljima, urlikao je kao divlja zvijer i, podnoseći gordo i hrabro svoju nesreću, sačuvao je svoju slavu i umro kako mu je sudbina odredila.

Strah i groza koju je utjerao ljudima u kosti bila je tako velika da sve do jutra, ne, nego do punoga dana nitko nije smio ni prstom dodirnuti životinju, čak ni kad je ležala mrtva na tlu. Napokon je neki mesar, malo hrabriji, nesigurno i u strahu otvorio medvjedu želudac i izvukao hrabroga razbojnika van.

Tako je, eto, poginuo Trazileon; on je za nas mrtav, ali slava njegova neće nikad iščeznuti.

Brzo smo pokupili sve što su nam pokojnici, naši vjerni stražari, bili sačuvali i žurnim korakom napustili smo oblast Plateje. Usput smo razmišljali o tomu kako među živima zaista nema više nikakva poštenja, jer se ono, od mržnje prema našoj neiskrenosti, povuklo među sjene umrlih i među pokojne.

Tako vam, iscrpljeni i šuštali od težine tereta i teška puta, izgubivši tri druga, donosimo plijen koji tu vidite!« Nakon te priče, razbojnici prinesoše žrtvu uspomeni svojih drugova, škropeći čisto vino iz krčaga od pravoga zlata. Zatim otpjevaše nekoliko pjesama u čast boga Marsa i legoše da bi malo prodrijemali.

Starica o kojoj sam govorio maloprvo, nasu nam tad mnogo ječma ne mjereći ga. Kad je moj konj vidio toliko obilje kojim se sam mogao služiti, mislio je da se nalazi na gozbi Sali jaca. A ja, koji nikad nisam jeo prijesan ječmam, nego samo sitno i dobro ukuhan u juhi, primijetio sam u kutu neko mjesto gdje su bili krtici kruha cijele bande, i moje grlo, od gladi prevučeno zateglom skra-mom, snažno je navalilo na posao.

Kad se noć oteгла, razbojnici su se probudili i krenuli na put. Opremili su se na razne načine: jedni se naoružali mačevima, a drugi se obukli kao prikaze i brzim korakom izašli.

Ni san me nije mogao spriječiti da sveudilj dobro ne jedem. Premda sam prije, dok bijah jošte Lucije, bio 70

zadovoljan s jednim ili sa dva kruha nakon čega bih ustao od stola, sad sam dokrajčivao već treću košaru da bih napunio ovako prostran želudac. Dan me zatekao zanesena tim poslom.

Naposljetku sam se, postidjen onako kako to može biti 23 magarac, udaljio premda mi je bilo žao, i pošao k bližnjemu potoku utažiti žeđu. "U tom trenutku vratiše se i razbojnici, vrlo zabrinuti i zamišljeni. Nisu sobom nosili nikakvu prtljagu, čak ni najmanju krpicu. Sve što su donijeli bila je jedna mlada djevojka otmjena izraza i, kao što je njezino gospodsko držanje pokazivalo, iz obitelji najuglednije u svemu kraju, djevojka kakvu je, bogme, i ovakav magarac kao što sam bio ja, mogao poželjeti. Nju su štitili njihovi mačevi, njihove ruke i sve njihove zajedničke snage.

Dok je ta djevojka kukala, kidala haljine i čupala vlasi, oni je natjeraše da uđe u pećinu i pokušavahu joj lijepim riječima umanjiti bol:

»Ne boj se«, govorili su, »za svoj život i svoju čast! Imaj samo malo strpljenja, da bismo mogli nešto zaraditi na tebi. Nas je bijeda i nužda nagnala na taj posao. Tvoji roditelji imaju cijela brda zlata i, makar kako bili škrti, neće potrajati dugo, a oni će naći ono što je potrebno za otkup njihove krvi.«

Zaludu su takvim i sličnim pričama kušali ublažiti bol 2* mlade djevojke. Ona je sjedila glave oborene na koljena i plakala bez prestanka. Tad razbojnici pozovu staricu i narede joj da sjedne uza nju te je tješi što može nježnijim riječima, a oni se vrata na svoj redovan rad.

Ali, ma što joj baba govorila, ništa nije moglo osvježiti tu jadnu djevojku, i ona je neprestance plakala. Čak je sve više i više jadikovala i tresla se od plača, tako da je i u mene izazivala suze.

»Kako da ne plačem? Zar mogu, nesretnica, živjeti, kad sam ugrabljena iz tako velike kuće, od tako mnogobrojne i drage posluge i od tako voljenih roditelja? Sad sam sama, napuštena, žrtva proklete otmice. Od mene su napravili robu, i kako da ne plačem ili da živim dalje zatvorena kao rob u ovoj kamenitoj stijeni, u ovom mučilištu, lišena svih naslada u kojima sam rođena i u kojima sam odrasla, kad ne mogu računati na svoj spas od ovih razbojnika i odvratnih gladijatora!«

71

26

Tako je tugovala sve dok umorna od tuge i plača, naposljetku ne sklopi natruđene oči i zaspala.

Ali tek što je sklopila oči, kad se najednom kao po-mahnitala trže oda sna i poče još više tužiti, pomamno se busati u grudi i udarati po milu licu. Starica je navaljivala na nju da joj kaže uzrok toj novoj boli, i ona uz težak uzdah odgovori:

»Teško meni, sad je sve svršeno sa mnom! Sad više nema nikakve nade u spas! Ostaju mi samo još konopac, mač ili bezdan!«

Starica se na te riječi naljuti i malo joj oštrije naloži da joj kaže kakva je to nova nesreća nad kojom plače, i zašto je nakon spala ponovno stala tugovati.

»Zar hoćeš lišiti moje ljude dobre otkupne zarade? Samo nastavi! Razbojnici obično malo vode računa o suzama, a ja ću te živu spaliti i uz tvoje suze!«

Uplašena tim riječima, poljubila joj je djevojka ruku.

— »Majko«, reče, »sažali se na moju tešku sudbu i pomozite mi malo u mojoj teškoj nevolji! Mislim da u dugim godinama nije sasvim nestalo sućuti i milosrđa ispod tvojih sijedih vlasi. Saslušaj samo tešku povijest moje nesreće.

Moj bratić, samo tri godine stariji od mene, divan je mladić, najugledniji u svomu gradu i svi ga vole kao rođenoga sina. Zajedno odgojeni od najranije mladosti, rasli smo nerazdvojni u istoj kući, štovišu, u istoj sobi i u istoj postelji. On se sa mnom zaručio svetom nježnošću međusobne ljubavi i brak treba da okruni već odavno dana obećanja. Naši su se roditelji s tim posve složili i već ga proglasili mojim mužem. On je, kako to običaji nalažu, okružen mnoštvom rođaka i srodnika, obilazio sve hramove i javna sveta mjesta i prinosiso žrtve. Sva kuća prepuna lovorovih grana i osvjetljena zubljam odjekivala je od svadbene pjesme. Moja jedna mati, držeći me na grudima, oblačila mi je lijepu svadbenu haljinu i, dok me nježno ljubila i grlila, toplim i iskrenim željama jačala je moju nadu na buduću djecu.

Odjednom bane banda pustahija. Sve dobi izgled rata, oružje zazveča, a mačevi zablistaše. Ali nitko nije pljačkao ni ubijao. U zbijenoj povorci provalili su u našu sobu, i nijedan od naših ljudi nije nas branio i nije nas čak ni

pokušao obraniti; mene, jadnicu, onesviještenu od

72

straha, oteše iz ruku moje matere. I tako je moj pir, kao nekad Atisov ili Protezilajev, uništen i rasut.

Sad sam baš sanjala strašan san i moja se muka OT ne samo obnovila nego se i povećala. Kao da su me silom istrgli iz kuće, iz moje sobe, čak i iz postelje, i vukli me neprohodnim krajevima. Zvala sam svoga zaručnika i uskoro sam ga opazila. Još vlažan od mirisa i ovjenčan ružama, onakav kakav je bio kad su ga lišili mojih zagrljaja, išao je za mnom, dok sam ja i protiv svoje volje uzmicala nošena. Glasno je tužio i vikao da mu je oteta njegova divna žena, pozivao ljude za svjedoke i tražio od njih pomoć. Tad je jedan od razbojnika, komu je ovo stalno gonjenje bilo dosadilo, zgrabio velik kamen koji mu je ležao pred nogama, oborio njime moga mladog muža na zemlju i ubio ga. Ovo strašno priviđenje ispunilo me grozom i ono me, tužnu, trglo oda sna.«

Starica je uzdisala zajedno s djevojkom koja je plakala i rekla joj:

»Samo hrabro, dijete moje, i neka te ne plaše prazni besmisleni sni! Slike koje nam san donosi danju drže se lažnima, a i noćni snovi često proriču baš suprotna zbivanja. Tko, na primjer, sanja da plače, da ga tuku ili da ga kolju, njega baš čeka dobitak ili kakav sretan događaj. Naprotiv, smijati se i puniti trbuh slatkim jeli-ma ili uživati u ljubavi, znači da će te snaći tuga, bolest i druge nevolje. Kušat ću te razonoditi lijepim pričama i staračkim bajkama.«

I odmah nače kazivati!

»U nekom gradu bijahu kralj i kraljica. Oni su imali 28 tri divne kćeri. Ljudi su vjerovali da se starije dvije, premda bijahu preumiljata obličja, ipak mogu obožavati ljudskim hvalama. Ali ljepota najmlađe bješe tolika i tako divna, da se nije mogla ni iskazati ni dostojno proslaviti ljudskim govorom, jer je jezik ljudski za to odveć slabašan. Sabirali se mnogi od građana i nebrojeni došljaci na glas o takvoj ljepoti, i iznenađeni tom neusporedivom ljepotom, primicali su zadivljeni desnicu svojim ustima, stavljali palac nad kažiprst i poštovahu je ovim pokretima kao da je prava božica Venera.

Po bližnjim gradovima i pokrajinama brzo se raširio glas, kako je to boginja koju je rodila dubina sinjega mora a odnjihala je rosa pjenastih valova, udostojila sva-

73

29

30

koga došljaka da može motriti ovo božanstvo koje se nalazi među ljudima; ili da je, opet, neka nova plodnost nebeskih klica oplodila zemlju, a ne more, te je rodila drugu Veneru obdarenu djevičanskim cvatom.

Ta se priča sve više širila iz dana u dan. Glas o tomu stigao je i na najbliže otoke, a zatim je i na kopnu išao iz jednoga kraja u drugi. Mnogi se ljudi stjecali iz dalekih zemalja, prevaljujući kopnom i morem da vide to divno čudo svoga vijeka. Nitko više nije plovio na Paf ili Knid, pa čak ni na samu Kiteru da bi promatrao Veneru.

Napuštali su njezine svetkovine, hramovi su propadali, njezine žrtvene uzglavnice gazili, svete obrede zanemarivali, kipovi njezini bili su neovjenčani, a napuštene oltare pokrивao je hladan i prljav pepeo. Molitve su ljudi upućivali samo ovoj djevojci, a milost Venerina uzvišenog božanstva iskali su sad od ovog bića u ljudskoj podobi. Kad bi ranim jutrom izašla, ljudi bi žrtvama i gozbama umilostivljali nenazočnu božicu Veneru, a ulicama bi je pratili mnogobrojni ljudi i molili joj se bacajući preda nju vijence i cvijeće. '

Ovo neumjereno odavanje božanskih časti i štovanje smrtno djevojke, u prave Venere raspali strašni gnjev. Ne mogući stišati svoje zlovolje, ona je drščući od srdžbe i tresući glavom počela govoriti sama sa sobom:

»Što? Zar da ja, roditeljica prirode, ja koja sam stvorila počela, svega svijeta dobrotvorka i mater Venera, zar da s nekom smrtnom djevojkom dijelim časti koje samo meni pripadaju i zar da se moje ime, podrijetlom s neba, pogani zemaljskim gnusom? Zar da neka smrtna djevojka nosi po svijetu moj lik, pa me tako izjednače s mojom dvojnicom, jer istodobno iskazuju Čast i njoj i mom imenu! Zalud me, s moje osobite ljepote, onaj pastir čije je poštenje i pravednost priznao sam Jupiter, više cijenio od velikih božica. Ali, tko god ona bila, neće se dugo radovati prisvajajući časti koje pripadaju meni! Pobrigat ću se već da ona okaje tu svoju bezbožnu ljepotu!«

I zovne odmah svoga sina, onoga krilatoga i prilično-drskoga dječaka zla ponašanja, koji se ne osvrće na javni red pa s ognjima i strelicama oboružan, prelijeće noću po tuđim kućama, kvvari bračnu slogu i nekažnjeno čini tolika nevaljalstva, a baš ništa dobro. Premda je on već

74

po naravi bio smion i drzak, podbode ga još više riječima, odvede ga u onaj grad, pokaza mu Psihu — ovim se, naime, imenom nazivaše djevojka — ispriповjedi mu svu 31 povijest o utakmici ljepote, pa uzdišući i bjesneći od lju-tine reče:

»Zaklinjem te vezom materinske ljubavi, slatkim ranama tvojih strijela, medenim žarom tvoga plamena: osveti se posve za svoju roditeljicu, kazni tu prkosnu ljepotu i obrši mi samo ovo jedno, od svega najvažnije: neka se ta djevojka najvatrenijom ljubavlju zaljubi u najgorega čovjeka, komu je Sudbina oduzela čast i očinstvo i zdravlje; u takvu propalicu, da se u svemu svijetu neće moći naći čovjek koji bi mu bio jednak u bijedi.«

Tako rekavši, zagrlj svoga sina ljubeći ga dugo i iarko, a zatim se uputi bližnjoj morskoj obali o koju su mlatili vali, zagazi ružičastim stopalima u najvišu pjenu nemirnih valova i nađe se na bistru talasu dubokoga mora. U trenuće oka po želji joj se stvori njezina morska pratnja, kao da je to prije bila naložila: tu su Nerejeve kćeri koje pjevaju u

zboru i Portun s kuštravom modrom bradom, i Salacija s krilom punim riba, i Pale-mon, malen kočijaš koji na uzdi vodi dupina, pa četa Tritona koji su na sve strane skakali po moru: jedan je blago trubio na svoju zvučnu školjku, a drugi je držao svilen veo da boginju zaštititi od sunca koje je nemilosrdno žeglo; treći je donosio gospodarici zrcalo, a ostali su plivali pridržavajući njezina kola u koja su bila upregnuta po dvojica. Takva je pratnja išla s Venerom kad se uputi k Oceanu.

A Psiha i uza svu svoju ljepotu nije imala nikakva 32 ploda od svoje dike. Svak je promatra s divljenjem, svi je hvale, ali se nitko, ni kralj, ni kraljević, ni bilo tko iz puka ne javi kao prosac želeći da se njom oženi. Svi se dive božanskom liku, ali joj se dive samo kao kipu što je izdjelan vještom rukom. Njezine obje sestre, čiju umjerenu ljepotu svijet nije iznio na glas, već su se bile udale za kraljevske prosce i živjele u sretnu braku, dok Psiha sjedi doma osamljena i neudata, oplakuje svoju samoću i napuštenost, i mrzi svoju ljepotu premda se svima dopadala. Jadni otac ove nesretne djevojke posumnja naposljetku da nju možda bogovi ne mrze, pa bojeći se gnjeva višnjih upita za savjet prastaro proročište u Miletu, i molitvom i žrtvama zamoli od toga moćnog

75

božanstva da njegova neljubljena kći dobije muža i da se uda. Tad Apolon, premda Grk i Jonjanin, iz obzira prema piscu Miletskih priča odgovori ovako preko latinskog proročanstva:

»Na stijenu visoke gore postavi svoju kćer, o-kralju, u raskošnoj opravi za svadbu smrti. I ne nadaj se zetu rođenu od smrtnih ljudi, no strašnu čudovištu, divljem, kao zmija, koje leti na krilima i ne štedi nikoga, svud sve u propast vraća mačem i ognjem. Od njega i sam Jupiter drhti, od njega strepe bogovi, boje se rijeke u donjem svijetu i sti-gijsko carstvo mraka.«

Kralj, nekoć blažen, čuvši to, uputi se mrzovoljan i tužan svomu domu i rastumači svojoj ženi naloge zlokobnoga proročanstva. Više dana bila je žalost, plač i naricanje.

Navršavalo se vrijeme za izvršenje onoga što je zla sudbina htjela. Tad su nesretnu djevojku stali pripravljeni za svadbu kao za pokop. Plamen zublji biva crn od čađe i trne se pod pepelom, zvuk svadbene frule mijenja se u tužan lidijski napjev, vesela pjesma Himenejeva završuje se lelekom, a udavača velom tare svoje suze. Sav je grad oplakivao tužnu sudbu te kuće i, sjedinjeni u tuzi, građani proglasiše odmah opću žalost.

Ali nužda da se pokori volji bogova, tražila je da jadona Psiha pretrpi određenu kaznu. U najvećoj žalosti, dakle, pripremiše svečanost pogrebnog pira; povorka kenu uz pratnju svega naroda, a Psiha, sva uplakana, ne ide na vjenčanje, no na svoj pogreb. Jadni njezini roditelji koje je snašlo toliko zlo, otežu izvršiti kletu djelo, ali ih sama kći stane hrabriti ovim riječima:

»Što mučite nesretnu svoju starost dugim plačem? Što svoj život, koji je većma moj nego vaš, umarate stalnim naricanjem? Što zaludnim suzama nagrđujete svoje lice koje ja obožavam? Što razdirete u svojim očima i moj vid? Što čupate svoje sijede vlasi? Što se busate u prsi, u te grudi koje su meni svete? Evo, to vam je divna nagrada za moju čarnu ljepotu! Prekasno čutite smrtonosnu ranu koju vam je zadala prokleta Zavist! Dok su me narodi i svijet slavili božanskim častima, dok su me svi u jedan glas nazivali novom Venerom, tada vam bješe tugovati, tada plakati, tada me oplakivati kao da sam već upropaštena! Sad čutim i vidim da sam nastradala

76

samo zbog imena Venerina. Vodite me i postavite na sti-

> jenu koju mi je proročanstvo obreklo! Žuri mi se proslaviti svoj sretni pir, hrli mi se vidjeti svoga sretnog muža. Što oklijevam i što izbjegavam sastanak s onim koji je rođen na propast svemu svijetu?«

Tako rekavši, djevojka ušutje i čvrstim korakom 35 umiješa se u narod koji ju je pratio na sprovodu.

Sprovod se penjao prema određenom vrhuncu gore. Tu, na najvišem vrhu napuste djevojku, ostave tamo su-
' zama pogašene zublje kojima su svijetlili, pak oborene glave krenu se na put kući. A njezini jadni roditelji, umoreni tolikom nesrećom, zatvoriše se u kuću, u dubok mrak i vječnu noć.

Psiha je za to vrijeme drhtala od straha i plakala na vrhu litice; tad blag dah Zefira, tiho pireći, zaleprša kreljuti haljine, nadu joj skut, a onda jedva primjetnim

, kretom i mirmim dahom polako podiže je i prenese preko provalija visoke stijene, spusti je podno u dolinu i nježno je položi u krilo cvatućeg busena.

1

77

PETA KNJIGA

Na tim mekim travnim livadama, ispružena na postelji od meke rosne trave, Psiha se umiri od velikog uzbuđenja i slatko zaspala. Kad ju je san dostatno okrijepio, ustade smirene duše. Tad ugleda lug s vitkim i gustim drvećem i opazi vrelo prozirnije i od stakla. Usred luga, pokraj samog vrela, kraljevska je palača koju nisu sagradile ljudske ruke, nego božansko umijeće. Već na ulazu jasno si mogao vidjeti da je pred tobom raskošan i ugodan stan nekoga boga. Strop je izrađen od cedrovine i slonove kosti, i lijepo je zasvođen; pridržavaju ga stupovi od zlata, a sve su stijene pokrivene srebrnim pločama na kojima su bile urezane razne zvijeri i životinje, koje kao da su dolazile u susret onima koji bi unišili. Zacijelo bješe neobičan čovjek i velik umjetnik, ili možda neki polubog, ili i sam bog, onaj koji je tako umjetnički pretvorio toliko srebro u životinje. I sam pod bio je išaran raznobojnim, kao slike izrezanim dragim kamenjem. Da, beskrajno su sretni oni koji gaze po draguljima i biserju! I ostale odaje te palače koja se pružala daleko u dubinu i u širinu, bile su od neprocjenjive vrijednosti, a zidovi, napravljeni od gruda zlata,

sjali su svojim vlastitim sjajem, tako da palača sama sebi tvori dan i kad

6 Zlatni magarac g^

sunce to neće: tako blistaju i sobe, i ulaz i sama vrata!!

Namještaj odgovaraše veličanstvenu izgledu kuće., tako da se zaista pričinja kao da je ova nebeska palača sagrađena za velikoga Jupitera kad on prebiva među ljudima.

Psihu je zamamila ljepota takvih mjesta, pa stupi bliže i usudi se prekoračiti prag. Privučena znatiželjom, stane pomno razgledati sve pojedinosti i opazi s druge strane palače riznice divno izrađene i natrpane velikim blagom. Nema na svijetu stvari koja se tu nije mogla naći. A što je bilo osobito neobično, i što je izazivalo veće divljenje nego i samo ovo golemo bogatstvo, to je što ovo blago nije bilo osigurano nikakvom verigom ni bravom, i nije ga čuvao nijedan čuvar.

Dok je sve to s nasladom promatrala, oglasi joj se neki glas, a tijelo iz kojega je dolazio nije primijetila:

»Zašto se, gospodarice, diviš s tolikoga blaga? Ovo je sve tvoje. Zato pođi u ložnicu, odmori se na postelji i idi u kupelj ako želiš. A mi, kojima čuješ glasove, tvoje smo sluškinje koje će te hitro poslušati. Kad okrijepiš tijelo, čekat će te kraljevska gozba.«

Psiha osjeti blaženstvo božanske providnosti. Kad je poslušala bestjelesni glas, najprvo snom, pa onda ku-pelju odagna umor iz svoga tijela. Zatim ugleda u blizini neki polukružan stol, i kako je na njemu stajao pribor za jelo, pomisli da je to spremljeno za nju, pa drage volje sjedne. Odmah se pred njom stvori vino kao nektar i pladnjevi s bogatim jelima, a nitko nije služio, nego se činilo da ih donosi neki dah. Nikoga ne mogaše vidjeti, nego slušaše riječi, i njezine sluškinje bjehu samo glasovi.

Nakon obilate gozbe netko je unišao i neviđen zapjevao, a netko drugi svirao u citru, koja se također nije vidjela. Zatim joj do ušiju dopre skladno pjevanje mnogih glasova, tako da se činilo kao da pjeva zbor, premda se nijednoga čovjeka nije vidjelo.

Kad su sve te naslade bile prikraju, Psiha vidje da se bliži večer i pođe na spalo. Ali duboko u noć ču neki umiljati glas. U tolikoj samoći ona se uplaši za svoje djevičanstvo i bojala se više nego ikakve nesreće onoga što nije poznavala.

A evo, već je nepoznat muž bio kod nje, pope se na krevet, učini Psihu svojom ženom, i prije sunčeva osvita naglo nestane.

82

Glasovi koji potajno bjehu tu, pred ložnicom, uzmu njegovati mladu nevjestu čije je djevičanstvo bilo žrtvano. I tako je to bivalo dugo vremena. Pa kako se to u prirodi događa, ovo nepoznato posta joj poradi navike ugodno, a zvuk tajanstvenog glasa bi joj u samoći utjehom.

Međutim su roditelji njezini starjeli u neprestanoj tuzi i žalosti. Glas o tomu nadaleko se raširio, i kad starije sestre saznadu za to, odmah žalosne i tužne napuste svoje kuće i žurno pohrle k svojim roditeljima da ih vide i porazgovore s njima.

Te iste noći reče Psihi muž ovako (jer su ga ruke mogle dodirnuti i uši ga čuti, ali ga nije mogla vidjeti):

»Slatka i draga ženo, Psiho moja, okrutna Sudbina grozi ti se smrću i ja ti svjetujem da se dobro pripaziš. Tvoje sestre koje misle da si mrtva traže te uzrujanje i -dobro će stupiti na ovu pećinu. Ako slučajno čuješ njihovo narančanje, nemoj ništa odgovarati i ne osvrći se, inače ćeš meni nanijeti najtežu bol, a sebi stvoriti najveću pogubu.«

Psiha se složi s tim i obeća da će mu učiniti po volji. Ali kad je ovaj zajedno s noću nestao, jasnica sav dan probavi u plaču i udaranju u prsi, sveđer opetujući kako je tekar sad, zatvorena u raskošnu tamnicu i lišena svakog razgovora s ljudima, sasvim izgubljena jer ne može pomoći sestrama, ne može ih utješiti niti ih vidjeti. Nije se okrijepila ni kupelju, ni jelom, ni ičim što daje snagu, no gorko plačući pođe spavati.

Domalo njezin muž stiže nešto prije nego obično, leže uza nju, zagrlji je svu uplakanu i počeo je koriti ovim riječima: »Zar si mi to obećala, moja Psiho? Što još mogu ja, tvoj muž, od tebe očekivati? Čemu li se nadati? I danju i noću, pa čak i u momu zagrljaju neprestano se kinjiš. Pa hajde, uradi kako hoćeš i udovolji željama svoga srca na svoju propast! Samo se sjeti moje ozbiljne opomene, kad se staneš prekasno kajati!«

Tako ona molbama i grozeći mu se da će mu umrijeti, iznudi od muža dopuštenje da vidi svoje sestre, da ublaži njihovu bol i da s njima porazgovori.

A on usliša molbe svoje mlade i dopusti joj pored toga da ih nadari zlatom i nakitom koliko je volja, ali ju je sveudilj opominjao i strašio da se ne povodi za

83

pogubnim savjetom sestara da ispituje kakav je lik njezina muža, nek to ne radi kako ne bi zbog opake znatiželje sunovratila sebe s vrha tolike sreće i navijeke bila lišena njegovih milovanja.

Psiha zahvali mužu i već veselije reče:

»Prije bih sto puta umrla nego da budem bez tvoga slatkog zagrljaja! Volim te ludo pa ma tko bio, volim te kao svoj život i ni sam Amor ne može se usporediti s tobom. Ispuni mi, molim te, još ovu želju: naloži svomu sluzi Zefiru da istim putem prenese moje sestre i dovede ih ovamo«, pa cjelujući ga zavodnički, opijajući ga nježnim riječima i grleći ga, uz milovanja i ovako mu polaska:

»Dragi moj, mužu moj, slatka dušo tvoje Psihe!«

Njezin muž podliježe sili i moći ljubavnoga šapta, obeća sve učiniti, pa jer se već primicala zora, nestade ga iz ženinih ruku.

Psihine sestre pitaše za pećinu i za mjesto na kojem su je ostavili, pa naglo pohite onamo i počеше liti suze i udarati se o prsi, da stijene i litice stanu odjekivati od njihova naricanja. Zvale su jednu sestru sve po imenu, dok Psiha, izluđena i uzdrhtala od tužnih glasova koji dopirahu s visine, ne istrča iz kuće i reče:

»Zašto se bez razloga ubijate tužnim lelekom? Evo, tu sam ja koju oplakujete. Okanite se kuknjave i osušite već jednom obraze vlažne od suza i duga plača, jer ćete moći zagrliti onu koju oplakivaste.«

Tad zovne Zefira i spomene mu nalog muževljev. Ne časeći on poslušna zapovijest i svojim blagim dahom snese dolje neranjene sestre. Stanu se one grliti i ljubiti, a stišane suze vratiše se opet izmamljene radošću.

»Veselo uniđite pod naš krov«, reče Psiha, »i sa svojom Psihom okrijepite svoje ojađene duše!«

Tako rekavši pokaza im golemo bogatstvo zlatne palače i učini da čuju mnogobrojne glasove onih koje su joj sluškinje, pa ih privede prelijepoj kupelji i okrijepi ih sjajnom i raskošnom gozdom za božanskim stolom, da su one presićene neizmjernim obiljem blaga stale duboko u srcu čutjeti jal. A uz to, jedna od njih ne prestajše drsko i znatiželjno raspitivati tko je gospodar tih nebeskih stvari, i tko li je i kakav li je njezin muž. Ali Psiha ne htjede prekršiti naloga svoga muža, ni tajnu svoga srca odati, nego smjesta izmisli da je to divan mla-

84

dić komu pahulje brade istom osjenčuju obraze, koji je odveć zauzet lovom po poljima i gorama. A da ne bi u razgovoru nehotеći odala neku tajnu misao, ona im podari žežena zlata i nakita, pozva Zefira i naloži mu da ih odnese natrag.

Vraćajući se domu, ove vrle sestre mnogo se pre-pirahu među sobom, jer su već plamtjele od zavisti koja se kao otrov javi u njihovoj žuč.

Jedna od njih naposljetku nače ovako: »Eto slijepе, nemilostive i nepravedne Sudbine! Zar je to lijepo od tebe, da mi od istih roditelja rođene podnosimo tako različitu kob? Mi, koje smo starije, dane smo muževima došljacima kao ropkinje, odvojene od kućnoga praga i domovine te živimo daleko od roditelja kao prognanice! A ova najmlađa koja se rodila zadnja, kad se plodnost već izmetnula, da ima toliko blago i boga za

1 muža, a ne umije pravo ni uporabiti to obilje bogatstva. Vidjela si, sestro, koliki su i kakvi su nakiti u kući, kakve divne haljine, kako sja njezino drago kamenje, a da i ne govorim o zlatu koje se gazi na sve strane? Ako ima i muža tako krasna kako kazuje, onda na svemu svijetu nema žene sretnije od nje. Možda će je njezin muž-bog i u prisnosti i ljubavi koja se jača učiniti i boginjom. Da, tako će i biti, bogami, tako se ponašate i vladate. Već l gleda svisoka i sve sjeća božicom u toj ženi koja ima

: glasove za slugе, i dapače, i samim vjetrima daje naloge. Dok je meni, jadnici, sudba udijelila muža starijega od moga oca, ćelavijega od tikve, i rastom sitnijega od djeteta, muža koji svoju kuću čuva zatvorenu prijevorni-cama i verigama.«

i A druga prihvati:

»I meni je dopao za muža ćovjek koga muči kosto-bolja i koji se od nje sav iskrivio, pa stoga prerijetko mari sa mnom uživati u ljubavi. Jednako mu moram trti

j iskrivljene i skamenjene prste; smrdljivi oblozi, prljave krpe i užegli melemi žežu moje nježne ruke i više ne nalikujem odanoj ženi nego prilićim izmućenim licem

(kakvoj Ijekarici! I na tebi se, sestro, vidi — reći ću slobodno ono što mislim — kako strpljivo, ili bolje rećeno, ropski podnosiš isto to: ali ja ne mogu više trpjeti veliku sreću koja je zapala nedostojnu. Opomeni se kako je oholo i drzovito postupala s nama, kako je neumjerenim hva-

! stanjem očitovala svoju nadutu dušu i kako nam je od

85

tolikoga bogatstva jedva bacila ovu sitnicu i odmah naložila vjetrima da nas ispuhnu jer joj naša nazočnost bi dosadna! Ne bila ja žena i ne živjela više ako je ne lišim tolike sreće! A ako je, kako je pravo, naša uvreda i tebe ovako zapekla, obje ćemo zamisliti valjanu osnovu za odrešit postupak. Poklone koje nosimo ne kazujemo ni roditeljima ni komu drugomu, a nećemo reći ni da nešto znamo o njezinu spasu. Dosta je da smo same vidjele što nam je sada nepoćudno i ne treba da tako radosnu vijest rastrubimo i roditeljima i svima ljudima. Za čije se bogatstvo ne zna, kao da i nisu sretni. Znat će ona da mi nismo njezine sluškinje, nego starije sestre. A sada se vratimo k muževima i svojim sirotinjskim skromnim domovima, pa ćemo s pomnjom i zrelo razmisliti o svemu i vratiti se posve nakane da kaznimo njezinu oholost.«

11 Zle sestre složiše se u tomu da je ova njihova odluka dobra. Sakriše svoje skupocjene darove, raskomušaju vlasi, razdru lice — to su i zaslužile — i stanu liti lažne suze. Time istodobno obnoviše i tugu svojih roditelja koje ostaviše bez nade, pa pune hladnoga gnjeva pohite kući, snujući svojoj nevinoj sestri ne samo podmuklu varku nego i ubojstvo.

Međutim Psihu njezin muž, koga ne poznavate, snova opomenu u noćnom zborenju:

»Vidiš li kolika ti pogibao prijeti? Sudbina te ugrožava izdaleka, i ne budeš li se dobro pazila, uskoro će te napasti izbliza. Lukave kao vućice, tvoje sestre kušaju nešto veliko i spremaju ti klete zasjede; najpače pak hoće te navesti da upoznaš moj lik, a ja sam ti često govorio da ga nikad više nećeš vidjeti ako ga samo jednom ugledaš. Pa dođu li gadne vještice, naoružane ovim zlim namjerama — a u to sam siguran — ne zapredaj s njima razgovora, a ne

mogneš li to iz urođene naivnosti i nježnih osjećaja svoje duše, barem o mužu nemoj ništa ni slušati ni odgovarati. Dobro ćemo i našu obitelj povećati, tvoja utroba koja je doskora bila djetinja, sad nosi naše dijete; ako našu tajnu šutnjom sačuvaš, ono će biti bo-žansko, a odaš li tajnu, bit će smrtno.«

12 Psiha sa te vijesti zasja od radosti, zapljeska rukama na utješnu misao da će roditi boga, ponosila se njegovom slavom i radovala se što će uživati dostojanstvo materinskog imena.

86

Brižno brojaše dane i mjesece koji su prolazili, i neiskusna s bremenom koje je nosila, divila se kako joj se utroba nakon samo časovita dodira povećala.

Ali njezine sestre paklene i gadne srde koje sikću zmijskim otrovom, već plovijahu hrleći s bezbožnom hitrinom. Tada muž, koji se samo povremeno pojavljivao, opomenu svoju Psihu:

»Došao je zadnji i odlučan dan; dušmanin tvoga roda već se latio oružja i krenuo vojsku, sredio bojni red i trubljom dao znak za borbu; tvoje bezbožne sestre već isukaše mač i pere ti ga u grlo! Ah, kakva nam nesreća prijeti, preslatka Psiho! Smiluj se i na se i na me te uzdržljivošću punom poštovanja spasi kuću, muža i naše čedance od nesreće i propasti što nas čeka. Kad litice budu odjekivale od njihovih zlokobnih glasova kao od Sirena s vrha stijene, ti nemoj ni gledati ni slušati te zlikovačke žene koje zbog pogubne mržnje i okaljanih krvnih veza više ne smiješ nazivati sestrama.«

Psiha će nato, prekidajući govor plačnim jecajem: 13

»Već si odavna imao dokaza mojoj vjeri i mučalji-vosti, a sada ću te utvrditi u stalnost svoga značaja. Samo ti naredi našem sluzi Zefiru da još jednom bude na posluh, i dopusti, da namjesto tvoga svetog lika koji mi je uskraćen, vidim barem svoje sestre. Zaklinjem te tom tvojom mirisnom kosom rasutom na sve strane, tvojim nježnim i punim obrazima koji su nalik mojima, svojim grudima zagrijanim neznanim ognjem, željom koju imam da tvoj lik upoznam barem u ovom djetetu, pusti ženi koja te preklinje molbama nek uživa u slatkom sestriškom zagrljaju i okrijepi veseljem dušu odane ti posve Psihe. Pa neću više ništa ispitivati o tvomu liku, ništa mi više ne smeta noćna tmina, samo da imam tebe, svjetlosti moja!«

Začaran tim riječima i nježnim ogrljajima, tarući joj suze svojim vlasima, muž joj sve obeća i odmah preteče zoru novoga dana.

Obje sestre u urotničkoj svezi iskrcaju se iz lađe ne 14 vidjevši roditelje, vratolomnom brzinom pohite pravo k stijeni, pa ne čekajući vjetar koji će ih odnijeti, s ludom drskošću skoče u dubinu. Zefir se pak sjeti kraljeva naloga, i premda preko volje pothvati ih krilom lahornoga daha \ spusti na zemlju. One odmah i ne časeći uđu u

87

16

palaču, zagrle svoju žrtvu, lažući da su joj sestre i krijući riznicu varke ljubaznim licem počese ovakvu lasku:

»Psiho, nisi ti više malena kao prije, i sama ćeš brzo postati majka. Što misliš, koliku nam radost nosiš tim malim tijelom? Kolikim ćeš veseljem obradovati svu našu kuću! Kako smo sretni što ćemo njegovati to zlatno dijete!

Bude li odgovaralo ljepoti roditelja, rodit će se upravo Amor!«

Tako hineći naklonost malo po malo osvojiše sestrino srce.

Ova im odmah ponudi stolice da sjednu i otpočinu od puta, odvede ih u toplu kupelj i ugosti u divnoj blagovaonici probranim jelima i poslasticama, zapovjedi da se citara oglasi, i zazvoni; reče da sviraju u frulu, i frula odjeknu; da pjeva zbor, i ču se pjesma. I sve je to slađanom glazbom milovalo njihove duše, premda nitko ne bješe nazočan.

Ali se zloba tih opakih žena ne stiša, niti se smirila vrsnoćom pjesme, nego su obje sveudilj mislile na stupicu koju su joj u svojoj zlobi oplele; počese na to skrećati razgovor i propitkivati je o mužu, odakle je rodom i kakvu lozu vuče. Psiha u svojoj prevelikoj iskrenosti zaboravi na prvašnji govor, pa stade izmišljati kako joj je muž iz susjedne pokrajine, kako ima velike trgovačke poslove, da je već sredovječan i kosa mu na nekim mjestima sijeda. I ne zatežući na toj priči, opet ih obdari bogatim darovima i preda ih vjetrovima.

Kad ih je Zefir pronio zrakom, one se vratiše kući ovako razgovarajući:

»Sto veliš, sestro, na tako strašne laži one budale? Tada je bio istom mladić komu je nikla prva brada, a sad je sredovječan čovjek s prosjedim vlasima! Tko je to koga tako maleno razdoblje preobrazi od mladića u starca? To se, draga sestro, može objasniti jedino time, da ova opaka žena izmišlja i laže, ili uopće ne zna lika svoga muža. Bila istina kakva mu drago, valja je što prije odmaći od toga blaga. Ako ne poznaje obličje svoga muža, jamačno se udala za boga i njezina trudnoća donijet će opet boga! A ako ona — ne bilo toga — zaista postane majkom božanskoga sina, objesit ću se namah. Zasad hajdemo k roditeljima, a kao dopunu ovom razgovoru skujmo mu kakovu doličnu urotu.«

88

Tako raspaljene, razgovarale su preko volje sa svojim « roditeljima. Te ih je noći mučila besanica, a ujutro, ne mogući se više svladati, poletješe k stijeni i tu na običajan način sletješe s pomoću vjetra. Stisnuše očne kapke da bi izazvale suze, i ovako lukavo stanu razgovarati sa sestrom:

»Ti si sretna i ne slutiš nikakvo zlo, nego sjediš sva blažena i ne mareći na pogibao! Ali nas koje bdijemo s tebe, okrutno muči tvoja nevolja. Sznale smo iz pouzdana vrela, i budući dašto družice tvoje u boli i nevolji ne možemo ti tajiti: strašna zmiya ovijena mnogim kolutima, s vratom napuhanim od otrova i s dubokim ždrijelom, taj om spava noću s tobom. Spomeni se Pitijina proročanstva koje ti je proreklo da si za nevjestu određena strašnu

čudovištu! Mnogi seljaci koji u okolini love i mnogi ovdašnji žitelji, vidjeli su ga svečeri kako se vraća s paše i pliva u vodama bližnje rijeke. Svi tvrde da te neće dugo i» tako uslužno hraniti izvrsnim jelima, nego da će te, zajedno s plodom koji nosiš pod srcem, poždrijeti čim ovaj dozori u tvojoj utrobi. Na to treba da se odlučiš: hoćeš li pristati uza sestre zabrinute za tvoj spas, hoćeš li izbjeći smrt i živjeti s nama bez ikakva straha od pogibli, ili ćeš naći grob u utrobi toga groznog čudovišta. Ako li ti godi osamijenost sela naseljena glasovima, smrdljive i odvratne nježnosti tajne ljubavi i zagrljaji otrovne zmijske, onda smo mi, tvoje nježne sestre, barem učinile svoju.«
Jadnu Psihu koja je bila prostodušna i nježne duše obuze strah od tako tužnih riječi. Sva izvan sebe zaboravi na opomene muževa i na svoja obećanja, pa se strmoglavila u bezdan nesreće. Drščući, bez kapi krvi u licu i blijeda kao smrt, jedva je prigušenim glasom mogla izgovoriti ove isprekidane riječi:

»Vi mi, drage moje sestre, kako i treba, dajete nov 19 dokaz svoje sestrićke ljubavi. Oni koji vam tako tvrde, čini se da ne izmišljaju. Nikad ne vidjeh lica svoga muža i ne znam odakle je on. Trpim muža za koga ne znam tko je, samo noću čujem njegov glas, a kloni se svjetlosti. Istinu kažete, i posve se slažem s vama da je on neka životinja. Stalno me odvrća od želje da ga vidim i prijeti mi velikom nesrećom ako budem znatiželjna. Ako možete pomoći svojoj sestri u pogibli, pomozite mi odmah, jer

89

20

21

će sva dobrota koju ste mi učinile svojom pomnjom oslabiti ako sada ne budete skrbne.«

Opake žene, videći da je duša njihove sestre već otrovana, napustiše sada sve skrovite spletke i isukanim mačevima navalise na uplašenu maštu prostodušne djevojke.

Jedna od njih stane zboriti:

»Budući da nas krvna sveza sili da za tvoj spas ne prezamo ni od koje pogibli, pokazat ćemo ti put koji smo dugo i dugo smišljale, i koji jedini vodi k spasenju. Uzmi dobro naoštrenu britvu, prevuci je preko dlana da joj okušaš oštrinu, sakrij je potajno na onom dijelu loga na kojem običavaš ležati, pa onda stavi pod zaklop lonca zgodnu svjetiljku punu ulja, koja dobro svijetli, a sve te pripreme brižno prikrij. Kad ti muž, vukući se kao zmija, uzađe po običaju na log, ispruži se i zanesen prvom stane duboko disati, siđi bosonoga i na vršcima prstiju, s postelje izvađi lagano svjetiljku iz tamna skrovišta i s pomoću svjetla uhvati zgodu za tvoje slavno djelo, digni desnicu uvis pa svom snagom prerezi onim dvobridnim oružjem čvor koji vezuje vrat i glavu opasne zmijske. A naša ti pomoć neće izostati, čim njegovom smrću sebe spasiš. Mi ćemo pune straha čekati i odmah dotrčati, uzeti sve blago zajedno s tobom, pa ćemo tebe, ljudsko biće, udati za čovjeka po tvojoj želji.«

Tim riječima raspališe sestriću dušu ionako usplam-tjelu i odmah su u strahu napustile mjesto na kojem će se zbiti takvo zlo; vjetar ih običajno digne na stijenu, odavle nagnu u bijeg, uljezu u lađe i otplove.

Međutim Psiha osta sama, ili bolje reći, prepuštena gonjenju neprijateljskih Srda, i u svojoj tuzi bje slična nemirnom moru. Premda se već bila odlučila i u duši tvrdo naumila, ipak se u trenu izvršenja zločina još kolebaše razdirana u svojoj neodlučnosti i nesreći raznim čuvstvima: nestrpljivošću i neodlučnošću, hrabrošću i strahom, sumnjom i gnjevom, a što je najgore, u istom biću mrzila je životinju, a voljela muža. Kad je večer donijela sa sobom noć, ona brže-bolje stane pripremati sve što bješe nužno za kletu zločin.

Kad se snoća, dođe muž i nakon prvih ljubavnih borbi zaspi dubokim snom.

90

Tad Psiha, slaba i tijelom i duhom, ali potpomagana voljom sudbine, skupi snagu, potraži svjetiljku, zgrabi britvu i odvažnost je učini muškarcem.

Ali čim prinese svjetlost, tajna njezina loga postade joj jasna: mjesto svake divlje životinje, ona vidje biće najljepkije i najslađe: samoga Amora, divnoga boga, kako lijepo spava. Pred tom slikom i sama svjetiljka jače zasine, a britva zažali što je tako oštra.

Zastrašena tim divnim prizorom, Psiha se nije mogla pribri. Iznemogla i blijeda pade drščući na koljena, potraži gdje bi sakrila britvu, i pomisli da to učini u svojim njeđrima. To bi i učinila da ova od straha s velikoga zločina ne izletje iz neopreznih ruku. Makar šuštalala i iznemogla, ona se, pošto je više puta zagledala u ljepotu božanskoga lica, ubrzo oporavi. Gledala je divnu kosu na zlatnoj glavi, okupanoj ambrozijom, vrat bijel kao mlijeko i ružičaste obraze na koje su padali lijepi uvojni, jedni naprijed na grudima, drugi na ramenima, a od jakog im je sjaja i sama svjetlost svjetiljke stala blijediti. Na ramenima krilatoga boga prelijevalo se rosno perje u blistavu sjaju i, premda su krila počivala, njihovo je nježno i fino perje podrhtavalo i nestašno lepršalo. Ostali dijelovi tijela bjehu tako glatki i sjajni da se Venera nije morala stidjeti što ga je rodila.

Uz nogu od postelje ležalaše luk s tobolem i strijelama, nemilostivo oružje velikoga boga.

Psiha se izvjeđljiva ne mogaše zasititi; promatrala je, opipavala i divila se oružju svoga muža te uzela jednu strijelu iz tobolca, ali kad joj htjede okušati oštricu vrška, pritisnu jače svojim palcem koji još drhtaše i ubode se prilično duboko, tako da se koža orosi sitnim kapljicama rumene krvi. Tako se Psiha, ne znajući, zaljubi u samoga Amora, boga ljubavi. Plamteći sve više ljubavlju za Amorem, naže se nada nj puna čežnje i stane ga žudno ljubiti raskalašnim i strastvenim cjelovima, bojeći se da ga ne probudi. Ali dok je ona pijana od sreće i ranjene duše kolebala, svjetiljka — ne znam je li od podlosti ili zavisti — ili zato što je i sama željela dodirnuti tako divno tijelo ili što ga je žudjela poljubiti, štrcne s plamena kap vrela ulja na desno rame boga. Jao, drzovita i nesmotrena

svjetiljko, nevjerna slugo ljubavi. Zar se usuđuješ opeci samoga gospodara svega ognja? Zar se ne sjećaš da te je prvi iznašao neki ljubavnik, želeći što

91

25

dulje, pa čak i noću uživati u žuđenomu!

Ožeženi bog skoči oda sna, vidje da je Psiha vrgla svoju riječ, ote se njezinim poljupcima, i izvuče iz zagrljaja ruku nesretne žene, pa mukom odletje. U trenu kad se dizao, Psiha, jadnica, želeći poletjeti zajedno s njim kroz oblake, obuhvati objema rukama njegovu desnu nogu, ali umorna brzo pade na zemlju.

Božanski ljubavnik ostavi Psihu na tlu, sletje na bližnji čempres i s njegova visokog vrška uputi joj, duboko potresen, ove riječi:

»Moja lakovjerna Psiho, zaboravih naloge svoje ro-diteljke Venere, koja mi je zapovjedila da te učinim robom strasti prema bijednu i neznatnu čovjeku i s tako nedostojnim bićem dovedem k ženidbi. Sletio sam k tebi da ti budem ljubavnik! To uradih, lakomisleno, znam, i ja, slavni strijelac, ranim sam sebe strijelom i učinim te svojom ženom samo zato da ti se pričinim zvijerju i da mi nožem odsiječeš glavu na kojoj su oči koje te obožavaju. Zato sam ti sveder govorio da se čuvaš i dobrostivo te opominjao. Ali tvoje vrle savjetnice brzo će mi platiti za opasnu pouku koju su ti dale; a tebe ću kazniti samo svojim bijegom.«

Čim doreče, krilima se vinu u visinu.

Psiha ležeći na tlu, promatraše uzlet svoga muža koliko ga mogaše pratiti pogledom, i očajnim plačem mučila je dušu. No kad je muž na krilima nestao u beskrajnu prostoru, strmoglavi se s obale bližnje rijeke u vodu. Ali je blaga rijeka, možda u čast bogu koji i samu vodu može raspaliti, i bojeći se za se, odmah prihvati svojim valima i iznese je na obalu obraslu cvijećem i biljkama.

Tu se sluči seljački bog Pan koji sjedaše na obali rijeke, grleći gorsku boginju Jeku i učeći je svakojakim napjevima. Blizu obale, pustopašice su poskakivale njegove kože brsteći lišće duž rijeke.

Znajući dobro za njezinu nevolju, ovaj kozonosi bog milosrdno pozva k sebi ranjenu i iznemoglu Psihu, i stane je tješiti ovako nježnim riječima:

»Doduše sam samo seljak i pastir, lijepo moje dijete, ali sam hvala dubokoj starosti stekao mnogo iskustva. Ako su moje slutnje — a mudri ljudi to nazivaju predosjećaj em — opravdane, onda po tvomu nesigurnu hodu i čestu posrtanju, po prevelikoj bljedoći lica, prestaniam

92

uzdasima i po očima koje su izgubile sjaj, vidim da patiš od prevelike ljubavi. Čuj me, dakle, i nemoj se više kušati ubiti strmoglavom ili na koji drugi način. Okani se plača i mani se tuge, pomoli se, bolje, Amoru, najvećem od bogova, da blagim posluhom zavri jediš naklonost toga razmažena i raskalašna mladića.«

Tako govoraše bog-pastir, ali mu Psiha ne odvrati, 26 nego se samo pomoli tom božanstvu i nastavi put. Kad je teškom mukom prešla jedan dio puta, stiže u smiraj dana nekom stazom u grad kojim je vladao muž jedne njezine sestre. Saznavši to, zaželi Psiha javiti sestri da je stigla. Tako je uvedu u dvor i kad su se pozdravile i izljubile, na sestriino pitanje koji je uzrok njezinu dolasku, ovako odgovori:

»Sjećaš li se kako ste me svjetovale da dvobridnom britvom ubijem čudovište koje pod lažnim imenom muža provodi noć sa mnom, prije nego što ono svojim proždrljivim čeljustima proguta mene, jadnu djevojku? Ali kad sam, kao što sam i željela, pri svjetlosti opazila njegovo lice, ugledah divan i božanski prizor: samoga sina boginje Venere, samoga Amora, velim, kako spava mirnim snom. Dok sam, zbunjena prizorom tolike sreće i uzbuđena prevelikom strašću, patila što se ne mogu naužiti s njim, zlim slučajem štrcne svjetiljka kap užarena ulja na njegovu rame. Od bola se odmah prene oda sna i opaziv me oboružanu ognjem i gvožđem, reče:

»Zato što si učinila ovako opako djelo, odmah se udalji od moga loga i sobom uzmi sve što je tvoje, a ja ću se oženiti tvojom sestrom — tu je izgovorio tvoje ime — kao zakonitom ženom.« Onda naloži Zefiru da me svojim dahom izbaci preko međa njegova doma.

Još Psiha i ne dogovori, kad sestra podstreknuta 27 ludom strašću i zlobnom zavišću, e da bi prevarila muža, izmislila priču kako sazna nešto o smrti svojih roditelja, pa se odmah ukrca na lađu i pohiti pravo k onoj pećini.

Premda je puhao drugi vjetar, ona je, zaslijepljena nadom, govorila:

»Primi me, Amore, primi nevjestu tebe dostojnu, a ti, Zefire, prihvati gospodaricu!«

I skoči u dubinu. Ali ni mrtva ne mogne stići na ono mjesto: njezini udovi rasuli se po liticama i stijenama i, kao što je i zavrijedila, svojim smrskanim tijelom hrana je pticama i zvijerima.

93

Ni kazna se drugoj sestri ne otegnu. Psiha lutajući stiže u grad u kojem je boravila druga njezina sestra. I ovu je zavela lukavost sestrina, pa i ona, želeći zamijeniti svoju sestru u zlodjelom okaljanu braku, pohrlila na litice i tamo zaglavila sličnom smrću.

28 Dok je Psiha tražeći Amora obilazila narode, on je pateći od rane, koju mu je zadala svjetiljka, ležao u ložnici materinoj i uzdisao.

Tada jedan snježnobijeli galeb koji krilima pliva po morskim valovima, brzo uroni duboko u krilo Oceana. Tamo je bila Venera koja se kupala i plivala, pa ptica stade kod nje, ispriča joj kako je njezin sin ožežen, kako mu teška rana zadaje mnogo bola, kako leži u postelji u životnoj pogibli, i kako se svuda po svijetu šire glasine, a Veneru i

svu joj obitelj potvoruju: »Njega zato što s nekom djevojkom ljubi u gori, a tebe što se kupiš u moru. Zbog toga nema više ni naslade, ni ljepote, ni umilnosti, nego je sve prostačko, surovo i strašno; nema više pirova, ni prijateljskih odnosa, ni djetinje ljubavi, nego je svuda samo raspojasanost i strašni poroci.«

Tako je brbljava i izvjedljiva ptica šaputala Veneri na uho, i tako je rušila ugled njezina sina. Tada se Venera razjari i kliknu:

»Dakle moj krasni sin ima neku ljubovcu! Reci mi, jedina moja vjerna slugo, reci ime one koja je zavela bezazlena i nevinu dječaka, pa bilo da je to neka od Nimfa ili od Hora, bilo da je iz zbora Muza ili da je neka od mojih sluškinja Gracija!«

Brbljava ptica ne zašuti, nego reče:

»Ne znam, gospodarice! Mislím da se priča kako je smrtno zaljubljen u neku djevojku koja se, ako se dobro sjećam, zove Psiha.«

Tad planuvši silno viknu Venera:

»Zar da voli Psihu, suparnicu mojoj ljepoti, onu koja je prisvojila moje ime? Taj me nevaljalac sigurno držao za svodilju jer je upoznao djevojku kojoj sam ga uputila.«

29 . Vrišteći tako, brzo izroni iz mora i odmah pohrli u zlatnu ložnicu. Kad je, kao što su joj kazali, našla bolna sina, već s vrata viknu što je mogla jače:

»Je li to dično i pristojno za naš rod i tvoju vrlinu! Prvo si pogazio naloge svoje matere i gospodarice! Nisi htio mojoj suparnici nametnuti sramotnu ljubav i tako je mučiti, nego je ti, tako mlad, grliš razuzdanim i nedo-
94

puštenim zagrljajima, pa da svoju neprijateljicu još trpim kao snahu? Vragolane, zavodnice i odvratni stvore, ti svakako misliš da si -samo ti plemenita roda, i da ja zbog svojih godina više ne mogu zanositi! Znaj, dakle, da ću roditi drugoga sina, mnogo boljega od tebe, dapače, da većma osjetiš sramotu, posinit ću koga od robova rođenih u mojoj kući i dat ću mu i krila, i luk, i strijele, i svu svoju opremu koju tebi nisam dala zato da je tako upo-rabiš! A od imanja tvoga oca ništa mi nije dano za tu opremu! Ti si na zlo upućen od najranije mladosti i svrbe te^ prsti: koliko si samo puta učinio prijestup prema starijima koje nisi štovao! Pače i mene, majku svoju, izlažeš svakoga dana sramoti, kao kakav ubojica; često si me tukao i prezireš me kao kakvu udovicu, a ne bojiš se čak ni svoga očuha, hrabrog i velikog bojnika! A što bi ga se bojao, kad mu često svodiš djevojke samo da mene naljutiš.

Pobrigat ću se ja da se pokaješ zbog svega toga i da očutiš svu gorčinu i neprijatnost te svoje ljubavne pustolovine? I što ću činiti sad ovako izložena ruglu? Kamo li da 30 pođem? Kako da držim na uzdi tebe, vragolana? Da tražim pomoć od svoje prijateljice Treznoće, kad sam je tako često uvrijedila zbog raskalašenosti ovoga ovdje? Sva se upravo zgražam na pomisao da razgovaram s tom prostom i blatnom ženom! Ali ne smijem prezreti utjehu osvete, ma otkud došla. Baš nju, i nijednu drugu, valja mi uzeti upomoć da najstrože kazni toga pokvarenjaka, isprazni mu tobolac, oduzme strijele, popusti luk, ugasi zublju, i dapače mu njegovo tijelo omlitavi snažnim lijekovima.

Vjerovat ću da je osvećena nanesena mi uvreda tek onda kad mu ostriže kosu koju sam tako često svojim rukama milovala i davala joj zlatan sjaj, i kad mu podsiječe krila koja sam na svojim grudima često u nektaru kupala.« Tako se ona gnjevila te provali van razjarena koliko si može biti samo Venera. Odmah je stigoše Cerera i Ju-nona, pa videći njezino namršteno lice, upitaše je zašto mrštenjem toliko kvari ljupkost svojih očiju.

»Baš mi zgodno dolazite«, reče ona, »da momu ranjenu srcu ispunite želju. Uprite sve svoje snage, molim vas, i dovedite mi onu bjegunicu i skitnicu Psihu. Jamačno znate za sramotu moje kuće i sva nedjela moga nedostojnog sina.«

95

Božice zaista znahu sve što se zbi i kušahu stišati strašan gnjev Venerin:

»Sto je skrivio tvoj sin, gospodarice, kad tako uporno napadaš njegove naslade i nastojiš upropastiti djevojku koju voli? Kakav je to grijeh, molimo te, ako se veselo nasmiješi lijepoj djevojci? Zar ne znaš da je muškarac i mladić ili zaboravljaš koliko mu je godina? Ili ti se čini vazda dječakom zato što je tako dražestan? Ti si majka i osim toga razborita žena: zar ćeš uvijek tako znatiželjno ispitivati zabave svoga sina, optuživati ga zbog raskalašenosti, prekoravati ga s ljubavnih pustolovina i zamjeriti lijepomu sinu što se služi tvojim umijećima i slastima? Tko će od bogova ili od ljudi podnositi da ti na sve strane šiješ strasti među ljudima, a u svojoj kući zabranjuješ ljubav i zatvaraš školu ženskih ljubavnih vještina koja je svakomu otvorena?«

Tako su obje božice, bojeći se Amorovih strelica govorile u njegovu korist, premda ne bje nazočan.

A Venera, ljuta što se okreću na šalu nanesene joj uvrede, prođe pokraj njih i uputi se hrlim korakom k moru.

96

ŠESTA KNJIGA

Psiha je, kroz to, puna nemirne čežnje, svuda lutala, i noću i danju tražeći svoga muža. Čutjela je veliku želju da ga umilostivi bar ropskim molbama, ako mu ne može supružanskim milovanjem stišati gnjev.

I jednoć opazivši na vrhu strme planine nekakav hram, reče:

»Tko zna ne boravi li baš ondje moj gospodar?« I odmah tamo pohiti, a nada i želja poticaše njezinu istrošenu snagu.

Prehodivši preko visoka grebena, dođe do samoga božanskog stana. Tu opazi pšenično klasje na kupu ili opleteno u vijence, a bilo je i ječmena klasja. Tu bjehu i srpovi i sve žetelačke sprave, ali sve to ležale poraz-bacano na sve

strane, kako već čine radnici za ljetne zapare. Psiha sve to pomno prikupi, stavi svaku stvar na svoje mjesto i lijepo sve sredi, misleći kako ne treba zanemariti obred nijednoga božanstva, nego u svijuu valja moliti dobrotivo milosrđe.

Dok je ona pomno i revno nastojala, uđe iznenada nato Gerera i vikne još izdaleka:

»Ah, jadna Psiho, jesi li ti to? Gnjevna Venera traži te po svemu svijetu, sprema ti najstrožu kaznu i smišlja 99

osvetu svom snagom svoga božanstva. A ti se ovdje brigaš o mojim stvarima i misliš o svemu, samo ne na svoj spas!« Tada Psiha obujmi noge božice, obilnim suzama okvasi njezine stope, svojom kosom otare tlo i mnogim molbama zatraži od nje milost:

»Zaklinjem te tvojom plodonosnom desnicom, veselim svečanostima žetvenim, tajnama svetih kovčega, kri-latim kolima poslušnih ti zmajeva, brazdama siciliske grude, kolima koja ugrabiše Prozerpinu i zemljom koja je ne vraća, Prozerpininim svadbenim silaskom u mrak donjega svijeta, povratkom tvoje kćeri našaste svjetlošću zubalja i svim ostalim što u dubokoj tajni i muku taji svetište u atičkoj Eleuzini, pomozijadnoj dušij Psihe koja te moli! Dopusti da se bar nekoliko dana krijem među ovim klasjem dok se gnjev rasrdene božice s vremenom ne umiri, ili se bar moje sile dugim naporom izmučene, odmorom ne oporave!«

A Cerera odgovori:

»Dirnule su me tvoje plačne molbe i želim ti pomoći. Ali neću da navučem na se srdžbu svoje rodice s kojom me odavno veže prijateljstvo i koja je k tomu dobra žena. Zato odmah idi iz ovoga hrama i budi sretna što te nisam zadržala i zatvorila.«

Odbijena i protiv svoje nade, Psiha se uputi natrag, presvojena dvostrukom tugom. Odjednom kroz polumrak nekoga svetog luga opazi u dolini pod sobom hram sagrađen velikim umijećem. Ne htjede propustiti nijednu priliku, makar kako ona bila nesigurna, koja bi joj mogla uliti neku nadu, pa u želji da ište milost kojegagod boga, pride svetomu ulazu. Tamo ugleda skupocjene dare i trake izvezene zlatnim slovima obješene o grane drveća i pričvršćene na dovratke. I na tim napisima, uz dobročinstva koja je božica ukazala, bi ispisano i ime božice kojoj su darovi dani. Psiha kleče, zagrli još topao žrtvenik, otare suze i ovako se pomoli:

»Sestro i ženo velikoga Jupitera, bilo da boraviš u prastarom hramu na Samu koji se jedini ponosi da te rodio, čuo tvoj plač i hranio te u djetinjstvu, bilo da pohađaš sveta sjedišta visoke Kartage, koja te štuje kao djevicu koju na nebo voze kola u koja su upregnuti lavovi; bilo da uz obale Inaha, koji u tebi priznaje ženu gospodara groma i kraljicu bogova, štitiš slavne bedeme

100

Arga; ti, koju vas Istok poštuje kao Zigiju, a cio Zapad zove Lucinom, budi mi u prevelikoj mojoj nevolji Junona Sospita i oslobodi me sustalu sa svih opasnosti koje sam podnijela, straha od pogibli koja mi prijeti. Zar ti ne pomažeš trudnim ženama koje su u pogibelji?«

Još se ona tako molila, kad eto ti Junone koja se pojavi u svemu uzvišenom dostojanstvu svoga božanstva i reče:

»Vjeruj mi da bih rado svoju volju prilagodila tvojim molbama! Ali mi poštenje ne dopušta raditi nešto protiv volje svoje snahe Venere, koju sam vazda ljubila kao kćer. Osim toga krate mi i zakoni koji zabranjuju da se tuđe sluge bjegunci primaju protiv volje gospodara.«

Nakon toga novog brodoloma svoje sreće, ne mogavši stići krilatoga muža i bez ikakve nade u spas, Psiha stane sama sobom razmišljati:

»Sto bih sada u svojoj nesreći? Koja još druga pomoć može biti mojim nevoljama, kad mi nisu mogle koristiti privole božica, premda su to htjele? Kamo bih se uputila kad sam sa svih strana uhvaćena u stupice? U koju kuću ili u kakav bih se mrak sakrila pred neuklonivim očima velike božice Venere? Što čekaš, Psiho? Samo muški stupi, napusti hrabro ispraznu nadu, pođi sama pravo svojoj gospodarici i kušaj, makar i prekasno, poniznom molbom ublažiti njezin gnjev! Tko bi znao, možda ćeš tamo, u majčinom domu, naći onoga koga već odavno tražiš!«

Tako spremna ne samo na nejasan ishod svog posluha nego i na sigurnu propast, stane smišljati početak molitve. A Venera se odrekavši potrage po zemlji, spremala povratku na nebo. Naložila je spraviti kola koja joj je zlatar Vulkan umjetnički izradio i pred vjenčanje poklonio za svadbeni dar: bila su divno izrađena, i gubitak koji je turpija nanijela zlatu, samo je još povećavao njihovu ljepotu i sjaj. Četiri bijela goluba izdvojiše se između mnogih golubova koji se gnijezde oko ložnice svoje gospodarice, i okrećući svoje šarene vratove upregoše se u veselom letu jarmovima od dragog kamenja, primiše svoju gospodaricu i veselo polete. Za božičnim kolima letjeli vrapci veselo živkajući, a druge su ptice pjevice slatkom pjesmom glasno objavljuivale dolazak boginje. Oblaci se sklanjali, nebo se otvaralo svojoj kćeri, a eter u nebeskim visinama s veseljem dočeka božicu. Raspje-

101

vana družba velike Venere bojala se susreta s orlovima ili grabežljivim jastrebima.

Božica se uputi kraljevim dvorima Jupiterovim i ponosno zatraži potrebne joj usluge Merkurija, boga s moćnim glasom. Jupiter joj to odobri pokretom svoje modre obrve.

Tada Venera praćena Merkurijem i klićući radosno odmah siđe na zemlju, a usput mu je službenim licem govorila ovako:

»Brate Arkadanine, zacijelo znadeš da tvoja sestra Venera nikada ništa nije uradila bez tvoje pomoći; znano ti je, također, da već dugo tražim i ne mogu naći sakritu sluškinju. Nije dakle druge, nego da po tebi javno obećam

nagradu onomu tko je pronađe. Požuri, dakle, moj nalog: oglasi znake po kojima se može prepoznati, da je tko ne bi sakrio — što je zabranjeno — i tako učinio krivnju, a poslije se pravdao kako nije znao za zabranu.«

Govoreći tako dade mu tjeralicu sa Psihinim imenom i ostalim opisom. Zatim se zaputi doma.

Merkur ispuni naloge, jureći svuda po zemlji, obilazeći sve narode ovako je obavljao službu naložene naredbe:

»Tko je mogne vratiti ili makar kazati gdje se krije kraljevska kći, sluškinja Venerina, po imenu Psiha, neka dođe iza Murcijina biljega da se nađe s glasnikom Merkurijem. Od same Venere primit će za sadržbinu sedam slatkih c jelova, a uz ovo još i jedan osobit, vrhom jezika, najsladi od svih.«

Merkurije to objavi, a želja za tako divnom nagradom pobudi sve ljude na takmu. A to pogotovo ukloni svako oklijevanje Psihino. Kad se približi vratima svoje gospodarice, dotrča joj u susret Venerina služavka, po imenu Navada, i što je mogla jače zaviče:

»Jesi li napokon ipak shvatila da imaš gospodaricu, bestidnice? Ili ćeš pako, sa svojom običajnom drskošću tajiti da ne znaš koliko smo prepatile tražeći tebe? Dobro je što si baš mojih ruku dopala! Sam te Ork uhvatio u svoje pandže i nećeš čekati dugo da budeš kažnjena zbog svoje pobune!«

Drzovito je pograbi za vlasi i stane je vući, a Psiha se ne opiraše. Čim je uvedu i predadu Veneri, opaziv je ova prasnu u glasan smijeh i, kako to običavaju raz-

102

gnjevljeni ljudi, tresući glavom i češući se za desno uho, reče:

»Napokon si se udostojila pozdraviti svoju svekrvu? Ili si pače željela pohoditi svoga muža koji je u pogibli od tvoje rane? No, budi bez brige, primit ću te onako kako to pristoji dobroj snasi!«

Pa onda upita:

»Gdje su moje sluškinje Briga i Tuga?«

Zovne ih unutra i dade im Psihu da je muče. One slušajući naloge svoje gospodarice, išibaše jednu Psihu i izmučiše je drugim mučilima, pa je opet dovedoše gospodarici pred oči. Venera se tada nasmija i reče:

»Pazi, kako svojom velikom utrobom kuša me ganuti i pobuditi u meni sućut, jer će me preko svoga djeteta učiniti sretnom bakom! Doista, sretne li mene, koja će se u cvijetu mladosti zvati bakom, a prosti sin sluškinjin postat će Venerin unuk! Ali ja sam luda! Kakav unuk! Nije valjana nejednaka ženidba, a uz to u kući, bez privole očeve i bez svjedoka, i tako će to dijete biti kopile, ako ti uopće dopustim da rodiš!«

Rekavši to baci se na Psihu, razdere joj odijelo, raš- 10 čupa kosu, izudara po glavi i teško je ozlijedi. Zatim uzme žito, ječam, proso, mak, grašak, leću i grah, smiješa sve to na kup i kaza:

»Čini mi se da ti, tako ružna sluškinja, samo revnim služenjem pribavljaš sebi ljubavnika, zato hoću i sama ispitati tvoju vrlinu. Razluči ovu naslagu sjemenja, odvoji zrno jedno po jedno, sredi ih, i prije mraka obrši ovaj posao na moje zadovoljstvo!«

I pokazavši joj kup svakovrsna sjemenja, ode na svadbenu gozbu.

Psiha ne primaknu ruke tom nerazdjeljivom kupu koji je bilo nemoguće srediti, zapanjena tim nečovječnim nalogom osta mučeći. Tada se jedan mrav, životinja koja živi po poljima, znajući težinu takva posla, smiluje na drugaricu veloga boga, prokune okrutnost svekrve, pa brzo sazva i prikupi svu vojsku mravi iz susjedstva:

»Smilujte se, hitri sinovi hraniteljice zemlje, i pri-tecite brzo i spremno lijepoj djevojci, Amorovoj ženi koja je u pogibli!«

Navru jedan za drugim vali tih šesteronožnih radnika, i pomno izdvojiše s kupa zrno po zrno, razluče sve po vrstama i brzo iščeknu.

103

11

12

13

Kad se spusti noć, vrati se Venera s gozbe ugrijana vinom, mirišući balzamom i sva ovijena ružama koje su se presijevale u bojama. Sagledavši kako je marljivo obavljen ovaj neobični posao, reče:

»To nije djelo tvojih ruku, nevaljanko, nego onoga komu si omiljela na tvoju i njegovu nesreću.«

Dobacivši joj koru kruha poče spavati.

Za to su vrijeme Amora zatvorena u jednu sobu unutar kuće pomno čuvali, jedno zato da iz nestašnosti ne pogorša ranu, a drugo da se ne sastane sa svojom draganom. Tako ljubavnici razlučeni, a pod jednim krovom, odjelito provedu tužnu noć.

Čim zora stiže na svojini kolima, Venera zovne Psihu i stane joj ovako govoriti:

»Vidiš li onaj gaj što se proteže uzduž rijeke i kojem se žbunje nadnosi nad bližnjim izvorom? Ondje lutaju ovce, kojih runo blista kao pravo zlato i pasu bez pastirova nadzora, zapovijedam ti da mi odmah, ma kako znaš, nabaviš i doneseš pram vune.«

Psiha voljno ode ne da izvrši nalog, nego da se strmoglavi s litice u rijeku i tako nađe spokoj svojoj nevolji. Ali sa same rijeke zašušta zelena trstika, izvor u kojem se taje slatki napjevi, krenuta blagim dahom lahora i nadahnućem božanskim, te ovo proreče:

»Nemoj, Psiho, izmučena tolikim patnjama, skvrniti moje svete vode svojom smrću nevoljnom i nemoj se kušati u ovo doba približiti strašnim ovcama: dokle ih sunčeva žega zagrijava, one obično divljaju groznim bjesnilom i

napadaju tad ljude oštrim rogom, ili kao kamen tvrdim čelom, a ponekad ih manitaju i otrovnim ujedima. Ali kad se u podne ublaži sunčev jar, stado se primiri i odmara na lahoru koji popuhuje s rijeke. Tu pod ovom visokom platanom koja se napaja istom riječnom vodom, moći ćeš se sakriti. Čim ovce utišaju bjesnoću i smire se, stresi grane bližnjega gaja i naći ćeš zlatno runo koje visi na razne strane zapevši o stabla.«

Tako čestita i plemenita trstika pouči napačenu Psihu kako će se spasiti u svojoj nevolji. Ona je vrlo pomno saslušala i, pazeći na sve upute, lakom varkom, ukrade meko žuto zlato i odnese pune skute Veneri. Ali u gospodarice ne stekne ni u ovom drugom opasnom poslu nikakve pohvale, nego uzvi obrve, kiselo se nasmija i reče:

104

»Ja se ne varam i vidim da je tvoj ljubavnik tvorac ovoga djela. No sad ću ispitati jesi li zaista hrabra duha i nema li takmaca tvomu razboru. Vidiš li vrhunac one tako visoke litice na strmoj gori, iz koje izvire tamne vode crnoga izvora, skupljaju se u dnu bližnje doline u jedan vir, i odatle odlaze u močvare stigijske hraniti struju hučnoga Kokita? Hoću da s vrha na kojem voda izvire iz zemljine utrobe zahvatiš studene vode i odmah mi je doneseš u ovom krčaziću ovdje.«

Tako reče i žestoko se zagrozivši predade joj kristalnu posudicu.

Psiha se uputi najvišem vrhu gore, i revno pospješi u korak da bi bar tamo dokrajčila svoj bijedan život. No čim je došla blizu napomenutoga grebena, vidje da je taj posao golem i smrtonosan. To je bila divovska litica, strma i nepristupna zbog glatke površi, a iz srijede kamena ždrijela, bljuvala je grozna vrela. Voda je izbivši iz ustrmljenih šupljina, padala naniže i probijala se kroz uzak procijep u kojem se gubila, pa se taj om slijevala u bližnju dolinu. S lijeve i desne po izlokanim liticama ispruženih vratova gmizali strašni zmajevi, oči im prisiljene da bdiju nikad se nisu sklapale, i vazda im otvorene zjenice stražile na svjetlosti. I sama se voda, obdarena ljudskim glasom, branila i vikala:

»Odlazi!« ili: »Što radiš? Pazi! Što činiš? Čuvaj se!« ili: »Bježi!« — i — »Propast ćeš!«

Videći da je njezin nalog neizvediv, Psiha se skameni: premda je tijelom bila nazočna, duhom bje odsutna i pritisnuta težinom zadatka koji ne mogaše obaviti, ne imao više ni suza što bi joj bile zadnja utjeha.

Ali muka ove čedne duše nije se mogla sakriti bistrim 15 očima dobre Providnosti, jer nenadano bane, raširenih "krila, grabežljivi orao, kraljevska ptica Svevišnjega Jupitera i sjećajući se kako je jednom po savjetu i vođen Amorom donio Jupiteru njegova peharnika iz Frigije, po-želje pravodobnom pomoći odati štovanje bogu pomogavši mu ženi u nevolji. Napusti, dakle, sjajne staze nebeskoga •svoda i leteći ispred same djevojke, ovako reče

»Zar se ti, prostodušna i u svim stvarima nevjesta djevojko, nadaš da ćeš moći ukrasti makar jednu kap iz ovoga presvetog i neprijaznog izvora, ili je se barem samo dotaći? Čula si, valjda, da su ove stigijske vode strasne i za bogove, pa i za samoga Jupitera, i da se bogovi za-

105

16

17

18

klinju veličanstvom Stiksa kako se vi zaklinjete bogovima. Daj mi taj krčazić?«

Brzo ga zgrabi i steže, razmahnu teškim krilima, upravi let nadesno pa nalijevo i pohiti među zmajeve kojima čeljusti bjehu pune strašnih zuba, a trovrhim su jezicima palucali. Voda je uzimala i naređivala mu da se vrati dok nije nastradao, ali joj on reče kako dolazi po nalogu Venere u čijoj je službi. To mu je malo olakšalo pristup do vode.

Psiha radosno primi napunjen krčazić i pohrli k Veneri. Ali ni sad ne mogne ublažiti razgnjevljenu božicu. Ona je pozva i prijeteći joj još većim i strasnijim kaznama, reče joj zlobnim posmijehom.

»Pričinjaš mi se velikom vješticom uvježbanom u poslu, kad si tako brzo ispunila ove moje naloge! Ali me treba da poslušas još i u ovom, djevojčice moja! Uzmi ovu kutiju — i doda joj — pa odmah siđi u podzemlje, pravo-u smrtnu kuću Orkovu. Kutiju daj Prozerpini i reci: »Moli te Venera da joj pošalješ malko svoje ljepote, ili bar koliko je dosta za jedan kratak dan. Ono što je imala, lije-čeći bolna sina, sve je potrošila.« Ali se ne vrati prekasno, jer treba da se time naličim kad se pojavim na skupu bogova.«

Psiha tad oćuti da joj je došao zadnji čas, i shvati jasno da je otvoreno gone u smrt. Kako ne, kad je dragovoljno i svojim nogama morala oćiti u Tartar, među duše umrlih? Ne oklijevajući dalje uputi se k visoku tornju da se odanle strmoglavi. Mislila je da će tako* pravo i najbolje sići u podzemni svijet. A toranj se iznenada oglasila:

»Zašto se, jadnice, hoćeš ubiti skaćući u provaliju? Zašto lakoumno podliježeš ovoj zadnjoj pogibli i naporu?« Ako se tvoja duša jednom odvoji od svoga tijela, jamačno-ćeš oćiti u najdublji Tartar, ali se odanle nikad više nećeš moći vratiti! Slušaj me!

»Blizu je Lakedemon, slavan ahejski grad. Potraži mu u blizini Tenar, skriven na nedohodnim mjestima. Tama je Ditov odušak i kroz otvorena vrata ukazat će ti se neprohodan put: čim pri jedeš prag, stići ćeš novim putelj-kom u Orkovu palaču. Ali tim mračnim kraljevstvom ne smiješ proći praznoruka, nego moraš u objema rukama ponijeti valjuške od mekoga ječmenog brašna i meda, a u ustima dva novčića. Kad prevališ dobar dio smrtonosnoga?.

106

puta, sastat ćeš hroma magarca natovarena drvima kojega .goni hrom čovjek. Taj će te moliti da mu dadeš nekoliko

trupaca koji su ispali iz svežnja, ali ti ga mimoidi ne pustivši glasa.

»Zatren ćeš stići do rijeke mrtvih kojom upravlja Haron, i on će odmah tražiti vozarinu prevozeć na drugu obalu u čamcu sašivenom od kože. I među mrtvima, dakle, živi gramzivost, te bog poput Harona, Plutonov poreznik, ništa ne čini besplatno: pa siromah umirući mora se bri-gati za popudbinu, i nema li slučajno novac pri ruci, nitko ne treba da mu dopusti izdahnuti.

»Tom ćeš gadnom starcu dati za vozarinu jedan od novčića što ih držiš u ustima, ali tako da ga on svojom rukom uzme iz tvojih usta. Kad se budeš vozila tromom vodom, doplivat će nekakav mrtav starac koji će prema tebi pružati sagnjile ruke i moliti da ga digneš u čamac, ali se ne daj zavesti milosrđem.

»Kad prijeđeš rijeku i malko popođeš, molit će te stare 19 tkalje koje tkaju platno da im malo pomogneš, ali ne smiješ ni to taknuti. Jer sve to, kao i mnoge druge stvari, upriličit će ti lukava Venera ne bi li bar jedan valjušak ispustila iz ruku. Nemoj misliti da je gubitak jednoga kolača neznatan, jer ako samo jedan izgubiš, nećeš više vidjeti ove svjetlosti. Golem pas sa tri velike glave, stra-

•šan i grozan, gromovito lajući na mrtve kojima više ne može nauditi nikakovim zlom, straši ih uzalud, taj pas leži sveudilj, vječno budan, pred samim pragom i crnim dvorom Prozerpininim i straži pred praznom kućom Plu-tonovom. Njega ćeš zabaviti jednim kolačem i lako ćeš ući k Prozerpini koja će te ljubazno i blago dočekati i •nukati da sjedneš na stolicu i naručaš se gospodski. Ali ti sjedni na tlo, zatraži koricu kruha i pojedi. Zatim kaži zašto si došla, uzmi što ti dadu, pa se vrati i umiri "bijesna psa kolačem koji ti je preostao, zatim daj lakomu vozaru novčić koji si sačuvala, prijeđi rijeku i idi istim tragom pa ćeš se opet vratiti zboru nebeskih zvijezda. Ali od svih mojih savjeta osobit je ovaj: ne poželi otvoriti ili zaviriti u kutiju koju nosiš, niti znatiželjno razgledati •u njoj blago božanske ljepote.«

Tako je umni toranj završio svoje proročanstvo. 20 Psiha odmah pođe u Tenar, uze, kako joj je kazano, novce i kolače i brzo siđe u podzemni svijet. Šuteći mimoide hromoga magarca, dade vozaru vozarinu, ne osvrnu

107

21

22

se na želju mrtvaca koji je za njom plivao, prezre lukave molbe tkalja, kolačem umiri strašnu bjesnoću psa i uniđe u Prozerpinin dom. Ne primi ni udobno sjedalo ni bogatu gozbu što joj je gostiteljka nudala, nego joj sjede do nogu, zadovolji se crnim kruhom i javi Venerinu poruku. Odmah dobi tajno napunjenu i zatvorenu kutiju, pruži drugi kolač psu i tako mu varkom zategne lavež, dade vozaru novčić koji joj preosta otprije i vrati se još bodri ja iz donjega svijeta. Premda se žurila dovršiti nalog, obuzme je nesmotrena znatiželja i reče:

»Ala sam ja budalasta nosilja ove ženske ljepote, koja ne uzimam sebi ni mrve, da bar tako omilim svomu krasnom draganu.«

I odmah otvori kutiju. A u njoj ne bi ničesa, nikakve ljepote, samo pakleni je san, pravi stigijski san, koji je' oslobođen zaklopca odmah obuzme, gustim oblakom sna obavi njezine udove, i ona se na samom putu, na mjestu gdje se zatekla, svali na zemlju. Tako ležaše nepomično., uprav kao les koji spava.

Amoru je rana kroz to zarasla, ne mogavši dulje podnijeti nenazočnost svoje drage Psihe, izlet je kroz najviši prozor ložnice u kojoj je bio zatvoren, i kako mu krila od duga odmaranja bjehu očvrsla, poletje brzo, stiže k svojoj Psihi, istrese iz nje san i opet ga zatvori u kutiju, probudi Psihu bezbolnim ubodom svoje strelice i reče r

»Eto, nesretnice, opet si propala zbog slične znatiželje! Revno izvrši posao koji ti je moja mater naložila a za drugo ću se pobrigati ja.«

Tako rekavši lagani ljubavnik odletje, a Psiha odmah odnese Veneri Prozerpinin dar.

Amora je mučila velika ljubav. Bolesna lika, bojeći se da ga mati odjednom ne preda Treznoći, vrati se starom umijeću. Brzim letom uzvinu se na vrhunac neba, pade na koljena pred velikim Jupiterom i skrušeno mu iskaže svoj slučaj. I Jupiter jednom rukom pomilova Amora po obrazu, a drugom ga privi k sebi, poljubi ga i reče:

»Gospodine sinko, makar mi nikada nisi ukazao čast koja mi je dana privolom bogova, nego si ove grudi koje određuju zakone prirode i kretanje zvijezda, ranjavao« neprestanim udarcima strijela i kaljao čestim ljubavnim pustolovinama na Zemlji, premda si moj ugled i glas, protivno svim, pa čak i Julijevu zakonu, sramotio jav-

108

nim preljubima i tim što si momu uzvišenom liku dao ružan oblik ognja, i životinje, i ptice, i stoke; ipak ću se sjetiti tvoje dobrote i toga da si odrastao na mojim rukama, učinit ću ti sve, samo, naravno, znaj da se čuvaš svojih takmaca. A ako se sad na Zemlji nalazi kakva djevojka koja se ističe ljepotom, ti ćeš mi se njome odužiti za dobročinstvo koje ti evo činim.«

Tako reče i zapovjedi Merkuriju da odmah sazove 2» sve bogove u skupštinu, a koji ne dođe na zbor nebeskih; bogova, da će platiti globu od deset tisuća- novčića. Od i ovoga se straha zatren napuni nebeska dvorana, i Jupiter^ sjedeći visoko na prijestolju, prozbori:

»Bogovi, zabilježeni u imeniku Muza, jamačno poznajete ovoga mladića koga sam uzgojio svojim rukama.

Odlučio sam obuzdati vatrene provale prve mu mladosti. Dosta se svakoga dana govorilo o njegovim preljubima i sramnim izgredima svake vrsti. Treba mu oduzeti svaku priliku i obuzdati mladenačku obi jest bračnim verigama. Izabrao je djevojku i obljudio: neka je zadrži, neka je imade, neka zagrli Psihu i neka s njom vječno uživa!« /

Pa obrnuvši se k Veneri, reče:

»A ti, kćeri, ne tuguj i ne boj se za svoju obitelj i ' njezin položaj zbog braka sa smrtnom djevojkom. Po-brigat ću se već da postane jednak i skladan s građanskim pravom.«

Tad zapovjedi Merkuriju da nađe Psihu i dovede u nebo. Podavši joj čašu ambrozije, reče:

»Uzmi ovo, Psiho, budi besmrtna i nek se Amor nigda ne odvoji od tvoga zagrljaja, nego da vam brak traje dovijeka!«

Odmah pripreve obilatu svadbenu gozbu. Uvrh stola, 2* na počasnom mjestu, ležase mladoženja sa Psihom na krilu. Pa isto tako zauzme mjesto i Jupiter sa svojom Junonom, te redom svi bogovi. Jupiteru je nektar — to je vino bogova — točio Ganimed, njegov peharnik, a ostalima Liber, Vulkan je kuhao jela, Hore su kitile sve ružama i ostalim cvijećem. Gracije prosipale balzame, a Muze pojale skladnim grlom. Apolon pjevaše uz citru, krasna Venera igraše u skladu sa slatkom glazbom: balet bi tako sastavljen da Muze pjevahu u zboru, Satir sviraše u frulu a Pan u sviralu.

109

Tako Psiha, kako je i običaj, svečano prijeđe u Amo-rovu vlast. I uskoro im se rodi kći koju zovemo Nasla-dom«*__

Tako je luda i pijana starica pričala otetoj djevojci. Ja stajah sa strane i bi mi, bogami, žao što ne imah ni tablica ni pisaljke da zabilježim ovu tako lijepu priču.

Uto se vratiše iz nekoga teškog boja i razbojnici natovareni plijenom. Na j ispravni j i među njima ostaviše ranjenike kod kuće da viđaju svoje rane, a ostali pohrliše svratiti po ostatak plijena što ga sakriše u nekakvoj pećini. Brzo su blagovali i onda mlateći pognaše mene i konja te nas povedu sobom da im donesemo one stvari. Verali smo se i zaobilazili, pa nas naposljetku predvečer šuštale dovedoše do neke pećine, natovariše na nas mnoge stvari i odmah nas, ne davši nam ni odaha, pognaše natrag. Hitjeli su tako nestrpljivo da su me neprestano tukli i gonili dokle se ne sruših na neki kamen pokraj puta. Tad me stanu još više udarati i nagnaše me da se s jadom dignem, premda bijah sav oderan na desnoj nozi i s ranom na lijevom kopitu.

Jedan od njih tad proslovi:

»Dokle ćemo badava hraniti ovo magare koje sad još i hramlje?« A drugi: »Dabome! I nije samo zlo u tomu, nego nam je donio nesreću, otkako je u nas, nikakve koristi nismo imali, nego samo rane i gubitak valjanih momaka.« Tada treći doda: »Bogami, čim ovaj tovar dogna kući, umah ću ga, premda to rado ne činim, gurnuti u bezdan na plijen grabljivicama.«

Dok su mi blagi gospodari ovako među sobom razgovarali o mojoj smrti, stigismo doma jer je strah učinio moja kopita krilatima.

Tada brzo skinuše tovar sa nas ne haj ući više ni za naš život niti za moju smrt, pozvaše ranjenike koje su ostavili, pa onda opet otrčaše natrag da sami donesu što je preostalo, jer im je — tako govorahu — bilo dosta naše lijenosti. A ja mišljah na smrt kojom su mi prijeli i to me grizlo.

»Sto stojiš, Lucije — govorio sam sam sebi — i što još očekuješ? Odrediše te da umreš, i to najstrašnijom smrću. Ta stvar ne ište mnogo napora: eto ti posve blizu gudura s nazubanim dugim liticama; prvo nego stigneš, prebit će te i rastrgnuti sve udove. Tvoja čarolija donijela

110

: ti je samo oblik i nevolje magarca, a mjesto debele ma-I gareće kože dala ti je finu kožu pijavice. Budi muško i > spasi se dok možeš! Najljepša je prilika za bijeg sada, L dok su razbojnici podalje. Nećeš se valjda bojati te čuvarice, polumrtve babe, koju jednim jedinim udarcem svoje hrome noge, možeš skinuti s vrata? Ali na koju ću stranu umaći? Tko će me primiti gostoljubivo?«

To razmišljanje bijaše glupo i posve priličite jednom magarcu: zar ima putnika koji ne bi sobom poveo ma-* garca, umjesto da ide pješice?

Snažnim trzajem otkidoh remen kojim su me vezali 2T i počeh trčati. Ali ne mogoh umaći sokolovim očima zlobne babe. Čim zamijeti da se otrgoh, dotrča smionošću koju ne bi očekivao ni od spola joj ni od godina, zgrabi za remen i kuša me milom ili silom odvesti natrag. Ja sam se pako sjećao grožnje razbojnika da će me ubiti i ne | ćutjeh nikakve sućuti: tako sam je ritnuo stražnjim nogama da se umah strovali na zemlju. Čak je i ležeći na tlu tako grčevito stezala remen da se neko vrijeme) vukla za mnom dok sam trčao. Odmah stane glasno vikati da joj netko snažniji pomogne. Ali je zalud plakala i zalud kušala izazvati smutnju, jer ne bješe nikoga da joj pomogne osim one zarobljene djevojke. Na njezino zapomanje ona dotrča i vidje, bogami, neobičan prizor: kako f jedna Dirka, ova baba, visi ne o biku, negoli o nekom magarcu! Tad se djevojka naoruža muškaračkom hra-brošču i obavi krasno djelo: otme starici ular iz ruku, ' milim riječima smiri moj polet, spretno mi skokne na i leđa i tako mi krenusmo.

% Udarci kojima me pokatkad hrabrila, nagnaše mene 2S prije toga odlučna pobjeći, a sad željna osloboditi tu mladu djevojku, da trčim kao konj; zemlja jecaše od topota mojih kopita, a na blage riječi mlade djevojke revao | sam od milja. Ponekad okretah glavu da tobož počesem i leđa, pa joj cjelivah krasne nožice. Tad ona duboko uzdahnu, obrne lice puno patnje k nebu i reče: . »O bogovi, pomozite mi napokon u ovoj velikoj po-r gibli! A ti, okrutna Sudbino, prestani mi jednoć nanositi l zlo! Prepatila sam dosta muka da bi ti bila zadovoljna. A ti, zaštitnice moje slobode i moga života, ako me vratiš kući zdravu i čitovatu, ako me odvedeš mojim roditeljima, koliko ću ti biti zahvalna, kakve ću ti časti iskazati, ka-| kvu hranu davati! Tvoju

ću grivu dobro iščešljati i uresiti

111

svojim djevojačkim ogrlicama: čelo ću ti nakovrcati i učiniti lijep razdjel jak; pomno ću ti očistiti repne dlake koje sad više prljave i zamršene kad se ne kupaš; optočen zlatnim pločicama s jat češ poput zvijezde na nebu i ljudi će te kliučki voditi u slavlje; svakoga dana donosit ću ti u svilenu krilu kolače i slatkiše i svakog ću dana hraniti tebe, svoga spasitelja. Ali uz ove slatkiše, uz potpun nerad i život pun sreće, neće ti uzmanjkati ni čast ni slava. Spomen na ovu zgodu i na božansku providnost ovjekovječit ću vidnim spomenikom, i u atriju ću posvetiti jednu sliku koja će uznositi ovaj bijeg. Svijet će dolaziti motriti, pričat će se o tomu i učeni ljudi ovjekovječit će ovu dogodovštinu kaojroman pod naslovom »Kraljevna bježi iz ropstva na magarcu.« Ti ćeš biti jedno od Čuda iz starine, a po tvom primjeru vjerovat će se da je Friks preletio more na ovnu, da je Arion jahao na dupinu, a Europa ležala na bikovim leđima. Ako je istina da je Jupiter mukao u obliku bika, onda se možda i u ovom magarcu krije lice nekog čovjeka ili lik božanstva!«

Dok je djevojka ovako govorila i uz to često uzdisala, stigosmo na raskršće. Zgrabi ular i htjede me okrenuti udesno, jer zacijelo to bi put k njezinim roditeljima. Ali ja znajući da su razbojnici pošavši tražiti preostali plijen prošli ovuda, tvrdoglavo se opirah i u duhu joj ovako kazivah:

»Sto radiš, nesretna djevojko? Što misliš? Zašto hrliš u propast? Kamo misliš poći mojim nogama? Nećeš upropastiti samo sebe, nego i mene!«

Tako se natezasmo jedno na jednu a drugo na drugu stranu, svađali se kao parbenici za razmeđašenje imanja, 111 oko širine puta. A uto nas uhvatiše razbojnici koji nas otprije zamijetiše na mjesečini, pozdraviše nas zajedljivim smijehom:

Jedan od njih oslovi nas ovako:

»Kamo to hrlite noćni putnici? Zar se ne bojite duša pokojnika i sablasti u ovo gluho doba noći? A ti, čedna djevojčice, zar ti se toliko žuri da vidiš svoje roditelje? Mi ćemo ti praviti društvo i pokazat ćemo ti najbliži put k svojim.«

Sto reče, to i učini: ugrabi ular i nagna me da se okrenem, a k tomu me, po navadi nemilice udaraše kvrgavom batinom koju je nosio sa sobom. Čim vidjeh da se vraćam k smrti od koje namislih umaći, sjetim se rane

112

na kopitu i počeh šepati i klimatati glavom. Tad razbojnik koji me vodio natrag, podvikne:

»Jesi li opet stao posrćati i klecati? Tvoje gnjile noge znaju trćati, a ne mogu ići korakom. Maloprvo bješe brži i od samoga krilatog Pegaza!«

Dok se ljubazni pratilac ovako šalio i vitlao toljagom, stigosmo do vanjskoga utvrđenja razbojničkog gnijezda. Ali, što vidjesmo! S konopcem oko vrata visila je baba o grani visokoga čempresa, obješena! Razbojnici je odmah smakoše i onakvu kakva bijaše bace je u bezdan, skupa s konopcem. Zatim čvrsto vezaše djevojku i kao zvijeri navale na večeru, koju im je nesretna starica po zadnji put pomno bila zgotovila.

Kad proždrljivo pojedoh sve, stanu među sobom 31 vijećati o tomu kako bi nas kaznili i tako nam se osvetili. Kao što to biva na burnim zborovima, jedan je tražio da se djevojka spali živa, drugi je predlagao da je bace divljim zvijerima, treći da je raspnu na križu, a četvrti da je u mukama rastrgnu. Ali su svi glasali, ovako ili onako, za smrtnu kaznu.

Tad neko od njih utiša buku i stane kazivati sabrano:

»Drugovi, ne odgovara propisima naše družine, ni našoj blagosti, niti pak mojoj osobnoj skromnosti da pristanem na tu vašu pretjeranu strogost koja nije razmjerna veličini krivnje. Divlje zvijeri, vješala, oganj, mučenje, sve to ne valja jer će samo ubrzati njezinu smrt. Ako kanite poslušati moj naputak, tad poklonite djevojci život, ali onakav kakav ona zaslužuje. Sjećate se valjda svoje nedavne odluke glede ovoga lijenoga ali proždrljiva magarca, koji se još i sad taj a da je bolestan, a kriv je za bijeg ove mlade djevojke, jer joj u tomu pomagaše. Ja, dakle, predlažem da ga sutra zakoljemo, izvadimo mu svu utrobu, i da djevojku koju je pretpostavljao nama, голу ušijemo u njegov želudac tako da joj samo lice viri van, a tijelo da bude u ovoj životinji kao u zatvoru; zatim da magarca ispunjena kao kobasicu odnesemo na neku guduru s oštrim liticama i ostavimo ga žarkom suncu. Tako će oboje posvemašno podnijeti kazne koje ste s to- 32 liko mudrosti odredili: magarac smrću koju je odavno zaslužio, a djevojka ujede divljih zvijeri kad je crvi posve razgrizu, žestinu ognja kad jarko sunce zapali želudac životinje, i mučenje na vješalima kad joj psi i ptice grabljivice na sve strane raznesu utrobu. Ali ni to nije sve.

8 Zlatni magarac

Evo i drugih muka i bolova: ona će živa biti u želucu mrtve životinje; nepodnošljivi smrad punit će joj nozdrve i polako će umrijeti od duga gladovanja, a ruke joj neće biti slobodne da sama sebi zada smrt.«

Nakon toga svi razbojnici ne samo jednogrlice nego i jednodušno prihvatiliše njegov naputak. A meni, kad sam to saslušao svojim dugim ušima, ne preosta ništa drugo nego da plačem nad svojom sutrašnjom strvinom!

114

SEDMA KNJIGA

Čim svanu i kola sunčeva stanu osvjetljivati svijet, stiže još jedan član razbojničke družine, a da je to bilo i njegovo zanimanje, vidjeh po tomu kako ga pozdraviše. Zadihani došljak sjedne na ulazu u pećinu, i pošto se malo odmori, podastre družima sljedeće:

»Glede kuće Milona iz Hipate koju smo nedavno opljačkali, možemo biti sasvim spokojni i čutjeti se sigurni. Kada krenuste u naš tabor, pošto ste odnijeli sve što se dalo odnijeti, pridružih se skupini ljudi, skupa s njima ružih i tugovah, zbog svega što se dogodi. No dobro pazih da vidim što oni kane polučiti da bi objasnili taj zločin, misle li goniti razbojnike i dokle će u tomu ići, da vas mogu o svemu obavijestiti kako ste mi naložili.

Nitko od njih nije nekim sumnjivim tvrdnjama, nego potpuno vjerojatnim razlozima dokazivao da je krivac za tu krađu neki Lucije, koji je pred neki dan na temelju lažne pismene preporuke i pretvorica poštenjačine, zadobio Milonovo povjerenje toliko da ga je ovaj primio u kuću kao gosta i držao ga svojim prisnim prijateljem. Kod njega osta nekoliko dana, laga njegovoj služavci da je u nju zaljubljen, ispita potanko kako se zatvaraju vrata i znatiželjno razgleda one kućne odaje gdje Milon običavaše

117

ostavljati svekoliko svoje bogatstvo. Njegovu nesumnjivu krivnju dokazivaše i to što je te iste noći kad je provala obavljena, taj Lucije klisnuo i za svagda nestao. A da svoj bijeg mogne još više ubrzati i što dalje odmaći go-niteljima, ima još jedno sredstvo na raspolaganju: vodio je sobom bijelca da na njemu pobjegne. U kući gosto-Ijupčevoj uHITE mu slugu, pa kako računahu da će on dati podatke o zločinima i nakanama gospodarevim, odvedu ga po nalogu vlasti u gradski zatvor i sutradan su ga tako mučili da umalo nije umro, ali ne mognu izvući iz njega nikakva priznanja. Ujedno su u rodnu zemlju toga Lucija poslali i poslanike da potraže zločinca i da ga kazne za prijestup.«

Dok razbojnik to kazivaše, ja usporedih ondašnjega Lucija i njegovu sreću sa sadašnjim bijednim magarcem i njegovim bijednim stanjem te uzdahnuh iz dubine duše. Pade mi na um da naši stari mudraci iz prošlosti nisu bez razloga govorili i prikazivali Sreću kao slijepu i sasvim bez očiju. Ona je samo prema zločincima i nedostojnima rasipna srećom i nikad razumno ne izabire između ljudi, nego vazda pretpostavlja one od kojih bi i sama pobjegla da ih može vidjeti, a (što je pri svemu tomu najgore) ona tako svojevóljno i tako izopačeno vlada našim mišljenjem, da se nevaljalac često drži za poštena čovjeka, dok se s valjanim čovjekom postupa kao sa zločincem. Tako i mene njezin gnjev i njezina čud dovede do toga da postanem najprezreniji od svih četveronožnih životinja, kojih bi tužna sudbina i kod najokorjelijeg čovjeka izazvala sućut i bol, optužen još i za pljačku domaćina koji mi je bio osobito drag. Takav bi se zločin zacijelo mogao nazvati ne samo pljačka nego i ubojstvo! A ja se ne mogoh braniti niti barem jednom riječju sve to poreći!

Da moj muk, dok me na moje oči optuživahu za takav zločin, ne bi značio da ćutim grižnju savjesti, htjedoh samo viknuti: nisam kriv! — jer više ne mogoh izdržati. Prvu sam riječ, doduše, strašno se derući i izgovorio, ali drugu nikako ne mogoh. Ma koliko da sam sisao i izvijao mlitave usne, vazda sam ostajao na prvom slogu i sveudilj istim glasom vikao: la, ia.

118

Ali što bih se još žalio na glupost Sudbine, kad se nije stidjela baciti me u isto ropstvo, u isti jaram kao i moga konja, moga slugu i drugara?

Razmišljajući tako, obuzme me još veća briga. Sjetih se razbojničke presude da postanem žrtva za dušu djevojke, pa kad god se saginjah motreći svoj trbuh, već vidjeh nesretnu djevojku u svojoj utrobi.

Uto razbojnik, koji je donio tu vijest i potvoru o meni, izvadi tisuću zlatnika što ih je sakrio u ušivene šavove svojih halja. Kazivaše da ih je pokupio od putnika i kako mu poštenje nalaže da ih preda u skupnu blagajnu. Raspitivao se također vrlo pomno i za zdravlje svojih drugova.

Kad ču da su neki od njegovih drugova, i to baš oni najvaljaniji, nastradali u raznim isto tako opasnim podvizima, predloži da za neko vrijeme ostave pute na miru, da učine opće primirje i potruđe se naći novake kojima će obnoviti svoju bojnu četu, kako bi novim družina popunila stari broj. One protivne prisilili bi zastrašivanjem, a one koji bjehu voljni, namamit će mogućnošću koristi i dobiti. Koliko bi ljudi rado pristalo kod njih kraljevski živjeti i tako se spasiti od svoga ropskog i neuglednog života! On je sam nedavno sreo visoka mladića, plećata, spremna na podvige. Uspje ga savjetima nagovoriti da svoju snagu, od duga nerada oslabjelu, iskoristi isplatnijim služenjem, da pravodobno svoje dobro zdravlje i svoju snažnu ruku, koju sad pruža za milostinjom, uporabi za zgrćanje zlata. Te riječi odobriše svi jednogrice. Odlučiše primiti toga čovjeka, za koga su držali da je dosta iskušan i potražiti i druge ljude kako bi popunili svoju družinu. Tad razbojnik izađe i nakon kratka vremena dovede kao što i obeća nekoga mladića, zaloga diva. Mislim da se nijedan od nazočnih nije mogao takmiti s ovim, jer uza svoju krupnoću, bijaše za glavu viši od svih, a na obrazima mu se pahulje tek stale pomaljati. Na sebi imao je svakojake oderčine koje ga samo napola pokrivalu, loše sašivene, a između njih nazirahu se snažne grudi i trbuh skoren od prljavštine.

Uđe i reče ovako:

»Zdravo, valjane sluge Marsove i, od danas pa nadalje, moji vjerni bojni drugovi! Primate radosno onoga koji vam s radošću prilazi, prikrlite čovjeka srćana i hrabrena, što voli zadobiti rane po tijelu nego rukom ticati zlato,

119

a komu srćanost još jšća smrt, koje se drugi straše. Ne mislite da me k vama dovela oskudica ili nevolja, i nemojte po ovim krpama suditi o mojim zaslugama! Ja bijah harambaša jake i opremljene družine te opustoših svu Macedoniju. Ja sam onaj Henp/ iz Trakije, glasoviti razbojnik od čijeg imena drhte sve pokrajine. Moj otac Te-ron bijaše i sam glasoviti lopuža: hranio me ljudskom krvlju i odgajao među našim banditima, a ja ga naslijedih i ugledah se u njihove vrline. Ali svoju mnogoljudnu četvu vrlih momaka, i sva velika blaga i sve što posjedovah,

iz-gubih u trenuće oka. Napao sam u prolazu nekoga carskog namjesnika što najprvo upravljaše s dvjesta tisuća seste-raca, a poslije pade u nemilost. Ali vam hoću pričati sebice da sve saznate.

Na carskom dvoru bijaše čovjek koji se veoma isticao mnogim zaslugama i stekao čak i osobno prijateljstvo carevo. Podmukle optužbe i netajena zavidnost bacije ga u progonstvo. Žena mu, od rijetkih vjernih i punih vrline, po imenu Plotina, koja je obiteljsku lozu muževu očvrsla s desetero djece, prezrela je i zanemarila raskoš i lagodan život u gradu i pošla s njim u progonstvo da mu bude družica u nevolji. Obrijala glavu, obukla se kao muškarac, na pojasu sakrila najskupocjenije ogrlice i zlatan novac, i bez straha prošla uza stražare i gole mačeve izlažući se svim pogiblima, vazda budna i pomnjiva prema mužu i hrabro, kao pravi muškarac, trpeći neprestane nesreće. Gotovo sve neprilike, teškoće i strahote morskoga puta bijahu već sretno prebrodili i išli su prema otoku Zakintu, koji mu je sudbina odredila kao privremeno prebivalište. Ali tada pristadoše uz akcijsku obalu gdje smo mi nakon dolaska iz Macedonije činili svoj posao. Kad se smrklo, da bi izbjegli morske vale, putnici zanoćile u nekomu malenom svratištu blizu broda i obale, a mi navalismo na njih i opljačkasmo sve što nam se namakne. Ali smo se izložili velikoj pogibli kad smo pošli odanle. Plotina je, čim je čula prvu buku na vratima, pohrlila u sobu i svojom uplašenom vikom probudila sve. Pozivala je upomoć vojnike, poslugu i sve susjede, svakoga napose. Da se ovi ljudi nisu bojali i posakrivali svatko za se, ne bismo se izvukli bez škode.

Onda ta čestita žena kojoj — moram priznati — nema jednake u vjernosti, postiže svojom čestitošću i molbama

120
koje je uputila caru da joj se muž brzo vrati, a za naš napadaj isposlova punu odmazdu. Ukratko, car nije želio da Hemova razbojnička družina i dalje opstoji i nje je umah nestalo: toliku moć ima samo mig kakva moćnog kraljevića!

Sva je družina, gonjena odredima vojnika, na kraju bila uništena i sasječena, samo sam ja s teškom mukom umakao smrtnim pandžama. Ovako to bi. Uzeh žensku 8 haljinu urešenu cvijećem i mekim širokim naborima, na-mjestih kapicu od tkanine, obukoh malene bijele cipele kakve nose žene, prikrih se tako preobučen u slabiji spol, popeh se na magarca koji je gonio ječam i prođoh kroz bojne redove. Vojnici su me držali za ženu kakvoga mazgara i pustili me da prođem slobodno, pogotovo što je tada moje lice bez dlaka blistalo u cvijetu prve mladosti.

Ali ja se ne odrekoh ni očeve slave ni svoje vlastite vrijednosti. Premda sam se malo bojao kad bijah blizu mačeva, prurušen u tuđu odjeću, i sam sam napadao na vile ili dvorce i skupio sam nešto malo za putni trošak.«

Tada razvi svoje dronjke i na srijedu istrese dvije tisuće zlatnika.

»Evo malena dara«, reče, »ili neka to bude moj dragovoljni prinos vašoj zajednici. A vama se, ako nemate ništa protiv toga, nudim za harambašu s kojim možete računati i koji će uskoro od ove kamene kuće učiniti za vas kuću od zlata.«

Nitko se ne usprotivi i zato ga odmah svi razbojnici 9 proglasiše poglavicom, donesoše mu ljepšu i pristojniju odjeću i rekoše mu da je obuče umjesto onih silnih dro-njaka. Kad se tako presvukao, izljubi se sa svima redom, pa ga odvedoše do počasnog mjesta za stolom i uvedoše ga u časti gozdom koju su valjano zalijevali vinom.

Tada je u međusobnim razgovorima saznao za bijeg djevojke, za svoju pomoć i za strašnu smrt koja je bila određena djevojci i meni. Raspitao se gdje je ta djevojka pa ga odvedoše k njoj. Kad ju je vidio okovanu u verige, vrati se namrštena lica i reče:

»Nisam ni tako prost ni tako drzak da bih se protivio vašoj odluci. Ipak bih prekorio sam sebe kad bih od vas sakrio ono što mislim da je valjano. Ali nadasve treba da vjerujete kako sam vam odan i kako mi na srcu leži

121

samo vaša dobrobit. Ako vam se moj napatuk ne sviđa, možete se vazda poslužiti magarcem.

Mislim, dakle, ovako: razbojnici koji dobro poznaju svoj posao ne smiju svojoj dobiti pretpostaviti ništa, pa čak ni osvetu, koja se često vraća baš onomu koji se sveti. /Recimo da tu djevojku ostavite da umre u magarcu, istina je da ćete svoj gnjev iskaliti na njojzi, ali od toga nećete imati nikakve koristi. Zato mislim da je odvedemo u neki gradić i tamo je prodamo. Za ovakvu mladost mogu se dobiti dobre pare. Ja već znam neke trgovce bijelim robljem od kojih će jedan, mislim, prema njegovu podrijetlu, dati za nju priličnu svotu talenata, da je odvede u javnu kuću odakle neće moći lako umaći. Time će se ispuniti vaša osveta. Ovo je moj prijedlog, iskren i koristan. A vi gospodarite svojim odlukama i svojim stvarima!«

10 Tako nas je on branio čuvajući probitak njihove blagajne, i bio vrstan zaštitnik i djevojke i magarca.

Ostali su se razbojnici dugo dvoumili, a mene je čekanje odluke koju nisu donosili, mučilo u srcu i gotovo mi oduzimalo dah. Napokon pristadoše na savjet došljakov i odmah oslobodiše djevojku okova. Čim je ona ugledala mladića i čula da se govori o javnoj kući i o trgovcu bijelim robljem, stane se odmah smijati i pokazivati toliku radost da sam se ćutio ponukan obružiti sav ženski rod.

»Eto jedne žene, koja se pretvarala da voli svoga zaručnika i da žudi za čestitim brakom, a koju samo ime nekoga nečistog i gadnog mjesta ispunja radošću!« govorio sam sam sebi. Tako je cio ženski rod i ćudorednost mu ovisila od prosudbe — jednog magarca!

Mladić se tada vrati svomu napatku i proslovi:

»Hajdemo se sad pomoliti svomu Marsu Pratiocu pa krenimo u grad prodati djevojku i naći nove drugove. Ali vidim da ovdje nema ni životinje za žrtvu niti vina za piće u izobilju i dostatno. Dajte mi deset drugova, ne više, i ja ću krenuti u najbliži dvorac i donijeti salijsku gozbu.«

Mladić ode, a razbojnici razgorješe oganj i od zelenih busa podigoše Marsu žrtvenik.

11 Uskoro se oni vratiše s mješinama na leđima, punim vina, i goneći pred sobom cijelo stado. Odabraše jednoga starog jarca s dugom dlakom i žrtvovaše ga Marsu Goni-telju i Pratiocu. Zatim odmah spraviše bogat ručak. Tada novi harambaša reče:

122

»Hoću da u meni vidite vođu valjanog ne samo u pljački i otmici nego i u svojim zabavama«, pa se počeo spretno i okretno brigati o svemu. Brisao je, postavljao stol, kuhao, razmještao tanjure s mesom, dvorio vješto, a osobito pazio na to da marno i često puni velike čaše vinom. Pod izgovorom da će donijeti nešto potrebno za stolom, odlazio je s vremena na vrijeme i do djevojke. Odnosio joj je zalogaje koje je tajom uzimao i često joj je davao piti iz njegove čaše. A ona je od njega rado sve uzimala, i kad ju je ponekad želio poljubiti, rado mu je uzvraćala poljupce. To mi se nikako nije sviđalo.

»Sramota«, govorio sam u sebi, »zaboravila si na svadbu i na onoga koji te želio, čedna djevojko, a mužu koga su ti roditelji odredili pretpostavljaš toga došljaka i krvožedna pustahiju! Zar te ne grize savjest? Gaziš čuvstva svoga srca i ponašaš se nedostojno ovdje pred kopljima i mačevima. A zamijete li to slučajno ostali razbojnici? Nećeš li onda iskusiti kaznu na koju si bila osuđena i tako biti kriva i za moju smrt. Bogami se igraš tuđom kožom!«

Dok sam se ja vrlo uvrijeđen u sebi tako svađao s 12 njom i klevetao je, primijetili po nekim nejasnim, ali za magarčev razum shvatljivim znacima, da to __nijjL razboj^ nik Hem4 neg^ TlejMilem^djevojčin zaručnik. Jer kad je pričajući počeo govoriti malo glasnije, ne vodeći o meni računa kao da sam mrtav, čuo sam kako je rekao:

»Samo hrabro, draga moja Harita: uskoro ćeš svoje neprijatelje vidjeti kao svoje zarobljenike!«

Zatim im je još revni je natakao vino, čisto i smla-čeno, njima već zagrijanim i pijanim, a sam se uzdržavao od pića. Ja sam čak sumnjao da im stavlja neko opojno sredstvo u čaše. Napokon su svi, ama baš svi, ležali pijani kao mrtvi. Tad ih je bez po muke dobro svezao i po svojoj volji isprepleo, stavio je djevojku meni na leđa i krenuo prema svojoj postojbini.

Kad smo stigli, izađe sav gradić uživati. Došli su ro- « ditelji, rođaci, prijatelji, šticenici, posluga, svi opijeni radošću. Mogao si vidjeti povorku muškaraca i žena, mladih i starih, a uz to i lijep prizor: djevojku kako pobjednički ulazi u grad na magarcu!

Ja osobno bijah sudionikom toj radosti, pa da ne bih izgledao ravnodušan na sve to veselje, načulio sam uši,

123

raširio nozdrve i počeo revati tako glasno da je sve treštalo.

Djevojku su njezini roditelji odveli u sobu i brigali se o njoj s mnogo pomnje, a mene je, ne baš protiv moje volje, Tlepoem odmah pognao natrag zajedno s ostalom stokom i u pratnji velikoga broja ljudi. Ja sam već po svojoj naravi bio znatiželjan, a ovoga puta htio sam promatrati kako će zarobiti razbojнике. Njih smo pohvatali sputane više vinom nego konopcima. Izvukosmo sve iz skrovišta i iznesosmo van, natovarismo zlato, srebro i druge stvari, a njih vezane kao što su bili, dovukoše do obližnje provalije i strmoglaviše dolje, dok su nekima vlastitim mačevima odsjekli glave i ostavili ih tamo gdje su bili.

Puni radosti i zadovoljstva zbog ove osvete, vratili smo se u grad. Tu su sav plijen ostavili državnoj blagajni, a Tlepoemu su predali kao zakonitu ženu oslobođenu djevojku.

14 Otada se nevjesta, koja me zvala svojim spasiteljem, sveudilj brigala o meni. Na sam dan svadbe naredila je da mi u jasje naspu toliko ječma i donesu toliko sijena da bi bilo dosta i za baktijsku devu. Što sve nisam želio jadnoj Fotidi što me pretvorila u magarca, a ne u psa, kad sam gledao ove kako ostatke s bogata stola ili komade koje su ukrali, žderu da im puca želudac.

Nakon prve bračne noći i uvođenja u ljubavna umijeća, mlada nevjesta nije prestajala roditeljima i mužu govoriti koliko mi je zahvalna, dok joj oni nisu obećali da će mi ukazivati najveće časti. Napokon su sazvali svoje prijatelje, ozbiljnije ljude, posavjetovali se kako bi me dostojno nagradili. Jedan je predlagao da me drže zatvorena u kući i da me tove odabranim ječmom, bobom i grahoricom, a da ništa ne radim. Ali je prevladalo mišljenje drugoga koji se brigao o mojoj slobodi i svjetovao im da me ostave nek slobodno trčim po poljima i livadama, gdje ću među konjima uživati, i zabavljajući se na svoj način s kobilama, dati gospodarima lijep broj mazgi kao priplod.

15 Odmah su pozvali čuvara konjušnice i uz najljepše preporuke dadoše me njemu da me odvede.

Radosno i veselo kaskao sam ispred njega; više neću morati vući zavežljaje i druge toware, a ovako slobodan, na početku proljeća, valjda ću naći negdje neku ružu

124

kad ozeleni trava na livadi. A sveder sam razmišljao, kad su se već sad prema meni pokazali tako zahvalni i ukazivali mi tolike časti, koliko li će me poštovati kad jednom ponovno budem zadobio svoj ljudski lik!

Ali kad me taj konjušar odveo daleko izvan grada, za me nije bilo ni uživanja ni slobode. Njegova žena, neka odvratna i škrta babetina, upregla me odmah u mlin, često me tukla batinom obraslom lišćem i tako je na mojoj koži zarađivala kruh za se i za svoje. Nije joj bilo dosta što je živjela od moje muke, nego sam joj uz to morao još zarađivati novac i mljeti žito za druge, a tarem da mi je davala hranu određenu za toliki trud! Ječam što sam gnječio i ml jeo pod kamenom koji sam okre-ćao, prodavala je bližim seljacima. A meni, koji sam povozdan bio upregnut u tu spravu i mučio se, bacala je predvečer mekinje, neprosijane, prljave i pune kamenja!

Kad su me ovakve nedaće sasvim svladale, predade ie me okrutna Sudbina novim mukama da bih se, kako kažu,

mogao pohvaliti svojim zaslugama u miru i u ratu.

Jednog dana sjeti se, doduše malo kasno, taj valjani čuvar konja gospodarova naloga, i odvede me konjima na pašu. Ja, naposljetku, postadoh slobodan magarac; skakao sam i igrao se, prilazio laganim korakom i već počeo birati najzgodnije kobile za svoju zabavu. Ali i ta lijepa nada ubrzo se pretvorila u smrtonosnu nevolju.

Zdrijepci koje su već odavno ostavili da pasu do mile volje i da se goje, ionako već strašne životinje i snažnije od svakoga magarca, postadoše ljubomorni na me. Od straha da im ne naškodim zaboraviše na sve zakone Jupitera gostoljubivog i stadoše proganjati svoga suparnika gnjevnom i strašnom mržnjom. Jedan od njih, širokih grudi, uzdignute glave i duga vrata, prope se i poče me tući prednjim nogama; drugi mi okrene debelu stražnjicu i ritaše me stražnjima, treći je, ljubomorno ržući oborio uši iskesio zube i svega me izujedao. Tako je, čitao sam, neki trački kralj davao svoje nesretne goste divljim konjima da ih rastrgnu i požderu: taj moćni tiranin bio je toliko škrt da je glad svojih proždrljivih životinja utaživao ljudskim mesom a ne ječmom.

Kako su me isto tako rastrgli ovi konji, želio sam se " vratiti da i dalje okrećem svoj mlin. Ali Sudbina još nije bila sita mojih muka i pripremala mi je novu nevolju.

125

Određiše me da nosim drva s planine i dadoše me nekom robu, najgorem od svih koji postoje.

Nije mu bilo dosta što me mučio penjanjem uza strmo brdo i što sam posve izranio kopita udarajući o oštro kamenje, nego me tako tukao toljagom da su me od njegovih batina kosti bol jele do srži. Kako me vazda tukao po desnim sapima i vazda po istom mjestu, oderao mi je kožu i široka rana otvorila mi na tom mjestu ne samo rupu nego cio prozor; ali on me ne presta tući po toj rani iz koje mlazaše krv. Usto na me naprte toliko drva da bi čovjek mislio kako je taj tovar spremljen za slona, a ne za magarca. Kad bi se teret nagnuo na jednu stranu, on nije, kako bi trebalo, skidao neku cjepanicu sa te strane, da mi malo olakša, niti je ravnotežio premećući drva na drugu stranu, nego je tovario još i kamenja i tako vraćao breme u pravi položaj. Pa mu bi malo i to

18 što me tako pretovario, nego je, nakon tolikih mojih nevolja, kad smo prelazili rijeku koja je tekla uz put, da ne bi smokrio obuću skočio i sam na me i uzjašio. Malen teret, bogme, za ovako pretovarena magarca! A kad bih slučajno pao pod teretom koji nadilazaše moje snage i strovalio se u blato od kojeg je riječna obala bila klizava, on mi nije pružao ruku kao što to rade ostali mazgari, niti je hvatao za ular ili za moj rep da me podigne, nije mi nimalo olakšavao teret bar dok se ponovno ne dignem na noge; ništa od svega toga nije činio; sva pomoć bila je u tomu da me stane golemom toljagom tući po glavi, po ušima i po svemu tijelu tlok me sami udarci nisu potakli da se podignem.

I kakvu paklenu muku još izmisli! Uze oštro trnje s otrovnim vrškom, poveza ga u čvor i objesi mi pod rep, a ta viseća sprava za mučenje zaljuljala bi se pri pokretu

19 i ostrim šiljcima strašno me ranjavaše. Tako sam dvostruko patio. Potrčavši da izbjegnem njegovo okrutno gonjenje, trnje me još jače ubadalo; a za trenutak zastavši da mi umine bol, batine su me gonile u trk. čovjek bi rekao da ovaj mali krvolok ni o čemu drugom nije mislio, nego samo kako bi me upropastio. A ponekad se na to i zaklinjao.

Onda se zbilo ono što ga je u njegovoj zlobi potaklo da učini nešto još gore.

Jednoga dana kad je prevršio svaku mjeru, ja izgubih strpljenje pa ga dobro izudaroh kopitima i evo kakvu

126

se zločinu tada domisli. Natovari mi težak svežanj kućine, dobro ga sveza konopcima i povede me na put. U prvom selu iz neke kuće ukrade goruću glavnju i stavi je u kućinu. U trenuće oka sukne plamen raspiren tim zapaljivim teretom obuhvativši me sa svih strana. U toj nesreći nisam se imao kamo skloniti niti sam mogao naći nešto za spas, a oganj se ne sustezao i smučivalo me sve više. U toj mi nevolji bijesnu tračak Sreće, možda stoga 20 da me sačuva za kasnije nesreće, ali me svakako spasi od smrti već mi namijenjene. Posve blizu zamijetih slučajno svježu lokvu mutežine od sinoćnje kiše, pljusnuh u nju i kad se vatra sasvim pogasi, iskobeljah se oslobođen i bremena i spašen od smrti.

Pako, taj bezočni i drski dječak okrivio je mene za svoje odvratno djelo: svima pastirima kazivaše kako sam ja prolazeći uz oganj naših susjeda, navlas posrnuo i pao u vatru i tako se po svojoj volji zapalio. Još je, smijući se, dodao: »Dokle ćemo badava toвити toga palikuću?«

Nekoliko dana poslije podvali mi još gore.

U nekoj od susjednih koliba prodao je drva koja sam nosio i odveo me kući bez bremena, ali je kukao i psovao kako ne može izaći nakraj s mojom nevaljalštinom i kako mu je dosta prokletoga mazgarskog posla, pa me ovako optužio:

»Vidite li tu lijenčinu, to skanjivalo? On je magarac 21 više nego što treba. Nakon svih svojih bezobraznosti kuša me uvaliti u nove pogibli. Dočim spazi nekoga putnika, pa bilo da je to lijepa žena, djevojka za udaju, ili kakav nježni dječak, odmah stresa breme, ponekad i samar, i kao lud nasrće na njih; napada ih u ljubavnom zanosu, obara ih na zemlju, prilazi im daščući od požude, kuša na njima utažiti svoju životinjsku strast i poziva na svadbu koja je Veneri odvratna. Hoće ih čak i ljubiti, tad ih svojom drskom njuškom samo pritiska i grize. To nam može stvoriti prilične svađe i neugodnosti, a moguće će nas i vlasti progoniti! Eto, maloprvo, kad opazi neku mladu čednu ženu, zbací drva koja je nosio, jurnu na nju kao mahnit, povali je u glib i tu pred svima htjede je zajašiti. Da namjesnici ne čuše ženin plač i kuknjavu te ne dotrčaše u pomoć, da je ne izvukoše ispod njegovih kopita i spasiše, nesretnica bi

ustrašena i raskomadana poginula strašnom smrću, a nas bi poslije osudili na smrt.«

127

22 Takvim lažima dodavaše i druge priče koje su me još više mučile u momu čestitom muku, i tako razbuđeni od ovoga nevaljalca pastiri me želj kovaše smaknuti. Jedan od njih prozbori:

»Sto ćemo čekati i toga ljubavnika i općega zavodnika ne žrtvovati onako kako nas na to njegovi čudovišni nagoni nukaju? Hajde — reče — družo, prerezi mu vrat, i hiti njegovu utrobu našim psima, a meso što preostane ostavi radnicima za objed. Kožu ćemo posuti pepelom i ustaviti pa ćemo je odnijeti gospodarima i bit će nam ih lako uvjeriti kako je došao vuk i zaklao ga.«

Moj kleti tužitelj i istodobno izvršitelj pastirske odluke, radovaše se mojoj nesreći i sjećajući se udarca koji sam mu bio zadao i za koji mi je, bogami, žao što je ostao bez posljетка, lud od radosti spravljao nož i naoštraše ga na brusnici.

23 Tad jedan od seljaka koji su bili na tom skupu dometne:

»Bio bi zločin ubiti na taj način i pod izgovorom da je pohotljiv i razvratan tako lijepa magarca, pa se lišiti njegova rada i dragocjenih usluga, kad ga možemo uškopiti: tako neće više misliti na ljubav, vas će osloboditi straha od pogibli, a uz to će postati deblji i krupniji. Često sam vidio kako su ne samo lijepi magarci nego pak i najpomamniji konji, koji su se bili preveć uspalili i zbog toga postali divlji i bijesni, kad su prošli kroz tu školu, postali mirni i tihi, kao stvoreni za breme i pripravnici za svaki inii posao. Ako, dakle, nemate ništa protiv moga savjeta, otići ću samo, kao što sam kanio, do tržnice pa odmah kući kako bih donio potrebne sprave za tu stvar, te ću se vratiti da tom divljem i nepoželjnom ljubavniku raširim noge i da ga uškopim, pa će biti mirniji od janjeta.«

24 Taj me prijedlog, doduše, spasio od smrti, ali bijah tužan što su me ostavili za ovu zadnju kaznu i plakao sam misleći kako će taj krajnji dio moga tijela tako stradati. Zato odlučih da više ništa ne jedem, ili da se strmoglavim u bezdan te tako svršim. Tako ću bar umrijeti sav, a ne samo jednim svojim dijelom.

Dok sam tako razmišljao odlučujući koju ću smrt izabrati, moj me mučitelj opet povede poznatim putem uzbrdo. Baš me bio privezao za nekakvu veliku hrastovu

128

granu i pošao malo odalje sjeći drva koja će ponijeti s brda, kad se iz bližnje pećine javi strašan medvjed goleme glave. Čim ga primijetili, stanem drhtati i ustrav-Ijen tom nenadanom spodobom prikupih svu svoju snagu u stražnje noge, zategoh vrat, podigoh glavu i prekido h ular kojim sam bio vezan, pa što sam brže mogao uma-knem: nisu me nosile noge, nego sam se bacao i kotrljao sve do podnožja; tu se dočepah livade i počeh što sam brže mogao bježati i od medvjeda i od vragolana koji je bio još gori od njega.

Uto me uhvati neki prolaznik, videći kako trčim sam bez gospodara: on spretno skoči na me, udari me batinom koju je nosio sobom i povede me prečacem koji nisam poznao. Ja sam rado trčao jer tako umicah od svojih škopaca. Što se batina tiče, one me nisu nimalo uzbudivale, jer bijah posve svikao na njih.

Ali se Sudbina, što se na moju sreću okomila, odmah usprotivila' ovoj zgodnoj prilici i postavila mi nove stupice. Moji pastiri tražili su junicu koja je zalutala i tražeći je svuda, slučajno naiđu na nas, odmah me prepoznaju, uhvate za ular i kušaju me povesti. Ali moj jahač bijaše snažan i junačan, pa viknu zazivajući bogove i ljude kao svjedoke:

»Što znači ta sila i otimačina? Što ste navalili?«

»Zar mi tebe, kradljivca našega magarca, zar te mi mučimo i činimo ti nepravdu? Bolje nam reci gdje si sakrio njegova vodiča: zacijelo si ga ubio.«

Omah ga obore na zemlju, izudaraju ga dobro šakama i prokinu nogama. On se kunijaše da nije vidio nikakva vodiča, nego da je naišao na odvezana i sama magarca, uhvatio ga da bi dobio nagradu za prijavljivanje te ga kani vratiti njegovu gospodaru.

»Ah, kad bi ovaj magarac — kojeg bolje da nikad nisam ni vidio! — mogao govoriti poput čovjeka i svjedočiti moju nedužnost, pokajali biste se zacijelo za krivdu kojom ste me oklevetali.«

Svi ti prosvjedi bijahu, pako, zaludni jer su me pastiri uhvatili, zauularili i odvukli me u onu šumu na brdu u kojoj je dječak obično sjekao drva. Ali njega nigdje nije bilo: nađoše njegovo rastrgnuto tijelo i udove razba-

9 Zlatni magarac

cane na sve strane. Ja sam znao da je to učinio medvjed svojim zubima, i, bogami, rekao bih što znam da sam umio govoriti. Ali sve što sam mogao, bilo je da se u srcu radujem toj osvetti, makar kako zakasnjeloh.

Kad su napokon pokupili rasute ostatke i les s mukom sastavili, pokopaše ga na tom mjestu. Moga Belerofonta koga su, kao posve bjelodano, optuživali da je ukrao i krvavo ubio, vezaše i odvedoše svojim kolibama, jer ga namjeravahu sutradan privesti vlastima da bi, kako su kazivali, bio kažnjen za zločin.

Dok su roditelji oplakivali i žalili dječaka, eto ti onoga seljaka koji je održao svoje obećanje i iskao mene operirati. Ali reče jedan od njih: »Sad nam nije do toga. Sutra ćeš moći ovom prokletom magarcu odsjeći ne samo ono što treba nego mu sraziti i glavu. Koliko nas god ovdje ima, svi ćemo ti pomoći.«

27 Tako je moja propast bila odložena za sutra. Ja sam bio zahvalan dobrom dječaku koji mi je barem mrtav učimo tu uslugu da se moje mučenje odloži za jedan dan. Ali taj kratki rok nije mi mogao dati ni radosti ni odmora.

Mati dječakova, neutješna poradi prerane smrti svoga sina i očiju punih suza, obučena u crnu haljinu, čupala je objema rukama svoje sijede vlasi zamrljane pepelom, kukala i vikala, te tako upala i u moju pojatu. Tukući se i mlateći u prsi, stane lelekati:

»Gle ovoga što bezbrižno visi nad jaslama, mirno ždere i samo misli kako će napuniti svoju trbušinu. Nimalo ne žali mene jadnicu, nimalo ne misli na tešku nesreću svoga mrtvog gospodara. Sigurno me, slabu staricu, prezire i misli da će ovakav jedan zločin proći nekažnjen. Jamačno da on nije kriv, jer se i najgori zločinci, premda su svjesni svojih zločina, nadaju da im se ništa neće dogoditi. Tako mi bogova, i kad bi mogao govoriti, pa makar kakva propalica bio, koga bi mogao uvjeriti da nisi kriv za tu svoju okrutnost. Zar nisi mogao ritanjem zaštititi jadnoga dječaka? Njega si znao mlatnuti više puta, a kad je umirao, nisi mu umio pomoći svojom okretnošću? Mogao si ga uzeti na leđa i oteti ga iz krvavih ruku strašnoga zlikovca. Zar tako ostavi na cjedilu svoga druga u ropstvu, svoga gospodara, prijatelja i čuvara i umače sam! Zar ne znaš da se kažnjavaju i oni koji se odreknu pomoći ljudima na samrti, jer se to protivi čovječnosti? Ali

130

ni ti, ubojico, nećeš više dugo uživati u mojoj nesreći! Od mene ćeš oćutjeti kako je veliku bol priroda obdarila snagom!«

Kad to reče, zavuče ruke u haljinu, odveza svoj pojas ** i njime što je čvršće mogla sveza svoje noge da mi ne bi ostavila nikakvu mogućnost da se branim. Zatim zgrabi motku kojom su podupirali stajska vrata i ne prestade me tući sve dok joj, umornoj i šuštaloj, batina nije otežala i ispala iz ruku.

Onda, preklinjući sebe što su joj se ruke tako brzo umorile, otrča k ognjištu, donese ugarak i stane me žeci među nogama, dok se napokon nisam poslužio jedinim sredstvom obrane koje mi je još ostalo: štrcnuo sam joj u lice tako snažno da nije mogla niti gledati. Tako su je sljepilo i smrad odagnali prije nego što je obavila svoju nakanu. A da ne bi toga, ugarak poludjele Alteje izazvao bi smrt Meleagra — magarca!

131

l

r

OSMA KNJIGA

O prvim pijevcima dođe iz susjednog grada nekakav 1 mladić. Činilo mi se da je to jedan od slugu Harite, one djevojke koja je sa mnom kod razbojnika trpjela iste muke. Donio je strašne i neobične vijesti: njegova je gazdarica umrla i nesreća se svalila na sav dom. Sjeo je uz oganj među mnogobrojne prikupljene robove, i ovako nače:

»Nje više nema, konjušari i pastiri, i vi koji čuvate stoku, nema naše drage Harite! Jadna djevojka otiđe na onaj svijet kao žrtva zlosretne sudbine, ali ne bez pratnje. Da vam ništa ne prikrijem, počet ću ispočetka: moje kazivanje zaslužilo je da ga najučeniji ljudi, oni koji to lijepo umiju, napisu u obliku priče.

U susjednom gradu življaše mladić po imenu Trazil, vrlo otmjena podrijetla i veoma bogat, ali razvratnik, pohlepan na naslade, veliki ljubavnik i teški pijanac. Zbog toga se pridruži razbojnicima i ruke su mu bile umrljane ljudskom krvlju. Tako je bilo i tako se o njemu govorilo.

Netom Harita dozri za udaju, bio je među prvima 2 koji su je prosili. Makar je podrijetlom bio najotmjereniji među suparnicima i usprkos bogatim darima, kojima se

135

nadao pridobiti roditelje, morao je poradi lošega ponašanja izdržati sramotu odbijanja. Kad vidje da su kćer našega gospodara dali Tlepolemu, i dalje je ljubljaše, makar beznadno, ali se i mrskao što mu je ne dadoše za ženu, pa je iskao način da učini krvavi podvig. Kad se napokon zgodila prilika, on pripremi sve za zločin koji je odavno naumio.

Onoga dana kad je djevojka lukavošću i hrabrošću svoga zaručnika bila oslobođena iz ruku razbojnika, umiješao se među ljude koji su dolazili čestitati i pretvarao se kako se raduje njezinu spasenju i budućem potomstvu. Da mu iskaže štovanje, kakvo dolikuje njegovu plemenitom rodu, naša ga obitelj primi kao dična gosta, a on je pod obrazinom najvjernijega prijatelja krio svoju zločinačku nakanu. Od svedernih razgovora i čestih posjeta, te bivajući ponekad na zajedničkim objedima ili na truse-nju pehara, postade sve omiljeniji. Ali je pri tom polako i nezamjetno sve više padao u dubok ponor strasti. Jer plamen prve ljubavi neznatan je i blago nas grije svojom prvom toplinom, ali kad se uzgojen navadom rasplamsa, onda divljim ognjem posve sagori čovjeka.

Dugo je Trazil razmišljao u sebi ali nigdje ne mogne naći mjesto prikladno za tajne sastanke. Svaki ljubavni odnos bio mu je sve manje moguć, i spozna da je neka nova, sve jača ćut, sveza previće ćvrsta da bi se mogla prekinuti; oko mlade djevojke bilo je puno ćuvara sprav-nih da onemoguće svaki pokušaj braćne nevjere. Pa ipak ga propast naganjaše da vjeruje za ono što je nemoguće da je moguće. Mislio je da će se, kad ljubav ojaća, lako ostvariti ono što je držao tegotnim. I sad, molim vas, saslušajte tužna srca do ćesa sve može dovesti zanos lude strasti.

Jednoga dana pođe Tlepolem u lov i povede sa sobom Tražila. Htjede loviti zvjerad, ako se srne mogu tako nazvati, jer Harita ne dopuštaše svomu mužu da lovi zvijeri oboružane rozima ili zubima. Stigoše do nekoga vrška obrasla ćumom i prekrita gustom sjenom grana, koje zaklanjahu vidike lovcima i tako zakriše srne. Tada pustiše lovaćke pse plemenite pasmine da istjeraju divljać iz skrovišta.

Odmah se psi, uvježbani vješto, rasuše po ćumi i opkoliše sve oduške. U početku su samo tmulo režali, a

136

onda, na dani znak, sve odjeknu od njihova neskladnog lajanja. Iz ćume tad ne izađe ni srna, ni jelen, ni pitomija od svih ostalih zvijeri koćuta, nego se pojavi golem vepar kakva nikada nisu vidjeli. Mišići mu bijahu nabrekli ispod

hrapave kože, sav je bio pokriven blatom i na leđima mu se nakostriješile čekinje, zubi koje je glasno oštrio bijahu zapnjeni, a oči strašna izgleda kao da su gorjele. Kao munja napadne on strašnim čeljustima pse Tioji su mu se bili hrabrije približili i svojom gubicom stane klati na sve strane. Zatim nogama izgazi sve mreže, pregazi zapreke i umače.

Ustravljeni i nesvikli na tako pogibeljan lov, nenaoružani i nezaštićeni svi se mi posakrivamo iza žbunja ili drveća. A Trazil, koji je u tom vidio zgodu za svoje podmukle naume, oslovi Tlepolema ovim lukavim riječima: »Nećemo valjda ukočeni od straha kao ovi robovi ili kao žene ispustiti iz ruku tako krasan plijen. Na konja, pa brzo za njim! Uzmi džilit, a ja ću koplje.«

Tad odmah skočiše na konje i stanu goniti zvijer, a ova se ćuteći u sebi svoju rođenu snagu, okrene i nagnana željom da napadne, dvoumila se na koga bi od njih dvojice prvo nasrnula. Tlepojem joj prvi baci koplje u leđa. Trazil je, pako, ostavio zvijer na miru, ali je svoje koplje zabio u noge konju kojega je Tlepojem jahao. Konj se strovali u lokvu krvi koja se izlila, pade na leđa i svoga gospodara zbaci sa sebe, makar to ne htjede. Gnjevni vepar tad odmah navaljao na Tlepolema dok je još ležao na tlu i zubima mu najprvo razdere odjeću, a zatim potpuno raskomada i njega samoga. Čestiti mu prijatelj, pako, nimalo se nije zastidio toga svoga bezbožnog podviga, pa mu ni u tako velikoj pogibli nije bio dostatan samo pogled na žrtvu koju je svojom nemilosrdnošću ubio. Dok se Tlepojem sav izranjen uzalud kušao zaštititi i zaklinjao ga tužnim glasom da mu pomogne, Trazil mu odlučno probode kopljem desni bok, jer je znao da će ta rana naličiti na one od veprovih zubi. Zatim sigurnom rukom probode i samu zvijer.

Kad je mladić ovako skončao, mi, tužno društvo ro-ova, izadosmo iz svoga skrovišta. Trazil je usprkos radosti što mu se želja ispunila i što je vidio svoga neprijatelja oborena, prikrivao zadovoljstvo na licu. Na-mrštio je čelo, pretvarajući se da čuti bol, žudno zagrlilo

137

les čovjeka koga je sam ubio i vješto se potajao da je ras-tužen. Ali suze ne htjedoše poteći. Tako se pretvarao da tuguje kao i mi koji smo Tlepolema iskreno žalili, a krivnju za ubojstvo koje je sam učinio, pripisivao je zvijeri. Tek što se ta nesreća zbi, pođe glas o njoj i prvo> stiže Tlepolemovo kući, do ušiju nesretne nevjeste. Dočim ću vijest kakvu nikad više neće čuti, jurnu ona iz kuće na ulice pune svijeta, na njive i na polja kao bakhantica> i vikaše kao luda o nesreći koja je snašla njezina muža. U skupinama i tužno prilazili su ljudi, a tko god ih sreće pridruži se njihovoj boli, i sav gradić posta pust želeći to vidjeti. Ona pohrli do lesa svoga muža, pade na nj i malo je trebalo pa da tamo pusti dušu kojom mu je bila zavjetna. S teškom mukom njezini su je rođaci odvojili i ona ostade u životu i proti svojoj volji, dok sproved! uz pratnju svega puka krenu pokopati mrtvoga.

Trazil je bez mjere kukao i tukao se u grudi, a suze koje u prvom tuzi nije imao, lijevao je tim jače što se više radovao: tužnim glasom uz mnoge izraze ljubavi, da bi sakrio istinu, nazivaše ga prijateljem, drugom, bratom. Ponekad je Hariti sklanjao ruku kad se mlatila u prsi, stišavao joj žalost, preklinjao je da ne tuguje, ganutljivim riječima ublaživao njezinu bol i tražio sve moguće primjere slične tuzi joj da bi je tješio. A svi ti prijetvorni i lažni dokazi ljubavi služili su njegovoj želji da miluje mladu ženu i odvratnoj mu ljubavi davali su još više podstreka. Kad se obavi pogrebni pir, Harita zaželje otići k svomu mužu. Kušala je sve i napokon izabra onaj blag i tih način za koji ne treba nikakvo oružje a nalikuje mirnu snu: propala od posta i prljava jer se zanemarila, skrivena u tami već se bila oprostila sa svjetlom dana.

Ali Trazil ne bi miran, nego uporno navaljivao, bilo sam ili preko svojih prijatelja i rođaka, čak i preko njezinih roditelja, pa naposljetku postiže da se ona okupa i uzme malo hrane da bi ojačala tijelo gotovo propalo od bljedila i prljavštine. Poštovao je roditelje, i zato je, ćuteći da treba biti ponizan i pokoran, premda nevoljko, obavljala ne posve radosna ali malo vedrije ono što su joj nalagali i obršavala poslove živućih. A u svomu srcu tugovao je i bol i žalost razgrizoše je do srži. Cijele dane i

138

noći provodila je u tužnoj želji, a slike pokojnikove koje je dala sačiniti u liku boga Bakha, obožavala je kao božanstvo i to joj je u patnji bilo jedinom utjehom.

Napržit i drzak kao što mu se vidi i po samomu imenu, Trazil ne mogne čekati da joj se bol ublaži suzama, da se stiša nemir u njezinoj uzbuđenoj duši ili da joj se tuga s vremenom smiri sama po sebi. Dok je ona još oplakivala muža, derala haljine i čupala vlasi on joj, ne oklijevajući, ponudi brak i otkrije nepromišljeno tajne skrivene mu u srcu i neiskazanu nevjernost.

Harita se zgrozi kad ču njegove bezbožne riječi, svali se kao da je ošinuta gromom, ili nebeskom olujom, ili samom Jupiterovom munjom, i obeznani se. Ali se nakon nekoga vremena opet rastupi, riknu nekoliko puta kao ranjena zvijer, jer joj se otvoriše oči glede spletke bezočnoga Tražila, i odgovori kako mora o tomu prvo dobro razmisliti. Uto joj se javi Tlepojemov duh, koga ubi onako podmuklo, i lica oblivena krvlju, blijeda od straha i unakažena, oslovi čednu ženu u dubokom joj snu:

»Draga ženo, a ovako će te moći ubuduće zovnuti netko drugi kad u tvomu srcu ne bude više na me sjećanja, ili ako je nesreća moje prerane smrti pokidala sve veze naše ljubavi, uzmi za muža koga želiš i više nego sa mnom budi sretna s njim, samo ne stavlaj svoju ruku u krivokletničku i zločinačku ruku Tražilovu! Nemoj s njim razgovarati, ne sjedaj skupa za stol i nemoj se odmarati na istoj postelji na kojoj je on! Bježi od krvave desnice moga ubojice! Nemoj da tvoja svadba bude ovjenčana ubojstvom! Rane s kojih si svojim suzama oprala krv, nisu sve od zubi

divljega vepra: nas je razdvojilo Trazilovo koplje!«

Zatim ispriča sve i objasni sav tok zločina.

Harita, koja je u tuzi zakopala svoje lice u jastuke i spavajući kvasila i u snu suzama svoje krasne obraze, najednom se kao nekim oštrim bolom pogođena trže oda sna i ponovno stane uzdisati, parati košulju i pomamno grepsti rukama krasne mišice. Ali nije nikomu pričala o svomu noćnom posjetu i gradila se kao da ništa ne zna o učinjenom ubojstvu; potajno se, pako, odlučila bezočnoga ubojicu kazniti i samu sebe osloboditi života puna boli.

139

Najednom, evo toga bestidnoga prosca kako dolazi gonjen slijepom željom i počinje joj trubiti u uši o svadbi o kojoj ona ne htjede ni čuti. Ona je blago odbijala da ga sluša i na sva njegova navaljivanja, na sve njegove ponizne molbe odgovarala je služeći se divnom lukavošću:

»Plemeniti lik tvoga brata i moga milog muža još vazda lebdi pred mojim očima, moje nozdrve još uvijek udišu slatki miris njegova tijela, i krasni Tlepolem još sveder živi u momu srcu. Budi pametan i mudar i dopusti nesretnoj ženi vrijeme zakonom određeno za žalost, dok ne prođu mjeseci i ne napuni se godina. To traži i moja čast, i tvoj probitak i spas, da ne bismo preuranjenim brakom izazvali opravdan gnjev moga pokojnika u grobu, što bi ti donijelo smrt.«

10 Tražila ovakve riječi nisu mogle otrijezniti, niti ga je bodrilo obećanje vezano za određeni rok, nego joj je neprestano dosađivao bezbožnim riječima, dok se, napokon, Harita nije gradila da je pobijedena i rekla:

»Barem mi to učini, Tražile, kad te toliko molim: da se ponekad tajno sastanemo, a da nitko od rodbine to ne oćuti dok još ne minu ostali dani godine.«

Pridobijen tim lažnim obećanjem, Trazil je rado-pristao na zajednički život u tajnosti i jedva je čekao da padne noć i da ih zaštiti mrak; želja da je ima učini da na sve drugo zaboravi.

Harita mu još reče:

»Pazi da se dobro umotaš kaputom i da te nitko ne prati, pa o prvoj noćnoj straži u potpunoj tišini dođi pred moj dom, zazviždi samo jedanput i počekaj moju dadilju koja će te kraj vrata očekivati. Ona će ti odmah otvoriti vrata i dovest će te kroz tamu u moju sobu.«

11 Ta namisao pogubne svadbe koja će mu donijeti smrt, sviđi se Trazilu. Ništa neugodno nije slutio i uzbuđen čekanjem nije se ni na što žalio, osim na to kako lagano-odmiče dan i kako sporo dolazi noć.

Kad je, napokon, sunce ustupilo mjesto noći, dođe odmah prema uputama Haritinim i, prevaren lukavom budnošću dadilje, uđe pun nade polako u sobu.

Tada mu se starica po nalogu svoje gospodarice stane umiljavati, izvadi potajice čaše i vrč u kojemu je s vinom bilo pomiješano neko uspavljajuće sredstvo, pa mu dade da pije jednu čašu za drugom, i lagaše ga da se gospo-

140

darica zadržala zato što se nalazi uz bolesna oca. Tako ga je lako uspavala. Kad je vidjela kako leži na leđima izložen svim pogrdama, brzo pozva Haritu. Dršćući od muške odlučnosti i osvetničkoga duha, kleče ova na ubojicu iz potaje, i nadnijeta nada nj reče:

»Tu si, napokon, vjerni patioče moga muža, izvrsni lovce, dragi mužu! To je ta desnica koja je prolila moju krv, to je srce koje je splelo izdajničke spletke da me uništi, to su oči kojima sam se na svoju nevolju dopala! Ali one već slute mrak koji će ih odsad pokriti i pretekle su kaznu! Spavaj mirno, sanjaj lijepo! Neću te napasti ni mačem ni nožem. Neka bude daleko od mene pomisao da se istom smrću izjednačiš s mojim mužem! Živjet ćeš, ali će tvoje oči umrijeti i gledat ćeš ubuduće Samo u snu. Učinit ću da i smrt tvoga neprijatelja bude sretnija od tvoga života. Nećeš vidjeti svjetla, potrebna će ti biti ruka pratilica, Haritu nećeš imati, svadbu nećeš slaviti, nećeš ćutjeti upokoj smrti i nećeš uživati u radostima življenja. Kao bijedna prikaza lutat ćeš između paklene noći i svjetlosti dana i dugo ćeš tražiti ruku koja ti je uništila zjenice. A što je u bolu najteže: nećeš znati na koga bi se žalio! Grob ću svoga Tlepolema prelitati krvlju iz tvojih očiju a tvoj vid prinijet ću kao žrtvu njegovoj duši. Ali zašto odgađam tvoje zaslužene muke i ostavljam te da možda sanjaš o mojim zagrljajima, koji su za te smrtonosni? Ostavi mrak koji donosi snove i probudi se u drugom mraku kojim ćeš biti kažnjen. Podigni prazno lice, prepoznaj osvetu, shvati svoju nesreću i razmisli o svojim mukama! Eto kako su se tvoje oči dopale čednoj ženi, eto kako su svadbene zublje osvijetlile tvoje pirne ložnice! Srde će biti tvoje pronube, sljepoća će ti praviti društvo, a čekat će te vječno kajanje!«

Tako je Harita prorekla sudbu Trazilu, skinula uko-snicu iz kose i njome mu izbola oba oka. Zatim ga je ostavila slijepa i dok je nepoznata bol razagnavala njegovo pijanstvo i san, ona zgrabi mač koji je obično pasao Tle-polem, pojuri kao pomahnitala kroz grad, kao da će učiniti kakav zločin i dohitje ravno na muževljev grob. Mi i sav ostali puk ostavimo kuće prazne i pohrlismo brzo za njom, hrabreći jedan drugoga kako treba da joj izbi-jemo mač iz ruku. Ali je Harita stala pred Tlepolemovu

141

grobnicu i blistavim mačem tjerala svakoga od nas. Kad je vidjela da svi oko nje plaču i leleču, prozbori:

»Osušite suze kojima ovdje nije mjesto, prestanite tugovati jer to ne odgovara mojoj hrabrosti! Ja sam se osvetila krvoločnom ubojici svoga muža, i kaznila sam razbojnika koji mi je uskratilo bračni život. Vrijeme je da mi ovaj mač otvori put do moga dragog Tlepolema.«

14 Zatim je sebice ispričala što joj je muž javio u snu, i kakvom je lukavošću namamila Tražila u pripravljenju

stupicu. A onda zabode mač u desnu grudima, svali se u lokvu svoje krvi i govoreći neke nejasne riječi ispusti hrabru dušu. Rođaci nesretne Harlte lijepo su oprali njezino tijelo i u zajedničkom grobu sjedinili je s mužem za vječna vremena.

Kad je Trazil za sve to saznao, pomislio je da se na ovu nesreću može odgovoriti samo jednom novom nesrećom. Spozna da je smrt od mača za to preveć malena stvar, i naloži da ga odnesu na groblje. Tu je nekoliko puta viknuo: »Evo vam duhovi osvetnici, koje sam uvrijedio, evo jedne dragovoljne žrtve!«

Tada je, odlučivši umrijeti od gladi, i sam nad sobom izrekavši smrtnu osudu, pomno zatvorio vrata za sobom.«

15 Tako je sluga pričao, uzdisao, a ponekad i zaplakao, a seljaci su ga uzbuđeno slušali. Mnogo su žalili nesreću koja je snašla gospodarevu kuću, ali su se istodobno iz straha od novoga gospodara stali pripremati za bijeg.

Konjušar komu su toplo preporučili da me primi, pokupi sve što god je u kućici bilo od vrijednosti, natovari meni i ostalim životinjama na leđa i sa tim plijenom napusti stari dom. Nosili smo djecu, žene, kokose, ptice, kozliće, paščiće, i sve što je sa svojih slabih nogu moglo ometati bijeg, pošlo je našim nogama. Premda je teret koji sam nosio bio golem, nije mi bio težak jer bijah pun radosti što sam umakao od zlotvora koji me htio uškopiti.

Prijeđosmo strm vrh neke šumovite gore i ravnicu koja se sterala u njezinu podanku. Tama se već spuštala na put kad stigismo do bogata sabita gradića. Žitelji toga trgovišta opomenuli su nas da ne nastavljamo putovanje noću, pa čak ni ujutro. Govorili su da u okolini ima čopora vukova koji ugrožavaju taj kraj, golemih i snažnih, neobično divljih i naviknutih na koljačinu. Čak i uz put vre-

142

baju i napadaju putnike kao razbojnici; štoviše, gonjeni glađu, kao ljudi provale na obližnja imanja i ljudima prijeti pogibao od njih kao i stoci koja se ne može braniti. Osim toga, pokraj putova kojima treba da prođemo leže napola razjedeni leševi ljudi i svuda se bijele kosti s kojih je očupano meso. Zato moramo putovati vrlo pomno, i osobito nek se posve rasvane prvo nego što krenemo na put, nek se uvelike razdani i nek sunce bude visoko na nebu, da izbjegnemo zasljeđe svuda tajom postavljene, jer divlje zvijeri postaju tromije kad je svjetlije; a da prođemo ovim pogibeljnim mjestima, treba da idemo u gusto zbijenim redovima, a ne rasuti i u neredu.

Ali se bjegunci i propalice koje su nas vodile, slijepi 1S od nepromišljene hitnje i u strahu da će ih progoniti, nisu obazirali na te korisne savjete i nisu sačekali dan, nego nas oko ponoći natovariše i istjeraše na put. U strahu od pogibli o kojoj nam je već kazano, skriven usred mnoštva, između zbijenih redova prtećih životinja, trudio sam se da svoju stražnjicu osiguram od napada divljih zvijeri; ponekad sam opet tako hrlio da sam i konje ostavljao za sobom i izazivao divljenje kod svih. Ali je ta moja brzina bila od straha, a ne od živahnosti. Razmišljao sam u sebi da je Pegaz sigurno od straha stekao krila, premda se priča da ih je dobio, i da se morao ujedno plašiti ognjonosne Himere, pa je zato skakao uvis do samoga neba.

I pastiri koji su nas gonili, bili su naoružani kao za borbu: jedan je nosio koplje, drugi lovačko koplje, treći, opet, džilit, a četvrti batinu; neki su imali kamenje kojeg je na ovomu kamenitom putu bilo u dostatnoj količini; neki su držali zaoštrene drvene motke, a većina je nosila upaljene zublje i stravila zvijeri. Manjkala je samo trublja, pa da se pričinjamo kao vojska spremna za boj.

Naš je strah, pako, bio zaludan, ali smo upali u goru stupicu. Uplašeni, možda, vikom mladih ljudi koji su stupali u zatvorenim redovima, ili od straha pred preveć jakim sjajem zubalja, ili što su se možda nalazili negdje na drugom mjestu na pohodu, vuci nam se uopće nisu ni približili, niti su se makar izdaleka pojavili.

Ali su nas seljaci na nekom majuru uz koji smo pro- 1T lazili, videći nas u toliko velikom broju, držali za razbojнике. Veoma uplašeni za svoju imovinu i puno uznemi-

143

reni, oni uza snažnu viku i svakojake riječi nahuškaše na nas bijesne i goleme pse, mnogo strasnije od bilo kakvih vukova i medvjeda i osobito izučene za zaštitu i obranu. Životinje koje su i po naravi bile opake, razbjesniješe se još više kad čuše glasove svojih gospodara, navališe na nas, opkoliše nas sa svih strana, stanu skakati na nas, ne birajući klata sreda i ljude i stoku, i napadajući nas dugo, većinu od nas oboriše na zemlju. Bio je to prizor koji izazivaše više sućut nego divljenje, kad čopor pasa, bjesneći među nama, jedne hvata dok bježe, druge drži dok stoje, penje se na one koji su ležali na tlu, i ujedajući juri amo-tamo kroz naše redove.

A nakon toga strašnog zla došlo je drugo, još veće!

S krovova i bližnjega brda seljaci stanu kotrljati na nas jedan kamen za drugim, tako da nismo znali od koje bismo se nesreće prvo branili: ili od pasa koji su bili blizu ili od kamenja koje je dolazilo izdaljega. Jedan kamen iznenada pogodi u glavu ženu koja je sjedila na mojim leđima, i ona od bola stane odmah plakati, vikati i dozivati 18 upomoć svoga muža, onoga konjušara. Tad on pozva bogove za svjedoke, obrisa krv sa žene i glasno zaviče:

»Zašto nas, jadne ljude i putnike šuštale od tegoba, tako okrutno i neprijateljski napadate i uništavate? Kakav plijen očekujete? Za kakvu se škodu svetite? Vi ne živite u pećinama kao zvijeri niti u stijenama kao barbari da se radujete prolijevanju ljudske krvi!«

Dočim je to izgovorio, presta kiša kamenja, zovnu bijesne pse natrag i oluja se utiša. Jedan od seljaka do-viknu tad s vrha nekoga visokog čempresa:

»Ne, mi nismo razbojnici i ne želimo vas opljačkati; ali se bojimo te iste napasti od vas. Možete nastaviti put u miru i sigurnosti.«

Kad seljak to reče, mi nastavimo put izranjavani svim mogućim vrstama rana, jedni kamenom, drugi psećim

ujedom, ali izranjavani svi redom. Kad smo malo odmakli, stigismo do neke šume obrasle visokim drvećem, gdje je bilo lijepih zelenih livada. Naše vođe odlučiše da tu zastanemo da odahnemo i da pomno iscijelimo rane na svojim na sve moguće načine raskomadanim udovima.

Tako se tu i tamo smjestiše da bi se najprvo malo odmorili, a zatim brzo stadoše viđati svoje rane na razne načine: jedni su ih ispirali vodom u potoku, drugi su na

144

otekline stavljali spužve natopljene kvasinom, a treći su otvorene rane povezivali platnom. Tako se svatko brigao o svomu zdravlju.

Za to vrijeme promatraše ih s vrha brežuljka neki 19 starac. Ovce koje su pasle oko njega pokazivahu da je to pastir. Jedan od naših zapita ga može li prodati mlijeka, pa bilo da je još tekuće ili već usireno. A on je dugo klimao glavom i odgovorio:

»Zar vi još mislite na jelo, na piće ili uopće na neko osvježenje? Zar zaista ne znate na kakvu ste se mjestu sustavili?«

Nakon tih riječi okupi ovce, okrenu se i ode.

Te riječi i njegov bijeg utjeraše našim pastirima velik strah u kosti. Dok su se uplašeno raspitivali o tomu kakvo je to mjesto, a nije bilo nikoga koji bi im to kazao, stvori se nekakav drugi starac visok i vrlo star, s mukom se oslanjajući o štap; jedva se vukao, i približavao se putem lijući mnoge suze; a kad nas je zamijetio, poče još više plakati, zagrlj koljena svakog mladića napose i stane ih preklinjati ovim riječima:

»Tako vam sreće i vaših duhova zagovornika — i da " ste mi živi i zdravi i da dosegnete ovu moju starost — pomozite jednom starcu u nesreći, spasite moje dijete od smrti i vratite ga mojim sijedim vlasima! To je moj unuk i moj slatki pratilac na ovom putu. Htio je uhvatiti ptičicu koja je pjevala u živici, pa je pošao za njom, pao u neku jamu ispod žbunja i sad je njegov život u velikoj pogibli. Njegov plač i glas kojim često doziva svoga djeda pokazuju mi da je još živ, ali ne mogu mu nikako pomoći, jer sam ovako nemoćan. Vi ste snažni i mladi, neće vam biti teško pomoći jadnomu starcu, i spasiti to dijete zadnje u momu rodu i jedinoga mi potomka!«

Ovako je starac lelekao i čupao svoju sijedu kosu, 21 a svima ga nama bi žao. Jedan od njih, hrabriji, mladi i snažniji od svih, jedini koji je iz borbe izašao neozlijeđen, veselo se podiže, propita za mjesto na kojem je dijete palo u jamu i pođe za starcem koji je prstom pokazivao na neko mjesto nedaleko od žbuna obrasla trnjem.

Kad se mi napasosmo, a ljudi obaviše liječenje, uzeli smo svatko svoje breme na leđa i krenuli na put; ali prije toga stanu dozivati onoga mladića po imenu.

10 Zlatni magarac

Nemirni što je kasnio, poslaše naposljetku nekoga svoga da opomene nestaloga druga kako je doba za put i da ga dovede sa sobom. Ali se ovaj samo malo zadržao pa se vrati: blijed kao krpa i dršćući od straha ispriča o svomu drugu nevjerojatne stvari; reče da je vidio kako mu na leđima, koja su najvećim dijelom bila već sva izgrizena, sjedi zmaj i ždere, a onoga jasnog starca nema nigdje ni za lijek.

Kad su to čuli i usporedili s pastirevim riječima, koji ih je upozorio na strašnoga ovdašnjeg žitelja, napuste pogibeljno mjesto i što su mogli brže pobjegnu, a nas su gonili batinama da nas prohitre.

22 Tako smo najvećom brzinom dokrajčili taj dugi put i stigli u neko selo gdje smo prenočili. Tamo nam se dogodilo nešto što zaslužuje da se spomene, i ja ću, eto, i to ispričati.

Tamo bijaše nekakav rob komu je gospodar ostavio da se briga nad svekolikom poslugom i on upravljaje tim velikim stanjem gdje smo mi svratili. Premda bješe oženjen robinjom koja je služila u istoj kući, zaljubi se u neku slobodnu ženu koja je živjela izvan toga imanja. Gnjevna i ljubomorna što ju je muž prevario, njegova žena potpali oganj i uništi sve račune svoga muža i sve namirnice koje su se čuvale u spremištu. Zatim, nezadovoljna osvetom za sramotu nanesenu njezinu braku, okrenu ona svoj gnjev proti sebi samoj, uzme konopac i pri-veza za nj svoje dijete rođeno u braku sa tim mužem, baci se u vrlo dubok bunar i za sobom povuče i dijete. Tada gospodar, koji je tom smrću bio veoma pogođen, zgrabi nesretnoga roba s čijega nepoštena postupanja dođe do takva zločina, svuče ga gola i premaza ga medom, pa čvrsto priveza za smokovo drvo kojemu je sagnjilo stablo mravima služilo kao stan. Mravi su neprestano išli amo--tamo i kao vodena bujica prekrivali stablo. Čim su oću-tjeli prijatan miris meda na tijelu, navalili su na nj svojim sitnim, ali bezbrojnim sveudiljnim ujedima, grizli mu meso, dugo ga na taj način mučili, izgrizli su i samu utrobu i očekivali čovjeku meso s kosti tako da su, kad je umro, na tom drvetu smrti bljeskale samo kosti bez mesa.

23 I to smo prokletu mjesto napustili, ostavili seljake da tuguju i krenuli ponovno na put. Pošto smo cijeloga

146

dana išli ravnicom, stigismo napokon umorni u nekakav gospodski grad s mnogo žitelja. Pastiri odlučiše da tu srede svoje ognjište i da se stalno nasele, prvo, misleći da su našli sklonište koje će ih osigurati od daljih progona, a drugo, što bijahu zavedeni obiljem namirnica i bogatstvom tla.

Tri su dana pustili životinje da se malo okrijepe, kako bi se lakše mogle prodati, a zatim nas odvedoše na tržnicu. Jedan objavljiivač glasno izvikivaše cijene jednu za drugom; konji i drugi magarci našli su bogate kupce, a uza me koji ostadoh sam samcat, svi su prolazili s mrmorkom. Već mi je bilo dodijalo pipanje onih koji su mi po mojim zubima određivali godine. Kad je jednom nečija ruka koja je smrdila od prljavštine svojim smrdljivim prstima neprestano pipala moje desni, stegao sam je vilicama i smrvio. To je svima koji su me okolišili odminulo želju da

bi me kupili. Tada je objavljiivač' razvalio vilice i promuklim glasom stao vikati i praviti šale na moj račun:
»Dokle ćemo samo ovako badava prodavati ovu staru magarčinu, okrnjenih kopita, izobličenu od bolova, i uza sve to divlju u svojoj gluposti. Mi bismo ga rado i poklonili kad bi netko od vas želio bataliti svoje sijeno.«
Tako je objavljiivač izazivao smijeh i hihot u ljudi oko nas.

Ali je još vazda bezdušna Sudbina od koje sam uzalud bježao tolikim zemljama, i koju svojim mukama nisam mogao udobrostiviti, još jednom okrenula k meni svoje slijepo oči, našla kupca i bacila ga preda me kao najprikladnijega za moju okrutnu sudbu. Da čujete kakvoga: nekoga bludnika, okorjeloga razvratnika, ćelava, s nekoliko sijedih kovrča koje su visile sa strane, jednog od onih sa dna ljudskoga taloga, što lutaju s cimbalom i kastanjetama noseći sirijsku boginju koju nagone da za njih prosi. Taj je imao žarku želju da me kupi i pitao je objavljiivača odakle sam; taj kaza da sam iz Kapadokije i prilično snažan. On se zatim raspita za moje godine, a izvikivač u šali reče:

»Astrolog koji mu je pravio horoskop daje mu pet godina, ali on to valjda najbolje sam zna na osnovi svojih spisa o rođenju. Premda dobro znam da ću se na temelju Kornelijeva zakona izložiti krivnji ako ti rimskoga gra-

147
đanina prodam kao roba, ne skanjuj se s kupnjom! To je dobar i čestit rob koji ti može biti od koristi i kod kuće i izvan nje.«

Odvratni kupac ne presta zapitkivati sad ovo, sad ono, pa naposljetku zabrinuto upita jesam li krotak.

25 »O, što se toga tiče, on je janje, a ne magarac. Miran je na svim poslovima, ne ujeda, ne rita se, uprav bi čovjek rekao da se u toj magarećoj koži krije kakav skroman čovjek. To nije teško provjeriti. Gurni mu samo svoje lice među noge, pa ćeš lako sam provjeriti kako je strpljiv.«

Tako se objavljiivač šalio na račun toga bijednika, ali je ovaj ćutio da se s njim izruguju i uvrijeđeno uz-viknu:

»Neka tebe, gluhi i nijemu lešinu i ludoga objavlji-vača, što me već cio sat napadaš svojim prostačkim lakrdijama, oslijepi svemoćna majka sirijska božica, i sveti Sabadije, i Belona, i Idejska mati sa svojim Atisom i Adonisom, vladarica Venera! Zar ti, budalo, misliš da je tako lako povjeriti božicu nekoj divljoj životinji? Može se razbjesniti i zbaciti njezin kip, pa da ja, jadnik, raščupane kose trčim na sve strane ne bih li našao vidara za božicu koja mi leži na zemlji?«

Kada to čuh, htjedoh najednom poskočiti kao lud, ne bi li kad me vidi tako divljega odustao od kupnje. Ali je on pretekao moje razmišljanje, i želeći me kupiti, odmah isplatio cijenu, sedamnaest denara, što je moj gospodar, sretan da me se oslobodio, rado primio.

Odmah mi je oko njuške vezao konopac i predao me Filebu. Tako se zvao čovjek koji je odsad bio moj gospodar.

26 On uzme novoga slugu, odvede ga kući i još na pragu doviknu:

»Evo, djevojke, dovodim vam lijepoga slugu s tržnice!«

A te djevojke, to je bio skup razvratnika. Oni su počeli skakati od radosti i promuklo se i iznemoglo derati ženskim glasima misleći da je to pravi maleni rob koji će im služiti. Kad shvatiše da su prevareni i ne vidješe košutu mjesto djevojke, nego magarca mjesto čovjeka, počеше se kreveljiti i dražiti svoga gospodara: kako nije

148
doveo roba, nego muža za se. »Gledaj da to pile ne pojedeš sam, podijeli ga nekad s nama, tvojim malim golubicama!«

Dok su oni tako razgovarali, ja bijah svezan za jasje. Tu bješe i vrlo krupan čovjek koji je umio svirati na fruli i koga su kupili na opći trošak na nekoj prodaji robova. Na ophodnjama, kad bi iznosili božicu, on je bio nazočan i svirao je na svom glazbalu. A kad bijaše doma, natjecahu se u tome komu će od njih prije pripasti.

Čim me ugleda, odmah mi dade velik obrok zobi i radosno reče:

»Dobro je što si napokon došao da me zamijeniš u ovomu jadnom poslu! Da si mi živ i da se dopadneš gospodarima, kako bih ja malo povratio iscrpljene snage.«

Kada to čuh, znao sam unaprijed kakve me nove nevolje očekuju.

Sutradan obukoše neke šarene halje, nagrđiše se i 27 namazaše lice nekom prljavom bojom a oko očiju olovkom izvukoše linije, pa izađoše s mitrama i u žutim haljama šafranove boje i sa svilenim ili platnenim rupcima; neki od njih imali su bijele tunike ukrašene purpurnim lepršavim trakama, bili su opasani pojasom a na nogama su nosili žute cipele. Na me su stavili božicu obučenu u svilen ogrtač. Njihove ruke bile su gole do ramena i vitlali su golemim mačevima i sjekirama, skakali su kao bakhan-ti dok im je zvuk frule pratio ushićenu igru.

Prošavši pokraj mnogih koliba, stigoše na imanje nekoga bogatog vlasnika. Čim su ušli, odmah jurnuše naprijed i digoše skriku i viku; oboriše glave i pohotljivim pokretima stadoše obrćati vrat i tresti rasutim vlasima; ponekad bi se okrenuli jedan prema drugomu i tako se ujedali, a naposljetku razrezao je svaki svoje ruke dvo-bridnim mačem koji su nosili sa sobom.

Među njima je jedan bjesnio više neg ostali: duboko je i često disao i, kao ispunjen božanskim duhom, hinio ludilo, baš kao da nazočnost bogova mora čovjeka oslabiti i učiniti bolesnim a ne ga poboljšati.

Ali slušajte kako ga je božja providnost nagradila! 28

Stane glasno proricati, lažno samoga sebe prekoračivati, samoga sebe optuživati kako se teško ogriješio prema svetom obredu, i kako vlastitom rukom ište opravdanu kaznu s toga zločina. Onda zgrabi bič, koji ti poluljudi

149

vazda nose sa sobom: tim bičem od uvijenih vunelih pra-mova s resicama pri kraju, s ovčjim košćicama svuda po sebi; tim kvrgavim bičem šibao se nemilo, ali nije pri tom ni najmanje pokazivao da čuti bolove.

Mogao si vidjeti zemlju natopljenu krvlju tih mekušaca, iz njihovih rana od mača i udarcima bičeva. Veoma se uplaših kad vidjeh kako iz tolikih rana lije krv: što bi bilo kad bi želudac ove božice zaiskao slučajno piti magareću krv kao što neki ljudi piju magareće mlijeko?

Kad su se, napokon, umorili i kad im je dosadilo kidati vlastito meso, učiniše kraj klanju. Ljudi nagruše, stanu im dijeliti bakrene, ali i srebrne novčiće, koje su oni primali u raširene skute svojih odora; neki su davali vrč vina, mlijeka i sira, brašna i žita, a neki su donijeli i ječma za nosača božice. Sve su to pohlepno pokupili i bacili mi na leđa, tako da sam, opterećen dvostrukim teretom, bio ujedno i putujući hram i putujući ambar. 29 Tako su lutali i pljačkali svu pokrajinu.

U nekom gradiću obradova ih sabir bogatiji nego obično i tu nakaniše spraviti gozbu. Izmisle neko lažno proročanstvo i zatraže od nekoga seljaka dobro ulovljena ovna; govorili su da će biti žrtvovan, i da će utažiti glad božice Sirije. Pripravivši gozbu kako valja, otiđu se okupati. Kad su se okupali, doveli su sa sobom kao gosta nekoga snažnog seljaka, vrlo jakih bokova i donjeg dijela trbuha.

Okusivši predjelo i još prije pravog objeda, preda-doše se ovi bestidni pokvarenjaci koji su gorjeli od nečiste požude, svojoj izopačenoj strasti: mladoga čovjeka svukoše do gola, položiše ga na leđa, okružiše ga sa svih strana, i počеше od njega svašta tražiti svojim gadnim ustima. Ja tu sramotu ne mogoh dalje podnijeti; htjedoh viknuti:

»U pomoć Kviriciani!« ali se samo jedno »u«, bez ostalih slova i slogova, moglo čuti jasno, snažno i onako kako dolikuje magarcu.

Ali to nije moglo banuti u nezgodni je vrijeme!

Nekoliko mladića iz susjednoga sela, tražeći u svim svratištima mladoga magarca kojega su im noću ukrali, ču moje revan je u kući. Pomisliše da je plijen skriven u nekom zakutku te zgrade, pa najednom srnuše unutra da bi osobno uzeli ono što je njihovo, i tako iznenadiše

150

ove gadove baš kad su se spremali na svoje odvratne orgije. Oni odmah dozvaše seljake sa svih strana, pokazaše im taj odvratni prizor, a uz to se narugaše svećenicima hvaleći njihovu besprijekornu čistoću.

Uplašeni zbog bruke o kojoj je puk za tren oka sa- ** znao, i koja im je, kako su i zaslužili, donijela mržnju i sramotu, pokupili su svoje stvari i oko ponoći tajom otišli. Odmašili su dobrano još prije sunčeva izlaza, a kad se već rasjao dan, stigoše do nekakva pustog mjesta.

Tu su dugo vijećali i napokon me odlučili ubiti; skinuli su s mene božicu, stavili je na zemlju, poskidali mi sve pokrivače, pa su me vezali za neki hrast i stali me tući onim bičem od životinjskih košćica da umalo nisam izdahnuo. Jedan je od njih prijeto da će mi sjekirom odsjeći noge, valjda zato što sam tako ružno klicao nad njegovom nevinošću! Ali su ostali mislili! da me treba ostaviti na životu, ne mene radi, nego zbog božičina kipa koji je ležao na zemlji.

Tako su me ponovno naprtili i dok su me gonili i ploštimize udarali mačevima, stigismo u nekakav važni grad.

Tamo nam jedan od glavara, čovjek inače pobožan i pun štovanja prema bogovima, potaknut zvucima cim-bala i bubnjeva i melodijom frigijskoga napjeva, dođe u susret i, želeći božicu uzeti pod svoj krov, primi nas sve u svoju vrlo prostranu kuću i odluči najdubljim štovanjem i odabranim žrtvama steći božičnu naklonost.

Na ovom mjestu, sjećam se, bio sam u najvećoj život- 3B noj pogibli.

Neki najamnik toga uglednog čovjeka posla gospodaru kao poklon dio svoga lova, tust jelenski but. Nepažnjom, taj su but objesili iza kuhinjskih vrata, ne baš puno visoko, i lovački pas nanjušivši ga, tajom navali na nj, obradova se plijenu i brzo umakne čuvarima. Kad čuvar opazi tu štetu, stade proklinjati sebe s nepažnje, ali uzalud kukaše i plakaše.

Uto gospodar zaište da jede.

Tada se kuhar, snužden i uplašen, oprostila sa sinčićem,. dohvati konopac i poče se objesiti.

Vjernoj mu ženi, pako, nije izmaklo ono što se njezinu mužu dogodilo. Uhvati rukama nesretni konopac i vikne:

151

n

»Zar te taj slučaj toliko uplašio da si izgubio glavu i ne vidiš neočekivanu pomoć koju ti pruža božja providnost? Ako još možeš pametno misliti, rastupi se i slušaj: ovoga magarca odvedi na neko osamljeno mjesto i zakolji ga, pa mu onda odreži jedan but tako da posve nalikuje ukradenomu, iskuhaj ga u dobrom umaku i iznesi gospodaru na stol mjesto jelenskoga.«

Prokleti lupež prihvati tu misao da sebi spasi život mojom smrću, pohvali bistrinu ženinu i stane oštriti nož da bi me raščetvorio kao što je bio odlučio.

152

DEVETA KNJIGA

Tako taj prokleti mesar oruža svoje ruke protiv mene. Fa sam, pako, u velikoj opasnosti koja me netom čekala, ne razmišljajući dugo, nakanio pobjeći od prijetećeg mesarenja. Zato sam odmah prekinuo konopac kojim sam bio vezan, dao se u bijeg što sam brže mogao i snažno udarao kopitima ne bih li se spasio. Tako projurih kroz najbliži ulaz i upadoh u blagovaonicu u kojoj je gospodar sa svećenicima božice održavao žrtveni ručak. Tu u svom zanosu

slupah i rasuh priličan dio onoga što je bilo spremljeno za gozbu, stolove i zublje. Ljut zbog strašna nereda koji sam stvorio, domaćin me predade jednom od robova i zapovjedi da me zatvori na nekom sigurnom mjestu kako ne bih svojom neobuzdanošću ponovno remetiо mirnu gozbu.

Tako me lukavost moga podviga lijepo oslobodila iz ruku krvnika, i bijah sretan što sam zaštićen spasonosnim zatvorom.

Ali, kad se Sudbina nečemu protivi, onda ljudima ništa ne može poći za rukom. Ni mudrim rješenjem, ni pametnim sredstvom ne može se izmijeniti ili onemogućiti sudbonosna odluka božanske providnosti. Zato me

155

taj postupak koji mi trenutno izgledaše spasonosan, odveo u veliku pogibao, ili bolje rečeno, gotovo u smrt. 2 Najednom neki rob, dršćući kao prut i sav izobličен, banu u blagovaonicu i javi svomu gospodaru — a to je čuo od slugu — da je iz susjedne uličice, kroza stražnja vrata, baš sad dosrljao bijesan pas i kao pomaman bacio se na lovačke pse; odanle je odjurio u pojatu i isto tako bijesan napao većinu prteće živine, i naposljetku nije poštedio ni ljude: mazgara Mirtila, kuhara Hefestiona, so-bara Hipnofila, vidara Apolonija i mnoge druge među poslugom raskinuo je kad su ga kušali odagnati: a neke životinje od njegovih su bijesnih ujeda i same stale bjesnjeti.

Ta vijest uznemiri odmah sve, svi pomisliše da ja bjesnim, jer sam i sam zahvaćen bjesnoćom, pa dohvatiše što im je došlo pod ruku, osokoliše jedan drugoga da spriječe zajedničku propast i pojuriše na me kao da su oni pobjesnjeli! Zacijelo bi me kopljima, džilitima i dvobrid-nim sjekirama, koje im je posluga donosila, isjekli na ,| komade, da najednom nisam postao svjestan pogibli i ne • jurnuh ravno u ložnicu u koju su smjestili moje gospodare. Tu su me dobro zatvorili i zaključali, a pred vratima su, ne izlažući se opasnosti da se itko sa mnom sukobi i čekajući da obuzet tvrdokornom bjesnoćom crknem, učinili zasjedu.

j Tako sam se napokon spasio, iskoristio sretnu priliku | što sam sam, svalio se na prostrtu postelju i, nakon duga

vremena, spavao kao čovjek.

8 Već se razdanilo, kad se okrijepljen mekim ležajem ustanem i čujem kako se stražari, koji su me cijelu noć čuvali, zbog mene svađaju:

»Zar mislite da toga jadnog magarca još vazda muči bjesnoća? Otrov je sigurno već izgubio snagu pošto je dostigao svoj vrhunac.«

Mišljenja o tomu bila su razdijeljena i oni odluče ispitati stvar: zavire kroz neku rupu u zidu i vide da sam zdrav i čitovat i da mirujem. Onda odškrinu vrata i stanu gledati jesam li se smirio. Jedan od njih, kao da ga je nebo odredilo za moga spasitelja, predloži da ovako ispitaju moje zdravlje: nek mi donesu puno vjedro svježе vode da je popijem, pa ako budem pio mirno i kao obično, znat će da sam zdrav i bez ikakve bolesti; a budem li izmicao

156

i grustio se taknuti i zirnuti u vodu, uvjerit će se da me bjesnoća još nije minula. Kaže da je o tomu pisano još u starim knjigama i da se tako još sveder postupa.

Prijedlog se svidio i odmah mi, još se pomalo skanjujući, donesoše s bližnjeg bunara golem sud pun bistre vode. Ja sam odmah pošao naprijed, čak sam im otišao u susret, zaronio sam glavu kao da sam strašno žedan i popio, za me zaista spasonosnu, svu tu vodu. Zatim sam mirno podnosio da me rukama tapšu, da mi savijaju uši, da me vuku za ular i da svašta kušaju, tako da sam ih naposljetku, usprkos njihovoj ludoj pretpostavci, sve uvjerio da sam zdrav. Tako izbjegoh dvostrukoj pogibli. Sutradan me opet naprtiše svetim predmetima i uza zvuke cimbalu i udarce kastanjeta izvedoše me da prosim po raskršćima. Lutali smo i obilazili mnoge kuće i gradiće i naposljetku svratili u neko selo koje je, po pričanju žitelja, bilo sagrađeno na ruševinama nekada bogatoga grada. Svrnusmo u prvu gostionicu i tu smo čuli veselu priču o siromašku komu je žena nabila rogove. Želim da je i vi čujete.

Stiješnjem bijedom i neimaštinom, taj je čovjek kao nadničar živio od mršave zarade. Žena mu je bila bolež-Ijiva, ali na zlu glasu sa svoje potpune raskalašenosti. Jednoga dana, kad je taj naš čovjek rano ujutro otišao na posao, uvuče se u njegovu kuću tajom neki drski ljubavnik. Dok su ljubavnici posve mirno uživali u ljubavi, vrati se najednom muž koji ništa nije znao i ništa sumnjao. Vrata su bila dobro zatvorena i zasunjena pa on, hvaleći ženinu čestitost, zakuca i zazviždi da bi tako pokazao kako je stigao. Lukava i vrlo vješta u tim stvarima, žena oslobodi ljubavnika od svojih zagrljaja, sakrije ga u bačvicu, što ležашe u kutu prazna i dopola zatrana, otvori vrata i iskosi se na muža: »Dokle ću te gledati kako se lijeno i s rukama u džepovima skičeš bez posla, kako ništa ne radiš i ne misliš kako ćeš pribaviti nešto za jelo? A ja se, jadnica, i noću i danju mučim predući vunu da bi u ovoj sobici mogla barem gorjeti svjetiljka. Koliko je od mene sretnija susjeda Dafna koja se valja sa svojim ljubavnicima i od ranoga jutra ždere i pije!«

Muž joj zbunjeno odgovori:

»A što kažeš na ovo? Premda je naš majstor zauzet nekom parbom i otpustio nas, ipak sam se pobrigao za

157

današnji ručak. Pogledaj, molim te, tu vazda praznu bačvicu što badava zauzima tolik prostor i od koje zaista osim smetnje nemamo nikakve koristi. Prodao sam je nekom čovjeku za šest denara i sad će na banuti i uzeti svoju stvar. Ded mi pomogni i samo mi pruži ruku, pa da je izvučemo i odmah predamo kupcu.«

Tad se lukava žena drzovito nasmija i reče:

»I ti si mi neki trgovac! Tu sam stvar ja, žena, ne izlazeći iz kuće, maloprvo prodala za sedam denara, a ti si je dao

za tako male pare.«

Zadovoljan većom cijenom muž reče:

»Tko je taj što ju je kupio za tako dobru cijenu?«

Žena mu odgovori:

»Eno ga, budala, ušao je u bačvicu da joj dobro okuša čvrstoću.«

Onaj drugi, pako, odmah nakon ženinih riječi, doda:

»Hoćeš li da znaš istinu, domaćice? Ova ti je bačvica preveć stara i na mnogim mjestima ispucala.« A zatim se okrenu njezinu mužu kao da ga ne pozna i reče:

»Ded, čovječe, daj mi brzo svjetiljku da ostružem iznutra sriješ i doznam je ili uopće čemu. Izim ako ti se pak ne čini da sam novac ukrao.«

Dobri i čestiti muž, ne sumnjajući ništa, odmah upali svjetiljku i kaza:

»Skloni se, brate, i mirno gledaj a ja ću ti je očistiti i dati kako valja.«

Kad to izreče, svuče odjeću, uzme svjetiljku i uđe u bačvicu, te poče grepsti staru naslagu sriješa što se nakupio po bačvici. Tad se lijepi i mladi ljubavnik saže nad drvodjelinu ženu koja se bila nagnula preko bačvice, i stane je u slast tesati. A ona stavi glavu u bačvu i šalila se s mužem lukavo kao kurva: pokazivala je prstom da treba očistiti još tu, i tamo, i opet na nekom drugom mjestu, dok oba posla nisu bila završena i isplaćeno sedam denara, pa je nesretni radnik morao staviti bačvicu na rame i odnijeti je ljubavniku do kuće.

U tom kraju zadržali su se nekoliko dana, i kako su se na račun javnih troškova dobro utovili i nakljukali se dobrim darima za svoja proročanstva, sjete se ovi svećenici novoga načina zarade. Sastave jedno jedino proročanstvo koje se odnosilo na mnoge stvari i njime su se

158

služili da bi ismijali one koji su ih u skupinama dolazili pitati savjete. Proročanstvo je glasilo:

»Volovi upregnuti u jaram paraju zemlju da bi u budućnosti iznikli obilati usjevi.«

I tako, ako bi netko slučajno tražio savjet u ženidbi, oni su tvrdili da se bit stvari nalazi u tom otpovrgu: treba da se svezu jarmom braka i rodit će se usjevi, djeca. Ako bi netko htio znati hoće li kupiti nekakvo imanje: narav-ski, jer se spominju i volovi i jaram i polja s cvatnim usjevima. Ako je netko bio zabrinut zbog putovanja, pa je tražio božanski savjet, rekli su: volovi, tj. najbolje životinje, stoje već pripravljeni i upregnuti, a klica koja niče iz zemlje obećava od puta dobit. Ako se netko spremao u boj, ili goniti razbojničku družinu, i pitao hoće li pothvat biti plodan ili ne, odgovarali su: pobjeda je osigurana ovim valjanim proročanstvom, jer će vratovi neprijatelja biti upregnuti u jaram, a pljačka će dati vrlo bogat i koristan plijen.

Proričući tako lukavo i prepredeno, uspjeli su prikupiti lijepu svotu novaca.

Kad im dosadi neprestano odgovaranje na pitanja, 9 krenuše na put koji je bio mnogo gori od onoga koji smo prešli noću: bio je pun procijepa i razriven vododerinama, mjestimice je bilo baruština, a ponegdje i klizava gliba. Nakon mnogih spoticanja i postranja, noge mi bijahu posve izubijane, pa s teškom mukom i sav šuštao jedva mogoh izaći na poljski put.

Tad se iza naših leđa najednom stvori odred naoružanih konjanika koji su jedva zadržavali nalet konja, i oni navale na Fileba i ostale drugove: uhvate ih za grlo psujući i nazivljući ih bezbožnicima i bestidnicima, stanu ih udarati šakama, vežu svima ruke i stave im lisičine pa ih nagnaju da iznesu zlatan kalež, predmet svoga zločina: taj su kalež, izgovarajući se da će tajno održati neku svečanost, potajice ukrali sa samih jastuka Majke Bogova, pa su onda, kao da se kazni za tako velik zločin može izmaći ako krišom umaknu, izašli iz gradskih zidina i krenuli na put još pred zoru. Neki od vojnika stavio mi 1(> je tada ruku na leđa, tražio na samim grudima božice koju sam nosio, pronašao kalež i prikazao ga pred svima.

159

Ne gubeći prisutnost duha i ne bojeći se ni od tako bez-božna zločina, ti bestidnici stanu se sad smijati i izmišljati dosjetke:

»Eto, kako se nepravredno dolazi u pogibelj i kako se često nevini ljudi nepravredno optužuju! Zbog jednog kale-žića koji je Majka Bogova kao stolni dar ponudila svojoj sestri, božici Sirskoj, treba da sluge njezina obreda budu proglašene za zločince i dovedene u smrtnu pogibao!«

Ali su uzalud govorili takve i slične budalaštine: seljaci su ih odmah odveli natrag, psovali ih i bacili u tamnicu Tulijanum. Kalež i božičin kip koji sam nosio, ostavili su i posvetili u riznici u svetištu. A mene su sutradan izveli i ponovno me preko objavljiivača prodavali. Neki mlinar i pekar iz susjedna gradića kupi me za cijenu koja je bila za sedam sesteraca veća od cijene koju je prošli put za me platilo Fileb. On je odmah kupio i žito, dobro me naprtio, pognao strmim putem na kojemu je bilo kamenja i svakojakih panjeva i doveo me do mlina. 11 Ondje je mnoga stoga idući u krug okrećala mlinove razne veličine, i bez odmora mljeli su žito okrećući mlinsko kamenje, ne samo danju nego i noću uza svjetlo i budni svu noć.

Da se valjda ne bih na samom početku uplašio rada, moj mi gospodar odredi neko mnogo uglednije mjesto: toga prvog dana oslobodi me rabote i u jaslje mi stavi dosta hrane.

Ali taj užitak u neradu i u jelu ne potraj a dugo. Idućega dana već me ujutro upregoše u mlin koji mi je izgledao najveći, pokriše mi odmah glavu, nagnaše me u krug krivudavim putem, i tu moradoh ograđen sveudilj ići za svojim tragom i vraćajući se vlastitim stopama, ponovno započinjati svoj krug. Ja, pako, nisam bio sasvim

zaboravio na svoju domišljatost i otresitost i pokazah im da sam težak za izučavanje posla. Premda sam, dok još bijah čovjek, često vidio kako se okreću ovakve sprave, gradio sam se da sam glup i ostajao prikovan na mjestu, kao da sam nevješt u poslu i kao da mi je on nepoznat. Misij ah da će me kao neprikladna i nekorisna za takav posao odrediti za lakši rad, ili da će me ostaviti da ne radim ništa, a dobro me hraniti. Ali je to izmicanje bilo zaludno i na moju škodu. Najedanput se oko mene stvori grupa ljudi s batinama u ruci i kako sam imao vezane oči

160
i tako nešto nisam očekivao, počeše najednom na dati znak i uz viku plj ustati batine kao kiša, tako me zbuniše svojom krikom, da se okanih svih mi odluka, odmah svim silama povukoh za konop i počeh veselo tapkati u krugu. Ta moja nenadna promjena izazva smijeh kod svih. tt

Tako prođe najveći dio dana. Bijah umoran pa mi skinuše ular s vrata, odvezaše me od sprave za koju sam bio svezan i odvedoše me k jaslama. Premda sam bio strahovito umoran, makar sam čutio veliku potrebu da se okrijepim i bio gladan kao vuk, obuzme me moja urođena znatiželja, ostavih jelo kojega je obilato bilo preda mnom, i zadovoljno razmišljah o redu koji je u ovoj nemiljoj radionici vladao.

O, dobri bogovi, koliko je tu bilo jadnika s kožom svom išaranom plavim masnicama, a izudarana im leđa bila više zaklonjena nego pokrivena iskidanim krpama! Neki su imali samo krpicu preko donjega dijela trbuha. A svi bjehu obučeni tako da se među dronjcima vidjelo sve. Čela su im bila obilježena slovima, kosa obrijana s jedne strane, a noge okovane u prsten. Izobličeni od prljavštine, s očnim kopcima izgorjelim od vrela i gusta dima, oni skoro ništa nisu vidjeli; kao rvači pred borbu koji se posiplju sitnim prahom, bijeljeli su se prekriveni prljavim brašnom i pepelom.

A što bih kazao i kako bih govorio o životinjama koje IS su živjele skupa sa mnom? To su bile sve same stare mazge i uškopljeni konji bez snage. Stajahu okolo jaslama oborene glave griskajući pljevu, vrat im se nadimaaše sav gnjio od gnojnih rana, nozdrve im bjehu raspukle od čestih napadaja kašlja, grudi izranjavane od stalna trlja-nja konopcem, rebra se do kostiju ogolješe od neprestanih batina, kopita im od svederna trčanja u krugu bila zgnječena, a sva koža neravna od prljavštine, mršavosti i linja-nja.

Bojah se da će i mene stići ista nevolja, sjećao sam se negdašnje Lucijeve sreće i doveden do ruba propasti oborih glavu i tugovah. U tom životu punom muka ne imah nikakve utjehe osim svoje znatiželje po čudi, koja mi pružaše malko razonode, jer je u mojoj nazočnosti svatko radio i govorio slobodno i po svojoj volji.

Kad je božanski tvorac stare grčke poezije htio prikazati najmudrijega čovjeka, on nije bez razloga u svojim

11 Zlatni magarac jgj

stihovima govorio o njemu da je najveće vrline stekao obilazivši mnoge gradove i upoznavši razne narode! Tako i ja treba da budem zahvalan i blagodaran magarcu u kojega sam bio pretvoren, što sam skriven u njegovu liku i raznim nevoljama izmučen, postao iskustvom bogat ako ne i mudar.

14 Evo jedne lijepe priče, duhovite i ugodne, koju vam odlučih ispričati. Počinjem.

Mlinar koji me pribavio kupnjom i koji je, uostalom, bio dobar i osobito redan čovjek, natrapao je na najgoru od svih žena, pa je u braku i u kući trpio takve muke, da sam, bogami, i ja često uzdisao nad njegovom sudbinom. Nema toga poroka koji ta nevaljalica nije imala. I sve su se gnusobe slijevale u njezinu dušu kao u korito puno gliba: bila je divlja i okrutna, luda za muškarcima i pijandura, svađalica i tvrdoglava, lakoma na tuđe, a široke ruke u sramotnom rasipanju svoga, neprijateljica zakletve i dušmanin čednosti. Prezerala je i gazila bogove, i mjesto propisane religije javno je i bezbožno govorila kako vjeruje u boga za koga je tvrdila da je jedan jedini; pretvarajući se da čini obrede koji ne postoje, varala je sve ljude i lagala muža, pila od ranoga jutra i kurvala se bez prekida cijeloga dana.

15 Eto, takva žena gonila je mene neobičnom mržnjom. Još u čik zore i ležeći u postelji, vikala je da novoga magarca upregnu u mlin. Zatim bi, netom izašavši iz lož-nice, stala uza me i zapovijedala da me u njezinoj nazočnosti dobro izdevetaju. Kad bi, napokon, za ručkom, sve ostale životinje ispregli, mene bi, po njezinu nalogu, tek puno kašnje odveli k jaslama. Od toga gnjeva moja se znatiželja glede njezina ponašanja poveća. Zamijetih kako joj u sobu stalno dolazi neki mladić čije sam lice veoma želio vidjeti, ali mi to ne dopuštaše kapuljača nataknta preko glave. Da sam u tomu uspio, bio bih dosta bistar da na bilo koji način otkrijem sramotne postupke te gadure.

Neka baba koja je znala za njezine poroke, i služeći joj za posrednika s ljubavnicima, nije se danju od nje nikad odvajala. S njom bi najprvo doručkovala, zatim bi obje popile po koju čašu cijela vina, i onda bi prepredenom lukavošću stale kovati zavjeru protiv jasnoga muža. Iako sam se strašno ljutio na Fotidu što je pogrije-

162

šila i što me, želeći od mene učiniti pticu, pretvorila u magarca, ipak sam u svojoj strašnoj ružnoći imao tu utjehu da su mi uši bile vrlo velike, pa sam bez po muke i vrlo lako na priličnu razmaku mogao čuti sve.

Tako mi jednoga dana dođoše do ušiju ove riječi te plašljive starice:

»Tvoja je stvar, gospo, što se nisi sa mnom svjeto-vala, pa si za prijatelja našla toga lijepog i bojažljivog mladića koji sav zadrhti ako se tvoj odvratni i dosadni muž samo namršti; ljubav mu se tad od straha hladi i ne može zadovoljiti tvoju vatrenu žud. Ali, koliko je bolji mladi i lijepi, darežljivi i valjani, a vrlo uporan prema uzaludnim mjerama ljubomornih muževa, File-ziter. Već samo zbog nedavna jedinstvenog podviga prema nekom ljubomornom mužu, on, bogami, zaslužuje da uživa u ljubavi svih žena i da na glavi nosi zlatan vijenac. Slušaj me

i sama učini usporedbu između raznih naravi tih ljubavnika.

Sigurno si čula za nekoga Barbara, dekuriona u na-šemu gradu, koga ljudi s njegove pakosti zovu Škorpionom. Taj čovjek ima ženu iz dične obitelji i neobično lijepu. Nju je kod svoje kuće držao i čuvao što je mogao pomnije.«

Nato mlinareva žena reče:

»Kako da ne? Poznajem je vrlo dobro. Ti govoriš o Areti koja je zajedno sa mnom išla u školu.«

»Ako je tako, onda znaš i ono što se govori o File-ziteru i njoj.«

»Ne, ne znam, ali gorim od želje da saznam i molim te, majko, ispričaj mi sve sebi.«

Tad neumorna i brbljava baba nače ovako:

»Taj se Barbar spremio krenuti na put koji nije mogao odložiti, i da sačuva čednost svoje žene gledao je da ništa ne propusti. Zato je taj om pozvao roba Mirmeksa koga je znao kao potpuno odana i njemu ju je povjerio? zaprijeti mu tamnicom, doživotnom robijom, pa čak i smrću laganim umiranjem od gladi, ako njegovu ženu dodirne netko makar i prstom u prolazu: zakleo se svim bogovima da će tako biti. Tako je, dakle, ostavio uplašenoga Mirmeksa da neprestano bude uza ženu, pa je onda mirno pošao na put.

163

Ustrašen, Mirmeks je sad uporno branio svojoj gospodarici da izađe iz kuće. Kad je zauzeta prednjem boravila u kući, on bi sjeo uza nju i ne bi se micao. Kad bi navečer polazila na kupanje, on bi se prilijepio uza nju, držeći je rukama za rub haljine. Jednom riječju, neobično je savjesno obavljao što mu bijaše povjereno.

18 Ali ljepota te krasne gospođe ne mogne ostati skrivena budnoj pažnji Fileziterovoj. Već sama njezina čednost koja je bila na glasu i to pretjerano čuvanje, potaklo ga je i raspalilo. Bio je voljan sve učiniti, i prepatiti, i zato svim silama nasrnu na red u toj kući. Kako je dobro znao da je ljudska vjernost slaba, da nema zapreke koja bi se novcu oduprla, i da se zlatom mogu otvoriti čak i gvozdene vrata, poluču zgodu, nađe Mirmeksa nasamo, otkri mu svoju ljubav i preklinjaše ga da učini kraj njegovim mukama: govorio je kako se rob nema česa plašiti u toj lakoj stvari, budući da on može uvečer, zaštićen tamom, polako sam ući u kuću i u trenuće oka opet izaći. Govorio je tako želeći ga pridobiti i napokon doda još jedno sredstvo, koje je kao klin trebalo da učini pukotinu u nepokolebljivoj upornosti roba: pružio je ruku i pokazao potpuno nove, sjajne zlatnike, od kojih je dvadeset bilo određeno za mladu ženu, a deset je rado poklanjao njemu.

19 Mirmeks najprvo zadrhta od straha, začepi uši i odmah utekne.-Ali plameni sjaj zlata ne mogne mu iščeznuti ispred očiju, pa premda se udaljio i brzo stigao kući, ipak je vidio samo sjaj novca, a u mislima je taj plijen već držao u rukama. Uzbuden kao nemirno more i boreći se s mislima, jadnik je bio dvostruko rastrgan: s jedne strane vjernost, a s druge zarada; tamo mučenje, a ovdje uživanje. Napokon zlato pobijedi strah od smrti. Želja za lijepim zlatnicima nije se s vremenom stišavala; mučila ga je gadna lakomost i noću, te makar ga je gospodareva zapovijed zadržavala kod kuće, zlatnici su ga ipak mamili van. Naposljetku uguši sav stid, mane se svakoga ska-njivanja i kaza svojoj gospodarici što mu je bilo povjereno. Ni žena ne iznevjeri lakomislenost koja je urođena njezinu spolu, nego odmah žrtvova svoju nevinost prokletom zlatu.

Tada je Mirmeks, lud od radosti, pohrlio da uništi svoju vjernost: gorio je od želje ne samo da uzme nego

164

i da dodirne novac koji je na svoju nesreću bio vidio, pa javi Fileziteru da mu je želja zahvaljujući njegovu velikom zalaganju ispunjena i odmah zatraži nagradu koju mu je ovaj bio odredio. Tako je Mirmeksova ruka što dotada nije znala ni za bakrene novčiće, držala sada zlatnike! 20

U dubokoj noći dovede smiona ljubavnika sama i dobro zakukuljena, te ga uvede ka gospodarici u sobu. Ali tek što ovo dvoje svojim prvim zagrljajima stanu prinostiti žrtvu Amoru, i kao goli vojnici obavljati prvi obred u službi Venere, kad se na vratima svoje kuće, sasvim nenadano, pojavi muž, koji se okriljen noću dao na put. Stane lupati, zvati, tući kamenom o vrata i zbog odugovlačenja sve više i više sumnjati, pa napokon zaprijeti Mirmeksu strašnim kaznama. Ustravljen tom iznenadnom nesrećom, ovaj se ne mogne odlučiti što bi uradio, i kako mu to bijaše jedini spas, stane kriviti mrak s kojega mu se zametnuo dobro skriven ključ. Međuto, Fileziter ču viku i brzo obuče tuniku, ali u toj uzbuđenoj istrči iz sobe bos. Tada Mirmeks stavi ključ u ključanicu, otvori širom vrata, dočeka gospodara koji je još vazda psovao dozivajući sve bogove, i dok je ovaj ulazio u sobu, izvede File-zitera tajnim putem. Kad vidje taj da je slobodan i na pragu, zatvori vrata i pođe doma spavati.

Ali kad je Barbar u zoru izlazio iz sobe, vidje pod krevetom nepoznate sandale, koje je Fileziter nosio kad je 21 u nju ulazio. Odmah nasluti što se dogodilo. Ne reče ni ženi niti ikomu u kući što ga muči, uze sandale, stavi ih potajice pod ogrtač i samo zapovjedi da Mirmeksa njegovi družici svezu i odvuču na trg. Zatim je gundajući i sam brzo krenuo, uvjeren da će mu nađene sandale vrlo lako pokazati zavodnikov trag.

Barbar se, dakle, naborana čela i crvena lica od Iju-tine žurio preko tržnice. A za njim je išao Mirmeks u verigama. Premda nije bio uhvaćen na djelu, mučila ga je savjest, lio je suze i molbama kušao izazvati sućut, koja mu nije mogla nimalo pomoći.

U tom trenutku dotrči im u susret Fileziter, koji je išao nekim posve drugim poslom. Odmah se sjeti što je u hitnji propustio i oštromno nasluti sve, pribra se kao obično, rastjera robove i strašno vičući baci se na Mirmeksa, pa ga stane udarati šakama po licu:

165

22

»Ah, mangupe i krivokletniče! Neka te, najgori čovječe, na najgori način upropasti ovaj gospodar i svi bogovi na koje si se pozivao krivom kletvom! Ti si mi jučer u kupelji ukrao sandale i bogami si zaslužio da nosiš te verige i da crkavaš u mračnoj tamnici!«

Prevaren lukavošću tog mladića i postavši čak lakovjeran, pozva Barbar Mirmeksa, dade mu sandale, oprost mu i svjetova ga da zakonitom vlasniku vrati ono što mu je ukrao.«

Dok je baba još tako brbljala, mlinareva žena reče:

»Sretna li je ona žena koje je prijatelj toliko slobodan i hladnokrvan. A ja sam, nevoljnica, naišla na prijatelja koji se boji i kloparanja mlina ili kad samo tu ugleda ovoga šugavog magarca!«

Tad će baba:

»Ništa se ne brigaj, dovest ću ti ja zacijelo toga valjanog i neustrašivog ljubavnika.«

Dogovore se da će doći uvečer i baba izade iz sobe.

Čedna žena stane odmah pripravljati salijsku gozbu, natoči skupocjeno vino, pripremi svježe meso i kobasice, bogato postavi stol i očekivaše ljubavnikov dolazak kao da će banuti kakav bog. Slučajno je i njezin muž bio na večeri u susjeda stupara.

Dan se već osegnuo kad su me napokon ispregnuli. Ostavljen tako da se u miru okrijepim, nisam se bogami toliko radovao što sam se oslobodio rada, koliko što su mi odvezali oči te sam mogao lijepo vidjeti sve majstorije te pokvarene žene. Sunce je već bilo zašlo za Ocean i osvjetljivalo podzemne pokrajine, kad eto drzovita ljubavnika s babom. Bijaše još pravo dijete i njegovi svježi obrazi privlačili su poglede, a ipak je već bio spravan da i sam zabavlja ljubavnike. Žena ga dočeka s mnogim poljupcima i reče mu da sjedne za prostrt stol.

Ali tek što mladić okusi od jela i pila, kad eto ti muža, mnogo brže no što se očekivalo. Njegova čestita žena dočeka ga psovka i kletvama, želeći mu polomiti obje noge. A mladoga ljubavnika koji je od straha drhtao, gurnula je i sakrila ispod drvenoga korita u kojem su obično čistili ostupano žito a slučajno se tu našlo. Zatim je urođenom lukavošću prikrila svoje sramotno djelo, i prijetvorno upitala muža zašto je ostavio večeru kod svoga druga i ranije došao kući.

166

Ovaj sveudilj bolno uzdisaše i nače:

»Ne mogoh više podnijeti sramotno ponašanje njegove propale žene i utekoh. Kakva je to žena, bogovi, vjerna i umjerena, pa da se takvom sramotom uprlja! Kunem se svetom Cererom da sad, pošto sam to vidio, više ni svojim očima ne vjerujem!«

Potaknuta tim riječima i želeći saznati sve, drzovita žena ne prestajala navaljivati na muža da joj ispriča sve ispočetka. Nije prestala dok joj muž ne učini po volji pa joj, i ne sumnjajući u ono što se događa kod njega, stane kazivati o sramoti u tuđoj kući.

»Činilo se«, počeo on, »da je žena moga druga valjana, M besprijeekorna ponašanja, svuda uživaše glas koji joj je davao ugled, i upravljalaše kućom svoga muža kao čestita žena. Ali je najedanput obuzme strast za nekim ljubavnikom. Dugo je potajice odlazila na ljubavne sastanke, i baš u trenutku kad smo se mi bili okupali i sjeli za stol, ona se sa tim istim mladićem kurvala. Uznemirena našom nazočnošću, dosjeti se, gurne ljubavnika i sakrije ga pod neku pletenu košaru, kojoj se pruče na vrhu savijalo u obliku šiljka, preko kojega je ona polagala krpe da izbi-jele na dimu od sumpora. Mišljaše kako je ljubavnik dobro skriven i mirno je sjela večerati s nama.

Uto se mladić omamljen oštrim i teškim mirisom sumpora, stao gušiti i onesvijestio se, pa kako to običava kod sumpora, uskihao se.

Kad je prvi put čuo kihanje za ženinim leđima, muž 25 je, vjerujući da potiče od nje, po običaju rekao: nazdravlje! Ali kad se to opetovalo, i to sve češće, uznemiren što se to tako često događa, naposljetku posumnja. Umah odgurne stol, odmakne košaru, izvuče čovjeka koji je teško i ubrzano disao i goreći od gnjeva zbog nanesene sramote, zatraži mač. Kanio je toga polumrtvog čovjeka zaklati, ali ga ja s teškom mukom i svjestan zajedničke opasnosti, spriječih u srdžbi i uvjerih da će on ubrzo i bez naše krivnje sam od sebe crknuti omamljen sumporom. Napokon se umirio, više zbog samih okolnosti negoli od mojih savjeta, i odnese ga polumrtva u najbližu ulicu. Ja sam, pako, tiho svjetovao njegovu ženu i nagnao je da malko otiđe iz radionice i svrati kod neke od svojih prijateljica dok se ne stiša muževljev gnjev. On je, međutim, bio toliko uzbuđen i pomaman da se nije moglo sumnjati

167

27

u to da i proti sebi i proti svojoj ženi spravlja nešto zaista strašno. To me natjeralo da utečem s te drugarske večere i doma se vratim.«

Dok je mlinar tako pričao, njegova bezobrazna i drzovita žena sveudilj je kletvama i pogrđnim riječima ružila stuparevu ženu: kako je nevjerna, bez stida, sramota za cio ženski rod, kako je odbacila stid i poštenje, zgazila bračnu vjernost i od muževijeve kuće napravila javnu kuću, kako je izgubila dostojanstvo žene i postala kurva! Rekla je i to da takve žene treba spaliti žive.

Ali ju je kradom grizla nečista savjest, trudila se da što prije oslobodi svoga zavodnika muka u skrovištu i ne prestano govoraše mužu da ranije ode na spalo. Preki-nuvši večeru, muž je bio izglednio i lijepo je molio da mu iznese jelo. Ona mu ga brzo i donese, premda nedra-govoljno, jer je večera bila određena za drugoga. Meni se

kidala utroba dok sam razmišljao o maloprvašnjoj i sadašnjoj pokvarenosti te nevaljalice, pa stadoh natenanu snovati kako bih otkrio i objavio njezine prijevare, pa da pomognem svomu gospodaru i da onoga što kao kornjača ležаше ispod korita javno otkrijem svima tako da s njega prevalim zaklopac.

Srce me boljelo zbog gospodareve sramote, ali se božja providnost napokon ipak smilova na me. Šepavi starac koji nas čuvaše, povede nas napojiti sve zajedno na bližnje jezero. To mi je pružilo izvrsnu zgodu za osvetu. Primijetio sam u prolazu kako vrhovi prstiju toga ljubavnika vire iz skrovišta koje bješe preveć usko, pa sam ih svojim kopitom iskosa dobro prignječio i napravio od njih kašu. Nagnan nepodnošljivim bolom, stane on zapomagati plačnim glasom, odbaci daleko zaklopac i tako pred očima svih otkrije himbenost te bestidnice.

Mlinara, pako, ne uzbudi mnogo uvreda njegove časti. Dok je dječak drhtao blijed kao krpa, stane mu vedra lica i blago govoriti:

»Ne boj se nikakva zla od mene, sinko. Niti sam ja divljak, niti sam prost kao kakav seljak. Nisam ja grubi stupar, pa da te ostavim da crkneš u dimu od sumpora, a neću se pozvati ni na stroge zakone o preljubu da tako-krasnu glavicu i tako lijepa dječaka izvedem na sud. Razgovarat ću sa svojom ženom o podjeli. Ne tražim podjelu imanja, nego da zajednički uživamo i da se bez ikakve

168

svađe i neslaganja svi troje nađemo u istoj postelji. Ja sam i dosad sa svojom ženom živio u takvoj slozi, da nam se uvijek obojima svidalo isto, kako je po riječima mudraca i valjano. Ali baš ta ravnopravnost ne dopušta da žena ima više prava od muža!«

Rugajući se tako nježno, odvuče dječaka koji je uste- 28 žuču se išao ka krevetu. Poštenu ženu zatvori na drugom mjestu, a sam leže s mladićem i sav se dade užitku da osveti svoju povrijeđenu bračnu čast.

Kad su sjajna sunčeva kola dovela sobom dan, pozove dvojicu najsnažnijih robova i šibajući ga po stražnjici govoraše:

»Kako? Zar da tako nježan i lijep dječak, takav bala-vac koji još i sam svojom mladošću mami ljubavnike, navaljuje na žene, da ih, slobodne ili svezane zakonom braka, zavodi i traži da ga zovu ljubavnikom i zavodnikom prije nego što mu to priliči?«

Nakon tih i još nekih drugih riječi, dobro ga istuče i istjera.

Tako taj kralj zavodnika, nenadano izbavijen, umače sav pokisao i sretan, premda mu je lijepa stražnjica bila sva iskidana od onoga što su s njom radili, prvo noću a onda i danju.

A mlinar se odmah rastavi od žene i otjera je od kuće.

Međutim je ta sramota, makar posve opravdana, stra- 29 šno naljutila i razbjesnila tu već po naravi nevaljalu ženu, i ona upotrijebi svu svoju iskvarenost i žensku pre-predenost da se osveti.

Pronađe neku staru vješticu o kojoj se govorilo da bakanjem i vraćanjem može sve učiniti. Navalila je na nju molbama i darovima da učini jedno od ovoga dvoga: ili da je opet pomiri s mužem, ili, ako to ne može, da prizove na nj neku sablast ili kakva zlog duha koji će ga mučiti do smrti.

Čarobnica imajući vlast nad duhovima, iskuša najprvo najobičnije oružje svoga zločinačkog umijeća; kuša smiriti uvrijeđeno muževijevo srce i u njemu opet izazvati ljubav. Ali ne uspjevši u tomu kako je zamišljala, naljuti se na duhove, pa potaknuta kako nagradom koja joj je bila obećana, tako i njihovim preziranjem, stane prijetiti njegovoj glavi i posla mu sjenku neke mučke ubijene žene da ga upropasti.

169

30 Možda ćeš me kao pretjerano usrdan čitatelj ovdje prekorigi i ovako mi prigovoriti:

»Kako si ti, lukavi magarče, mogao znati što su te žene potajno radile kad si, kao što kažeš, bio zatvoren u mlinu?« Čuj, dakle, kako je čovjek znatiželjan poput mene, mogao i u liku magarca saznati sve što se radilo da se upropasti moj mlinar.

Oko podne u mlin najednom bane neka žena obučena kao optužena i izobličena od neobične tuge; bila je napola obučena u nekakav razderan ogrtač, bosa i golih nogu, blijeda kao krpa, unakažena od gladi, a glavu joj je zasti-rala iskidana i isprljana od pepela prosjeda kosa, sakrivajući joj najveći dio lica. Ta je žena blago stavila ruku na mlinara, i izgovarajući se kako želi s njime razgovarati u četiri oka, odvede ga u sobu, zatvori za sobom vrata i vrlo dugo tamo osta. Kad je samljeveno žito koje su radnici imali, i trebalo donijeti drugo, robovi priđuše sobi, počеше dozivati gospodara i iskati žita kako bi nastavili posao. Na njihovo opetovano glasno dozivanje gospodar se ne ozva, te stanu jače udarati po vratima. Ova su bila vrlo pomno zaključana, i oni, naslućujući neko zlo, navalije snažno, izbacije vrata iz ležaja i otvoriše prolaz. Onu ženu ne nađu nigdje, ali zamijetiše gospodara kako visi svezan za neku gredu i već mrtav. Skinuše mu omču s vrata, stanu naricati i kukati, umiše ga i obavivši obred, pokopaju ga ispraćena mnoštvom ljudi.

31 Sutradan dohrli iz susjedna gradića, u koji se prije bila udala, njegova ožalošćena kći: čupala je vlasi i tukla se u prsi. Nitko joj nije oglasio o domaćoj nesreći, ali je ona sve znala, jer joj se u snu javio tužni lik njezina oca s omčom oko vrata i otkrio joj sve o maćehinu zločinu, o njezinoj nevjernosti, čarolijama i kako je umro kao-žrtva duhova. Dugo je plaćući lelekala, pa naposljetku presta tužiti jer su je u tomu spriječili prijatelji koji su se bili skupili. Pošto su devetoga dana na grobu održane zadušnice, odnese rasprodati sve što joj ostade u nasljeđe: robove, pokućstvo i stoku. Tako je čudljiva sreća rasula među mnoge vlasnike sve ono što je dotad pripadalo-samo jednom domu. Mene je neki siromašni vrtlar kupio-za šezdeset novčića: skupo, kako je govorio, ali se nadao-da će

našim zajedničkim radom moći zaraditi za život.

170

Ovdje sama stvar traži da iznesem sve zadaće koje 32 sam obavljao u svojoj novoj službi.

Ujutro bi me moj gospodar natovarivao svakojakom zeleni, odveo u bližnji grad, prodao tamo robu prodavačima, uzjašio na me i vratio se kući.

Dok je on zatim kopao, zalijevao i pognut činio sve ostale poslove, ja sam mirno uživao u neradu.

Ali su zvijezde bile završile svoj određeni put, godina ispunila krug svojih dana i mjeseci, pa se, ostavljajući za sobom krasne užitke jesenske berbe, okrenula prema Jarcu: došla je zima sa slanom, sveudiljnim kišama i noćnom vlagom, i ja sam zatvoren u nepokrivenoj pojati patio strašno od stalne hladnoće, jer moj gospodar u svojoj potpunoj bijedi nije mogao ni samomu sebi spraviti neku slamnicu ili kakav skroman krov nad glavom, nego se .zadovoljavao jednom krovinjarom od lišća. Uz to sam svakoga jutra mnogo patio jer sam bosim nogama gazio po hladnom blatu ili po ostrim jarugama. A nisam mogao napuniti želudac ni posve običnom hranom. I ja i moj .gospodar imali smo jelo slično, ali vrlo jadno: staru ločiku, trstiku koja je već sličila metli jer se osjemenila, a bijaše napola gnjila, sok joj je imao okus gliba.

Jedne noći bez mjesečine, smeten tamom i mokar od 33 kiše koja je lijevala kao iz kabla, zaluta vlasnik bližnjeg imanja i svrati u naš vrt jašući premorena konja. Bude lijepo primljen koliko su to prilike dopuštale i odmori se, ne baš udobno, ali dobro, pa želeći nagraditi ljubaznoga domaćina obeća da će mu sa svoga imanja dati nešto žita, ulja i dvije bačvice vina. Moj gospodar ne čekaše dugo, nego donese jednu vreću i prazne mješine, sjedne na moja leđa i krene na imanje koje je bilo udaljeno šezdeset stadija. Kad prijedosmo taj put, stigismo na rečeno imanje i tu taj otmjeni domaćin pozove moga gospodara na dobar ručak.

Jedna od mnogih kokoši s imanja stane trčati preko dvorišta i kokodakati kao da će snijeti jaje. Gospodar to vidi i reče:

»Evo dobre kokoši i vrlo dobre nosilje! Odavno nas iz dana u dan hrani svojim jajima. I sad, kao što vidim, hoćeš da nam spraviš dobru čast. Hej, dijete, uzmi košaru određenu za kvočke i stavi je na obično mjesto u kutu!«

171

Dječak obavi zapovjedbenu, ali kokoš ne htjede kao obično ići na gnijezdo, nego tu, pred samim nogama gospodarevim, odloži plod koji je došao preveć rano i uz-ročio velik nemir. To nije bilo obično jaje, nego pile s krilima, pandžama, očima i glasom, i ono je odmah pošlo za svojom materom.

Ali to nije bilo sve. Zbi se jedno još veće čudo s kojega se svi s pravom ustraviše.

34 Pod samim stolom na kojemu su bili ostaci ručka, otvori se u zemlji duboka pukotina, iz nje izbi snažan, krvavi izvor, i krupne kaplje poškropiše stol krvlju.

Dok su još stajali ukočeni od straha i plašeći se božanskih proricanja, dotrča iz podruma neki čovjek i javi da sve vino koje je bilo otočeno u bačve, vrije i ključa kao da je ispod njega velik oganj.

Istodobno vidješe lasicu kako iz kuće zubima vuče mrtvu zmiju, iz usta ovčarskoga psa iskočila je zelena žabica, a ovan koji je tu blizu stajao navalio na psa i jednim ga ujedom rastrže.

Sve te i slične stvari zadadu i gospodaru i posluzi golem strah. Nisu znali što bi prije učinili, što je važnije, da bi se ublažile prijatnije nebeskih sila, ni koliko i kakvih životinja treba prinijeti za žrtvu.

55 Dok su još svi bili ukočeni od straha čekajući nešto* užasno, dotrča rob i javi gospodaru da se na imanju dogodila velika i najgora nesreća. Taj je čovjek živio ponosan na svoja tri odrasla, obrazovana i veoma lijepo odgojena sina. Ti mladići bijahu u prijateljstvu sa siromašnim vlasnikom neke malene kuće. Uz tu kućicu imao je prostrana i plodna polja nekakav moćan i bogat susjed, još mlad i iz otmjene obitelji, ali koji je zlorabio slavu svojih predaka, volio spletke i mogao u gradu učiniti sve što nakani. Taj se čovjek neprijateljski služio sirotinjom svoga skromnoga susjeda: ubijao mu je stoku, gonio volove i gazio usjeve još prije zorenja. Kad mu je tako upropastio svu ljetinu, htjede ga otjerati s njegova bijednog imanja, pa se parbio oko međa i zatražio za se svekolik posjed. Lišen svega zbog gramzivosti toga bogatog susjeda, seljak, u svojoj skromnosti, zaželi od očevine zadržati bar onoliko koliko da ga na njoj sahrane, i u velikom strahu pozva mnogobrojne prijatelje da bi se imanju utvrdile međe.

172

Među inima bila su i ta tri brata koja su željela svomu prijatelju koliko-toliko pomoći u nevolji.

Ali toga luđaka nimalo ne uplašiti niti zbuni nazočnost 3S tolikih građana i on ne htjede nimalo ublažiti ni svoj lopovluk ni svoje riječi. Dok su ljudi vrlo uljudno isticali svoje pravo i kušali blagim riječima umiriti njegovu pomamu, on najednom izjavi i svečano se zakune svojim životom i životom onih koji su mu bili najmiliji, da se neće nimalo obazirati na toliki broj posrednika i da će njegovi robovi uhvatiti susjeda za uši i umah ga baciti daleko od njegove kolibe. Na te riječi gnjev obuzme ljude koji su to slušali. Tada jedan od trojice braće ne skanjujući se i malo slobodnije odgovori, da se on zalud uzda u svoje bogatstvo kad prijeti tako silovito i kao kakav nasilnik, jer i siromasi imaju pred zakonom pravo na zaštitu od drskosti bogatih. To je djelovalo kao ulje na plamen, kao sumpor na vatru, kao bič u rukama Srda! Toliko su te riječi potakle jarost toga čovjeka! Kao pomahnitao vikao je da se i oni i svi njihovi zakoni mogu objesiti i zapovjedi da na ljude puste i nahuškaju pse: to su bili ovčarski psi, divlji i golemi, svikli da se hrane strvinama razbacanim po poljima, izučeni da ujedaju sve putnike koji bi tuda prolazili. Čim su ih pastiri huškanjem potakli i razdražili, jurnuli su u divljoj jarosti i strašno lajući na jadne ljude, ranjavali

ih, razvlačili i komadali a nisu štedjeli ni one koji su nagnali u bijeg, nego su baš njih utoliko bješnje proganjali. U tom kovitlanju uplašeni ljudi udari najmlađi od 3* braće nogom o kamen, polomi prste i svali se na zemlju, te tako tim divljim i pomamnim psima dade priliku za strašnu gozbu; čim stigoše do toga plijena koji je ležao na tlu, raskomadaše jadnoga mladića. Kad braća čuše njegovu smrtnu viku, dotrčaše mu tužni u pomoć, ovise halju oko lijeve ruke i kušaje svoga brata obraniti bacajući kamenje da odagnaju pse. Ali niti mogoše stišati njihova bjesnila, niti im svladati okrutnosti. Nevoljni mladić izgovori zadnje riječi, i zaište od njih da se bogatašu uprljanom zločinima osvete zbog smrti svoga najmlađeg brata, te onako raskomadan izdahnu. Tad oba još živa brata navale na bogataša, ne iz očaja ili da se spasu, jer za to više nisu marila, i u svom gnjevu i ludom zanosu, stanu ga izdaleka zasipati kamenjem. Uvježban u krvničkom poslu, zlikovac

173

"baci koplje i probode jednomu od njih grudi; pogođen i mrtav mladić se ipak ne svali na zemlju: koplje koje ga je probilo i najvećim dijelom izašlo iz njegovih leđa, za-bolo se svom snagom u zemlju i tijelo je ostalo viseći na njemu. Tada neki rob, velik i snažan momak, hrleći da pomogne ubojici, baci kamen na desnu ruku trećega brata, ali je kamen ne pogodi, nego samo dodirnu vrhove prstiju kako se nitko ne nadaše, pade na zemlju bez ikakve škode.

38 Taj sretni slučaj pruži lukavu mladiću malo nade u osvetu. Potajavši se da mu je ruka onemoćala, oslovi okrutnoga bogataša ovim riječima: »Uživaj što si uništio svu našu obitelj, zajazi svoju nezasitnu okrutnost krvlju troje braće i likuj nad svojim ubijenim suplemenicima, ali znaj to: makar koliko lišavao siromaha njegova imanja, vazda ćeš morati širiti međe svoje zemlje, jer ćeš sveder imati nekoga kao susjeda. A da nepravedna sudba ne osakati ovu desnicu, ona bi ti odsjekla glavu!«

Te riječi još više razgnjeve razbojnika, koji ionako bi pomaman, te zgrabi mač i navali na mladića želeći ga ubiti vlastitom rukom. Ali se skobi s čovjekom koji ne Tajjaše mlitaviji od njega. Mladić ga, mimo njegovo očekivanje, čvrsto zgrabi za desnu ruku i snažno vitlajući boga-taševim mačem udari ga puno puta, tako da taj ispusti svoju bestidnu dušu. Zatim, da bi se oslobodio iz ruku slugu koji su dotrčali u pomoć, obrne brzo na se vrh mača još mokar od neprijateljske krvi i prereze svoje grlo.

To proricahu prethodna znamenja, i to sad javiše nesretnom gospodaru.

Starac na koga su se tolike nesreće svalile, ne mogne ni suze pustiti u tišini. Zgrabi nož kojim je gostima dijelio sir i druge stvari, i ugledajući se na svoga nesretnog sina, razreze sebi nekoliko puta vrat, strovali se na stol i opra svojom krvlju mrlje one krvi koja mu je ovu nesreću prorekla.

39 Vrtlar oplakivaše sudbu te kuće koja u trenu oka bi tako uništena, uzdahnu nad svojom sudbinom, proli suze kojima isplati svoj ručak i pljesnu nekoliko puta rukama. Zatim me odmah uzjaha i krene na put smjerom suprotnim od onoga kojim stigosmo.

Ali ni povratak nije bio bez nesreće. U susret nam dođe nekakav visok čovjek, vojnik iz legije, kako je to

174

kazivalo njegovo ponašanje. Oholim riječima upita vrtlara kamo vodi nenaprćena magarca. Još sveder rastužen, i ne razumijevajući latinski, prođe moj gospodar bez odgovora pokraj njega. Tad vojnik ne mogne obuzdati urođenu mu drskost. Naljutila ga šutnja kao što bi ga naljutila i svađa, pa stane tući moga gospodara po leđima prutom koji držaše u ruci. Vrtlar ponizno odgovori da ne zna jezik, pa prema tomu ne može ni razumjeti što on govori. Onda vojnik upita grčkim: »Kamo vodiš toga magarca?« Vrtlar kaza da ide u bližnji grad. »Trebam mi«, reče vojnik, »od njega pomoć; mora s drugom prtećom živinom donijeti zapovjednikovu prtljagu iz bližnjeg dvorca.« Zatim stavi ruku na me, uhvati za ular kojim su me vodili i stane me vući. Vrtlar tad obrisa krv koja je tekla iz rane zadobivene udarcem, pa opet zamoli vojnika da se ljepše i uljudnije ponaša i zaklinjaše ga ufanjem koje imaše. Govorio je: »Ovaj magarac i nije, uostalom, ni za što, a ipak ujeda; bolestan je od neke gadne bolesti i šuštao teškim disanjem jedva može iz bližnjeg vrtića iznijeti nekoliko pregršti zeleni, a kamoli ponijeti malo teži teret.«

Ali kad vidje kako nikakvim riječima ne može ubla- 4* žiti vojnika, i kako taj postaje sve bješnji, te je već okrenuo batinu i nakanjivao se da mu debljim krajem razbije lubanju, posluži se zadnjim načinom.

Gradeći se kako mu želi zagrliti koljena da izazove milosrđe, saže se i savi, zgrabi ga za obje noge, podiže uvis i tresnu o zemlju svom snagom, pa stane udarati rukama zgrčenim u pesti i gristi ga zubima; zgrabi i kamen s puta pa ga dobro izudara po licu, rukama i rebrima. Bačen na leđa vojnik se ne mogne boriti niti braniti, nego je sveudilj prijeto da će ga, kad se podigne, isjeći svojim mačem na komade. Te riječi upozoriše vrtlara i on mu ote mač, baci ga daleko od sebe i još žešće stade mlatiti. Oboreni vojnik ležao na zemlji, nepokretan od dobivenih rana, pa kako nije mogao naći načina za spas, upotrijebi jedino sredstvo koje mu je još ostalo: učini se mrtav. Vrtlar onda uzme mač, uzjaha na me i brzo krene na put. Ne htjede ni svratiti u vrtić nego ode kod nekoga svog prijatelja. Tomu ispriča sve, zamoli ga da mu pomogne u nesreći i da njega i magarca za neko vrijeme sakrije, ne bi li tako, sklonivši se dva-tri dana, umakao smrtnoj kazni. Sjećajući se svoga davnog prijateljstva, čovjek ga od-

175

mah primi, meni svezu noge i podignu me s pomoću ljestvica na gornji kat, a vrtlar se uvuče dolje u nekakvu škrinju i sakrije se tu, spustivši nad sobom zaklopac.

41 Kako sam poslije saznao, vojnik dođe u grad kao da se probudio iz duboke pijanosti, vukući se bolan od batina i jedva se s pomoću štapa držeći na nogama. Kako se stidio da bilo što i bilo komu priča o svomu podvigu i porazu,

podnosio je nepravdu mučeći, sve dok nije našao nekoliko drugova kojima je ispričao o nesreći koja mu se dogodila. Odlučiše da se on neko vrijeme krije u vojarni — jer se uz nanesenu sramotu bojao i genija zaštitnika zakletve, budući da je izgubio mač — a drugovi zabilježiše sve naše znake i obećaše da će nas naći i na nama se osvetiti.

I zaista, našao se neki pokvareni susjed koji odmah izvijesti gdje se krijemo. Vojnikovi drugovi pozvase vlast i lagaše da su na putu izgubili malen, veoma dragocjen srebrni sud koji je bio vlasništvo njihova zapovjednika; da ga je našao neki vrtlar koji ga sad ne želi vratiti, i da se on krije u kući svoga prijatelja. Kad predstavnici vlasti čuše za tu škodlu i za ime zapovjednikove, dođoše odmah na vrata našega skloništa i glasno objaviše našem domaćinu da je, jer je jasno kao dan kako nas on krije, bolje da nas preda nego da svoj život izlaže pogibelji. Taj se nimalo ne uplaši od toga i misleći samo na to kako bi spasio čovjeka koga je uzeo u zaštitu, ne priznade ništa glede nas, nego reče kako već nekoliko dana vrtlara nije ni vidio. Vojnici su, opet, tvrdili i kleli se carem da se krivac ne krije ni na kakvu drugom mjestu. Vlast napokon odluči obaviti premetačinu i dokrajčiti to uporno nijekanje.

Posla, dakle, stražare i ostale javne službenike u kuću, s nalogom da pomno pretraže sve kutove; ti izjaviše da u kući nema ni žive duše, pa ni magarca.

42 Tako nastade još jača obostrana svađa: vojnici tvrđahu da znaju što govore i ne prestajahu se pozivati na cara, a ovaj drugi nijekaše i dalje i prizivaše bogove za svjedoke.

Slušajući tu svađu i viku, ja po svojoj urođenoj znatiželji i drzovitosti koja mi nije davala mira, izdužih vrat kroz neki prozorčić i poželjeh vidjeti što ta vika znači: ali se baš tad neki od vojnika slučajno okrene i primi-

176 mijeti moju sjenku. Odmah pozva sve nazočne za svjedoke, podiže se velika buka, brzo se popeše ljestvama, pa me uhvatiše i snesoše kao zarobljenika.

Više ne oklijevahu, sve razgledaše s pomnjom, otvo-riše i onu škrinju, nađoše moga jadnog vrtlara, izvedoše ga i predaše vlastima, pa ga odvedoše u državni zatvor, očito da ga osude na smrt. Nikako se ne prestajahu smijati na račun moje ispružene glave.

Eto tako je nastala ona poznata poslovice o magarcu koji je ispružio glavu i o magarčevoj sjeni.

12 Zlatni magarac

DESETA KNJIGA

Ne znam što se sutradan dogodilo s mojim gospoda-rom-vrtlarom. Mene je onaj vojnik koji je zbog svoje drzovitosti dobio onako dobre batine, odveo iz pojate a da se nitko nije bunio, pošto me dobro naprtio i vojnički opremio, izveo me iz svoga stana — kako mi se činilo — na ulicu. Nosio sam i kacigu koja se presijevala, i štit koji je izdaleka sjao, i koplje s vrlo dugim kopljištem, a njega nije ponio zato što se pridržavao propisa, nego da bi plašio jadne putnike. Sve je to lijepo rasporedio iznad tovara, kao što je to u vojsci običaj.

Nakon prilično laka puta preko polja, stigismo u neki gradić, ali ne svratismo u kavanu nego u kuću dekuriona. Vojnik me odmah predade nekom robu, a sam pohrli svomu nadređenom koji je zapovijedao s tisuću naoružanih vojnika.

Sjećam se da se nakon nekoliko dana dogodio tu osobito težak zločin. Ja ga ovdje iznosim da biste i vi o njemu čitali.

Naš je domaćin imao sina mlada, lijepo obrazovana i prema tomu vrlo skromna i puna vrlina, sina kakva bi želio svatko. Kako je dječakova mati davno umrla, oženio se opet i s novom ženom imao drugoga sina, koji je već

181

bio napunio dvanaestu godinu života. Maćeha, koja se u kući svoga muža isticala više ljepotom nego čednošću, je li zato što je po naravi bila bestidna ili što ju je, pak, sudbina nagnala na to potpuno sramotno djelo, baci oko na pastorka. Znaj, dragi čitatelju, da sad čitaš tragediju a ne priču i da ostavljamo komediju i prelazimo na dramu.

Kad je maleni Amor tek počinjao rasti, žena se prikrivajući nježno rumenilo svoga lica odupirala njegovim slabim napadajima. Ali kad njezino srce neumorni Amor prožme ognjem ludila, uzburka ga poput vala, podleže bogu koji je bjesnio: pravila se da je bolesna, a ranu svoga srca tajala je kao da je to bolest tijela. Zna se da bolesnici i zaljubljeni potpuno sličje jedni na druge time što slabe i mijenjaju obličje: ruži ih bljedilo, muti im se vid, udovi im mlitave, san postaje nemiran, a uzdasi su toliko dublji koliko mučenje dulje traje.

Da još nije plakala, čovjek bi mislio kako je trese ognjica.

Da, glupih li liječnika! Što znači kucanje vene, snažno crvenilo, umorno disanje i često okrećanje s jedne strane na drugu?

O dobri bogovi, kako je svakomu koji znade što je ljubav, čak i ako nije upoznat s liječničkim umijećem, lako shvatiti tu zagonetku kad vidi nekoga kako gori a da mu tijelo nije u ognju.

Kad više nije mogla vladati strašću, koja ju je toliko mučila, prekinu dugotrajni muk i naloži da joj zovnu sina: koliko je samo željela izbrisati to ime, da je više ne sjeća kako treba crvenjeti od stida! Mladić se odmah odazva nalogu svoje bolesne matere, čelo mu je bilo nabrano kao u starca, i tako je ušao u sobu da bi ženi svoga oca i materi svoga brata iskazao dužno štovanje.

Premda ju je dugi muk mučio, ona se opet stane skanjivati; odbacivala je svaku riječ koja joj se činila prikladnom za taj razgovor; njezin se stid još uvijek bunio i nije znala odakle bi počela.

A mladić ništa ne sumnjajući, oborio je oči i pitao je za uzrok njezine bolesti. Tad ona poluči zgodu što bijahu

sami, osokoli se, pokrije lice haljinom i sa suzama u očima reče mu brzo drhtavim glasom:

»Ti si jedini uzrok moga sadašnjeg bola, ali također i lijek i jedini spas! Tvoje oči prodrle su kroz moje duboko
182

u srce i raspirile plamen koji mi sažiže srž. Smiluj mi se jer umirem zbog tebe! Neka te ne obuzda ljubav prema ocu: sačuvat ćeš mu ženu koja je na samrti. U tvomu licu vidim njegove crte i zato te s pravom volim! Sami smo, neka ti to ulije hrabrost; sad imaš priliku da uradiš ono što je neizbježno. Jer ono što nitko ne zna kao da nije ni urađeno!«

Zapanjen tim iznenadnim priznanjem, mladić je, premda se pred takvim zločinom odmah zgrozio, mislio da nesreću ne treba neumjesnom strogošću povećati, nego da je pomnijim odlaganjem treba umanjiti. Obeća joj, dakle, i ohrabri je koliko je mogao, da se nada, a savjetuje je da se oporavi i ozdravi dok se, kad otac ode na put, ne pruži zgoda za uživanje, pa odmah uteče od pokvarene maćehe.

Mislio je da tako velika obiteljska nesreća nalaže bolju pamet, pa umah pođe nekome starom čovjeku i odgojitelju komu je bila iskušana ozbiljnost. Nakon duge raspre učini im se da je najbolje brzo pobjeći od oluje koju je u svom divljem gnjevu pripremala sudbina.

Ali žena koja nije mogla trpjeti ni najmanje odgode, izmisli neki razlog i nevjerovatno vješto nagovori muža da odmah krene na put do najdaljih imanja. Čim je on otišao, ona se sva predala zanosu svojih nadanja i zatraži od mladića da učini obećano. Pravedajući se čas ovim, čas onim poslom, mladić uspije izmaknuti tom sudbonosnom sastanku. Tako ona naposljetku po raznim njegovim izgovorima shvati da on neće obećano ispuniti, i njezina nestalnost prijede iz zločinačke ljubavi u još strasniju mržnju. Odmah pozva jednoga od svojih robova koje je sobom dovela u vij eno, neku propalicu nakanu na svaki zločin, i kaže mu osnove koje je u svojoj pokvarenosti stvorila. Učinilo im se najbolje da jadnoga mladića liše života.

Taj nevaljalac, dakle, odmah pođe na put, donese vrlo jak otrov, pomiješa ga u vino i skloni da bi poslužilo za ubojstvo nevina pastorka.

Ali dok su zločinci tražili zgodu da to piće iznesu, sudbina htjede da se mlađi brat, rođeni sin te pokvare-nuše, vrati doma nakon učenja. Kako je već ručao, bijaše žedan, pronađe čašu s vinom u kojem je bio otrov i, ne znajući za tajnu stupicu, ispije je na dušak.

183

Dočim ispi smrt koja je bila pripravljena za njegova brata, svali se mrtav na zemlju. Njegov odgojitelj, uznemiren zbog nenadne dječakove smrti, stane kukati i svojom kuknjavom dozva majku i svu poslugu. Bijaše jasno da je piće bilo otrovano, i svi su nazočni stali okrivljivati jedan drugoga za taj strašni zločin. Samo tu okrutnu ženu, taj jedinstveni primjer maćehe-zločinca, nije dirnula ni strašna smrt njezina sina, ni tuga njezina muža, ni tužne pripreme oko sprovoda; ona je mislila samo o tomu kako da iz te obiteljske nesreće izvuče dobit za svoju osvetu. Odmah posla glasnika da njezinu mužu koji bijaše na putu, javi o propasti mu doma. Kad se taj vrati što je brže mogao, ona mu s najpokvarenijom licemjernošću optuži svoga pastorka, reče da je njegov mlađi sin poginuo od njegova otrova. I u tomu nije mnogo lagala, jer je dječak samo bio pretekao smrt koja je bila određena mladiću. Još je govorila da je pastorka tako zločinački ubio mlađega brata zato što ona ne htjede podleći njegovoj bestidnoj strasti kojom ju je kušao pridobiti. I nije se zadovoljila samo tim strašnih lažima, nego je govorila kako joj je prijetio mačem ako otkrije sramotno djelo. Jadnoga čovjeka, pogođena dvostrukom smrću svojih sinova, obuzme vihor bola: vidio je kako mu pred očima sahranjuju mlađega i znao zacijelo da će stariji sin biti osuđen na smrt zbog rodoskrvnuća i bratovljeva ubojstva. Uz to je lažni plač bezmjerno voljene žene izazvao u njemu nemilosrdnu mržnju prema starijem sinu.

Čim su svečani sprovod i sahrana njegova sina završili, pojuri nesretni starac, lica još vlažna od suza i čupajući svoje sijede opepeljene vlasi, od lomače ravno na trg. Tamo uz plač i molbu dodirnu koljena dekuriona, pa ne znajući za varku te najgore od svih žena, s najsnažnijim uzbuđenjem poradi na propasti sina koji mu je još ostao u životu. Govorio je da je to rodoskrvritelj koji je uprljao bračni log svoga oca; da je bratoubojica i ubojica koji je svojoj maćehi prijetio ubojstvom. Svojim plačem pobudio je u senata i puka toliku sućut i tolik gnjev da su se oslobodili dosade koja, zbog očiglednih dokaza optužbe i izmišljenih smicalica u odgovorima, prati svako suđenje, i svi jednogrice povikaše da ga treba kamenovati i učiniti javnu osvetu nad tim izrodom.

184

Ustrašen za svoju vlastitu kožu, eda se nezadovoljstvo ne bi pretvorilo u pobunu i tako dovelo u pogibelj javni red i zakonitost, vrhovni sudac čas je molio ostale suce, čas smirivao puk da suđenje bude pravilno i po običaju predaka, neka se pomno ispituju obje strane i da se donese zakonska odluka; ne treba osuditi nesaslušana čovjeka kao što to rade divlji barbari ili samovoljni tirani, a ovakav odvratn primjer nepravde treba predavati svijetu u punom miru i spokoju.

Taj mudri prijedlog svidje se svima i odmah naložiše glasniku da sazove senatore na zborište. Dobro posjedaše kako im po činu pripada. Tad na vratarov poziv prvi uđe tužitelj. Zatim pozovu i uvedu okrivljenoga. Onda po ugledu na atenski zakon i prema običaju Areopaga naloži glasnik braniteljima da govor počnu bez uvoda i ne izazivajući sućut.

Da je sve to tako teklo, znam iz mnogih razgovora koje sam mogao čuti. Ali kojim je riječima tužitelj iznio svoju optužbu, koje je dokaze iznosio optuženi, zatim sve govore i odgovore, nisam mogao saznati pored jasala, a neću

vam pričati to što ne znam: ono, međutim, što sam dokučio iz sigurna vrela, točno ću ovdje napisati. Kad su raspre govornika bile završene, odlučeno je da se sigurnim dokazima utvrde činjenice i pravo stanje stvari, i da se donošenje jedne tako važne odluke ne prepusti samo sumnjama; dalje, da se, prije svega, privede rob za koga kažu da jedini zna kako se sve dogodilo. Toga nevaljalca nimalo ne zbuni ni nesigurni ishod tako važna suđenja, ni pogled na skupljeni senat, ni svijest o vlastitom zločinu: stane tvrditi i kazivati kako je njegova priča istinita: mladić ga je pozvao jer je bio ljut zbog neuspjeha kod svoje maćehe; želeći se osvetiti poradi uvrede naložio mu je da ubije njezina sina: obećao mu je veliku nagradu ako bude šutio; a kad se opirao, pripremi mu da će ga ubiti; zatim je vlastitom rukom pomiješao otrov naloži vši mu da ga dade bratu, ali kako je posumnjao da će rob zadržati čašu da bi mogao dokazati zločin, on ju je, napokon, sam pružio dječaku. Budući da je taj nevaljalac sve to kazivao kao da je istina i pretvarao se da je uzbuđen, završeno je suđenje. Kako je krivnja bila dokazana, nijedan od sudaca nije više bio toliko naklonjen mladiću, da ne bi donio

185

odluku da ga zašiju u vreću.

Po prastarom običaju trebalo je da se u brončanu žaru ubace glasačke tablice slične oblikom, a svi su se suci složili da na njima napisu iste riječi; kad bi glasačke tablice jednom predali, sudbina optuženoga bijaše utvrđena, nije bilo više dopušteno da se išta mijenja i njegova se glava prepuštala krvnikovim rukama.

U tom trenutku neki stariji senator, poznat po svojoj čestitosti i kao liječnik uživajući osobit ugled, zakloni otvor žare rukom da ne bi tko nepromišljeno bacio svoj glas, i izjavi pred skupom ovo:

»Milo mi je što sam doživio ovu starost i što me svi štujete, ali neću dopustiti da se ovoga lažnim optužbama okrivljena čovjeka ubije, niti da vas, zakletvom vezane suce, zavede laž toga roba, pa da krivo sudite. Ne mogu potrti štovanje koje dugujem bogovima niti lagati svojoj savjesti, te donijeti krivu odluku. Čujte, dakle, što se stvarno zbililo!

9 Želeći pribaviti jak otrov, došla mi je ta ništarija nedavno i ponudila mi kao nagradu sto zlatnika. Govorio je kako mu je to potrebno za nekoga bolesnika koji je teško i neizlječivo bolestan, pa želi da se oslobodi životnih tegoba. Ja sam u tom brbljavcu odmah vidio nevaljalca koji se neprestano pravda. Bio sam uvjeren da sprema neki zločin i dao sam mu otrov; dao sam mu ga, ali nisam primio novac koji mi je nudio, nego sam mu, da bi se osigurao u slučaju neke istrage, rekao:

»Da ne bi neki od zlatnika koje mi nudiš bio lažan ili krivotvoren, stavit ću ih u ovu kesu, ti ih obilježi svojim prstenom, a sutra ćemo ih u nazočnosti jednoga mjenjača pregledati jesu li valjam.«

On pristade i obilježi novac. Čim je bio priveden pred sud, ja sam jednom od svojih ljudi zapovjedio da otrči i uzme taj novac iz moje sobe. Evo ga sad tu, pred vama! Neka ga pogleda i neka prepozna svoj pečat. Može li onda brat biti optužen za otrov koji je ovaj rob kupio?«

10 Zlikovac stane drhtati, naravnu boju lica zamijeni mrtvačko bljedilo, obli ga studen znoj po svim udovima, poče se premještati s noge na nogu, češkati se čas ovdje, čas ondje po glavi, držaše usta poluotvorena i mucaše nešto bez veze tako da nitko više nije mogao vjerovati da je nevin. Ali se doskora njegova drzovitost povećala,

186

stane uporno nijekati i ne prestajao optuživati liječnika za laž. Kad ovaj vidje da je njegova sudačka čast oklevetana pred narodom, potrudio se još više da opovrgne tvrdnje nevaljalčeve.

Napokon su po nalogu sudaca nevaljalom robu stražari svezali ruke, uzeli gvozden prsten s njegove ruke, usporedili ga sa znakom na vrećici, i to potvrdi sumnju koja se već prije bila javila. Odmah pripreve točak i konja za mučenje, kao što je to u Grka običaj. Ali je on bio neobično otporan na muke i ni batina ni oganj ne mognu ga nagnati da prizna.

Tada liječnik reče: u

»Neću, tako mi boga, dopustiti da protiv zakona pravednosti kaznite ovoga nevinog mladića, niti da se ovaj rob ruga našoj pravdi i da izmakne kazni za svoj zločin. Kazat ću još jasniji dokaz.

Kad je taj nevaljalac zaškao da kupi strašni otrov, znao sam da momu pozivu ne dolikuje ikomu dati neko sredstvo za umiranje, jer sam učio da lijek nije stvoren za ubijanje, nego čovjeku na spas. Plašeći se da će moje neumjesno odbijanje otvoriti put zločinu, i da će taj čovjek poći kupiti otrov na drugomu mjestu, ili da će svoj strašni podvig izvršiti mačem ili kakvim drugim oružjem, ja sam mu dao napitak, ali je on bio spravljen od mandra-gore, opojnoga sredstva koje je poznato po tomu da uspavljuje i stvara san posve nalik smrti.

Ne čudi me nimalo što taj zločinac, koji od nas može očekivati samo smrt kakva mu po običaju predaka pripada, tako podnosi ovo mučenje, jer je ono lakše od smrti. Ali ako je dječak zaista popio napitak koji sam ja svojim rukama spravio, onda on živi i spava i doskora će od-grnuti težak san i vratit će se na svjetlost dana. Ako je, pak, smrt učinila svoje, onda joj treba potražiti drugi uzrok.«

Ovakav starčev govor dopade se svima. 12

Odmah požure na grob u kojemu je ležalo dječakovo tijelo. Nije bilo nikoga ni među senatorima, ni među uglednim građanima, ni u puku a da nije znatiželjno pošao s njima. I gle, čim otac svojim rukama podiže zaklo-pac s lijesa i prodrma dijete, ono se rastupi iz smrtnoga sna i stade preda nj. Ovaj zagrlj sina, i od radosti ne mogaše izgovoriti ni riječ, nego ga izvede pred puk. Tada

187

dječaka, onako uvijena u mrtvački pokrov, odnesoše pred sud.

Tako su otkriveni zločini zlikovca roba i još veće zločinke žene, i tako se pokazala gola istina.

Mačehu osude na vječno progonstvo, a roba raspnu na križ. pobrom liječniku jednogrlice ostave zlatnike, kao plaću za napitak koji je u tako prikladno vrijeme donio san.

Tako je čuvena i nevjerovatna sreća ovoga starog čovjeka dobila ishod dostojan božanske promisli, jer je on za kratko vrijeme, gotovo u trenuće oka, postao otac dvojice sinova, pošto je isto tako nenadno ostao bez njih.

13 A evo na kakvim je valima mene sudba nosila:

Vojnik što me kupio bez prodavača i učinio me svojim ne plativši nikomu, spremao se, pokoravajući se naređenju svoga zapovjednika, odnijeti u Rim neko pismo za cara. Za jedanaest denara prodao me dvojici braće, svojim susjedima. Oni bjehu robovi veoma bogata gospodara. Jedan od njih, slastičar, spravljao je kruh i kolače od meda, a drugi je bio kuhar i gotovio je sočna jela od mesa začinjena ukusnim umacima. Zajedno su živjeli u istoj sobi i kupili su me da bih nosio mnogobrojne stvari potrebne njihovoj gospodaru koji putovaše raznim zemljama.

Tako me ta dva brata primiše u svoje društvo kao trećega i nikad mi sreća nije bila toliko naklonjena. Uvečer, nakon bogate i raskošno spravljene gozbe, donosili bi oni u moju sobicu mnogo jela s gospodareva stola: jedan obilne ostatke prasetine, piletine, ribe i svakojaka mesa, a drugi kruh, slatkiše, uštipke, kolače u obliku udica i guštera i mnoge druge poslastice. Kad su se htjeli osvježiti pa se išli kupati, zatvarali bi vrata, a ja bih se do mile volje najeo tih jela koja su mi bogovi poslali. Nisam, naravski, bio toliko glup i takav magarac da ostavim ta krasna jela i da jedem hrapavo sijeno.

14 To moje lopovsko umijeće lijepo je i dugo trajalo, jer sam vazda prilazio bojažljivo i od tih mnogobrojnih stvari uzimao samo pomalo, a oni nisu mogli posumnjati u neku magareću varku. Ali kad sam se uvjerio da me neće otkriti, i kad sam stao žderati najljepše komade i s užitkom oblizivati ono što je bilo slađe, uvuče se sumnja u dušu braće, pa premda tako nešto nisu od mene očeki-

188

vali, stanu pak tragati za krivcem koji im svakoga dana nanosi škodu.

Počеше sumnjičiti jedan drugoga zbog sramotne krađe, motriti pomnije i budnije i brojiti komade. Napokon jedan od njih, ne hoteći se više uzdržati, reče svomu bratu:

»Zaista nije ni pošteno ni ljudski da svakoga dana kradeš ljepše komade, da ih prodaješ i tako tajom uvećavaš svoje blago, a ono što ostane tražiš da se podijeli na jednake dijelove. Ako ti se naša zajednica ne sviđa, možemo u svemu ostati braća, a samo da prekinemo zajednički život. Ja vidim da svađa koju ova škoda izaziva, postaje tako velika da može dovesti do strašnoga nespo-razumka.«

A drugi reče:

»Tako mi boga, divim se tvojoj bezobraznosti! Iz dana u dan kradeš moj obrok, a podnosiš žalbu koju ja već dugo krijem u svomu srcu i uzdišem, da se ne bi činilo kako optužujem svoga brata za tako prljavu pljačku. Dobro je što smo već jednom počeli o tomu, i da zajedno tražimo lijek takvu zlu, jer bi neprijateljstvo koje se tiho širi među nama dovelo do mržnje kao između Eteokla i Polinika.«

Tako su se međusobno optuživali i zaklinjali se jedan 15 drugomu da nisu učinili nikakvu prijevaru, niti izvršili bilo kakvu krađu. Složiše se da svim silama treba tražiti zajedničkog lupeža. Magarca, jedinog koji je nazočan, ovakva jela ne mogu namamiti, a ipak svakodnevno nestaju odabrani komadi, premda nigdje ne lete onako ogromne muhe kao što su nekad bile Harpije koje su Fineju pljačkale jelo.

Međutim, ja sam se dobro gostio i do mile volje gojio ljudskim jelima, tijelo mi je postalo puno, ugojeno i masno, koža meka i nježna, a dlaka mi se divno presijevala.

Ta moja tjelesna ljepota donijela mi je, pako, veliku sramotu. Braću je zbunila moja debljina i videći da moj obrok sijena svakog dana ostaje nedirnut, počeli su na me motriti.

U uobičajeno vrijeme zatvore vrata kao da odlaze na kupanje, ali su me promatrali kroz uzak otvor i primijetili kako sam redom navaljivao na poredana jela. Nisu više vodili računa o počinjenoj šteti, nego diveći se neobičnoj sladokusnosti magarčevoj prasnuše u glasan

189

smijeh, pozvaše jednoga roba za drugim, pa onda i druge, i pokazaše im ovaj neviden prizor proždrljivosti jednoga tupoglavog magarca. Sve je obuzeo tolik i tako prostodu-šan smijeh, da to dospije i do ušiju gospodara koji se tu namjerio.

18 Gospodar zapita zašto se robovi toliko smiju, a kad ču, pogleda i sam kroza zirku i to što vidje dopade mu se nevjerovatno; zatim se i sam poče smijati tako glasno da ga je zabolio želudac, otvori sobu i promatraše me. Napokon i ja ugledah sudbinu kako mi se nešto blaže smije, veselje nazočnih ulije mi povjerenje i ja se ni najmanje ne zbunih, nego mirno nastavih jesti sve dok gospodar, oduševljen neobičnim prizorom, ne zapovjedi da me odvedu, ili bolje rečeno, dok me sam ne odvede u blagovaonicu.

Naloži da prostru stol i iznesu sva moguća jela još čitava i nenačeta. Iako sam već bio sit, želio sam da mu se svidim i da* steknem njegovu ljubav, pa navalih na iznesena jela.

Razmišljali su što bi magarcu moglo biti najodvratnije, i da bi iskušali koliko sam se pripitomio, iznijeli su mi meso spravljeno sa začinom, piletinu s paprom i ribe preljevane nekim egzotičnim umakom. Za sve to vrijeme dvorana odjekivaoše od smijeha. Neki šaljivčina koji je bio nazočan, reče:

»Podajte ovom drugaru malo vina!«

Gospodar to odmah prihvati i reče:

»Dobro si kazao, vragolane! Lako je moguće da ovaj naš drug želi i čašicu medovine. Hajde, dijete, operi dobro onaj zlatni krčag, lijevaj u nj medovine, ponudi momu gostu i reci mu da sam pio u njegovo zdravlje!«

Svi su nazočni željno očekivali. Ja se nimalo ne uplaših, polako i vrlo lijepo zaoblio sam donju usnu kao jezik i nadušak ispio velik krčag. Svi su jednogrice stali vikati: »Nazdravlje, nazdravlje!«

17 Gospodar se nije mogao smiriti od radosti. Pozvao je robove koji su me bili kupili, zapovjedio da im isplate četverostruku cijenu, a mene je povjerio jednomu od svojih najmilijih oslobođenika koji je imao prilično novaca, i preporučio mu da se dobro briga o meni.

190

Taj je vrlo lijepo postupao sa mnom i želeći da se još više uliže svomu gospodaru, trudio se da mu od moje okretnosti stvori razonodu.

Najprvo me naučio da, oslanjajući se na ruku, legnem za stol, zatim da se borim, da podignem prednje noge i plešem i, što je bilo osobito neobično, odgovaram na riječi pokretom: da zabacim glavu kad nešto ne želim i da je spustim kad nešto hoću; da pogledam onamo gdje se piće toči kad sam žedan i da naizmjenice namigujem očima kad želim piti.

To sam vrlo lako naučio, jer bih, naravski, to isto radio i da mi nitko nije pokazao. Ali sam se plašio da će u meni vidjeti proricanje neke nesreće ako bez učitelja budem jeo onako kao i ljudi, i da će me ubiti kao kakvo čudovište i baciti orlušinama da me proždru.

Glas o umijećima kojima sam svoga gospodara učinio uglednim i poznatim brzo se raširio u puku.

»Eto« — govorili su ljudi — »to je taj što za druga na svojim gozbama ima magarca koji se bori, magarca koji pleše, magarca koji razumije ljudski govor i koji pokretima izražava ono što misli.«

Ali najprvo treba da vam kažem ono što je trebalo reći još na početku; tko je i odakle je bio moj gospodar.

Ti jaz — tako je bilo ime momu gospodaru — bio je rodom iz Korinta, glavnoga grada cijele pokrajine Ahaje. Kao što su to njegovo podrijetlo i dostojanstvo iskali, bio je prošao kroza sva počasna zanimanja, i bila mu je do-dijeljena petgodišnja služba. Da bi na svoju dužnost stupio svečano kao što mu je priličilo, obećao je da će prirediti gladijatorske igre koje će trajati tri dana, i njegova darežljivost nije znala za granice. U želji da stekne ljubav puka, otputova u Tesaliju da tamo nabavi najplemenitije zvijeri i glasovite gladijatore. Kad je sve sredio i nakupo-vao po svojoj volji, spremao se na povratak. Ali nije mario za raskošne kočije niti kola, koja su djelimice bila ukrašena zastorima, a djelimice bez njih i išla za povorkom prazna, nije htio ni tesalske konje ili galske ždrijepce, kojima je njihovo vrlo podrijetlo davalo vrijednost i dostojanstvo: jašio je kao zaljubljen na meni, a ja sam bio nakićen zlatnim pločicama, imao sam crveno sedlo i purpurne pokrivače, srebrnu uzdu, izvezene hamove i praporce koji su krasno zvonili; s vremena na vrijeme razgovarao je naj-

191

ljubaznije sa mnom i između ostalog govorio, kako mu je neobično milo što u mojoj osobi ima u istomu i nosača i druga za stolom.

19 Kad smo završili svoj put kopnom i morem, stigismo u Korint. Svijet nagru u velikom broju, ne toliko da iskaže časti Ti jazu, kako mi se činilo, nego želeći mene vidjeti. I tamo se već o meni bio raširio takav glas, da sam za svoga čuvara predstavljao lijepu zaradu. Kad on primijeti koliko ljudi želi vidjeti moje vještine, zatvori vrata, puštaše jednoga po jednoga da ulaze i primao je svakoga dana prilične svotice.

Među množim ljudima bila je i neka dična i bogata gospođa. Ona je kao i svi ostali platila da me vidi, oduševila se mojim raznolikim šaljivim umijećima i malo po malo, diveći se sveudilj, smrtno se zaljubila u mene. Nije htjela čuti ni za kakav lijek od te lude strasti, nego je žudjela za mojim zagrljajem kao kakva nova Pasifaja koja žudi za magarcem.

Tako je za veliku svotu novaca ugovorila s mojim čuvarom da jedne noći spava sa mnom, a čuvar, ne vodeći ni malo računa o tomu hoće li se to i meni dopasti, pristade zadovoljan svojim probitkom.

20 Večerali smo i napustili gospodarevu blagovaonicu, a u mojoj sobi naiđosmo na ženu koja je već dugo čekala. O bogovi, kakve su to bile pripreme! Četiri eunuha odmah su nam učinili na zemlji log od mnogobrojnih jastuka napunjenih nježnim paperjem, prekrili ga pažljivo pokrivačem izvezenim zlatom i obojenim purpurno, zatim su namjestili i druge jastuke, kratke ali mnogobrojne, na koje nježne žene obično naslanjaju svoj vrat i obraze. Nisu htjeli svojom nazočnošću dugo zadržavati strast svoje gospodarice, nego su zatvorili vrata i otišli. U sobi je treperio plamen svijeća i svojom svjetlošću pretvarao noć u dan.

21 Tad ona svuče sve haljine, i pas kojim je pritezala krasne dojke, stade na svjetlost, dobro se namaza mirisavim uljem iz nekakva suda od kositra, natrlja dobro i mene i osobito pomno namaza mi nozdrve. Zatim me nježno poljubi, ne onako kao što u javnim kućama ljube kurve kad traže novac ili kako to čine gosti koji neće da ga dadu, nego mi je dijelila prave i iskrene poljupce i nježno mi govorila:

192

»Volim te, želim te, samo tebe obožavam i bez tebe ne mogu živjeti!« i drugo slično tomu, što žene kazuju ljudima da ih zavedu i da im dokažu svoje osjećaje. Zatim me uhvati za ular i privuče me k sebi, a nije joj bilo teško da me navede da legnem jer sam to već prije naučio. Činilo mi se da ne radim ništa novo i ništa teško, poglavito što sam

nakon tolika vremena i sam želio strastveno zagrliti kakvu lijepu ženu. Uz to sam se bio i napio vrsna vina, a krasan miris još je više uzбудio u meni ovu žarku želju.

Ali me obuzimao nespokoj koji mi je zadavao dobranu namenu: kako ću se svojim tako dugim nogama popeti na tu finu ženu, i kako ću svojim tvrdim kopitima zagrliti te nježne i kao od mlijeka i meda učinjene udove? Kako da ovako velikim i golemim ustima, iznakaženim zubima kao od kamena, poljubim njezine usne crvene od vlage? Kako će, naposljetku, ta žena, pa makar kako je svrbilo ispod nokata, moći primiti moj golem ud?

»Teško meni«, pomislio sam u sebi, »ako rascijepim tako otmjenu ženu, bacit će me divljim zvijerima i obavljat ću posao u igrama koje moj gospodar spravlja!«

Dok sam o tomu razmišljao, ona me nježno dozivala, sveudilj me ljubila, slatko mi šaptala i prevrtala očima u strasti.

»Imam te, imam«, govorila je, »moga malog goluba, moga vrapca!«

Tim riječima pokazala mi je da su moje misli glupe i moj strah besmislen. Zagrlila me čvrsto i posve, svega me prihvatila!

Kad god bih želeći je poštediti povukao svoju stražnjicu, ona bi poleti jela za mnom, hvatala me za leđa i pripijala se uza me tako da sam se, bogami, plašio hoću li moći zadovoljiti njezinu strast, i vidjeh da nije bilo bez razloga što je mati Minotourova uživala u preljubu s ljubavnikom koji je mukao.

Pošto je sa mnom provela napornu noć bez sna, žena se za istu cijenu pogodila s mojim čuvarem za iduću noć, i da je nitko ne bi vidio, ode još prije zore.

Moj je čuvar rado pristao da ona uživa po svojoj volji, 23 prvo, zato što je od nje primio velik novac, a drugo, što je za moga gospodara pripremao novu priredbu.

13 Zlatni magarac

Nije se mnogo mislio, nego mu je otkrio prizor naše strasti.

Gospodar je bogato obdario svoga oslobođenika i naložio da i pred pukom to odigram.

Ali ona moja žena radi svoje otmjenosti nije dolazila u obzir; a nije se mogla naći nijedna druga ni za kakvu plaću. Zato nađoše neku bijednicu koju je namjesnik osudio da pred svijetom javno žrtvuje svoj stid. A povijest njezine kazne bila je, kako sam čuo, ova:

Udala se za nekoga mladog čovjeka čiji je otac polazeći na put preporučio svojoj ženi, materi rečenoga mladića, koju je ostavio zbabnu, da odmah ubije dijete ako bude žensko. Dok je muž bio nenazočan, rodila se zaista djevojčica, ali je ljubav urođena majkama bila jača nego bračni posluš i žena povjeri dijete susjedima da ga odgoje, a mužu, kad se vrati, reče da je rodila kćer i da ju je ubila.

Kad djevojka u cvijetu svoje mladosti stiže do udaje, majka ne mogne dati miraz bez znanja svoga muža, i ne preostade joj ništa drugo nego da tu tajnu povjeri svomu sinu. Osim toga, ona se puno bojala da on, u svomu mladenačkom oduševljenju i neznanju, slučajno ne priđe djevojci, ne znajući da je ona njegova sestra, a ona, opet, nije znala da je to njezin brat.

Mladić pošten i čestit, usrdno učini ono što mu je nalagala dužnost prema majci i odanost prema sestri. Pobožno sačuva tajnu domaćega ognjišta, pokazivaše samo čuvstvo sućuti i tako obavljaše dužnosti koje mu je određivala krvna sveza, a sirotu napuštenu djevojku bez roditeljske zaštite primi pod svoj krov, da bi joj od svoga imanja odredio vijeno i udao je za vjernoga i dobrog prijatelja.

24 Ali kobnoj sudbini nisu mogli prikriveni planovi koje je on tako lijepo i s toliko ljubavi pripremio.

Na njezino nagnuće, odmah se u dom toga mladića useli strašna Ljubomora. Njegova žena, koja je zbog toga i bila osuđena da je bace zvijerima, stala je djevojku sumnjičiti kao suparnicu u braku i kao priležnicu svoga muža, zatim je mrziti, i napokon joj na najokrutniji način raditi o glavi.

Evo kakav je zločin bila naumila:

194

Kradom je uzela mužu prsten, otišla u selo i odanle poslala nekoga vjernog roba, ali koji nije znao za poštenje i čestitost, da javi djevojci kako je mladić otišao u ljetnikovac, da je zove k sebi i da treba da dođe odmah, sama i bez ičije pratnje. Da se ona ne bi skanjivala otići, predala je robu ukradeni muževijev prsten da joj ga pokaže i potvrdi iskrenost svojih riječi.

Djevojka poslušna bratovijevu poruku — jer je jedino ona znala da joj je brat — i kad vidje još i znak koji je rob pokazao, pohrli odmah bez pratnje kao što je bilo zapovjedbno. Kad je namamijena pala u stupicu zaskoka, onda ta valjana žena, podivljala od ljubomore, svuču najprvo sestru svoga muža golu i strahovito je išiba; a kad nesretnica stane vikati i kazivati istinu, da se ona bezrazložno gnjevi jer je to njezin brat i da ne postoji nikakvog preljuba, žena je tvrdila da je sve to laž i izmišljotina i gurnula joj među noge zapaljenu glavnju te je tako ubila na najstrašniji način.

Na glas o toj užasnoj smrti dohrli brat i muž, oplače 25 djevojku tužnim lelekom i sahrani je. Ali mladić nije mogao ravnodušno podnijeti tako jadnu smrt svoje sestre od one koja je to najmanje smjela učiniti; bol ga je potresla do dna duše; tren je padao u strašnu turobnost, a tren ga je opet tresla groznica, tako da se vidjelo kako je i njemu samomu potrebno liječenje.

Tada njegova žena koja je zajedno s vjerošču izgubila i to ime, ode nekom zloglasnom liječniku, koji je bio znamenit po svojim slavim podvizima i koji je snagom svoje desnice bio odnio mnoge trofeje. Obeća mu odmah

pedeset sesteraca ako joj proda kakav jaki otrov koji trenutno djeluje, da bi kupila smrt svoga muža. Kad je svršila taj posao, pretvaraše se da pripravlja lijek za umirenje njegove utrobe i za uklanjanje žuči — taj napitak učeni ljudi nazivaju svetim — a mjesto njega podmetnu drugi napitak posvećen Prozerpini Spasiteljici. Liječnik, u nazočnosti posluge, nekoliko prijatelja i rođaka, pruži bolesniku svojom rukom ovaj tako sraman način spravljen lijek.

Ali drzovita žena, da bi se ujedno oslobodila i su- 2® krivca u tom zločinu i zaradila novac koji mu je bila obećala, zgrabi čašu pred svima i reče:

195

»Ne, ne, dragi moj doktore, nećeš dati napitak momu mužu prije nego što i sam ne popiješ dobar gutljaj. Kako bih znala da u njemu pako nema smrtonosna otrova? To ne treba nikako vrijeđati tako mudra i učena čovjeka, što jedna odana i vjerna žena, uznemirena zdravljem svoga muža, pokazuje prema njemu dužno štovanje.«

Nenadna drzovitost te bezobraznice najedanput zbuni liječnika. Iznenaden, i zbog kratkoće vremena ne mogavši donijeti neku drugu odluku, povuče dobro, prije nego što bi njegovo drhtanje ili skanjivan je izazvalo kod nazočnih sumnju da mu savjest nije čista.

Mladić se s povjerenjem ugleda u nj, uzme čašu koja mu je bila ponuđena, i ispi je. Kad je na taj način obavio svoj posao, liječnik se htjede brzo vratiti doma, jer se žurio da jednim spasonosnim napitkom uništi djelovanje otrova koji je popio. Ali ova srda ne htjede odustati od zločinačke upornosti s kojom je započela, i ne dopusti mu da se ni za korak udalji od nje, te reče:

»Sačekat ćemo da se vidi djelovanje napitka.«

Ali napokon joj njegova navaljivanja i molbe dosade i pusti ga da ode.

Za to je vrijeme otrov koji je prodro u sve dijelove tijela stigao i do srži, i liječnik je teško otrovan s mukom stigao do kuće, a težak san već ga je stao hvatati. Jedva stiže sve ispričati svojoj ženi i zapovjedi joj da za to dvostruko ubojstvo potraži bar obećan novac, pa slavni liječnik izdahnu u teškim mukama.

27 Ni mladi čovjek nije više dugo ostao u životu; uz lažne i prijetvorne suze svoje žene, on umre istom smrću. Kad ga sahraniše i pošto prođe nekoliko dana, za koje se pokojnicima ukazuju posmrtno časti, dođe liječnikova udovica da traži plaću za dvostruku smrt. Dosljedna sebi u svakom pogledu, žena sakrije svoje pravo lice i pretvarajući se ljubazno odgovori i obeća da će dati sve, i još više, i da će odmah platiti ugovoreno, samo ako joj ona dade još malo od toga napitka da bi nastavila posao koji je započela.

I što bih više govorio? Ta najgora od svih žena prevari liječnikovu ženu i ona odmah pristade, i da bi u bogate žene stekla povjerenje i ljubav, pohrli kući, uzme sud s otrovom i donese joj ga. Tako je ona dobila sve mogućnosti za vršenje zločina i pružila svoje krvave ruke na sve strane.

196

Od muža koga je nedavno otrovala, imala je malenu kćer. Zakon odredi da ta djevojka naslijedi oca, a žena to primi veoma teško. Htjela je svu očevinu zadržati za se i radila je kćeri o glavi. Kako je znala da roditelji nasljeđuju od svoje umrle djece, ona se kao mati pokaza onakvom kakva je bila i kao žena. Spremi u tu svrhu ručak i usmrti istim napitkom i liječnikovu udovicu i svoju kćer. Strašni otrov uman uništi utrobu malene i nježne djevojke, ali kad liječnikova žena očuti da se prokleta piće kao oluja razlijeva po njezinim plućima, stane najprvo sumnjati što se to u stvari zbiva, a kad vidje da joj disanje postaje sve teže, uvjeri se posve i pohitje u kuću samoga namjesnika pokrajine.

Tamo podiže veliku viku, zatraži njegovu zaštitu, prikupi svojom galamom mnoštvo svijeta i vičući da će otkriti strašan zločin, postiže da joj se umah otvori namješnikova kuća i da je ovaj primi.

Čim je jedno po jedno otkrila sva nedjela te okrutne žene, obuzme je neshvatnost, njezine se poluotvorene usne zgrčiše, zubi počеше škripati i ona se svali mrtva pred noge namješnikove.

Da ne bi odugovlačenjem oslabio mnogobrojne zločine te trovačice, taj iskusni čovjek odmah zapovjedi da se dovede njezina posluha i mučenjem izvuče iz njih istinu. Nju osude da bude bačena divljim zvijerima; to je bilo manje nego što je ona zaslužila, ali nisu mogli izmisliti nikakvu drugu kaznu koja bi odgovarala zločinu.

Takva je bila žena s kojom je trebalo da se javno i svečano oženim.

U veliku strahu očekivao sam dan javne priredbe. Više sam puta htio učiniti samoubojstvo prije nego što me ukaljaju dodiranjem te zločinke i osramote javnom priredbom. Ali kako nisam imao ni ljudske ruke ni prste, nisam mogao trgnuti mač svojim oblim i istrošenim kopitom.

U toj potpunoj nesreći tješio me samo slab tračak nade: već je bilo propuklo proljeće, uresilo sve nježnim pupoljcima i livade obuklo u purpurnu odjeću, već su izbijale ruže, probijajući trnovit oklop i šireći krasne mirise, a one su me mogle opet pretvoriti u Lucija kakav bijah nekada.

Uto dođe dan određen za igre. Oduševljeni narod dovede me svečano do ograde na stepenicama u kazalištu.

197

Priredbu otvori baletni ples, a ja sam stajao pokraj ulaza, grizao travu na livadi uza samu ogradu, s vremena na vrijeme bacio znatiželjan pogled kroz otvorena vrata i uživao u promatranju predstave izdaleka.

Dječaci i djevojke u cvijetu mladosti, krasno i sjajno nagizdani, spremali su se ljupkih pokreta plesati grčki ples pirihi.

Postaviše se lijepo u red i počеше se okrećati dra-žesno; prvo bi se okrećali i stajali u redu kao karike na verigama, zatim bi se skupljali da bi napravili četverokut, pa su se onda iznova odvajali u grupe. Tada u znak završetka

zasvira trublja, i njihovi naizmjenični i složeni pokreti prestadoše. Spusti se zastor i pozornica se pripremi za nov prizor.

30 Na pozornici se dizalo drveno brdo, nalik na slavni brijeg o kojemu je pjevao pjesnik Homer, brdo Ida, obraslo žbunjem i drvećem; s vrha, na kojemu je arhitektova ruka učinila vrelo, tekle su rječice. Nekoliko koza paslo je travu, a nekakav mlad čovjek u liku Parisa, frigijskoga pastira, obučen u lijepu frigijsku halju koja mu je padala s ramena, sa zlatnom tijarom na glavi, glumio je pastira. Tu je bio i jedan krasan mladić, sasvim gol, samo mu je lijevo rame pokrivala hlamida efeba; njegova modra kosa privlačila je poglede svih nazočnih, a u vlasima je imao zlatna krilca spojena zlatnom svezicom i sukladno raspoređena. Po štapu koji je nosio vidjelo se da je to Mer-kurije. On je poplesajući izašao na pozornicu, nosio u desnoj ruci zlatnim listićima pokrivenu jabuku i pružio je mladiću koji je predstavljao Parisa, a zatim se vrlo spretno povukao i nestao.

Sad se pojavila djevojka otmjena lica i slična boginji Junoni. Glavu joj je stvarno pasala bijela dijadema a nosila je i žezlo. Za njom dođe druga djevojka u kojoj ste odmah mogli prepoznati Minervu: na glavi je nosila sjajnu kacigu, a ovu je pokrivao vijenac od maslinovih grana; podizala je štit i vitlala kopljem kao Minerva u borbi.

31 Nakon tih pojavi se i treća, veličanstvena u svojoj ljepoti, a ljupkost besmrtne boje lica pokazivala je da je to Venera, Venera dok je još bila djeвица; savršenu skladnost svojih oblika pokazivala je ona goloćom i obnaženim tijelom, i samo joj je nježna svilena tkanina sjenčala vidljiv stidni dio. Radoznali je lahor, zaljubljenim pirenjem, 198

taj veo čas podizao tako da je cvijet mladosti ostajao nepokriven, čas bi opet željno puhnuo u nj i pripijao ga tijesno uz udove i isticao njihovu razbludnu liniju. I same boje na božici razlikovale su se među sobom: tijelo je bilo bijelo zato što je sašla s neba, a veo modar jer je izlazila iz mora.

Svaka od tih djevojaka, koje su glumile božice, imala je pratioca. Junona je imala Kastora i Poluksa; oni su nosili na glavi jajaste kacige, kojima se na vrhovima presi-jevala zvijezda. I ti Kastori bili su mladi glumci. Junona je uza svirku jonske frule išla mirno i dostojanstveno, i ona dostojanstvenim i odmjerenim pokretima obećava pastiru da će mu dati vlast nad cijelom Azijom ako nagradu za ljepotu dodijeli njoj.

Djevojku koja je, sudeći po oružju, bila Minerva, pratila su dva dječaka, ratoborni drugovi te ratne božice, Jeza i Strah, i skakali su držeći isukane mačeve u ruci. Iza njih je jedan svirač svirao ubojnu dorsku pjesmu i miješajući kao kod trublje teške zvuke s piskavim tonovima, održavao je snagu životne igre. Božica je nemirnom glavom, prijetećim pogledom i brzim i složenim pokretima pokazivala Parisu da će, ako joj dosudi pobjedu u ljepoti, uz njezinu pomoć postati hrabar ratnik i znamenit po ratnim trofejima.

Napokon se uza snažan pljesak publike pojavi Venera 32 i okružena cijelim rojem vesele djece zastade slatko se osmjehujući nasred pozornice: reklo bi se da su ta vitka i bijela djeca bili istinski Amori koji tek što su sašli s neba ili izronili iz mora. I krila, i strelice i njihovo držanje bilo je isto u svih, a oni su osvjetljivali rasplam-tjelim zubljamama kao da će njihova gospodarica održati svadbenu gozbu. Zatim dohrli krasno jato mladih djevojaka, s jedne strane dražesne Gracije, a s druge divne Hore, pa su bacale vijence i pojedinačne cvjetove u čast božice, spretno svele kolo i tako kraljici uživanja prinosile kao žrtvu sav ures proljeća.

Frule s množim otvorima blago zasviraše lidijske napjeve.

Pjesma je milovala duše slušača, ali je tu ljepotu nad-mašivalo viđenje Venere ushićene glazbom, kako stupa dok se njezin savitljiv stas biva pokretom kojemu se ne-zamjetno priklanja i glava. Njezini očutni pokreti bili su 199

prilagođeni nježnoj svirci frule; njezine nemirne zjenice tren su se blago smiješile, tren su opet izazivale, a ponekad se činilo da pleše samo očima.

Čim se ona stvorila pred sucem, odmah se po načinu na koji je pružala ruke moglo vidjeti da Parisu, ako joj dade prednost mimo ostale božice, obećava ženu čija je rijetka ljepota jednaka njezinoj. I frigijski mladić odmah joj kao dokaz pobjede predade zlatnu jabuku koju je držao u ruci.

33 Zašto se, dakle, prostaci, u togu obučena stoko, ili bolje rečeno, jastrebi obučeni u togu, čudite što i danas svi suci prodaju svoje presude za novac, kad je i presuda u prenju među ljudima i bogovima još u samom začetku svijeta bila izmamljena Ijupkošću: kad je seljak i pastir, koga je veliki Jupiter svojom odlukom bio odredio za suca, čak i najstariju presudu prodao u korist strasti, i, što je najvažnije, učinio to na propast svega svoga roda?

Takva je bila i poslije presuda u sporu između slavni ahejskih vođa. Ili kad Palamed, komu u znanju i mudrosti nije bilo jednaka, bijaše suđen za izdaju; velikom Ajantu, koji se isticao u vojni, pretpostavili su osrednjega Odiseja.

A što bi se reklo za presude Atenjana, tih tananih zakonodavaca i učitelja u svima znanostima? Zar onaj starac, božanskom mudrošću nadaren, koga je božanstvo u Delfima nazvalo najmudrijim od svih ljudi, nije propao zbog zavisti i prijekare jedne odvratne klike? Zar nije, optužen da kvari mladež koju je obuzdavao, umro od smrtonosnoga soka otrovne biljke i ostavio svojim sugrađanima za vječna vremena mrlju sramote? Još i danas istaknuti se filozofi drže njegova nezamjenljivog nauka i težeći da postignu najvišu sreću, zaklinju se njegovim imenom.

Ali da me nitko ne bi mogao prekoriti s ovoga napadaja gnjeva i da ne bi u sebi pomislio: »Zar treba još i magarca trpjeti da nam mudruje?« ja ću nastaviti priču ondje gdje stadoh.

34 Kad je Pariš presudio Junona i Minerva napustiše pozornicu tužne i ljute, pokazujući pokretima svoje nera-

spoloženje zbog toga što bijahu odbijene. A Venera je bila vesela i radosna i pokazivala je svoju radost plešući s cijelim zborom.

200

Tada je s vrha brda, kroz neku skrivenu cijev, šiknuo uvis val vina pomiješan sa šafranom, raspršio se i pao te mirisavom kišom zalio kože koje su pasle u okolini, a one, uljepšane mrljama, zamijeniše svoju naravnu bijelu boju žutom bojom šafrana.

Kad je, napokon, cijelo kazalište bilo natopljeno krasnim mirisom, drveno brdo proguta zemlja.

Tad na zahtjev svjetine jedan vojnik pohitje sredinom trga da izvede iz javnoga zatvora ženu, za koju sam rekao da je zbog mnogokratnoga zločina bila određena da sa mnom slavi sjajnu svadbu. Naš budući bračni log, urešen indijskom kornjačom, nabrekao od perja i prekriven svilenom tkaninom s cvjetovima, pripravljeni su već s najvećom pomnjom i on se sav sjao.

Ali ja sam se stidio da se na javnom mjestu sjedinim sa zločinkom, a da i ne govorim o tomu da mi se gadio dodir s njom; zločinima uprljanom ženom; bojao sam se i smrtne kazne, i ovako sam u sebi razmišljao: kad bi, dok smo nas dvoje još u ljubavnom zagrljaju, pustili neku divlju zvijer da nju proguta, ta zvijer nikad ne bi bila toliko domišljata u svojim razmišljanjima, ni tako vješto izučena, ni u tolikoj mjeri gospodar svoje požude, da bi raskinula ženu koja leži pokraj mene, a mene po-štedjela jer nisam ni kriv ni osuđen.

Brigao sam se, dakle, ne samo zbog stida nego i za svoj život. I kako je moj učitelj bio zauzet poslom oko toga da valjano pripravi postelju, i kako su svi robovi bili zauzeti — jedni poslovima oko lova, a drugi uživali u priredbi — to su moja razmišljanja ostavili potpuno slobodna; a osim toga nitko nije mislio da treba čuvati tako pitoma magarca, te sam posve neprimjetno i taj om prišao najbližim vratima, i što sam brže mogao potrčah. Prešavši brzo punih šest milja, stigoh u Kenhreju, grad za koji se drži da sačinjava dio najslavnijeg korinskoga naselja, a leži uz Egejsko more i Saronski zaljev. Tamo je i najsigurnija luka za lađe i na to mjesto dolaze mnogi ljudi.

Izmakao sam svjetini, izabrao obalu na skrovitu mjestu, ispružio svoje umorno tijelo u meku pijesku kraj same obale koju su zapljuskivali vali, i odmarah se. Sunce je svojim kolima već prešlo zadnji dio dana; predao sam se sutonjem odmoru i doskora me obuzme sladak san.

201

JEDANAESTA KNJIGA

1

Oko prve noćne straže probudio sam se obuzet iznenadnim strahom. Vidio sam sjajan puni Mjesec kako se diže iz morskih valova. U tišini i samoći noćne mrkline znao sam da uzvišeno božanstvo obavlja vrhovnu vlast i da njegova providnost vlada svim ljudskim stvarima, da pod božanskim utjecajem njegove svjetlosti i pod njegovom zaštitničkom snagom, žive ne samo sve domaće životinje i divlje zvijeri nego i sva mrtva bića: da se sva tijela na zemlji, i na nebu i u moru povećavaju i smanjuju u potpunom sporazumu s njim.

I videći da se moja Sudbina napokon zasitila mnogobrojnim nevoljama i nesrećama i da mi na kraju, premda kasno, pruža nadu u spas, odlučih upraviti svoje molitve obožavanu liku nazočne božice. Odmah uklonih tromost nakon sna, ustadoh veselo i, želeći se umah očistiti, pođoh se okupati u moru, zaronih glavu u vodu sedam puta, jer je božanski filozof Pitagora rekao da je taj broj najpogodniji za obavljanje vjerskih obreda, i suznih očiju uputih svemoćnomu božanstvu ovu molitvu:

»Kraljice nebeska, ma tko ti bila, hraniteljice Cerero, majko i stvoriteljice žita, ti koja si, radosna što si pronašla svoju kćer, podarila mekšu hranu ljudima koji su

205

se nekada hranili žirom kao divlje zvijeri, i koja sad živiš na Eleuzinskim poljanama: ili nebeska Venero, koja si na samom početku rodila Amora, spojila suprotne spolove i tako vječnim obnavljanjem produžila ljudski vijek, pa te sad ljudi obožavaju na Pafu u hramu okruženu morskim valima; bilo da si Febova sestra koja je pomažući zbabnim ženama u porodu toliko umnožila svijet, i koju sad obožavaju u slavnom hramu u Efezu; ili da si strašna Prozerpina koju noću dozivlju jezivim urlikanjem, božica s trostrukim licem koja zapovijeda noćnim prika-zama i zatvara ih u podzemlje, luta tamo-amo po svijetlim šumama, a svijet tvoju milost postiže raznim obredima: Ti, koja svoju djevičansku svjetlost širiš svuda i svojim vlažnim zrakama daješ hranu plodnom sjemenju, a svoju promjenljivu svjetlost upravljaš prema sunčevu kretanju, — kojim imenom, kojim obredom, kojim likom da te pozovem — pomoz mi u mojoj nesreći koja je sad na vrhuncu, pomoz mi da ne propadnem sasvim i nakon tolikih nevolja daj mi odmora i spokoja! Oduzmi mi ovaj prokleti lik četveronožne životinje! Vrate me opet mojima, vrati me momu Luciju! A ako me neko božanstvo progoni nepomirljivim gnjevom, neka mi bar bude dopušteno da umrem, ako već ne mogu živjeti!«

Tako sam se molio i preklinjao a san je ponovno obuzeo moj umorni duh na mjestu koje mi je i prije služilo za log. Tek što sklopih oči, i gle, na sredini mora pojavi se božansko obličje!

Najprvo se ukazalo lice, dostojanstveno čak i za bogove, a zatim sam pred sobom imao krasnu prikazu koja je sa sebe otresla morsku vodu. Potrudit ću se da je opišem ako je siromaštvo ljudskog jezika za to moguće, ili ako samo božanstvo pruži momu jeziku dostatnu rječitost i spretnost da to učinim.

Bujne i duge vlasi rastirahu se u blagim uvojcima niz božanski vrat i blago lepršahu oko njega. Na tjemenu stajaše nepravilan vijenac ispleten od mnogoga cvijeća. Iznad čela, u sredini, bila je obla ploča nalik zrcalu, ili bolje

rečeno, Mjesecu, i ona je širila neku blijedu svjetlost, a s obje strane vile su se dvije zmiје uzdignutih glava, dok se iznad njih, kao u Cerere, savijalo klasje.

Njezina tunika, koja se prelijevala u množim bojama, bila je od najfinijega platna; tren je bila bijela kao dan,
206

tren žuta kao šafranov cvijet, tren crvena kao plamen.

\$ Ali što je iznad svega zasjenjivalo moje oči, bio je crn ogrtač koji se blistao u svojem crnilu: on je obavijao cijelo
_ > tijelo i ispod desne ruke prelazio je preko lijevog ramena.

' Tu mu je kraj padao slobodno, tvoreći jedan čvor, pa se u naborima spuštao do tla, a rese na kraju krasno su i lepršale na vjetru.

Po samom izvezenom rubu i po materijalu bile su , posijane sjajne zvijezde, a u sredini je u svomu punom r sjaju blistao pun mjesec. Kako je padao ovaj krasni ogrtač, tako je svuda po njemu išao neprekidni vijenac na-! pravljen od cvijeća i voća.

i U rukama je držala različite stvari: u desnoj ruci zvečku od bronce, kojoj su preko uske pločice savijene u obliku remena bili namješteni neki štapići, koji su glasno zvonili čim bi se ruka triput zatresla. S lijeve ruke visila f je svjetiljčica od zlata nalik čamcu: na najvidljivijem V mjestu drška bila je zmiја nabrekla vrata i dizala je glavu.

U Na božanskim su nogama bile sandale obrubljene

' lišćem palme, drveta pobjede.

Tako urešena, odišući mirisima sretne Arabije, udo-stojila me božica ovim riječima:

»Evo, Lucije, ganuta tvojim molitvama dolazim ti ja, r mati sve prirode, vladarica svih počela, početak i prvo stvaranje vjekova, najviša od božica, kraljica sjena pokojnika, prva od nebeskih bogova, i u meni su sjedinjeni likovi svih bogova i božica. Ja svojom voljom upravljam sjajnim vrhovima neba, blagotvornim dahom mora i očajnom tišinom podzemlja. Ja sam jedino božanstvo i sav me svijet obožava na mnoge načine, raznim obredima, i pod raznim imenima. Frigijci, koji su od svih ljudi prvi bili rođeni, nazivlju me Majkom Bogova, božicom Pesinunta; domoroci Atenjani imenuju me Kekropskom Mi-*, nervom; žitelji Cipra koji se kupa u moru zovu me paf-r skom Venerom; Krećani koji nose strijele — diktinskom i Dijanom; Sicilijanci sa tri jezika, stigijskom Prozerpinom; l žitelji stare Eleuzine zovu me Aktejskom Cererom; neki f me zovu Junonom, neki Belonom, jedni Hekatom, drugi l Ramnuzijom. A Etiopljani, koje sunce osvjetljuje svojim K prvim plodonosnim zrakama pri rađanju, a zadnjim zra-, kama kad se naginje k zapadu, i Egipćani koji se ističu f svojom drevnom znanošću, obožavaju me uz obrede koji

l 207

mi najviše pripadaju i nazivaju me mojim pravim imenom, Izida. Došla sam, jer sam se sažalila na tvoju nevolju, dolazim ti milostiva i naklonjena. Prestani plakati, prestani tugovati, nemoj više lelekatiti! Dan tvoga spasa došao je mojom providnošću! Pobožno dakle čuj moje naloge!

Dan koji dolazi nakon ove noći posvećen je meni na temelju prastarih običaja. Zimske su bure prošle, na morskim valima više ne bjesne oluje, more je za plovidbu: moji svećenici posvećuju mi novu lađu i prinose na dar kao žrtvu prve predmete trgovine. Tu svečanost treba da sačekaš bez zebnje i bez svjetovnih misli.

Po momu nalogu svećenik će u samoj povorci nositi u desnoj ruci vijenac od ruža obješen o čegrtaljku. Ti se nemoj .skanjivati, razgrni gomilu ljudi i odlučnim korakom uđi u povorku računajući na moju naklonost; kad budeš posve blizu, onda polako, kao da želiš svećeniku poljubiti ruku, priđi, otkini ruže i najednom će s tebe nestati koža te proklete životinje koja mi je već odavno odvratna! Ne boj se nikakvih teškoća kad budeš činio to što ti naređujem. U ovom istom trenutku u kojem sam pokraj tebe, ja se s druge strane pojavljujem i pred svojim svećenikom da mu u snu kažem sve što treba da učini. Po momu nalogu napraviti će ti mjesta ljudi koji se guraju u povorci. Nitko se u ovoj veseloj svečanosti i svetkovini neće uplašiti tvoga ružna obličja i nitko neće tvoj nenadni preobražaj tumačiti zlonamjerno ili pogrešno. Pamti samo, i sveder imaj zapisano na dnu svoga srca, da je za sve ostalo vrijeme do kraja tvoga života i do zadnjega daha, tvoj život zapisan meni. Jer i u redu je da sav svoj život duguješ onoj dobroćinstvom koje si ponovno vraćen među ljude. Ti ćeš, uostalom, živjeti sretno i bit ćeš slavan mnome zaštićen, a kad završiš svoj život na zemlji i sa-deš u donji svijet, i tamo, u tom podzemlju, naći ćeš mene koju vidiš ovdje kako sjam u mraku Aheronta i vladam u dubinama Stiksa; žitelj Elizijjskih poljana, ti ćeš sveudilj obožavati mene, božicu koja ti je naklonjena. A ako svojim stalnim poslušom, obavljanjem vjerskih obreda i neprekidnom cednošću budeš dostojan moje božanske zaštite, ti ćeš znati da ti samo ja mogu produžiti život iznad međe koju ti je odredila sudbina.«

208

r

Tako je nepobjedivo božanstvo završilo svoje proricanje i povuklo se samo u sebe.

Odmah se oslobodih sna, ustadoh ispunjen istodobno i strahom i radošću, a sav obliven znojem. Diveći se tako

očitoj i snažnoj nazočnosti božice, poškropih se morskom vodom i misleći samo na njezine uzvišene naloge, razmišljah redom o njezinim uputama.

Dobro, podiže se zlatno sunce razagnavši pred sobom tamne oblake noći i, gle, sa svih strana, kao na dan kakve svetkovine ili trijumfa, gomile ljude ispuniše sve ulice. Činilo se kao da se sve pridružuje mojoj radosti i kao da sve odiše veseljem: životinje svih vrsti, kuće, pa dapače i uzduh, sve se to mojim očima činilo kao da sja od sreće i zadovoljstva. Nakon studne jučerašnje magle dođe vedar i blag dan. Ptice pjevice, namamljene toplini dahom proljeća, pojale su skladno i svojim blagim pjesmama pozdravljale mater zvijezda, vladarku vjekova i gospodaricu svijeta. Pače i drveće, i ono koje donosi plodove, i ono koje se u svojoj neplodnosti zadovoljuje time što pruža hlad, izazvano lahorom južnoga vjetra, otvaralo je pupoljke lišću koje se rađalo, a slatko podrhtavanje njegovih grana bilo je praćeno ugodnim šumom. Huka i oluja sti-šavahu se, more prestade podizati nemirne valove, i blago se prelijevaše preko obale; nebo se oslobodilo oblačnoga zastora, i presijevaše se u svome čistom i sjajnom bljesku. I evo, stanu redom prolaziti prethodnici svečane povorke; grupe vrlo lijepo obučene, prema ukusu svakoga pojedinoga. Jedan je bio opasan remenom i glumio je vojnika; drugi, obučen u kratku hlamidu, sa sabljom o boku i kopljima, bio je lovac. Taj je, opet, imao na sebi zlatne čarape, svilenu haljinu i dragocjene ukrase; kosu je nosio ovijenu oko glave i savijajući se u hodu činio se kao žena. Tu je bio i jedan s dokoljenicama i štitom, kacigom i mačem i činilo se kao da je izašao iz gladijatorske škole. Jedan je bio obučen u purpur, pred njim su išli liktori sa snopićima pruća, i on je igrao vlast; drugi je imao ogrtač, štap i papuče i dugačku kozju bradu i glumio je filozofa. Dvojica su nosila različite trstike: jedan je od njih imao lijepak i bio je lovac na ptice, a drugi je bio ribič sa svojim udicama. Vidio sam i jednu pripitomljenu medvjedicu koju su nosili u nosiljci, obučenu kao otmjenu gospoju.

Neki majmun, urešen i obučen kao Ganimed, imao

14 Zlatni magarac 209

je na glavi kapu, žute halje po frigijskoj modi i nosio je zlatan vrč. Magarac kojemu su zalijepili krila, išao je uz nemoćna starca: moglo se reći da je jedan od njih Belerofont, a drugi Pegaz, i kod obojice je to izazivalo smijeh. 9 Dok se svijet koji je tuda prolazio zabavljao tim stvarima, prava povorka moje božice zaštitnice nakanji-vala se krenuti.

Žene u sjajnim bijelim haljinama, s raznim predmetima u rukama i urešene vijencima proljetnoga cvijeća, posipale su put, kojim je išla sveta povorka, cvijećem sa svojih grudi. Druge su na leđima nosile blještava zrcala u kojima je božica mogla promatrati mnogobrojnu pratnju koja joj je dolazila u susret. Neke od žena nosile su u rukama češljeve od slonove kosti, pokrećale su ruke i savijale prste kao da češljaju kraljicu, ili su zajedno s ostalim mirisima lijevale kap po kap božanskoga bal-zama kojim su škropile ulice.

Zatim je golema gomila ljudi oba spola nosila svjetiljke, zublje, svijeće i druge svijetleće predmete da bi prizvali blagoslov one koja je mati svih zvijezda. Zatim se čuše divni zvuči frula i svirala.

Nakon njih dolazio je skup mladih ljudi sastavljen od samih odabranih mladića, koji su se sjali u snježnobijelim svećanim haljama. Oni su stali pojeti divnu himnu koju je neki daroviti pjesnik po nadahnuću Muza ispjevao s glazbom. Sadržaj te pjesme odnosio se na ovu svećanost.

U povorci su išli i svirači posvećeni velikom Sarapisu, i oni su na frulama koje su držali koso prema desnom uhu, svirali predajnu pjesmu bogu u hramu.

Uz te je bilo još mnogo njih koji su vikali ljudima da učine mjesta za prolazak pobožne povorke.

10 Zatim je u valovima dolazila skupina onih koji su bili posvećeni u božje misterije, ljudi i žena svih redova i starosti, i svi su na sebi imali platnene halje koje su blistale u svojoj čistoj bjelini. Žene su vlasli, vlažne od mirisa, uvile u proziran veo, a ljudi su imali glave glatko obrijane tako da su se sjajile.

To su bile zemaljske zvijezde uzvišene religije. Svojim zvečkama od bronce, srebra, pa čak i od zlata, zvonili su jasno i oštro.

210

Veliki svećenici i glavari u bogoslužju bili su obučeni u odijela koja su ih, napravljena od bijeloga platna, obavijala i pripijala se uz njih i dopirala im do nogu. Ti svećenici nosili su simbole svemoćnih bogova. Prvi je držao svjetiljku koja je širila sjajnu svjetlost, ali ona nimalo nije sličila na svjetiljke kojim rasvjetljujemo odaje za vrijeme svojih gozbi; to je bila svjetiljka od zlata, u obliku čamca, i kroz otvor je u sredini bacala širok plamen.

Drugi je bio isto tako obučen, ali je u obje ruke držao po jedan od oltara koje nazivamo pomoćnima, i koji su to ime dobili providnošću najviše božice i njezinom punom pomoći. Treći je u hodu zajedno s jednim štapom kao što je Merkurov, podizao palminu granu napravljenu od zlata i divno izrađenu. Četvrti je pokazivao simbol pravde: otvorenu lijevu ruku koja je po naravi sporija, bez spretnosti i okretnosti, pa zato izgleda pogodnija za pravicu. Isti svećenik nosio je uz to i nekakav maleni zlatni sud zaobljen u obliku dojke i njime je prinosio na dar mlijeko. Peti svećenik nosio je košaricu punu zlatnih grana, a šesti je nosio amforu.

Odmah iza njih pojavio se bogovi koji su blagoizvo- u Ijeli ići ljudskim nogama.

Najprvo je išao strašni bog koji posreduje između gornjega i donjega svijeta; svoje napola crno a napola zlatno lice držao je visoko; to je bio Anubis s dugim psećim vratom: u lijevoj ruci držao je »caduceus«, a u desnoj zelenoj zeleni palminu granu.

Ustopice za njim išla je uspravljena krava, simbol plodnosti i slika božice, matere svih stvari. Krava je sjedila na ramenima jednog od svećenika koji ju je držao i koraćao s velikim dostojanstvom. Drugi jedan svećenik nosio je

kotaricu koja u sebi krije tajne uzvišene religije. Treći je na svojim blagoslovljenim grudima držao dostojanstvenu sliku najvišeg božanstva. Ona nije imala nikakve sličnosti ni s kojom domaćom životinjom, pticom ili divljom zvijeri, čak ni s ljudskim bićem, ali duhovitim iznašašćem s izvornosti kojega su je štovali te posta neis-kazljivi simbol jedne religije kojoj tajna treba da ostane duboko ovijena u tami: to je bila malena žara od žežena zlata, zaobljena pri dnu, a izvana urešena neobičnim hi-geroglifskim znacima svojstvenim Egipćanima. Otvor koji nije bio visok nastavljao se s gornje strane u kljun, a

211

s druge strane bio je pričvršćen držak koji se sve više širio i opisivao krivulju kojoj se na vrhu nalazila smotana zmija, a nabrekli joj vrat bio pokriven prugama i ljuskama.

12 I evo, prilaze mi utjeha i pomoć koje mi je obećala milostiva božica.

Bliži se veliki svećenik, nosilac moga spasa. Onako kako je božansko proricanje proreklo, nosio je u desnoj ruci čegrtaljku za božicu i vijenac za me; tako mi boga, pravi vijenac, jer me nakon tolikoga trpljenja bijede i toliko prepaćenih muka i pogibelji, providnost velike božice napokon učinila pobjednikom nad okrutnim napadajima sudbine. Premda sam bio obuzet nenadnom željom, ipak nisam bezobzirno srnuo naprijed, jer sam se, posve naravno, plašio da iznenađen napadaj nekakve če-tveronožne životinje ne poremeti red i tišinu ceremonije, nego sam se mirnim i odmjerenim korakom, kao što bi to učinio čovjek, polako i neprimjetno probio kroz gomilu, a svijet se po božjem nalogu razmicao preda mnom.

13 Svećenik se, kako sam po onomu što se zbivalo mogao vidjeti, sjetio noćnog priviđenja i diveći se što se sve slaže s nalogom, odmah stade, sam od sebe pruži desnicu i stavi vijenac pred moja usta. Želeći da se obećanje koje mi je dano ispuni, ja sam drščući, dok mi je srce snažno kucalo, žudno dohvatio vijenac ispletan od blistavih svježih ruža. I nebesko obećanje nije me prevarilo: s mene se umah svuče gadan životinjski svlak. Najprvo iščeze prljava dlaka, debela koža stade se tanjiti, utovljeni se želudac spusti, na tabanima se kopita pretvoriše u prste, ruke više nisu bile noge, nego se ispružiše da postanu udovi gornjega dijela tijela, dugi se vrat skrati, lice se i glava zaobliše, goleme uši dobiše prvotnu veličinu, zubi nalik kamenju postadoše kao u ljudi, a što me najviše mučilo — nije više bilo repa nigdje!

Svijet se divio, vjernici se molili tako očitoj moći velikoga božanstva i čudili se lakoći s kojom se taj preobražaj zbilo, kao što je, prošle noći bilo rečeno: jasnim glasom i svi u zboru, s rukama ispruženim prema nebu, posvjedočili su to divno božičino dobročinstvo.

14 Ja bijah tako iznenađen da nisam mogao progovoriti.

' Moje srce nije moglo podnijeti tako nenadnu i tako veliku radost. Što bih prvo kazao, i odakle bih počeo govoriti

212

r

glasom koji mi je vraćen? Kojim riječima pozdraviti glas koji se iznova u meni rodio? I kojim bih riječima izrazio svoju zahvalu uzvišenoj božici, a da one budu toga dostojne?

Svećenik, pako, koji je za sve moje nevolje od samoga početka znao, jer ga je o tomu obavijestila božica, i sam veoma ganut tim neobičnim čudom, dade glavom znak da mi pruže platnenu halju da je obučem. Jer čim sam se oslobodio gadnoga magarećeg lika, ja sam dobro stegao noge i metnuo ruke ispred njih da bih tako na prirodan način, koliko sam mogao, prikrio svoju sramotu. Jedan iz pobožne gomile brzo svuče sa sebe halju i požuri da me njome zaogrne. Nakon toga svećenik me iznenađen mojim novim obličjem i preobražena lica koje je imalo izgled nečega natprirodnog, ovako oslovi:

»Nakon tolikih i tako mnogobrojnih patnji, gonjen olujom i vihorom teške Sudbine, napokon si, Lucije, stigao u luku Mira i do oltara Milosrđa. Ni tvoje rođenje, ni tvoje zasluge, ni um koji u tebi cvjeta nisu ti bili ni od kakve koristi, a iskušenja nježne i neiskusne mladosti dovela su te da uživaš sa služavkom, pa te tvoja nesretna znatiželja skupo koštala! Ali te, unatoč svemu, do ovoga vjerskog blaženstva dovela zasljepljenost Sudbine koja te u svojoj zlobnoj nepromišljenosti mučila najgorim patnjama i pogiblima. Neka sad ide, neka bjesni što više može i neka traži drugoga na komu će iskaliti svoj gnjev! Oni kojih je živote veličanstvenost naše božice sačuvala da njoj služe, nisu više izloženi okrutnosti sudbine. Što su zlokobnoj Sreći koristili razbojnici, divlje zvijeri, ropstvo, lutanja i vraćanja po stjenovitim putovima i svagdanja smrtna pogibelj! Tebe je sad uzela u svoje krilo Sudbina koja više nije slijepa i koja i ostale bogove osvjetljuje sjajem svoje svjetlosti. Neka tvoje lice, dakle, primi veseliji izraz koji će odgovarati tvojoj bijeloj halji, i veselim korakom pridruži se povorci božice spasiteljice! Neka bezbožnici vide i uvide svoju zabludu: evo Lucija koga je providnost velike Izide oslobodila negdašnjih patnji, evo Lucija koji u svojoj radosti čuti slavodobice nad svojom Sudbinom! A da bi bio sigurniji, pridruži se odmah ovoj svetoj vojsci, zavjetuj se odmah da ćeš obavljati obrede naše religije i dragovoljno primi na se jaram bogoslužja! Tek kad počneš služiti božici, oćutjet ćeš zaista plodove svoje slobode.«

213

16 Tako je čestiti svećenik proricao zadihanim glasom i s velikim naporom.

A ja sam se odmah pomiješao u povorku pobožnih vjernika i pošao s njima; sav me gradić sad znao i opazio, a ljudi su na me pokazivali prstima i pokretima glave. Svi su razgovarali o meni; »Ovoga je danas svemoćna božanska volja božice pretvorila u čovjeka! Sretan je, bezbroj puta sretan onaj, koji je nevinošću i vjerom svoga

prvašnjega života zaslužio takvu zaštitu od neba, da se netom preporodivši bude odmah izabran i posvećen za vršenje svete službe.«

Za to smo vrijeme uz huku svečanosti išli polako dalje, približili se morskoj obali i napokon stigli do onoga istog mjesta na kojemu sam sinoć, još kao magarac, imao svoj log. Tu su, po običaju, rasporedili božanske slike, tu je stigla lađa divno izrađena i svud naokolo iskićena krasnim egipatskim slikama. Svećenik je svojim neporočnim usnama pročitao svečanu molitvu, posvetio lađu zapaljenom zubljom, jajetom i sumporom, posvetio je i proglasio božjom. Na blještavom jedru te blagoslovljene lađe bile su riječi ispisane zlatnim slovima, a te riječi bile su želj-kovanje za sretnu plovidbu u novoj godini. Katarka napravljena od obla bora uzdizala se visoko i na njoj se vijorila zastava koja je privlačila poglede svjetine. Na stražnjem dijelu lađe blistala je guska obložena sjajnim zlatnim pločicama, a cio brod bio je napravljen od lijepo iz-blanjane cedrovine.

Tada svi ljudi, posvećeni i neposvećeni, takmeći se, stanu donositi košarice pune mirisa ili darova te vrsti, a na vale škropljahu kišu od mlijeka. Kad je brod napokon bio pun bogatih poklona i zavjetnih darova, smaknu mu konopac i blag lahor odvede ga na more. A kad se udaljio tako da ga više nismo mogli vidjeti, ljudi koji su sve te stvari bili donijeli, uzeše sve ponovno onako kao i prije i veselo krenuše natrag u istoj povorci i u istom redu.

17 Kad smo stigli do samoga hrama, onda vrhovni svećenik s onim koji su pred njim nosili svete slike i svi posvećeni koji su već bili pušteni u svetište, uđu u ćeliju božice i, po predviđenom ritualu, ostave tamo slike.

Nakon toga jedan koga su svi zvali Pisarom, stade ispred vrata, sazva skup pastofora — to je ime svetog zbora — i tu

214

r

s visoke propovjedaonice očita iz knjige molitvu za vladara, za senat, za viteški stalež i za sav rimski narod, i napokon za brodare i za lađe koje se u svemu svijetu upravljaju po našim zakonima. Onda na grčkom jeziku i po grčkom običaju objavi otvaranje plovidbe. Opće odobravanje nazočnoga svijeta pozdravi te riječi kao poruku koja treba da donese sreću. Obuzet radošću svijet je donosio mlado granje, zelenilo i vijence, ljubio noge božice koje je kip, učinjen od srebra, stajao na stepenicama, i počinjao se razilaziti kućama. A meni srce nije dopuštalo da se udaljim ni za jedan prst: pažljivo sam upirao pogled u božicu i sjećao se svojih prvašnjih nevolja.

Brza i krilata Glasina, pako, nije dopustila da tro- 19 most zadrži ili spriječi njezin let, nego je po momu zavičaju odmah prenijela vijest o milostivu djelu koje mi je božica u svojoj providnosti učinila. Odmah dođoše i moji rođaci, i robovi, i svi koji su sa mnom bili usko krvno svezani, napustiše tugovanje koje ih je obuzelo kad su primili lažnu vijest o mojoj smrti i dotrčaše s raznim darovima kako bi se uvjerali da živim i da sam se vratio iz donjega svijeta, radosni zbog te nenadane sreće. Kako sam bio već izgubio svaku nadu da ću ih ikad više vidjeti, bio sam sretan i njihove plemenite darove primao sam zahvalno, jer mi je obitelj u svojoj pažnji poslala toliko mnogo da je bilo dostatno za moje izdržavanje i trošak.

Pošto sam sa svakim od njih s dužnim štovanjem 19 porazgovarao i ispričao im brzo o svim svojim negdašnjim patnjama i sadašnjem blaženstvu, ponovno sam se vratio da uživam u gledanju svoje božice. Da bih, iako još neposvećen, mogao sudjelovati u službi božici, iznajmio sam u samim zidinama hrama kuću i tamo se neko vrijeme nastanio, a družio sam se sveudilj sa svećenicima i tako sam stalno mogao obožavati uzvišenu božicu. Nikako se nisam odmarao i nije prošla nijedna noć a da mi se božica nije pojavila i davala mi svoje upute, naprotiv, neprestanim savjetima pozivala me da se posvetim njezinoj službi, budući da sam već davno bio za to određen. Ali, ma kako žarka bila želja koja me obuzimala, ipak me od toga zadržavao neki pobožni strah: ja sam se, naime, vrlo brižno raspitivao o teškoćama ove svete službe, o strogosti uzdržavanja i o vrlo tešku životu, izloženu mnogim patnjama, koji održavanjem teških propisa treba učiniti

215

još težim. O tome sam stalno razmišljao, i, ni sam ne znam kako, stalno sam ipak odlagao.

20 Jedne noći pojavi mi se u snu vrhovni svećenik kao da mi nudi bezbroj stvari koje je nosio u krilu. Kad sam ga pitao što to znači, odgovori mi da su to stvari koje su mi poslone iz Tesali je i da je istodobno odanle stigao i jedan od mojih slugu, po imenu Kandid.

Probudio sam se i dugo razmišljao o tomu što to priviđenje treba da znači, osobito zato što sam bio uvjeren da nikada nisam imao nijednoga slugu koji bi se tako zvao. Makar kakvo proricanje taj san donio, vjerovao sam da to donošenje poklona u svakom slučaju za me znači neku sreću.

Tako sam idućega jutra nemirno i naslućujući da će mi se dogoditi nešto ugodno, čekao da se otvori hram.

Kad podigoše bijele zastore s obje strane, mi se po-molismo božici. Svećenik obiđe oltare raspoređene tu i tamo, izvrši bogoslužje uz svečane molitve i iz nekoga suda nali vodu vrelicu, koja izviraše u samomu hramu. Kad je sve to po svim pravilima bilo obavljeno, odjeknu glas vjernika koji su objavljivali prvi sat povratka svjetlosti. I gle, tada se pojaviše sluge iz Hipate koje sam tamo bio ostavio onda kad me Fotida svojom greškom učinila magarcem: oni su, naravski, saznali sve što se o meni prepričavalo i doveli su mi natrag moga konja kojega su, pošto je promijenio mnoge gospodare, našli i uzeli jer su ga prepoznali po biljezima na leđima. Divio sam se istinitosti sna koji mi je donio ne samo dar nego mi, pod imenom sluge Kandida, vratio i moga konja koji je bio bijele boje.

21 To me potaklo da još usrdni je posjećujem službu božju, jer su mi dosadašnja dobročinstva jamčila i za sva moja buduća ufanja. Iz dana u dan želja da primim posvetu, bila je u meni sve jača, pa sam vrlo često odlazio velikom

svećeniku i usrdno ga molio da me uvede u tajne svete noći. Ali je taj vrli čovjek, koji je uživao glas veoma pobožna stvorenja, blagim i nježnim riječima, stalno odlagao zahtjev i stišavao zabrinutost moga srca utjehom i novom nadom, kao što to čine roditelji kad ublažuju neumjerene želje svoje djece. Govoraše mi da božica svojim znakom određuje dan kad netko može biti posvećen, da njezina providnost odabire i svećenika koji to

216

izvršuje, i napokon, da se po sličnu nalogu određuju i troškovi koji su za takav obred neophodni. Držao je kako sve to treba da sačekam strpljivo i poslušno, jer se moram isto tako pomno čuvati naglosti kao i neposluha, i kloniti se obiju krivnja: kad budem pozvan da ne oklijevam, a da ne hitam ako nemam naloga. Osim toga nitko među njegovim ljudima nije toliko bezuman da bi se usudio obaviti taj bogohulni obred i na taj način izložiti svoj život smrtnoj pogibelji, ako mu gospodarica to nije naredila; jer u rukama božice nalaze se ključići za podzemni svijet i spasenje svakoga pojedinog čovjeka; samo posvećenje kod njih predstavlja dragovoljnu smrt i život postignut milošću. Božica bira samo takve koji se nalaze na pragu smrti, gdje više nema svjetlosti, jer se velike vjerske tajne mogu sigurno povjeriti samo njima. A providnost božice nekako ih ponovno oživi i opet dovede u nov život. Zato se i ja moram pridržavati te nebeske naredbe, premda sam očit milošću božjom već odavno određen i obilježen za njezinu svetu službu. Zato treba da se, kao i svi ostali vjernici, već sad uzdržim od svake svjetovne i zabranjene hrane, da bih tako sigurnije mogao pristupiti misterijama najčistije religije.

Tako govoraše svećenik.

Moja nestrpljivost nije kvarila moj posluš i ja sam pomno i u pohvalnoj tišini svakog dana pribivao božjoj službi. A dobrotu božice spasiteljice nije me prevarila u nadi i nije mi zadavala muke dugim odlaganjem. Jedne tamne noći svojim me nalozima jasno opomenula da je došao dan za kojim sam oduvijek žudio te da će mi ispuniti najveću želju. Ujedno je odredila i trošak oko posvećenja za koji treba da se pobrigam, a svoga svećenika Mitru, koji je, kao što je govorila, spojen sa mnom osobitim odnosom zvijezda, odredila je za izvršitelja toga obreda. Te i druge upute Svevišnje božice ohrabriše me, i ja sam još prije negoli je svanulo ustao i pohitao u stan svećenikov. On je baš izlazio iz sobe kad sam ga sreo i poželio mu dobro jutro. Bio sam odlučio da upornije nego što sam to obično radio, zahtijevam da budem primljen, jer mi to sada pripada. Ali svećenik, čim me ugleda, prvi reče: »O Lucije, sretni i blaženi čovječe koga je uzvišena božica toliko udostojila svojom voljom! Zašto se još skanjuješ, i zašto samoga sebe zadržavaš? Evo, došao ti je

217

toliko željeni dan, kad po nalogu mnogoimene boginje moje ruke treba da te uvedu u najsvetije tajne naše vjere.« Blagi starac stavi svoju desnicu na mene i odmah me povede do samoga ulaza u veličanstveni hram. Kad je uza svečani obred obavio otvaranje i izvršio jutarnju službu, on iz tajnoga skrovišta izvuče neke knjige ispisane nepoznatim znacima; na nekima od njih nalazile su se slike svakovrsnih životinja, i to je bio skraćeni oblik religioznih formula, na drugima su se nalazili čvorovi i likovi napravljeni u obliku kruga, ili su njihovi vrhovi bili kao brkovi na lozi te su tako osiguravali da ih ne čitaju od znatiželje neposvećeni. Iz tih mi je knjiga pročitao sve što je trebalo da pripremam za izvršenje posvećenja. 23 Odmah sam bez škrtarenja pokupovao sve što je bilo potrebno, nešto sam, a nešto preko svojih drugova.

A kad je, kako je svećenik rekao, došlo doba, odveo me u pratnji svega pobožnog društva u najbližu kupelj. Pošto sam se po običaju okupao, prizvao je milost bogova i očistio me polijevajući me vodom, zatim su me ponovno odveli u hram — a prošle su u međuvremenu dvije trećine dana — postavio me božici pred noge i tiho mi dao neke upute koje treba da držim u tajnosti. Zatim je u nazočnosti svih zapovjedio da se za deset dana uzdržavam od svakoga uživanja u jelu, da ne jedem meso nijedne životinje i da ne pijem vina. Sve sam to pobožno održao. Napokon je došao dan određen božanskom odlukom. Sunce je već bilo na zalazu i donosilo je večer, a svjetina se zgrćala sa svih strana i po drevnom običaju donosila raznovrsne poklone. Zatim udaljiše sve neposvećene, obukoše me u platnenu halju koju još nitko nije oblačio, i svećenik me uzme za ruku i odvede u unutrašnje svetište hrama. Možda ćeš sad, znatiželjni čitatelju, želeći da saznaš, zapitati: »Što se tada govorilo, što činilo?« — Rekao bih ti kad bih smio, i ti bi o tomu saznao kad bi se smjelo čuti. Ali i uši i jezik pretrpjeli bi istu kaznu: jezik zbog suviše brbljavosti, a uši zbog nedopuštene znatiželje. I zato te neću mučiti dugom neizvjesnošću, jer si možda obuzet pobožnom željom. Slušaj dakle i vjeruj u istinu. Približih se međi između života i smrti; prijeđoh prag Prozerpinin i, pošto sam prošao kroza sva počela, ponovno se vratih: vidio sam sunce kako duboko u noći sja

218

u punoj svjetlosti, prišao sam bogovima donjega i bogovima gornjega svijeta, vidio sam ih licem u lice i molio im se izbliza.

Eto ti moje priče, i nju, premda si je čuo, treba da ne znaš. Ja ću se ograditi da otkrijem samo ono što je bez grijeha dopušteno znati i neposvećenima.

Svanulo je, svi su obredi bili završeni i ja sam pošao, 2* a na sebi sam imao dvanaest posvećenih halja; ta je odjeća doduše bila mistična, ali ništa me ne sprečava da o njoj ne govorim, jer se u to vrijeme sve događalo u nazočnosti mnogih. Na samoj sredini svetišta, pred kipom božice, bio je postavljen drveni odar i mene su pozvali da se popnem na nj. Bio sam obučen u pamučnu halju obojenu živim bojama. S ramena padao mi je do pete dragocjeni ogrtač. Gdje god bih se pogledao, svuda sam bio urešen životinjskim likovima nacrtanim u raznim bojama: s jedne su strane bili indijski zmajevi, s druge hiperborej-ski grifoni rođeni u nekom drugom svijetu u obliku ptica s

krilima. Ovaj ogrtač posvećeni nazivlju olimpijskim.

U desnoj ruci držao sam goruću zublju, a na glavi mi bijaše vijenac od zrakasto raspoređena palmina lišća. Tako sam predstavljao sliku sunca i stajao sam kao kip. Onda se najednom razgrne zastor i svijet nagnu da me vidi. Zatim sam sretni dan svoga uvođenja u misterije proslavio svečanom gozdom i veselom slavom. A kad smo i treći dan proslavili istom ceremonijom, onda je jedan doručak učinio kraj toj svečanosti i posvećenje je obavljeno po svim propisima.

Još nekoliko dana ostao sam tamo uživajući u neobjašnjivoj želji da promatram lik božice, kojoj sam bio obavezan za dobročinstvo koje se nikad ne može nagraditi. Naposljetku sam po nalogu same božice, nedovoljno doduše, ali ipak u granicama svojih sredstava i ponizno, iskazao svoju blagodarnost i zahvalnost, te se pripremio da nakon tolikoga vremena krenem svojoj kući, a teško sam mogao prekinuti sveze iskrene ljubavi koje su me spajale s njom. Pao sam ničice pred njezinim licem na tlo, dugo joj svojim licem milovao noge, i uz mnogo suza, i kroz jecaje koji prekidahu moj govor i gušahu moje riječi, kazah:

»Sveta božice, ti koja neprekidno održavaš ljudski 25 rod i koja vazda pomažeš smrtnima, a nesretniku pružaš
219

utjehu kao mati! Nijedan dan, nijedna noć, nijedan kratak trenutak ne prolazi bez tvojih dobročinstava. Na moru i na kopnu štitiš ljude, pružaš im svoju desnicu pošto si od njih još prije daleko odagnala sve oluje života, i njome rasplećeš zamršeno tkanje sudbine, stišavaš oluje nesreće i zadržavaš škodljiv tok zvijezda. Tebe obožavaju višnji bogovi, poštuju te bogovi podzemnoga svijeta, ti pokrećeš svijet, daješ svjetlost suncu, vladaš svemirom i gaziš Tar-tar. Tebe slušaju zvijezde, godišnja doba dolaze po tvojoj volji, bogovi likuju zbog tebe i tebi služe počela. Po tvojoj volji pusu vjetrovi, oblaci se vlaže, niče sjeme i rastu usjevi. Tvoja veličanstvenost ispunjuje svetim strahom ptice koje lete pod nebom, divlje zvijeri koje lutaju gorama, zmije koje se kriju po zemlji i životinje koje plivaju morem. A ja sam previše slab da pjevam u tvoju slavu i odveć siromašan da ti donosim dostojne dare; nemam dosta riječi da iskažem ono što ćutim prema tvojoj veličan-stvenosti; ni tisuću usta ne bi bilo dostatno za to, ni toliko isto jezika, ni neprekidan govor kroz vječna vremena. Nastojat ću učiniti sve što u svomu siromaštvu može uraditi jedan pobožan, ali siromašan vjernik: vazda ću duboko u svomu srcu čuvati tvoj sveti lik i tvoje sveto božanstvo!« Tako sam se molio svemoćnoj božici.

Zatim sam zagrljio svećenika Mitru koji je odsad imao biti moj otac, i dokle ga držah zagrljena, cjelivah ga i molih da mi oprostí što mu se ne mogu dostojno odužiti za sva dobročinstva.

26 U dugu govoru iskazao sam mu svoju zahvalnost, a napokon sam otišao i pohrlio da nakon tolikoga vremena stignem pravo svomu domu. Nakon nekoliko dana ja sam, potaknut velikom božicom, skupio svoju prtljagu, ukrcao se na lađu i krenuo prema Rimu. Kako vjetar bješe povoljan, stigoh vrlo brzo u Augustovu luku, a odanle sam pohitio kolima i ušao u taj sveti grad dvanaestoga prosinca uvečer.

Otada mi ništa nije bilo važnije nego da se svakoga dana molim uzvišenom božanstvu kraljice Izide, Izide s Marsova polja, kako su je zvali po mjestu gdje se nalazio njezin hram i gdje su joj se molili s najvećom pobožnošću. Ja sam bio njezin stalni poklonik, nov došljak u hramu, doduše, ali posvećen u religiju.

220

r

I gle, kad je veliko sunce prošlo kroza zodijak i završilo godinu, pojavi mi se u snu budna briga moje dobrotvorke božice i pozva me da ponovno budem primljen i posvećen u svete tajne.

Nisam mogao shvatiti njezinu nakanu i što namjerava ubuduće. Vjerovao sam da sam već sasvim posvećen. Dok razmišljah o toj vjerskoj dvoumici i s druge 27 strane o tomu pitah i skup svećenika, otkrih nešto posve neobično i čudnovato: ja sam bio posvećen samo u tajne božice, ali me još nisu posvetili u svete tajne uzvišenoga oca bogova, velikoga i nepobjedivoga boga Ozirisa. Premda su oba ova božanstva u religiji povezana, pa čak i sjeđinjena, ipak postoji bitna razlika u samim misterij ama i zato treba da oćutim kako sam pozvan i kao sluga velikoga boga.

Neizvjesnost ne trajaše dugo.

Slijedeće noći vidio sam u snu u platnenu halju obučena posvećenog vjernika, koji je nosio tirsove štapove, grane od bršljana i druge stvari koje se ne smiju spomenuti, i unio ih u moju sobu a zatim je sjeo na moju sjedalicu i naložio mi da zgotovim svečanu gozbu u čast uzvišene vjere. Da bi mi nekim sigurnim znakom pomogao da ga ponovno prepoznam, pokazao mi na svojoj lijevoj nozi zglobov što bijaše malo iščašen, tako da je on pomalo šepao. Nakon tako jasno izražene želje bogova nestalo je svake sumnje i nejasnoće i ja sam odmah za jutarnjim pozdravom koji uputih božici, vrlo pomno promatrao svakoga pojedinca, da vidim ide li netko onako kao onaj u snu. Nada me nije prevarila, jer sam među pastoforima odmah primijetio jednoga koji je potpuno odgovarao onomu koga sam vidio u snu, ne samo po biljevu na nozi nego i stasom i po vanjskom obličju. Poslije sam čuo da se zove Azinije Marcel, a to je ime bilo blisko s mojom preobrazbom.

Odmah mu pridoh, a on je već znao što ću mu kazati jer je sličnim nalazima već otprije bio upućen da me posveti. Prethodne noći, dok je velikom bogu spremao vijence, iz usta samih koja određuju sudbinu svih ljudi, čuo je kako mu šalje nekoga, istina, veoma siromašna građanina iz Madaura koga treba odmah uvesti u njegove svete tajne: jer je njegovom providnošću za toga čovjeka

221

određeno da postane velik znanstvenik, a on će sam dobiti veliku nagradu.

28 Tako sam bio izabran da budem uveden u svete tajne, ali su me skromna sredstva kojima sam raspolagao ometala u tomu i proti mojoj volji. Troškovi oko puta progutali su bili moje nezatno imanje, a život u Rimu bio je mnogo skuplji nego u pokrajinama, u kojima sam prije živio. Mučila me neimaština i, kako kaže stara poslovice, ona mi je bila stavila nož pod grlo, a navaljivanje boga bilo je sve veće i sve jače. Kako me već nekoliko puta bio opomenuo, a napokon mi i zapovjedio, ja sam bio veoma uznemiren, rasprodao sam, makar kako to nezatno bilo, sve što sam imao od odjeće, i nekako skupio onu malu svotu koja mi je bila potrebna. To mi je bilo osobito zapovjedenjeno.

»Zar ti«, govorio je bog, »ti, koji ne bi poštedio svoje prnje kad bi želio sebi stvoriti neko zadovoljstvo, još se skanjuješ sada kad se radi o tako svečanu obredu? Zar se još sveder sustežeš izložiti siromaštvu zbog kojeg se nećeš kajati?«

Tako sam spremio sve što je bilo potrebno, ponovno sam se deset dana zadovoljavao jelima koja me ne bi mogla održati u životu, obrijao sam glavu, i pošto sam sad bio primljen i u noćne misterije uzvišenoga božanstva, ja sam s punim povjerenjem u srodnu religiju, pohađao svetu službu još marni je nego prije. Kako sam živio u tuđemu svijetu, bila je to za me velika utjeha, a uz to sam od toga imao i više sredstava za život, jer sam, nošen vjetrom Uspjeha, stekao nešto braneći na forumu jezikom Rimljana.

29 Ne potraj a dugo, a nov nalog božji, posve neočekivan i pun iznenadnosti, zahtijevaše da i treći put budem posvećen.

Obuzela me teška briga i neizvjesnost i sveudilj sam razmišljao o tomu kakav cilj ima ta neobična i neviđena božja nakana. Što još manjka momu dvostrukom posvećenju pa da bude potpuno?

Zacijelo su jedan i drugi svećenik u nečemu pogriješili, ili su možda propustili nešto glede moga posvećenja.

Počeo sam, bogami, pomalo i sumnjati u njihovu valjanost. I dok sam se tako mučio svakakvim mislima i gotovo

222

r

gubio razum, gle, javi mi se noću prikaza i otkri mi blagim riječima:

»Ne treba da se bojiš tih posvećenja i nemoj misliti da je kod prvašnjih nešto propušteno! Naprotiv, raduj se što ti bogovi sveudilj iskazuju milost i veseli se jer ćeš trostruko primiti ono što pojedinci jedva jednom dobivaju, pa s pravom drži da ćeš zbog toga broja vječno biti sretan. Ovo treće posvećenje tebi je neophodno: pomisli na to da je božičina halja koju si primio u pokrajini morala ostati u onomu hramu tamo i da je ti tu, u Rimu, ne možeš obući o praznicima niti se moliti u njoj, niti se možeš pokazati, ako bude naloženo, u sjaju toga sretnog ogrtača. Neka te prati sreća, blagoslov i spas, i radosna srca primi ovo novo posvećenje jer te velika božanstva zovu.«

Tako mi je priviđenje, od velikih bogova poslano da so me uvjeri što se treba pripremiti, reklo u snu.

Ne odgađajući za sutrašnji dan, umah javih svomu svećeniku što sam u snu vidio, odmah uzeh na se tegotu posta i dragovoljno se pridržavah onoga desetdnevnog ustezanja propisana starodrevnim zakonom, štoviše i udvo-stručih ga; vođen više pobožnošću nego sredstvima koja sam imao, nakupovah sve što je bilo potrebno za obred posvećivanja. Nikad se, bogme, neću pokajati ni zbog mučenja ni zbog troškova. A zašto? Providnost božja bila je darežljiva i dobro me pomogla zaradom koju sam stekao odvjetničenjem na forumu.

Napokon mi se za koji dan u snu javi bog, viši od svih bogova, najviši među najvišima, najveći među najvećima, vladar Oziris, ne preobražen u drugo obličje, nego licem u lice i udostoji me ovih riječi: treba da na forumu odmah nastavim svoju slavnu karijeru kao odvjetnik i da se ne bojim zlih riječi zavidnih, koje je izazvala moja velikim radom stečena učenost. A da ne bih više služio s ostalom svjetinom, uveo me u članstvo pa-stofora, pa me čak izabrao i za člana petgodišnjih deku-riona.

Opet sam obrijao glavu i, ne tajeći ćelavosti, nego kazujući je svud, veselo se prihvatih dužnosti u tom vrlo starom kolegiju, utemeljenu još u doba Sulino.

KRAJ

223

r

OBJAŠNJENJA

Aegium, ahejski grad u Korintskom zaljevu. Afrodita — Venera, u Homera žena Hef estova (Vulkanova).

A h e j a je pod carem Augustom obuhvaćala i Tesaliju. A h e r o n t, jedna od podzemnih rijeka prema vjerovanju Grka. Ostale su Kokit, Piriflegetont i Stiks. Ajaks, Ajant — sin Telamonov. Njemu nisu dosudili

Ahilejevo oružje nakon smrti toga junaka, zato je poludio-

i poklao ovce misleći da su to Grci. Sofoklo je napisao-

istoimenu dramu. A k t a j o n (Akteon), mitološki lovac koji je vidio Artemidu-

(Dijanu) голу na kupanju. Božica ga je zbog toga pretvo-

рила u jelena kojega su njegovi vlastiti psi rastrgli. Ili

ga je božica ubila jer se hvalio da je bolji lovac od nje.

To je bio čest motiv u grčkih slikara vaza i u kipara. Alki m — junački, v. objašnjenje pod Trazileon. A m o r, v. Kupidon.

Anubis, egipatsko božanstvo sa psećom glavom. A o n i j a je pjesničko ime za Beotiju, Mladi Aonjanin — Pentej, v. objašnjenje.

15 Zlatni magarac 225

A r i o n. Lirski pjesnik Arion (VII stoljeće prije naše ere) živio je kod tiranina Perijandra u Korintu. Grčki povjesničar Herodot priča o tomu kako se Arion vraćao iz Italije i kako su ga mornari opljačkali i htjeli ubiti. Pred smrt je tražio dopuštenje da im nešto odsvira. Tada je skočio u more, a dočeka ga je dupin i na svojim leđima odnio i na Tenaru izbacio na kopno.

Atis, lijepi nesretni mladić, simbol ljepote i prolaznosti u prirodi. Božica Kibela zavoljela ga je i učinila svojim svećenikom, ali pod uvjetom da vazda ostane nevin. Kako je taj nalog prekršio, božica ga kazni ludilom, te se u napadaju ludila sam osakati, a iz njegove krvi nikoše ljubice. Božicu Kibelu ili Kibebu, često su poistoveći-vali s Rejom, ili (u Rimljana) s Opom, također bo-žicama zemlje. U proljeće se u njezinu čast svetkovalo tri dana. U šumi bi posjekli bor, okitili ga i unijeli u hram kao simbol mrtvoga mladića. Drugi bi dan uza svirku raznih glazbala, talambasa i si. tražili Atisa. Trećega bi ga dana našli i svećenici (galloi) padali bi pri tom u zanos i u pomamu ranjavali i sakatili sami sebe. Kult se u Rimu nije mogao udomačiti.

Auro r a, grčki Eos, božica zore. Krasna priča o vječno mladoj božici.

Bakhantice su bile žene u Dionizovu kultu. U dugim haljinama, ogrnute srnećom kožom jurile bi kroza šumu raspletene kose, hvatale srne, komadale ih i jele njihovo meso. Euripid je napisao istoimenu tragediju.

Brak u antičko doba. Amor je — tako priča nesretna Psiha — odlučio da me ostavi jer nisam ispunila njegov nalog i oženit će se sestrom: iam mihi confarreatis nuptiis coniugabo. Brak je bio sklopljen preko »confarreatio« (prinošenje pirova kolača bogovima) pred vrhovnim svećenikom (pontifex maximus), pred Jupite-rovim svećenikom (flamen Dialis) i deset svjedoka. Poslije je to, zbog velike složenosti, izmijenjeno i pojednostavljeno; najprije su posebni svećenici, nuptiarum auspices, upitani za savjet i zamoljeni da odrede pogodno doba. Zatim je sa tzv. »dextrarum iunctio«, kad je mlada svoju desnicu stavlja u mladoženjinu ruku i tako simbolički priznala zajednicu i uza zajedničko prinošenje nekakva kolača, panis farreus, Jupiteru na dar, brak sklopljen. To je davalo mužu pravo na »manus« ili apsolutno pravo nad

226

ženom. Brak je, u načelu, bio neraskidljiv i prekidao se samo uz obrede tzv. diffarreatio.

Briga i Tuga alegoričke su figure; lat. Sollicitudo, Tri-stitia, sluškinje Venerine.

Cerera je latinsko ime za božicu Demetru. Po staroj predaji Demetrina kći Perzefona (u Rimljana i Prozerpina) brala je cvijeće na Siciliji u blizini grada Hene, kad se iznenada pojavi Pluton, bog i vladar donjega svijeta, i odvede je u Ereb (podzemlje). Demetra je tražila kćerku svuda po svijetu, s gorućom zubljom u ruci. Kad je mati doznala tko joj je oteo kćer, Pluton je po Zeusovoj naredbi vratio Perzefonu, ali je ona ipak morala trećinu godine provoditi kod njega u donjem svijetu.

Dan se dijelio na sedam stupnjeva: 1. crepusculum, 2. trenutak kad se pale zublje (prima face), 3. doba spavanja (con cubium), 4. nox intempesta (doba kad se ništa ne radi) 5. gallicinium (pijev pijevaca), 6. conticinium (muk), 7. aurora (zora) vel crepusculum matutinum. To je cijelo razdoblje od (naša) 24 sata.

Dirka. Tebanski kralj Likos (Lvkos) pošao je u rat proti sikijonskomu kralju Epopeju, ubio ga je i zarobio njegovu ženu Antiopu. Ta je rodila dva sina koja je prije braka bila začela sa Zeusom. Njih izložiše i odgoji ih pastir koji im nadjene imena Zetos i Amfion (Zethos, Amphion). Likos i njegova žena Dirka mučili su Antiopu; ova se prikloni svojim sinovima koji zatim ubiše Lika a Dirku vezaše za bika koji je raskomada. Zatim njezino tijelo baciše u neko vrelo koje po nesretnoj ženi dobije ime Dirke. — U povijesti umjetnosti bila je znamenita skupina Apolonija iz Tralesa, tzv. Farneški bik, koji prikazuje Dirkinu kaznu. To je skupina s najviše figura, iz 3. ili 2. stoljeća prije n. e. Danas u Napulju.

D i t, ime za vladara podzemnoga svijeta Plutona.

Eleuzina, danas Lefsina, maleno mjesto blizu Atene. U staro doba to je bilo vrlo značajno mjesto gdje je obavljan kult božice Demetre.

Endimion (Endvmion) bio je mlad lovac koga je zavoljela božica Selena (mjesec). Da bi ga mogla ljubiti, božica ga uspava, ili po drugoj inačici, kazni vječnim snom što se zaljubio u Zeusovu ženu Heru, ili mu je Zeus ostavio na volju da izabere način smrti, i ovaj izabra vječni san,

227

vječnu mladost i besmrtnost. — Krasan je antički reljef koji prikazuje Endimiona kako spava, a njegov pas laje, objavljujući dolazak Selene.

Epona je bila zaštitnica konja. Galskog je podrijetla, i u Rim je došao njezin kult za Nerona. Njezini kipovi i slike stajali su u konjskim pojatama, jer je božica bila zaštitnica kočijaša i konjušara. — U umjetnosti je to mlađa, lijepa žena na konju, ili okružena konjima i mazgama.

E s k u l a p, grčki Asklepios, bog liječništva. Imao je kvrgav štap, bacillum nodosum ili agreste, oko kojega je bila obavijena zmija. Zmija (i pas) životinje su posvećene tomu božanstvu, i u Eskulapovim hramovima zmije su svuda slobodno gmizale. Priča se da je Asklepije bio u kući oboljelog Glauka. Tada naiđe jedna zmija i ovije se oko njegova štapa. On je ubije, a tada se pojavi još jedna zmija noseći nekakvu travu u ustima i tom travom vrati život ubijenoj zmiji. Zato je i Asklepije upotrebljavao tu travu i tako je liječio sve ljude. Zeus, bojeći se da taj ne spasi

sve ljude od umiranja, ubije ga gromom, ili ga ubije zato što mu se njegov brat Pluton, bog podzemlja, žalio da broj mrtvih stalno opada. — Glasovit je bio Askle-pijev hram u Epidauru. Oko njega su bile zidane zgrade za bolesnike. Ruševine su i danas veličanstvene. Mnogobrojni su natpisi o čudesnom iscjeljenju bolesnika.

Etiopija. Stari su tim imenom nazivali cijelo golemo prostranstvo u Africi, sve do Oceana. Spominje se već u Homera, gdje bogovi s Olimpa, sa Zeusom na čelu, odlaze Etiopljanima u goste.

T1 a r (Pharos) ime mjesta u Egiptu.

TTecijali (fetiales) bili su svećenici u Rimu koji su donosili odluku o tomu treba li ratovati ili ne. Ako su odlučili da ima opravdanja za vođenje rata, onda bi četiri fecijala, sa svojim najstarijim svećenicima, pater patratus, otišla kod neprijatelja tražiti zadovoljštinu, služeći se pri tom ustaljenim svećanim izrazima i formulama. Nakon 33 dana, ako odgovor ne bi zadovoljio, i nakon pristanka senata i rimskoga puka da se objavi rat, pater patratus objavio bi rat na taj način što bi bacio koplje na neprijateljsko područje. Poslije je to zbog prostranstva carstva bilo nemoguće i taj je ritual izgubio svoje značenje. Sve se svelo tada samo na formu.

228

II r i k s (Phrixos) je sa sestrom Helom (Hele) utekao na zla-torunom ovnu u Kolhidu. Hela se strovalila u more i otuda ime Helespontu. U Kolhidi Friks prinese ovna Zeusu kao žrtvu, a runo pokloni svomu tastu Eetu koji postavi hrabroga Arga kao čuvara (mit o Argonautima).

Eumenide su »Milostive«, ili Erinije, personifikacije kletve i osvetničke kazne. Atribut »Milostive« imale su zato da se ne bi naljutile ako bi ih nazivali »Strašnima«.

Europa i bik. Europa je bila kći tirkoga kralja Feniksa; nju je oteo Zeus koji se bio pretvorio u bika i odnio je na Kretu (ili u Beotiju). To je čest motiv u umjetnosti: Europa jaše na biku, ili kleči na njegovu vratu ili leži na njemu. Mozaik u Prenesti pokazuje Europu kako leži na biku a jednom se rukom drži roga.

G a n i m e d. Poznata je priča o orlu koji je lijepog pastira Ganimeda odnio Zeusu da mu služi kao peharnik na Olimpu. Znamenita je grupa Leoharesova (IV stoljeće prije n. e.). Prema Homeru Tros je imao tri sina: Ila, Asa-raka i Ganimeda. Ganimed je bio najljepši dječak na svijetu i zato su ga bogovi izabrali da bude peharnik kod Zeusa. Kašniji su pjesnici u tu priču unijeli i erotični motiv. U Apuleja se taj mladić zove Katamitus.

G e r i o n je bio troglavi ili trotjelni div koji je živio na otoku Eriteji, gdje je čuvao velika stada zajedno s pastirom Eritionom i dvoglavim psom Ortrom. Heraklo ga je ubio.

Gracije (Gratae) oličenja su ljupkosti, odgovaraju grčkim Haritama. To su kćeri Zeusa i Here, obično tri:

Eu-phrosve (vesela), Aglaia (sjajna) i Thaleia (obilje, cvatnja). Često su i rado prikazivane u umjetnosti.

Harpije su zapravo božice oluje. Harpija Podarga (brzonoga) rodila je sa Zefirom Ahilejeve konje Balija i Ksan-ta. — Poslije su ih zamišljali kao gadne i proždrljive ptice s djevojačkim licem. Harpije proroku Fineju otimaju i zagađuju hranu. U Vergilija predstavnice su gladi koja sve otima i grabi.

H e k a l a je ime starice koja je kao mati primila Tezeja na njegovu pohodu proti Minotaurima.

H e r k u l, (lat. Herkules) Heraklo, (grč. Herakles) najveći je grčki junak. Otišao je u donji svijet i doveo Kerbera.

229

Motiv koji je često obrađivan u poeziji i osobito u slikarstvu (na vazama) i kiparstvu.

H i p a t a (Hypate) ime je grada u Tesaliji, na putu koji je vodio sa sjevera na jug, pokraj Termopila. Grad je osobito cvalo za cara Hadrijana (II stoljeće n. e.). Zanimljivo je, međutim, da taj grad ne spominju ni Plutarh ni ze-mljopisci Strabon ni Pausanija.

Hore (Horae) bile su božice vremena i godišnjih doba. Ljupke, ljepokose djevojke. U Ateni su bile obožavane osobito dvije: Thallo (cvjetna) i Karpo (plod). Umjetnost ih prikazuje kao lijepe djevojke s plodovima.

H r i z e r (Chryseros) ime je koje je složeno slično kao Tra-zileon (v. pod imenom). Znači: onaj koji voli zlato.

I z i d a, egipatsko božanstvo, žena Ozirisova; kult je dosta rano došao u Grčku i Italiju. Kult se sastojao u Rimu iz lustracija i ophoda i tajnih posvećenja. U desnoj ruci drži sistrum (čegrtaljku). Svećenici su nosili na svečanostima pseće obraze.

Julijev zakon v. Lece lulia

J u n o n a (luno), grčka Hera, obožavana na otoku Samu (Samos) kamo su njezin kult prenijeli još Argonauti.

Rimljani su poslije i kartašku božicu Tanit poistovetili s Junonom. To je zaštitnica braka, odakle i njezin epitet Zygia (u Grka) i luno iuga, ili iugalis, Pronuba, Domiduca (= koja vodi u dom). Pomaže u porodu kao Ilitija (Eily-thia) u Grka, a Lucina u Rimljana. Svake godine 1. ožujka održavana je u Rimu svetkovina Matronalia, njoj u čast .

Jupiter, u Grka Zeus, muž Junonin, vrhovno božanstvo u starih Grka i Rimljana, vladar Olimpa.

Kaldejci su bili osnivači astrologije (pseudoznanosti) koja je u staro doba imala golemu ulogu. Ovdje su oni sinonim za vrača i čitača sudbine.

K a l i p s a. U Odiseji se priča o toj nimfi koju Odisej mora ostaviti po božjem nalogu.

Kastor i Poluks, braća Dioskuri, zaštitnici pomoraca i brodolomaca, branitelji gostoljubivosti. Zamišljali su ih gole ili s purpurnim ogrtačima, s kacigama na glavi i zvijezdom.

K a t a m i t. V. Ganimed. Možda je to ime nastalo posredstvom etrurskog c a t m i t e.

230

Kentauri su, prema Homeru, surovo pleme u Tesaliji. Na svadbi Piri toj evo j htjeli su ugrabiti žene, ali su ih

Nestor, Tezej i Lapiti pobijedili i prognali iz Tesalije, odakle se oni povukoše na Peloponez gdje ih je pobio Heraklo. Omiljen predmet umjetnika (timpanom na Zeusovu hramu u Olimpiji, oko 450. god. prije n. e.). (Hiron) Heiron bio je mudar Kentaur, učitelj Ahilejev.

Kerber, pas čuvar u podzemlju, ima tri glave (ili jednu ili dvije, prema raznim inačicama). U Hesioda ima 50 Glava i kovinski glas. On svakoga pušta unutra, a nikoga van. Orfej ga ipak prevari svojim divnim pjesmama.

Kitera, otok na jugu Peloponeza gdje je bio hram Afrodite (Venere). Knidos (Knidos) na maloazijskoj obali gdje je bio glasoviti

hram Afroditin, za koji je kipar Praksitel izradio svoj

znameniti kip gole božice. Kopija toga djela (antička)

nalazi se u Vatikanu. Ko kit je ime rijeke u podzemlju. Rijeka jauka, plača,

rukavac Stiksa s kojim se zajedno ulijeva u Aherpnt. Koptos, ime mjesta u Egiptu.

Kupidon (Cupido) latinsko je ime grčkog božanstva Pot-hos. Bog ljubavne čežnje. Ali obično je isto što i Amor i grčki Eros, sin božice Venere (grč. Afrodite) i boga Marsa (grčki Ares). U umjetnosti često obrađivani motiv (Lizip, Praksitel, Skopas).

Kviričani (lat. Quirites) znači zapravo »građani«. To je bio svečani naslov rimskih građana, ali je takvo oslovljavanje u Grka (kako je to u Apulejevu djelu) neobično.

Lamija, čudovište. Cesto se rabi kao nadimak za zle žene. To je bila po mitologiji lijena žena, ljubavnica Zeusova. Hera joj od ljubomore i osvete otme djecu i tada Lamija poče ubijati djecu drugim majkama. Zato postane ružna i pravo čudovište. Po kašnjem vjerovanju, to su lijepe žene koje mame mladiće da im šišaju krv.

Lapiti. Borba Kentaura i Lapita prikazana je na Zeusovu hramu u Olimpiji i na metopama na Partenonu. V. Kentauri.

Lari i penati zaštitnici su i čuvari domaćega ognjišta u Rimljanima. Njihova imena značila su jednostavno i »dom, kuća«. Njihove kipove čuvali su u unutrašnjosti kuće, u

231

tzv. penetralia, a državne penate u penetralijama Vestina

hrama kojega su držali ognjištem cijele države. Na seobi

su im kipove nosili sa sobom. Larisa, grad u Tesaliji, danas istoga imena. Nekada vrlo

važan grad uz rijeku Penej. Leta (Lethe) rijeka je zaborava u donjem svijetu. Iz nje

duše piju zaborav. Personifikacija zaborava. Lex Julia de adulteriis, oko 17. godine prije n.e~

određivala je stroge kazne za preljub. August je poznat

kao reformator rimskoga braka. Liber je latinsko ime za grčkog Baha (Bakchos). Staro-

italsko božanstvo plodnosti njiva i životinja.

Lustracije vršene su u Rimu na svečanostima Amburbia ili Ambarvalia, a i u drugim prilikama kad je trebalo stišati gnjev bogova i prizvati njihovu milost. Pri tom bi svoje grijehove svalili na životinje i vodili ih svuda gdje je bilo potrebno da se lustracija (»očišćenje«) čini.

Mars, grčki Ares, bog rata i zaštitnik vojnika.

Memfis (Memphis) neko je mjesto u Egiptu.

Merkurije (Mercurius) latinsko je ime za grčko božanstvo Hermesa. Sin Zeusa i Maje, rođen na brdu Kileni

(Kyl-lene) u Arkadiji. Bog zaštitnik trgovaca. Blizu Cirkusa Maksima (Circus Maximus) bio mu je posvećen hram koji su mu podigli trgovci.

Murcija. Između Aventina i Palatina nalazio se Circus Maximus. Između Cirkusa i Aventina, dakle iza zidova Murcije, bio je Merkurijev hram.

Muze. Bilo je devet Muza, božica pjesme i zaštitnica umjetnosti i nauke. Parnas i Helikon bila su mjesta njihova kulta. Homer ih često priziva da mu pomognu ispripraviti ono što sam ne bi mogao.

Nike. Ime znači »pobjeda« i odgovara rimskoj božici pobjede Viktoriji. Glasovit je hram Nike na Akropolu u Ateni. Kao glasnica pobjede, božica leti raširenih krila, ili se spušta u lepršavu odijelu na zemlju. Stari umjetnici (Peonijeva Nika iz Samotrake) voljeli su se okušati u prikazivanju te božice.

Nimfe (Nymphai) bile su prema mjestu svoga prebivališta, najade, orestijade, drijade i kao takve oživljavale prirodu: vrutke, šume, polja, livade, drveće. U umjetnosti

232

su to lijepe djevojke, gole ili poluobučene koje umiru zajedno s drvetom ili vrelom.

Orcus (Orcus) bog je smrti, nalik grčkom Hadu (Hades).

Pafos (Paphos) grad je na Cipru gdje je Afrodita imala hram.

Pan je božanstvo, rođeno među pastirima u Arkadiji. On je i sam pastir, ili bolje rečeno, čuvar koza. Svira na frulu, napravljenu od trstike i igra se s nimfama. U jednu se od njih i zaljubio, to je bila božica Jeka — u Apuleja je to montana dea, i ona opetuje i širi napjeve Panove svirale. Pana su često prikazivali s rozima i kozjim nogama. U umjetnika često se ističe njegov karakter: životinjski ili ljudski.

Pent je bio tebanski kralj i nasljednik Kadmov na prijestolju. Bio je protivnik Dionizova kulta, ismijavao boga i zakleo se da će pobiti sve Tebanke (v. bakhantice) koje ga budu štovale, a samoga Dioniza prognati. Zato se Dioniz preobuču u lovca i odmami ga na Kiteron gdje su ga bakhantice rastrgle.

Pipi ej, Pimpleja, ime je vrela u Tesaliji. Misli se na pjevača Orfeja.

P r o n u b a. Tako su pri sklapanju brakova zvali matronu koja je mladi par dovela i obavila dextrarum iunctio (v. pod brak) i koja je mladu dovela u ložnicu.

Protezilaj je bio prvi Grk koji je bio ubijen pred Trojom. Sin Ifikla i Astiohe, brat Podargov. Kad je poginuo, njegova žena Laodamija molila je bogove da joj dopuste da samo tri sata razgovara s njim. Bogovi su dopustili i Hermes dovede Protezilaj a na gornji svijet. I kad se nakon određena roka morao ponovno vratiti u Had, pošla je i njegova vjerna žena s njim.

P. s i h a. Priča o Psihi nadahnula je mnoge umjetnike u antici i u novije doba.

Salijske gozbe, Saliare dapes. Poslovice je bila: epu-lari in Saliarem modum. Salii su bili Marsovi svećenici koji bi u stanovitim zgodama trčali kroz grad i izvodili osobitu igru tripudium, udarajući pri tom kopljem o štit (ancile). Povorka u ožujku trajala je deset dana, i svake bi se večeri tada služila sjajna gozba svećenicima i sudionicima u svečanostima.

Satir (Satvrus). Satiri su bili geniji poljski i seoski, prvobitno vjerojatno u Arkadiji, kao i Pan. I njih su prika-

233 zivali kao bića s kozjim nogama i rozima. Čas su te* bradati starci (Sileni), čas opet mladić (Satvriskoi). Rimljani su ih izjednačili s faunima. U umjetnosti su rado prikazivani. Glasovit je, na primjer, Praksitelov Satir., čija se kopija nalazi u muzeju na Kapitolu u Rimu.

S e k s t. To ime spominje se odmah na početku Apulejeva romana kao ime Plutarhova rođaka. Znamo da je ovaj grčki biograf, Plutarh, bio rodom iz Heroneje gdje je i proveo veći dio svoga života. Mogao je imati i obitelj u Tesaliji. Međutim, neka srodnost između Plutarha i Apuleja malo je vjerojatna.

Sirene su po staroj mitologiji bile djevojke koje su umilnim pjevanjem mamile pomorce na stijene i upropaštavale ih (priča o Scili i Haribdi). Umjetnost ih^pri-kazuje kao ptice sa ženskom glavom i ptičjim nogama.

Smijeh, latinski Aisus, bog smijeha u Sparti.

Sollicitudo — alegorična figura. (Briga)

Srde (Furije) bile su božice osvetnice koje kažnjavaju sve one koje nije dostigla ljudska pravda. Poslije su potpuno poistovećene s Erinijama.

Stoa Poikile, »šarena galerija« bila je galerija koju je svojim slikama uresio slikar Polignot u V stoljeću prije n. e. To je bilo poslije zborni mjesto filozofa koji su po njemu i bili nazvani stolci.

Sunce i Pravda (Sol et Iustitia) u Korintu su bili predmet osobita štovanja i kulta. Temida (Themis) — Pravda, božica pravde, jest prema orfijskom učenju kći Helijeve (Sunca).

T e b a je grad u Beotiji.

Telifron, v. objašnjenje pod Trazileon.

T e n a r na jugu Peloponeza, prema vjerovanju starih ulaz u donji svijet.

Trazileon, muško ime, koje je stvoreno od grčke riječi »thrasys« (smion) i »leon« (lav).

Z a t h l a s. Ime egipatskog maga. Mjesto u tekstu Apulejevu iskvareno je i znanstvenici su kušali više konjektura: Zacha Calchas, Tachos, Zachtalias, Zalachthas.

Zefir, zapadni vjetar, latinski Favonius (njemački Fohn). Žena je njegova Klorida, božica cvijeća i proljeća.

Dr A. V. 234

APULEJ

Nema pisca rimske književnosti čiji bi život i književno djelo, u tolikoj mjeri kao kod Apuleja, stoljeća doživljavala kao cjelinu, obavljenu nimbusom čarobnjaštva i blještavog govorničkog virtuoziteta. Njegova su se putovanja po Africi i javni govori pretvarali u prave trijumfe. Mnogi su mu gradovi još za života postavljali spomenike. A što je na sudu bio oslobođen optužbe da je čarolijama pridobio svoju ženu, u suvremenika i u kasnijim stoljećima još je više učvrstilo uvjerenje da je doista — bio čarobnjak!

Iz ugledne obitelji, Apulej se oko god. 125. n. e. rodio u numidskom gradu Madauru (danas Madaurus u Alžiru), staroj vojničkoj koloniji i sveučilišnom središtu, gdje je završio osnovno školovanje. Radi gramatičke i retoričke izobrazbe poslao ga je otac na jedno od najuglednijih sveučilišta tadašnjega rimskog svijeta, u Kartagu, »časnu učiteljicu Provincije« — tako je zanosno zove sam Apulej — »i božansku Muzu Afrike«. Filozofske studije nastavio je u Ateni, produbivši i znanje grčkog jezika koji je uz latinski bio već naučio u domovini (materinski jezik bio mu je vjerojatno punski). Dosta je vremena znatiželjan mladić proveo na putovanjima po ostalim krajevima Grčke i Male Azije, a nakon toga zaputio se u Kim i kao odvjetnik zarađivao za život, pošto je bio potratio veliku očevu baštinu.

235

Oko 155. vratio se u rodni Madaur i kao putujući sofist držao od mjesta do mjesta po Africi javne govore. Razboljevši se 156. u gradu Eji (Oea, dan. Tripoli), ostao je ondje nekoliko godina i oženio bogatu, ali ružnu i deset godina stariju udovicu Emiliju Pudentilu. Nemilo je reakciju time izazvao: ženina ga rodbina (zbog nasljedstva, dakako!) optuži da ju je na brak privolio ljubavnim napitkom i čarolijama. Za to je, ako bi dokazi bili jaki, po rimskom pravu bila predviđena smrtna kazna! No, Apulej se na procesu 158. sjajno obranio od optužbe. Nato je sa ženom odselio iz negostoljubiva grada i ostatak svoga vijeka proveo u Kartagi, gdje je, cijenen i oduševljeno slavljen od naroda, nalazio punu zadovoljštinu, šireći i cijelom provincijom svoj utjecaj kao neosporni virtuoz

javnoga govorništva. Umro je nakon god. 170., možda oko 180. n. e.

Svestrano obrazovan enciklopedist, Apulej je vrlo mnogo pisao: na latinskom i na grčkom, u prozi i stihu. Okušao se u prirodnim znanostima i filozofiji, glazbi i matematici, povijesti i pravu, a osobito područje njegova stvaranja jest govorništvo i druge vrste umjetničke proze.

Sačuvano nam je samo 6 njegovih, i to latinskih djela.

Tri pripadaju lijepoj književnosti: Apologia (Obrano, nazivali su je i: De magia — O magiji) — naknadno napisan obrambeni govor na sudu protiv optužbe za čarobnjaštvo; F Zori do (Zbirka cvijeća, tj. antologija) — 23 izabrana odlomka iz njegovih govora i deklamacija; Metamorphoses (ili u genitivnom obliku: Metamorphoseon libri XI — Metamorfoze, tj. prijetvorbe, nazvane i Asinus aureus — Zlatni magarac) — fantastično-satirički roman u 11 knjiga.

Tri su djela filozofska: D e deo Socratis (O Sokratovu bogu) — popularan, donekle vulgariziran prikaz Platonova nauka o stupnjevima božanskog; D e Platone e t eius dogmate (O Platonu i njegovu učenju, u 2 knjige) — život Platonov, filozofija prirode i etika; D e mu n do (O svijetu) — slobodna preradba pseudoaristotelovskog spisa.

Apulejeva slava u potomaka prvenstveno je počivala na nimbusu čarobnjaka, a filozofski njegovi spisi o Platonu i Sokratu ubrajani su u kasnoj antici i srednjem vijeku među temeljne knjige za nazor na svijet.

Nama danas jedino Metamorfoze (Zlatni magarac), ta sjajna igra mašte i realnosti, ostaju trajnim spomenikom svog autora u riznici evropske književnosti.

236

Bajku O Amoru i Psihi, koja je sastavni dio Metamorfoza (knj. IV—VI), prvi je u nas preveo M. Šrepel (Apulejeva priča o Amoru i Psihi, Zagreb 1890), a zatim R. Marić (Pri~ povetka o Amoru i Psihi, Beograd 1952). Jedini prijevod romana u cjelini objavljen je tek 1954: Zlatni magarac (Beograd, preveo A. Vilhar).

VLADIMIR VRATOVIĆ

NAPOMENA: U pripremanju i obradbi ovoga izdanja »Zlatnoga magarca« mjestimice je konzultiran dr Vladimir Vratović.

23T